

NA CEGLE PISANE

Andrzej Marek Nowik
Artur Rogalski
Andrzej Chojnacki
Małgorzata Śluzek

NA CEGLE PISANE

Historia miasteczka Cegłów

Cegłów 2021

Recenzja:

prof. dr hab. Dariusz KUŹMINA (Uniwersytet Warszawski)

Redakcja:

Małgorzata Śluzek

Skład:

Andrzej Chojnacki, Artur Ziótek

Projekt okładki:

Anna Gałązka, Radosław Krzątała

© Copyright by Gminna Biblioteka Publiczna – Kulturoteka w Cegłowie, 2021

ISBN 978-83-931153-7-2

Wydawca:

Gminna Biblioteka Publiczna – Kulturoteka w Cegłowie,

ul. Józefa Piłsudskiego 22, 05-319 Cegłów

www.bibliotekaceglow.pl

e-mail: gbp@bibliotekaceglow.pl

Publikacja zrealizowana we współpracy z Samorządem Gminy Cegłów.

Druk:

Białostockie Zakłady Graficzne S.A.

Aleja 1000-lecia PP 2

15-111 Białystok

Nakład:

3000 egzemplarzy

Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości bądź części niniejszej publikacji, niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji (drukarskiej, fotograficznej, komputerowej i in.) wymaga pisemnej zgody Autorów i Wydawcy.

Szanowni Państwo,

W 2021 roku Cegłów i jego mieszkańcy obchodzić będą wyjątkową rocznicę 400-lecia nadania praw miejskich. To właśnie, dzięki przywilejowi Króla Zygmunta III Wazy rozpoczął się wielowiekowy proces rozwoju miasteczka i Gminy Cegłów.

Z okazji tak zacnego jubileuszu, Samorząd Gminy Cegłów zdecydował się na przygotowanie niniejszej publikacji. *Na cegle pisane – historia miasteczka Cegłów* jest pierwszym naukowym opracowaniem porządkującym naszą historię w oparciu o dostępne archiwalia. Cztery wieki, przez które przeprowadzą nas twórcy tego opracowania, pozwolą poznać nasze korzenie. Dzięki temu lepiej będziemy mogli zrozumieć teraźniejszość i odważniejszym krokiem podążać ku przyszłości.

Dziękuję serdecznie wszystkim autorom i osobom zaangażowanym w przygotowanie tego dzieła. Oddając je w Państwa ręce, pokładam nadzieję, że dzięki tej publikacji rozpoczniemy niezwykłą podróż, która wzmocni nasze więzi, pobudzi wyobraźnię oraz zachęci do poznawania historii cegłowskiej małej ojczyzny.

**Z wyrazami szacunku,
Marcin Uchman
Wójt Gminy Cegłów**

Przedmowa

Rok 2021 jest rokiem szczególnym dla Cegłowa, jego historii i mieszkańców, obchodzimy w nim bowiem 400-lecie nadania praw miejskich. 16 lutego 1621 r. Zygmunt III Waza przywilejem królewskim wyniósł niewielką mazowiecką osadę do godności miasta, nadając jej herb, władze miejskie, prawo urządzania jarmarków i targów tygodniowych. Wówczas też ukształtowany został układ urbanistyczny, charakterystyczny dla miasta: w centralnej części wyznaczono rynek, w obrębie którego znalazł się kościół i wybudowano ratusz, a dotychczasowe drogi na Latowicz, Siennicę i Pełczankę wychodziły odtąd z jego trzech rogów. Takie rozłożenie przestrzenne nie zmieniło się zasadniczo przez kolejne stulecia i dziś jest ono przypomnieniem blisko 250-letniego okresu miejskości Cegłowa. Ale cegłowska historia rozpoczęła się na długo przed datą nadania przywileju lokacyjnego i trwa kolejne 150 lat po jego likwidacji. Kiedy po 1870 r. miejscowość stała się siedzibą gminy, dalej rozwijała się, w dużej mierze dzięki korzystnemu położeniu i Kolei Warszawsko-Terespolskiej, ale także swym mieszkańcom – oddanym i pracującym dla jej dobra.

Jubileusz nadania praw miejskich i bogata, wielusetletnia historia Cegłowa stały się przyczynkiem do opracowania prezentowanej tu publikacji. „Na cegle pisane: historia miasteczka Cegłów” jest próbą całościowego ujęcia dziejów Cegłowa od początków jego odnotowania na kartach historii na podstawie szeroko przeprowadzonej kwerendy źródłowej. Ma ona stanowić podsumowanie wiadomości o dziejach naszej miejscowości i ludzi tu mieszkających; dokładniej przyjrzeć się też procesom historycznym, które miały tu miejsce na przestrzeni wieków.

Monografia niniejsza składa się z czterech części, w których Autorzy podjęli próbę usystematyzowania informacji już znanych, ale też – przeprowadzając szeroko zakrojone badania archiwalne – takich, które na nowo opiszą dzieje Cegłowa. W części pierwszej, którą stanowi okres do 1795 r., opisane zostały dzieje dóbr Piaseczno, leżących niemal w całości na terenie dzisiejszej gminy Cegłów. Przedstawione zostały początki Cegłowa i jego rozwój po uzyskaniu praw miejskich oraz historia miejscowego kościoła i parafii.

Część druga obejmuje XIX wiek, w którym miasteczko Cegłów znalazło się w ogniu walk powstańczych i straciło swoje prawa, stając się siedzibą gminy, ale dalej rozwijało się, w znacznej mierze, dzięki przebiegającej tu linii Kolei Warszawsko-Terespolskiej.

Okres XX w. i dzieje najnowsze czyli początek wieku XXI stanowią treść rozdziału trzeciego. To niezwykle burzliwy czas w historii Polski i Cegłowa: odzyskanie niepodległości, dwie wojny światowe, ale też podział religijny, który głęboko i znacząco odcisnął się na miejscowych relacjach międzyludzkich. Część czwarta jest krótką prezentacją dzisiejszego Cegłowa; tego, z czego mieszkańcy mogą być dumni, co gmina osiągnęła w czasie trwania samorządności lokalnej, a także kierunków rozwoju na przyszłość.

Prezentowana monografia powstała głównie w oparciu o materiały, znajdujące się w archiwach krajowych i zawiera wiele elementów dotychczas nie publikowanych. Dotyczy to zarówno tekstów, jak i zaprezentowanych materiałów ikonograficznych. Fotografie wykorzystane w trzeciej i czwartej części publikacji pochodzą w większości ze zbiorów Gminnej Biblioteki Publicznej – Kulturoteki w Cegłowie oraz archiwów rodzinnych mieszkańców Cegłowa i gminy, za udostępnienie których Autorzy serdecznie dziękują. Wszystkie wykorzystane źródła znalazły się w bibliografii zamieszczonej na końcu książki.

Inicjatorzy i Autorzy publikacji kierują słowa podziękowania do wszystkich, którzy przyczynili się do jej powstania, mając nadzieję, że stanowiąc ona będzie ważny wkład do badań nad dziejami i kulturą wschodniej części Mazowsza, ale też pomocna okaże się w staraniach, jakie podejmują dziś mieszkańcy i władze miejscowości, o odzyskanie praw miejskich i kontynuację historii Miasteczka Cegłów.

Małgorzata Śluzek

Wykaz skrótów

AAP	Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu
ACap	Acta actorum capituli Posnaniensis
ADWP	Archiwum Diecezjalne Warszawsko-Praskie
AE	Acta episcopalia Posnaniensia
AECV	B[olesław] Ulanowski, <i>Acta ecclesiae collegiatae Varsoviensis</i> , [w:] <i>Archiwum Komisji Prawniczej</i> , t. VI, Kraków 1897-1926, 1-90.
AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
APS	Archiwum Państwowe w Siedlcach
ASK	Archiwum Skarbu Koronnego
AV	Acta visitationum
BCz	Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie
CP	Acta capituli Posnaniensis
Czer.	[Jan Tadeusz Lubomirski], <i>Księga ziemi czerskiej 1404-1425</i> , Warszawa 1879
DzAP II	Ks. Józef Nowacki, <i>Dzieje archidiecezji poznańskiej</i> , t. II, <i>Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój</i> , Poznań 1964
Kart. SHGMaz.	Kartoteka <i>Słownika Historyczno-Geograficznego Mazowsza w Średniowieczu</i> , Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
KDKMaz.	<i>Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego...</i> , Warszawa 1863
KDW III kop.	<i>Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski</i> , t. III, Poznań 1879 kopiejka
KRSW	Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych
Lib. priv.	Liber privilegiorum capituli Posnaniensis
MK	Metryka Koronna
MRPS IV 1	<i>Matricularum Regni Poloniae Summaria</i> , p. IV, t. 1, Varsoviae MCMX
NADzAW	ks. Władysław Knapiński, <i>Notaty archiwalne do historii parafii Archidiecezji Warszawskiej z archiwum Konsystorza Warszawskiego (msp)</i>
rs	Rubel srebrny
SHGLiw.	<i>Słownik historyczno-geograficzny ziemi liwskiej w średniowieczu</i> , Warszawa 2017
SHGWarsz.	<i>Słownik historyczno-geograficzny ziemi warszawskiej w średniowieczu</i> , Warszawa 2013
Warsz. z. gr.	Księgi ziemskie i grodzkie warszawskie
Zb. dok. perg.	<i>Zbiór dokumentów pergaminowych</i>

Andrzej Marek Nowik

Dzieje Cegłowa do 1795 roku

Cegłów, który został założony na początku XVI w. w dobrach kościelnych Piaseczno i który w 1621 r. otrzymał od króla Zygmunta III prawa miejskie, nie doczekał się do tej pory solidnego opracowania swoich dziejów¹. Praca niniejsza jest pierwszą próbą całościowego ujęcia jego dziejów w okresie przedrozbiorowym na podstawie szeroko przeprowadzonej kwerendy źródłowej².

Z punktu widzenia źródeł historycznych Cegłów jest w sytuacji uprzywilejowanej na tle wielu innych małych miast południowego Mazowsza. Dla okresu sprzed nadania praw miejskich zachowały się liczne źródła, które w znacznym stopniu zostały wyzyskane we wnikliwej pracy prof. Jadwigi Karwasińskiej o warszawskim szpitalu Św. Ducha z 1938 r.³; dla okresu od nadania praw miejskich do rozbiorów znana jest treść najważniejszych dokumentów miejskich.

Z kolei w perspektywie sporów augustianów z kapitułą warszawską o uposażenie szpitala Św. Ducha powstała zafałszowana historia początków Cegłowa, która szczególnie przez krótką wzmiankę u Juliana Bartoszewicza⁴ została spopularyzowana i stała się podstawą licznych błędów w opracowaniach popularnych.

Dobra Piaseczno w latach 1414-1458

Piaseczno po raz pierwszy wzmiankowane jest w znanym jedynie z opublikowanej kopii dokumencie księcia Janusza I Starszego, wystawio-

¹ Prace nad hasłem *Cegłowo do Słownika historyczno-geograficznego ziemi czerskiej w średniowieczu* prowadzi pani dr Anna Salina z Instytutu Historii PAN w Warszawie, której serdecznie dziękuję za pomoc w badaniach nad dziejami Mazowsza.

² Przebieg badań został utrudniony przez trwającą w 2020 r. epidemię koronawirusa i ograniczony dostęp do archiwów i bibliotek.

³ *Szpital Świętego Ducha w Warszawie. Dzieje Fundacji Anny Bolesławowej Księżny Mazowieckiej początkowe (1444-1544)*, [w:] Jadwiga Karwasińska, *Kujawy i Mazowsze. Wybór pism*, Warszawa 1997, s. 219-260.

⁴ Julian Bartoszewicz, *Kościół warszawskie rzymsko-katolickie opisane pod względem historycznym*, Warszawa 1855 [reprint: Kraków 1989], s. 64-67.

nym dnia 22 maja 1414 r. w Warszawie⁵. Zostało w nim potwierdzone, że Marcin i Piotr, dziedzice z Płochocina, sprzedali całe swoje części wsi Piaseczno (Piaseczno) w ziemi czerskiej Maciejowi i Filipowi, również dziedzicom z Płochocina, za 60 kop groszy praskich, przy czym książę przeniósł te części z prawa polskiego na prawo niemieckie, zastrzegając sobie czynsz z każdej włóki osiadłej w wysokości 12 groszy praskich, płatny corocznie na dzień św. Marcina⁶.

18. A. 1414, Maii 22, Varschoviae.

Iohannes senior, dux Mazoviae et Russiae terrarum dominus et heres Czirnensis, notum facit, quod nobiles Martinus et Petrus, heredes de Plochocino, portiones ipsorum totales in Piaseczno villa in districtu Czirnensi sita nobilibus Mathiae et Philippo, heredibus de Plochocino, pro LX sexagenis gr. Prag. vendiderunt; duxque idem venditionem hanc approbando portiones nominatas per dictos Mathiam et Philippum acquisitas de iure Polonico in ius Theutonicum transfert, reservatis sibi tantummodo de quolibet manso culto et possesso XII grossis Prag. pro festo s. Martini quotannis solvendis. — Lib. privil. II. p. 524.

1. Najstarsza wzmianka o dobrach Piaseczno z 1414 r. (AECV 18)

Właściciele dóbr **Płochocin** pod Błoniem w parafii Rokitno, wzmiankowanego po raz pierwszy w 1381 r., należeli do rodu Szeligów; spośród nich Maciej z Płochocina w latach 1421-1436 sprawował urząd podstolego warszawskiego⁷. Prawdopodobnie skupił on w swoim ręku całe dobra Piaseczno, które wcześniej posiadali jego krewni piszący się z Płochocina. Można sądzić, że do tej pory dobra te były zagospodarowane tylko w niewielkim stopniu, były zapewne użytkowane jako dobra leśne. Uzyskanie prawa niemieckiego, czyli chełmińskiego dla Piaseczna może świadczyć o planach związanych z osadnictwem kmiecym. Dlatego też pierwsi mieszkańcy Piaseczna mogli pochodzić z dóbr dziedziców Płochocina.

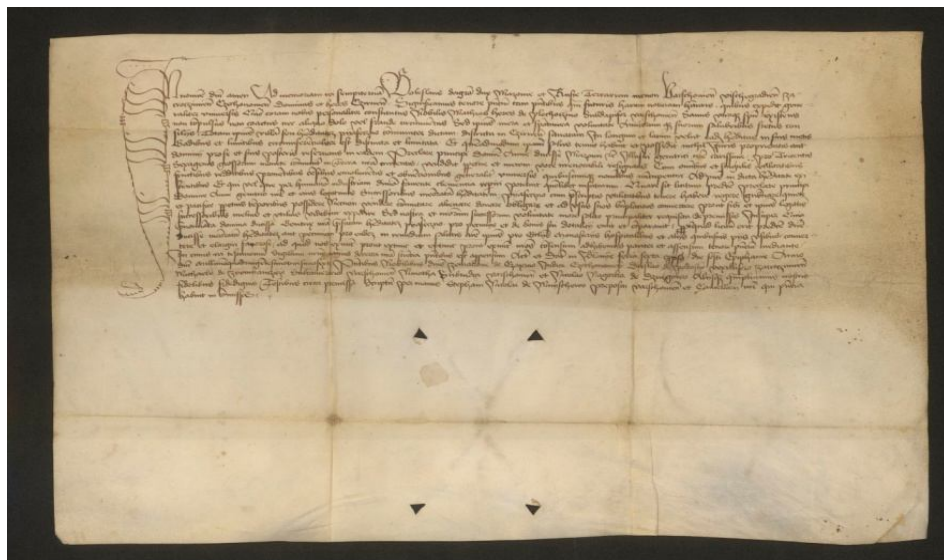
Zachował się pergaminowy dokument, wystawiony przez księcia mazowieckiego Bolesława IV dnia 6 stycznia 1436 r. w Błoniu, w którym książę potwierdził sprzedaż przez Macieja z Płochocina, już jako podstolego warszawskiego, całej jego wsi czyli dóbr dziedzicznych zwanych Piaseczno (*Pyaseczno*), **księżnej mazowieckiej Annie**, swojej matce, za 300 kop groszy; książę również wyraził zgodę, aby jego matka te dobra przekazała w intencji zbawienia swojej duszy na szpitala i jakiegokolwiek inne cele po-

⁵ W niniejszej pracy nazwy miejscowe i nazwiska przytoczone są w brzmieniu oryginalnym, w nawiasach została przytoczona pisownia oryginalna; wyjątkiem jest Warszawa, która w dawniejszych źródłach jest nazywana Warszową (*Varsovia*).

⁶ AECV 18 (Lib. privil. II 524).

⁷ SHGWarsz. 211-212.

bożne⁸. W tym samym roku Piotr z Płochocina i Katarzyna, córka Jana z Płochocina, odstąpili Maciejowi z Płochocina swe prawo bliższości⁹, przez co zrezygnowali ze swojego prawa do nabycia tych dóbr jako krewni. Rok później dobra Waliska są opisywane jako graniczące z Latowiczem, Piasecznem (*Pyashecchno*) i Sierniami¹⁰, późniejszym Kuflewem, co potwierdza, że już wtedy granica dóbr Piaseczno sięgała aż do Walisk, które od wschodu, południa i zachodu sąsiadowały z książęcymi dobrami Latowicz, a od północy z dobrami Piaseczno i Siernie. **Dobra Piaseczno**, leżące niemal w całości na terenie dzisiejszej gminy Cegłów i obejmujące większość jej powierzchni, liczyły około 80 km².

2. Dokument pergaminowy z 1436 r. dotyczący nabycia przez księżną Annę dóbr Piaseczno (AGAD, Zb. dok. perg. 2099)

Księżna Anna już wcześniej była związana z tą częścią ziemi czerskiej, ponieważ sąsiadujące z Piasecznem dobra książęce Latowicz zostały jej nadana w dzierżawę jeszcze przez jej teścia, księcia Janusza I Starszego, co potwierdził jej syn Bolesław IV w r. 1436¹¹.

Biskup poznański Andrzej z Bnina dnia 9 grudnia 1441 r. w Warszawie wystawił zachowany dokument pergaminowy, w którym potwierdził darowiznę księżnej mazowieckiej Anny, w intencji zbawienia jej duszy, czyn-

⁸ AGAD, Zb. dok. perg. 2099; tamże, MK 3, 179 (AECV 31 – Lib. priv. II 520).

⁹ AGAD, MK 3, 194.

¹⁰ AGAD, MK 3, 197.

¹¹ KDKMaz. 177 (Archiwum Kapituły Metropolitalnej Warszawskiej).

szu w wysokości 10 kop gr praskich z warszawskiej przeprawy na rzece Wiśle, płatnego corocznie na św. Marcina, oraz wsi, czyli dóbr dziedzicznych Piaseczno (Pyasieczno) na **szpital św. Ducha** w murach warszawskich i mający powstać kościół św. Marcina dla ubogich chorych; równocześnie biskup zwolnił księżną z obowiązku przekazania tego uposażenia na kaplicę Świętej i Nierozdzielnej Trójcy, Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Anny, jej patronki, w warszawskiej kolegiacie św. Jana Chrzciciela, którą biskup erygował i uposażył posługujących w niej mansjonarzy¹².

Księżna Anna, córka księcia Fiodora i wnuczka wielkiego księcia litewskiego Olgierda, była żoną księcia Janusza, przedwcześnie zmarłego syna księcia Janusza I Starszego, i matką jego następcy, ówczesnego panującego księcia Bolesława IV. Znana ze swej pobożności księżna zasłynęła licznymi fundacjami duchownymi, w tym założeniem pierwszego w murach warszawskich szpitala św. Ducha. Wcześniej zakupiła dobra Piaseczno w roku 1436 i ostatecznie przeznaczyła je w 1441 r. na planowany szpital. W następnym roku zakupiła od warszawskich augustianów plac na budowę szpitala przy dzisiejszej ulicy Piwnej, a już w 1444 r. papież Eugeniusz IV kanonicznie erygował szpital¹³. Augustianie warszawscy opierali się na fundacji księcia Siemowita III, potwierdzonej w 1356 r. przez papieża Innocentego VI za wstawiennictwem cesarza Karola IV, którego lennikiem przez pewien czas był książę Siemowit; zakonnicy uzyskali plac między murami miejskimi, na którym pobudowano kościół św. Marcina i klasztor, nie byli jednak zbyt bogato uposażeni¹⁴.

W 1445 r., biskup poznański Andrzej z Bnina w wystawionym w dniu 17 listopada na kapitule generalnej w Poznaniu dokumencie przeznaczył przynależną mu **dziesięcinę** stołu biskupiego ze zboża i lnu ze wsi Czeplino (czyli Czaplino) i Pozdnowo w powiecie czerskim oraz ze dóbr dziedzicznych Piaseczno (Pyasieczno) pod Latowiczem szpitalowi Św. Ducha w Warszawie dla ubogich i chorych, który ufundowała księżna mazowiecka Anna; zaznaczono przy tym, że nabyła te dobra od Płochockiego¹⁵. W ten sposób również dziesięciny biskupie z należących do szpitala dóbr miały jemu przysługiwać.

W zachowanym pergaminowym przywileju widać wyraźnie, że wyraz „haereditate” („dobrach dziedzicznych”) został wytarty i zastąpiony wyrazem „villa” („wsi”), przez co przywilej zamiast ogólnie do całych dóbr Piaseczno odnosił się konkretnie do wsi Piaseczno. Tekst pierwotny jest do-

¹² AGAD, Zb. dok. perg. 1778 (AECV 34 – Lib. privil. II 505).

¹³ J. Karwasińska, dz. cyt., s. 237.

¹⁴ Tamże, s. 236.

¹⁵ AGAD, Zb. dok. perg. 2105 (AECV 50 – Lib. privil. I 130).

datkowo poświadczony przez potwierdzenie tego przywileju w 1526 r. Może to wskazywać na to, że dopiero później została dokonana lokacja wsi Piaseczno i osadzeni w niej kmiecie, od których włók była płacona dziesięcina stołu biskupiego. Zmiana wyrazu miała na celu prawdopodobnie ograniczenie przywileju do jednej wsi w dobrach Piaseczno w czasach, gdy lokowane już zostały kolejne.

Jeszcze w czasach przedrozbiorowych dokument ten został opatrzony notą dorsalną, w której utożsamiono Czeplino z Cegłowem, wbrew oczywistej treści dokumentu, w którym podkreślono odrębną lokalizację obu wsi. Miało to bardzo duże znaczenie dla historii Cegłowa, którego powstanie zostało w ten sposób cofnięte przynajmniej do 1445 r.

W kolejnym, 1446 r., dnia 28 grudnia książę Bolesław na prośbę swojej matki, księżnej Anny, wystawił przywilej zachowany w dwóch egzemplarzach, w którym uposażył warszawski szpital Św. Ducha różnymi swoimi dochodami, w tym **barciami**, miodami, bartnym i walczynszem w dobrach dziedzicznych Piaseczno (*Pyasseczno*)¹⁶. Dokument ten potwierdza, że dobra Piaseczno w połowie XV w. były przede wszystkim dobrami leśnymi, a ich szczególna wartość wiązała się z uprawianym w tych lasach bartnictwem.

Z czasów księżnej Anny, po uczynieniu darowizny i uzyskaniu przywilejów dla szpitala Św. Ducha, zapewne pochodzi lokacja wsi Piaseczno i kolejnych wsi, Kiczek i Posiadał, o czym mówią dokumenty z lat 1450-1451. Dokonał się w ten sposób **pierwszy etap osadnictwa w dobrach** Piaseczno i została w ten sposób w dużym stopniu zagospodarowana ich południowa część.

W 1454 r. zmarł książę mazowiecki Bolesław IV i władzę po nim odziedziczyli jego czterej kilkuletni synowie, w których imieniu rządy objęła ich babka, księżna Anna.

Fundacja kościoła w Piasecznie w 1458 roku

Ukoronowaniem starań księżnej Anny wokół zagospodarowania nabytych dla szpitala Św. Ducha w Warszawie dóbr Piaseczno było ufundowanie w nich kościoła. Zachował się wpis do Metryki Mazowieckiej dotyczący zaginionego przywileju księżnej Anny jako władczyni Mazowsza z dnia 8 lutego 1458 r., na mocy którego został uposażony nowo ufundowany

¹⁶ AGAD, Zb. dok. perg. 1779 i 2107 (AECV 53 – Lib. privil. II 488 i 521); AGAD, Warsz. z. gr. fragm. dis. 18, 180-182.

kościół we wsi Piaseczno¹⁷. Treść tego dokumentu z tłumaczeniem jest następująca:

Anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo feria quarta in vigilia sanctae Appoloniae Virginis in Lathowicz

Roku Pańskiego tysiąc czterysta pięćdziesiątego ósmego we środę w wigilię świętej Apolonii Dziewicy w Latowiczu

praesentibus Generoso Honorabilibus Nobilibus Andrea de Raschincze Castellano Lyvensi Martino et Paulo Canonicis Varschoviensibus Sdzislao de Czosnowo Stanislao Suppincernae et Borek Schorcz

w obecności urodzonego, czcigodnych, szlachetnych Andrzeja z Raszyńca kasztelana liwskiego, Marcina i Pawła kanoników warszawskich, Zdzisława z Czosnowa, Stanisława podczaszego i Borka Szorca

Serenissima Princeps et Domina Domina Anna Dei gratia senior Ducissa et Gubernatrix Mazowiae

najjaśniejsza władczyni i pani, pani Anna, z Bożej łaski starsza księżna i regentka Mazowsza

ob spem salutis suae praedecessorumque et successorum suorum animarum

dla nadziei zbawienia swojej oraz poprzedników i następców swoich dusz

[...] mansos mensurae Chulmensis in Pyascheczno haereditate in districtu Czirnensi sita in fine circa mansos incollarum praedictae villae iacentes in longum et latum et silvam super qua est locata ecclesia quae iacet inter molendinum et [...] mansos dictae villae incollarum cum duabus ortis ecclesiae sanctorum Mathiae Apostoli et Annae de novo erectae et eius rectoribus dedit donavit perpetue et in aevum

[...] włóki miary chełmińskiej w Piasecznie, dobrach dziedzicznych w ziemi czerskiej położonych, na końcu koło włók mieszkańców wspomnianej wsi leżących, na długość i szerokość, i las, nad którym jest wzniesiony kościół, który leży między młynem i włóki rzeczony wsi mieszkańców z dwiema zagrodami kościołowi świętych Macieja Apostoła i Anny nowo założonemu i jego rektorom daje, nadaje na zawsze i na wieki.

[...] ipsique rectores ratione donationis tertii mansi vicarios caritare debebunt

I tym samym rektorzy sposobem nadania trzecią włókę dla wikariuszy otrzymać powinni.

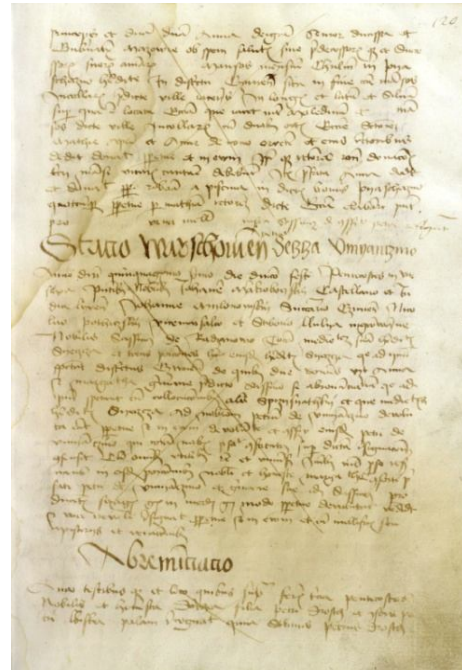
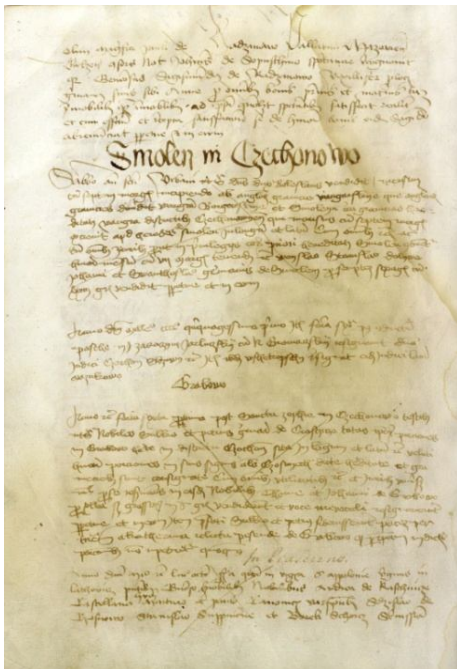
item praefata Anna dedit et donavit robora a piscina in dictis bonis Pyascheczno quoteunque perpetue per Mathiam rectorem dictae ecclesiae elaborare prout pro [...]

¹⁷ AGAD, MK 4, 119v-120 (Archiwum parafialne w Piasecznie, dok. 4: transumpt króla Augusta III z dnia 3 czerwca 1761 r.: błędna identyfikacja z miastem Piaseczno w ziemi warszawskiej (Tadeusz Lalik, *Piaseczno w dawnej Polsce XV-XVIII w.*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Piaseczna i powiatu piaseczyńskiego*, Warszawa 1973, s. 24, wbrew wcześniejszym ustaleniom (Kart. SHGMaz., *Kartoteka powiatu czerskiego w średniowieczu*, [hasło] *Piaseczno*, i *Kartoteka powiatu warszawskiego w średniowieczu*, [hasło] *Piaseczno*).

Dalej, wspomniana Anna daje i nadaje zgodę na sadzawkę w rzeczonych dobrach Piaseczno, i jakkolwiek na zawsze przez Macieja rektora rzeczonego kościoła wybudować jako dla [...]

[...] urna mellis [...]

[...] garniec miodu [...].

3. Wpis do Metryki Mazowieckiej przywileju z 1458 r. dotyczącego kościoła w Piasecznie (AGAD, MK 4, 119v-120)

Wymieniony w dokumencie Maciejem, rektorem kościoła w Piasecznie, mógł być sam kanclerz księżnej Anny, Maciej z Kopanej, co mogło tłumaczyć wezwanie kościoła oraz przewidziane uposażenie dla wikariusza; co więcej, Maciej z Kopanej i jego bracia byli właścicielami sąsiednich dóbr Waliska¹⁸. Spośród świadków Zdzisław z Czosnowa był wcześniej starostą zakroczymskim, a podczaszym księżnej Anny był Stanisław z Radzikowa.

Według wizytacji parafii Kiczki z 1603 r. tamtejszy kościół parafialny pod wezwaniem św. Anny erygował biskup poznański Andrzej z Bnina

¹⁸ Marta Piber, *Służew średniowieczny. Dzieje parafii i wsi Służew w ziemi warszawskiej*, Warszawa 2001, s. 218-220 oraz s. 246-247 (istotna jest przy tym treść testamentu Macieja z Kopanej z 1468 r. z Archiwum Diecezjalnego w Płocku – perg. 333); Janusz Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, [Kra-ków 2016], s. 171-172; SHGWarsz. 113-115.

w 1458 r.¹⁹, lecz nie jest znany żaden dokument biskupa ani kapituły poznańskiej w tej sprawie.

Dobra Piaseczno w latach 1458-1621

Niespełna trzy miesiące po uposażeniu kościoła w Piasecznie, w dniu 3 maja 1458 r. na zamku czerskim księżna Anna sporządziła testament, w którym potwierdziła całe uposażenie z dóbr dziedzicznych Piaseczno (*Piaseczno*) dla szpitala Św. Ducha²⁰. Wkrótce później – dnia 25 maja – księżna zmarła.

Z omówionych przywilejów wynika, że dla szpitala augustianów księżna Anna zakupiła dobra Piaseczno, darowała je szpitalowi i w znacznym stopniu je zagospodarowała, nadto wyprosiła dla szpitala u biskupa poznańskiego dziesięcinę z tych dóbr, a u swego syna czynsze. Na koniec ufundowała w dobrach Piaseczno kościół parafialny i przed śmiercią swoje darowizny potwierdziła testamentem. Tak zorganizowane i uprzywilejowane dobra stały się na kilka stuleci ważnym uposażeniem szpitalnym z dużymi możliwościami dalszego rozwoju.

Blisko 70 lat później jej wnuczka imienniczka, księżna Anna, niespełna miesiąc po śmierci swojego brata, księcia Janusza III, i po objęciu po nim władzy nad Mazowszem w przywileju z dnia 5 kwietnia 1526 r. przekazała zarząd i prawo patronatu nad szpitalem przy kościele św. Marcina kapitule warszawskiej, przy czym dożywotnio miał nim być prepozyt szpitalny Jan Grotowski. Księżna przekazała również kapitule prawo patronatu do kościoła parafialnego, który wtedy znajdował się we wsi Kiczki (*Kyczki*) w dobrach szpitalnych²¹. Dokument ten jest jednym z dwóch znanych, na którym księżna Anna jako władczyni złożyła swój podpis. Znamienne jest, że w dokumencie stwierdzono, że kościół parafialny jest „teraz” („nunc”) we wsi Kiczki, co może oznaczać, że wcześniej znajdował się gdzie indziej. Zgodne jest to z twierdzeniem, że pierwszy kościół w tych dobrach był wzniesiony we wsi Piaseczno.

Kilkadziesiąt lat później rozpoczęło się zagospodarowywanie północnej części dóbr Piaseczno od lokacji Mieni, leżącej nad najniższym w tych dobrach odcinkiem rzeki o tej samej nazwie, o czym mówi dokument z 1503 r.

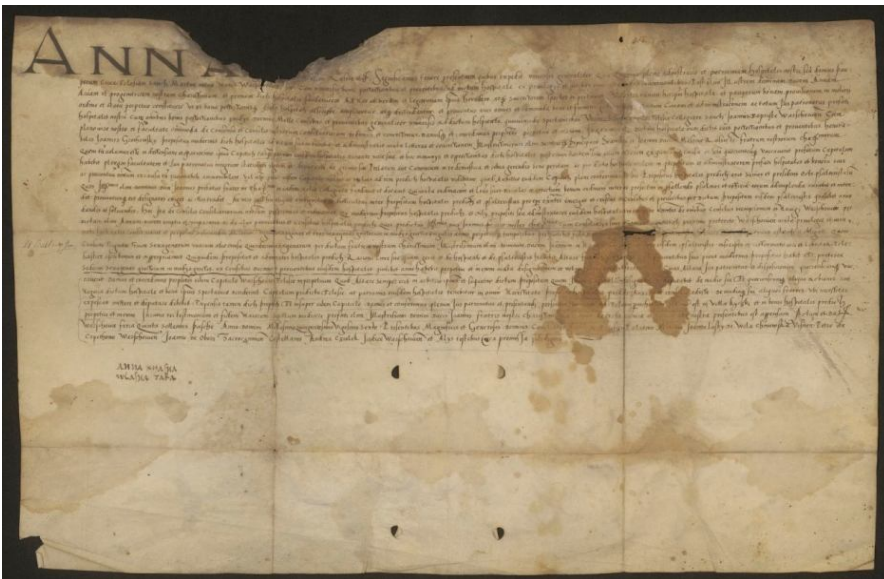
Dnia 15 grudnia 1526 r. biskup poznański Jan Latański na prośbę prepozyta warszawskiego szpitala Św. Ducha Jana Grotowskiego potwierdził

¹⁹ AAP, AV 1, 71.

²⁰ AECV 64 (Lib. privil. I 225).

²¹ AGAD, Zb. dok. perg. 3303 (AECV 103 – Lib. privil. I 135); wydanie: Anna Salina, *Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011, dodatek źródłowy nr 35.

przywilej z 1445 r. swojego poprzednika, biskupa Andrzeja z Bnina, na mocy którego ofiarował on szpitalowi dziesięciny swojego stołu ze wsi Czeplino i Pozdnowo oraz dóbr dziedzicznych Piaseczno, i rozszerzył go na cztery wsie w dobrach Piaseczno: Piaseczno (*Pyaszeczno*), Kiczki (*Kiczki*), Posiadały (*Possyadali*) i Mienia (*Myenya*), które w ciągu czasu, który upłynął od wydania tamtego przywileju, zostały lokowane w lasach i borach na surowym korzeniu i z których dziesięcina na mocy prawa przysługiwała biskupowi²². Z dokumentu tego można wnosić, że te cztery wsie leżały na terenie dóbr Piaseczno, które miało charakter przede wszystkim leśny, i zostały lokowane w latach 1445-1526, co jest zgodne z innymi dokumentami²³.

4. Dokument pergaminowy księżnej Anny z 1526 r. z własnoręcznym podpisem (AGAD, Zb. dok. perg. 3303)

²² AGAD, Zb. dok. perg. 2109 (AECV 105 – Lib. privil. I 131).

²³ Kart. SHGMaz., *Kartoteka powiatu czerskiego w średniowieczu*, [hasło] *Kiczki*, wg notat dra Kazimierza Pacuskiego identyfikuje Kiczki z Kaczkowem, jednak dokument z 1368 r. (AAP lib. priv. B 13; KDWielk. III 1601) wymienia wieś Kaczkowo (*Kaczkowo*) w ogóle trudną do identyfikacji; dokument z 1409 r. (Czer. 2011) wymienia Kaczkowo (*Kaczkowo*) graniczące z Zalesiem, lecz pomiędzy dobrami Kiczki i Zalesie leżały poświadczone już od 1220 r. dobra Siennica, natomiast kopia dokumentu sprzedaży dóbr Kaczkowo (*Kaczkowo*) w ziemi czerskiej księżnej Annie z 1431 r. (AECV 27 – Lib. privil. II 526) nie podaje ich bliższej lokalizacji; dokument z 1436 r. (AGAD, MK 3, 186v) wymienia jedynie Macieja z Kaczkowa (*Caczkowo*); dokument z 1437 r. (AGAD, Zb. dok. perg. 2100; AECV 32 – Lib. privil. I 129) lokalizuje ogólnie dobra Kaczkowo (*Kaczkowo*) pod Latowiczem; dotyczy to również omawianego dokumentu z 1446 r., w którym obok Gniewania i Piaseczna są wymienione dobra Kaczkowo. Z kolei przeciwko utożsamieniu Kiczek z Kaczkowem świadczy wspomniany dokument z 1437 r., według którego Walisa graniczą między Latowiczem i Sienniami z Piasecznem, z tym jego obszarem, na którym były lokowane Kiczki. W końcu według omawianego dokumentu z 1526 r. wieś Kiczki były lokowana na surowym korzeniu w dobrach Piaseczno, i to po 1444 r. Kaczkowo jako odrębne dobra traktowała również Jadwiga Karwasińska, dz. cyt., s. 234.

Oprócz mowy o czterech wsiach w dobrach Piaseczno jest również mowa o licznych wsiach, co może wskazywać na trwającą akcję osadniczą, a nowy przywilej biskupi miał na celu uporządkowanie stanu dotychczasowego. W latach 1519 i 1524-1525 nastąpiła bowiem sprzedaż szeregu nowych wójtostw, co łączyło się z szybkim i intensywnym zagospodarowywaniem północnej części dóbr Piaseczno. Dokonał się w ten sposób **drugi etap osadnictwa w dobrach Piaseczno** i została w ten sposób w dużym stopniu zagospodarowana ich północna część.

Kościół w Cegłowie w latach 1530-1621

Najstarsze znane dokumenty dotyczące **kościół w Cebrowie**, później nazywanego Cegłowem, pochodzą z 1531 r. i dotyczą jego uposażenia w dziesięciny; sprawy uposażenia warszawskiego szpitala św. Marcina²⁴ i dziesięcin w dobrach Piaseczno były już regulowane przynajmniej od 1530 r.

W przywileju dotyczącym uposażenia w dziesięciny warszawskiego szpitala św. Marcina z dnia 27 marca 1531 r. opisane zostały granice dóbr Piaseczno oraz szczegółowo dawne wsie Piaseczno, Kiczki, Posiadały i Mienia oraz nowe wsie Glonkowa Wola, Rososz, Cebrowo, Skwarno, Cisie, Rudnik, Pełczanka i Wągliny; w opisie Cebrowa (*Cebrowo*) występuje wójt Bartłomiej Czerwonka (*Czerwonka*), w innych wsiach kmiecie m. in. o nazwiskach Glonek, Kaczorek, Kozak, Krupa, Kwasiel, Pełka, Piotrak, Rżysko, Syska, Wangl, Ziolo²⁵.

Dnia 23 kwietnia 1531 r. **kapituła warszawska uposażyła kościół parafialny w Kiczkach czyli w Cebrowie** (*Kyczky alias Czebrowo*) w dobrach szpitala św. Marcina w dziesięciny z folwarków we wsiach Piaseczno (*Pyaseczno*), Mienia (*Myenya*) i Glonkowa Wola (*Glonkowa Wola*), z pół wójtostw we wsiach tego szpitala oraz z pół poświętnego rektora tego kościoła, a także z folwarków i pół kmieci nowych wsi Cebrowo i Cisie (*Czyssye*)²⁶.

Regest powyższego dokumentu²⁷ potwierdzonego przez biskupa poznańskiego Jana Latańskiego dnia 1 kwietnia 1534 r. w Żbikowie, w którym szczegółowo omówione zostało uposażenie plebana w Cebrowie, wikariusza i kierownika szkoły z pomocnikiem, wpisany do akt konsystorza warszawskiego dnia 4 sierpnia 1676 r., zachował się w archiwum parafialnym²⁸.

²⁴ AAP, CP 36 (ACap IX) 133, 136, 149v.

²⁵ AAP, CP 3 (Lib. priv. C) 211-213 (nr 155).

²⁶ AAP, CP 3 (Lib. priv. C) 209 (nr 153-154).

²⁷ Wpisany błędnie pod r. 1533.

²⁸ ADWP, *Cegłów* 3, [1].

5. Epitafium Stanisława Oczki
na ścianie ceglowskiego kościoła

Dnia 10 lipca 1531 r. biskup poznański Jan Latański ostatecznie wydał przywilej kończący spór kapituły z Janem Grotowskim prepozytem szpitala św. Marcina w murach warszawskich z ramienia kapituły warszawskiej, której kanonicy byli patronami i prowizorami tego szpitala. Na jego mocy potwierdził przysługiwanie szpitalowi dziesięcin ze wsi Piaseczno (*Pyasseczno*), Kiczki (*Kyczky*), Posiadały (*Possyadaly*) i Mienia (*Myenya/Menya*) w dobrach Piaseczno na podstawie przywileju swojego poprzednika, biskupa poznańskiego Andrzeja z Bnina, natomiast dziesięciny z innych wsi nowo lokowanych na surowym korzeniu w lasach dóbr Piaseczno, które dotąd długo cieszyły się wolnością i którymi były Rudnik (*Rudnyk*), Pełczanka (*Pelczanka*), Cisie (*Czysschye/Czyssye*), Skwarna (*Skvarzna/ Skvarzno*), Rossosz (*Rossosch*), Wągliny (*Wągłyny*), Cebrowo (*Czebrowo/Czebrow*) i Głonkowa Wola (*Głongowa Wola*), przyznał „nowo wzniesionemu” („Noviter Errecta”) kościołowi parafialnemu w Cebrowie, przy czym w odniesieniu do **Cebrowa** i Głonkowej Woli wymienione są dziesięciny od zagrodników²⁹.

Mowa w tych przywilejach o kościele parafialnym, ale nie ma mowy o jego kanonicznym erygowaniu, lecz raczej o jego nowej siedzibie i wzniesieniu nowego budynku kościoła. Budowa zatem nowego kościoła w Cebrowie nie wiązała się z erygowaniem nowej parafii, ale odnosiła się do dotychczasowej parafii w Kiczkach.

Można szacować, że **murowany kościół w Cebrowie** został wybudowany krótko przed wydaniem powyższych dokumentów przez prepozyta Jana Grotowskiego w latach 1524-1530³⁰.

W 1546 r. po raz pierwszy wspomniany jest **szpital w Cegłowie**³¹.

Dnia 23 listopada 1547 r. biskup poznański Benedykt Izdbieński kościół parafialny w Cegłowie (*Czegłowo*) **dekretam włączył do uposażenia kapituły kolegiaty warszawskiej**, za zgodą ustępującego rektora kościoła w Cegłowie plebana Adama Postruskiego i jego następcy Feliksa Dąbrowskiego³². Wcześniej w 1541 r. rektorem kościoła w Cegłowie (*Czegłowo*) był Szymon, wicedziekan bractwa prezbiterów dekanatu liwskiego w Łaskarzewie³³. Dokumenty te wskazują na początek używania nazwy „Cegłowo”.

W latach 1587-1599³⁴ lekarz królewski Wojciech Oczko wystawił w kościele w Cegłowie epitafium swojemu ojcu Stanisławowi, zmarłemu pod Warszawą podczas epidemii w 1572 r; obecnie epitafium to znajduje się na zewnątrz wschodniej ściany prezbiterium. W kościele cegłowskim była

²⁹ AAP, CP 3 (Lib. priv. C) 204-208 (nr 152).

³⁰ J. Karwasińska, dz. cyt., s. 243, 245.

³¹ Tamże, 246 (zniszczone akta czynności kapituły warszawskiej 3, 280).

³² AAP, CP 38 (ACap XI) 170v; AE IX 118-119v, 129-130v.

³³ AAP, AE VIII 186v-187.

³⁴ Na epitafium Wojciech Oczko jest tytułowany lekarzem królów Stefana i Zygmunta III, koronowanego w 1587 r., sam zmarł zaś w 1599 r.

również ufundowana doroczna Msza Św. za Wincentego Oczkę, wnuka Stanisława i bratanka Wojciecha, kanonika gnieźnieńskiego i także lekarza, o czym świadczył dokument z 1651 r.³⁵.

Według wizytacji biskupa poznańskiego Wawrzyńca Goślickiego z 1603 r. kościół w Cegłowie był murowany, już stary, z przeciekającym dachem i wymagający naprawy; w głównym ołtarzu znajdował się obraz Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, w drugim ołtarzu również obraz Najświętszej Marii Panny, a w trzecim obraz Zmartwychwstania Pańskiego; proboszczem był Benedykt Grątka, wikariuszem Jan Patocki, kierownikiem szkoły Wawrzyniec Wroncius; księga chrztów i ślubów była prowadzona od 1590 r. Znamienne jest, że pominięty został cały szereg istotnych informacji o parafii, dotyczących jej erygowania, wezwania czy uposażenia, poza ogólnym odwołaniem się do przywilejów kapituły³⁶, co wynikało zapewne z jego specyficznego statusu.

Natomiast podczas tej samej wizytacji stwierdzono, że w Kiczkach znajduje się kościół drewniany pod wezwaniem św. Anny z trzema ołtarzami, kościół parafialny jest słabo uposażony, a proboszczem jest zarządca dóbr szpitalnych czyli jeden z kanoników kapituły warszawskiej³⁷.

W 1611 r. przy kościele w Cegłowie, z fundacji wójta wsi Cisie Zygmunta Jaworka w wysokości 1000 zł, została erygowana **mansjonaria**: kierujący kościołem parafialnym wikariusz wieczysty z mansjonarzami oraz z kierownikiem szkoły i kantorem mieli odprawiać przepisane oficja i wotywy. Fundacja została zatwierdzona przez biskupa poznańskiego Adama Nowodworskiego w 1632 r.³⁸, a doposażona w 1651 r.³⁹.

Według wizytacji z 1617 r. komendantem w Cegłowie był Jan Komorowski, który jeszcze nie miał święceń prezbiteratu; wspomniany został również szpital⁴⁰. Według tej samej wizytacji komendantem w Kiczkach był Wojciech z Kuflewa, stwierdzono również słabe uposażenie tamtejszego kościoła⁴¹.

Wsie w dobrach Piaseczno w latach 1414-1621

Ze względu na lokację dóbr Piaseczno na prawie chełmińskim przy lokowaniu nowych wsi powstawały wójtostwa. W większości przypadków dotyczące ich dokumenty można odlaść jako wpisy do Metryki Mazo-

³⁵ ADWP, *Cegłów* 3, [1v].

³⁶ AAP, AV 1 45-46.

³⁷ AAP, AV 1 71-71v.

³⁸ AAP, AE XXVIII 39v-41v.

³⁹ ADWP, *Cegłów* 3, [1v].

⁴⁰ NADzAW 53-56.

⁴¹ Tamże 238-239.

wiekiej. Wójtostwa sprzedawał w imieniu właściciela, czyli warszawskiego szpitala św. Marcina, jego prepozyt, za zgodą panującego księcia. Wiązało się to z uzyskaniem przez kupującego urzędu wójta⁴², szeregu przywilejów, w tym ekonomicznych, jak założenie młyna. Obszar nabywanego gruntu wynosił najczęściej 2 włóki. Zawierane transakcje zwykle dotyczyły początków danej wsi, o czym świadczą nadane im wolnizny, odpowiadające nazwom „Wola”. Z kolei nazwy poszczególnych wsi zwykle nawiązywały do posiadaczy wójtostw. Należeli oni do stanu chłopskiego, w źródłach tytułowani są jako „opatrzni” („providus”) lub „pracowici” („laboriosus”). Większość dokumentów dotyczących zakupu wójtostw została potwierdzona w kancelarii króla Zygmunta I Starego w 1539 r.

Zachowane **rejestry poborowe podatku łanowego** z XVI w. dostarczają różnorodnych informacji o wsiach w tych dobrach. Rejestry z 1540 i 1541 r.⁴³ ograniczają się do powierzchni opodatkowanych pól uprawnych kmieci, przy czym podają dane tylko dla pięciu wsi (dane Mieni w rejestrze z 1541 r. zostały wytarte), prawdopodobnie reszta świeżo lokowanych wsi była objęta jeszcze wolnizną.

Rejestr z 1563 r. i rekognicjarz z roku następnego⁴⁴ dodatkowo informują o wójtostwach, młynach i karczmach, przy czym podatek był naliczony od 1 włóki z każdego wójtostwa; rządcą tych dóbr był wtedy szlachcic Adam Goszczyński. Według rekognicjarza opłacono łanowe ze 136 włók, co pozwala oszacować liczbę ludności dóbr Piaseczno na około 2 tys. Można również z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że obszar upraw rolnych w latach 1540-1564, a zatem w ciągu zaledwie ćwierćwiecza, uległ podwojeniu.

Rejestr z 1569 r.⁴⁵ podaje liczbę zagrodników („ortulanus”). Jest to pierwszy rejestr, który wymienia parafię Cegłów, lecz nie rozdziela konsekwentnie poszczególnych wsi na parafię Kiczki i Cegłów. Na podstawie tego rejestru można zaobserwować wykup wójtostw i powiększanie się folwarków, które zresztą nie podlegały podatkowi łanowemu, więc trudno nawet szacunkowo ocenić wtedy ich rozmiar.

Rejestry z 1573 i 1577 r.⁴⁶ są stosunkowo lakoniczne. Rejestr z 1576 r.⁴⁷ zawiera nazwiska wójtów sądowych („scabinus”), którzy po wykupie sołectw przewodniczyli ławie jako sędziwi wiejskiemu. Rejestr z 1588 r.⁴⁸

⁴² Właściwie chodzi o urząd sołtysa, ale zgodnie ze zwyczajem występującym na Mazowszu w źródłach występuje konsekwentnie termin „advocatus” zamiast „scultetus” (SHGLiw. XI).

⁴³ ASK I 46, 62v-63, 97-97v.

⁴⁴ Tamże, 130v-131, 204v-205.

⁴⁵ Tamże, 285v-286.

⁴⁶ Tamże, 330-331, 368v-369.

⁴⁷ Tamże, 37v-38 (*Źródła dziejowe*, t. XVI, Warszawa 1895, 222 – edycja z błędami i opuszczeniami).

⁴⁸ Tamże, 438-439.

zawiera sporo danych szczegółowych o mieszkańcach dóbr Piaseczno. Według tego rejestru opłacono łąnowe ze 171,25 włók, a zatem w latach 1564-1588, czyli w kolejnym ćwierćwieczu, obszar opodatkowanych kmiecych upraw rolnych uległ znacznemu powiększeniu o 35,75 włóki.

Pierwszą wsią w dobrach **Piaseczno** była wieś o tej samej nazwie, która mogła powstać już na początku XV w., ponieważ Płochoccy uzyskali w 1414 r. dla części tych dóbr prawo chełmińskie, jednak zapewne jej lokacja dokonała się około 1445 r., gdy była poruszona sprawa pobieranej z niej dziesięciny. Kierując się najstarszymi mapami⁴⁹ można stwierdzić, że była położona w górnym biegu rzeczki Piaseczna, na jej prawym brzegu, na północ od dzisiejszej drogi na Posiadały, pod lasem. Taka lokalizacji najstarszej wsi zapewne wynikała z tego, że już wcześniej biegnąca droga z Siennicy do Sierni, późniejszego Kuflewa, w tym miejscu miał przeprawę na płynącej prostopadle do niej rzece Piasecznicy, stanowiącej oś południowej części tych dóbr. Nazwa wsi Piaseczno wiązałyby się zatem z przeprawą na Piasecznicy.

Z 1473 r. pochodzi wzmianka w czerskich zapiskach sądowych o kmieciu Piotrze Kopiku (*Copik*) z Piaseczna (*Pyasseczno*)⁵⁰. W dokumencie z 1520 r. wspomniany jest folwark piasecki (*Pyaseczki*)⁵¹. W 1524 r. wieś nazywana jest **Starym Piasecznem** (*Antiqua Pyaseczno*)⁵² i ta nazwa występuje w XVI-wiecznych rejestrach poborowych. W 1525 r. pracowity Jan Zajęc (*Zayancz*) z Piaseczna kupił dwa młyny z polem w Piasecznie Starym (*Pyaseczno Antiqua*): jeden nowo wybudowany na rzece Piasecznicy (*Pyasecznicza*), a drugi foluszowy do odbudowy na strumieniu Korytniku (*Corithnik*)⁵³. W 1539 r. transakcję tę potwierdził Jan Zajęc (*Zayancz*) z Kiczek (*Kiczki*)⁵⁴. W 1540 i 1541 r. w Piasecznie Starym (*Pyasseczno/Pyaseczno Stare*) pobrano łąnowe z 5 włók. W 1563 r. pobrano w Piasecznie Starym (*Piaseczno Antiqua*) podatek z 10 (w rekognicjarzu z 12) włók z wójtostwem i z karczmy. Jeszcze trzysta lat później Zajęcowie byli młynarzami we młynie Zajęc na Piasecznicy pod Kiczkami⁵⁵.

W 1450 r. książę Bolesław IV nadał Maciejowi Kiczce z Piaseczna (*Pyasseczno*) 1 włókę w Piaseckiej Woli (*Pyasseczka Wolya*) na prawie wójtostwa z prawem założenia młyna⁵⁶. Maciej Kiczka (*Kiczka*) z Piaseczna otrzymał zatem wójtostwo w nowej wsi, która od niego i jego rodziny zapewne została nazwana Kiczki; jest on zarazem najstarszym znanym

⁴⁹ Austriackie Archiwum Państwowe w Wiedniu, B XII a 100.

⁵⁰ Czer. LXXXV.

⁵¹ AGAD, MK 32, 67.

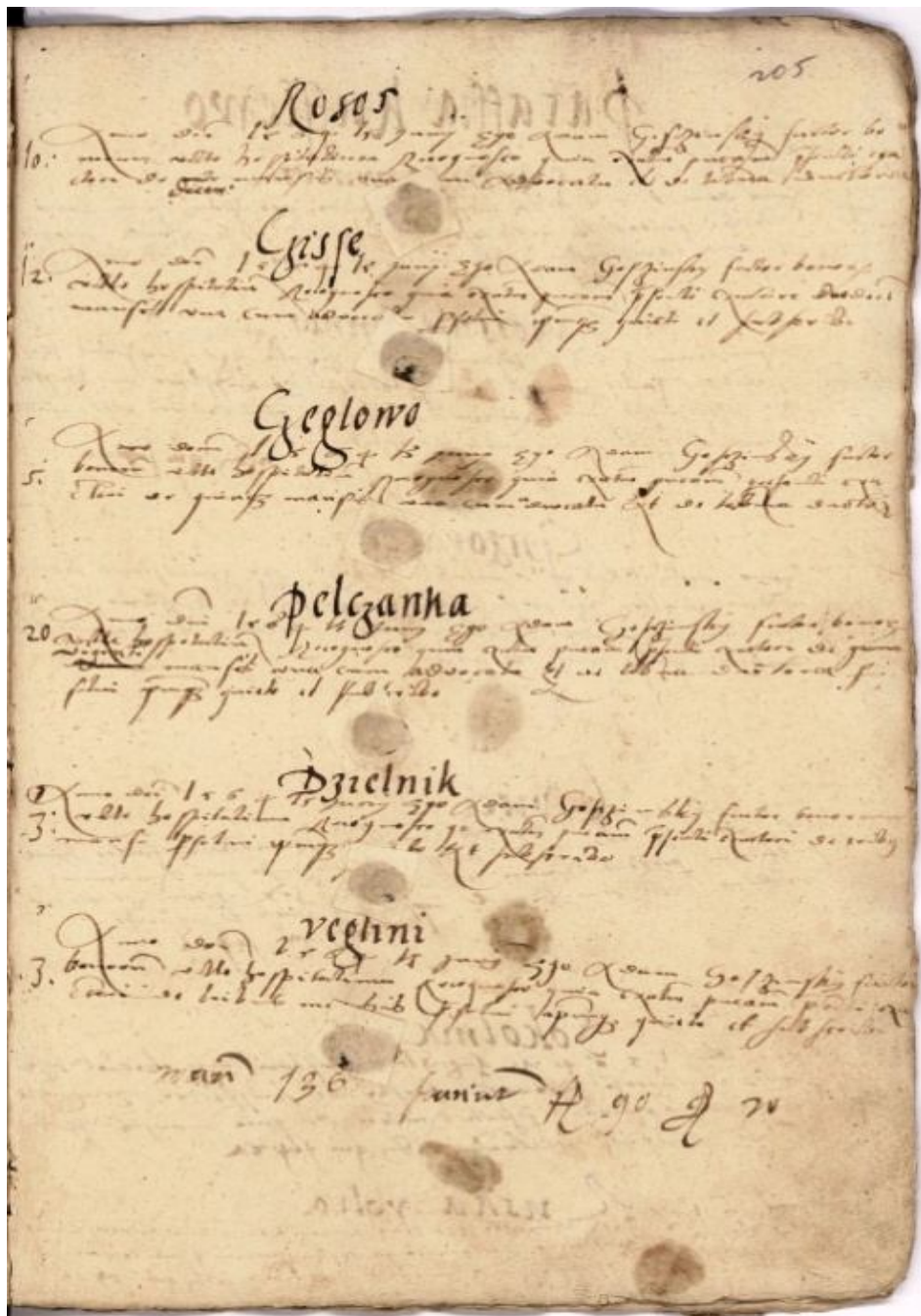
⁵² AGAD, MK 32, 217.

⁵³ AGAD, MK 41, 51.

⁵⁴ AGAD, MK 60, 107 (MRPS IV 1, 6616).

⁵⁵ Np. APSiedlce, *Akta stanu cywilnego gminy Siennica*, 1815 r., nr 49.

⁵⁶ AGAD, MK 4, 107.

Rekognicjarz poborowy z 1564 r. dotyczący Cegłowa (AGAD, ASK I 46, s. 205)

mieszkańcem dóbr Piaseczno. W 1539 r. Jan Zając z Kiczek (*Kiczki*) posiadał młyny w Piasecznie⁵⁷. W 1540 i 1541 r. w Kiczkach (*Kyczky*) pobrano łąnowe z 5,5 włóki. W 1563 r. pobrano w Kiczkach (*Kiczki*) podatek z 12 włók z wójtostwem (według rekognicjarza również z młyna i z 2 karczm).

W 1451 r. 2 włóki wójtostwa w Marcinowskiej Woli (*Marczinowska Wola*) nad rzeką Siennicą (*Schenyca*) kupił Stanisław Katuszyc (*Catuschicz*) z Miastkowa. Prawdopodobnie chodzi o późniejszą wieś **Posiadały**, która leżała nad górnym biegiem tej rzeki. W 1524 r. wójtostwo we wsi Rososz kupił opatrzny Piotr Piotrak (*Pyotrak*) z Posiadał (*Posyad*). W 1525 r. wójtostwo w Ciskiej Woli kupił pracowity Zygmunt z Posiadek (*Possyadki*)⁵⁸. W 1540 i 1541 r. w Posiadałach (*Possiadaly/Posiadaly*) pobrano łąnowe z 4 włók. W 1563 r. pobrano w Posiadałach (*Posiadali*) podatek z 8 włók i z karczmy. W 1576 r. wójtem sądownym w Posiadałach był Jan Piotrak.

Mienia⁵⁹ leżała nad najniższym w dobrach Piaseczno odcinkiem rzeki o tej samej nazwie przy przeprawie przez tę rzekę na drodze do Mińska. W 1503 r. w nowo lokowanej na surowym korzeniu wsi Wola Piasecka (*Wolya Pyasseczka*) zwanej Mienią (*Myenya*) 2 włóki wójtostwa kupił **Andrzej Czerwonka** (*Czyrwonka*) z Rudnika (*Rudnyk*)⁶⁰. W 1524 r. pracowity Bartłomiej Czerwonka (*Czerwonka*) z Mieni (*Myenye*) kupił wójtostwo w Wąglinach⁶¹. W 1539 r. opatrzny Jan Glonek (*Glonek*) z Woli Glonkowej (*Wola Glonkowa*) nabył od pracowitego Andrzeja Czerwonki (*Czerwonka*), wójta w Mieni, młyn we wsi Mienia (*Myenya*)⁶². W tym samym roku Maciej, Andrzej i Jan, synowie zmarłego Andrzeja Czerwonki (*Czerwonka*), wójta z Mieni (*Mienye*), otrzymali potwierdzenie transakcji z r. 1503⁶³. W 1563 r. pobrano w Mieni (*Mienia*) podatek z 18 (w rekognicjarzu z 19) włók z wójtostwem, z młyna i z 2 karczm.

W 1519 r. Jan Kozak z Latowicza kupił 2 włóki we wsi Pełczena Wola (*Pelczena Wolya*) na założenie na surowym korzeniu wójtostwa i wybudowanie młyna i sadzawki na tamtejszej rzece Nasierznia czy **Nadasierznia** (*Nassyerznya, Nadassyerznya*); potwierdzenie otrzymali wójtowie Jan

⁵⁷ AGAD, MK 60, 107 (MRPS IV 1, 6616); zarówno MRPS, jak i Kart. SHGMaz. Zawierają błędny odczyt "Kaczki" (Kaczki), który miał stanowić argumentem na utożsamianie Kiczek z Kaczkowem.

⁵⁸ AGAD, MK 41, 17v.

⁵⁹ Kart. SHGMaz., *Kartoteka powiatu czerskiego w średniowieczu*, [hasło] *Mienia*, błędnie odnosi kilka najstarszych dokumentów do Mieni: dokument z 1446 r. raczej odnosi się do Wiązownej (Warsz. z. gr. 2, 1040; por. SHGWarsz. 307), a dokument z 1450 r. dotyczący Piaseckiej Woli (MK 4, 107) nie może dotyczyć Mieni, ponieważ była Wola Piasecka zwana Mienią pojawia się w źródłach jako nowo lokowana dopiero w 1503 r.

⁶⁰ AGAD, MK 18, 152v.

⁶¹ AGAD, MK 32, 245v.

⁶² AGAD, MK 57, 103 (MRPS IV 1, 6697).

⁶³ AGAD, MK 60, 44 (MRPS IV 1, 6497).

i Szymon w r. 1539⁶⁴. Chodzi o wieś Pełczanka, której nazwa pochodzi od nazwiska Pełka. W 1563 r. pobrano w **Pełczance** (*Pełczanka*) podatek z 15 (w rekognicjarzu z 20) włók z wójtostwem i z karczmy.

Wynika z tego, że według ówczesnych poglądów przez Pełczankę przepływała rzeka Nadasierznia, a zatem przepływającą przez Cegłów była rzeka Mienia.

W 1524 r. 2 włóki wójtostwa we wsi **Glonkowa Wola** (*Glonkowa Wola*) kupił Marcin Glonek (*Glonek*) ze swoim synem Janem z Glonkowej Woli⁶⁵. To zapewne ten sam Jan Glonek (*Glonek*) z Woli Glonkowej (*Wola Glonkowa*) nabył w 1539 r. młyn w Mieni⁶⁶. W 1529 r. kapituła warszawska rozpatrywała sprawę folwarku i pól kmiecych w Glonkowej Woli (*Glonkowa Wola*)⁶⁷. W 1538 r. kapituła sprzedała włókę wójtowską we wsi Glonkowa Wola pod Kiczkami (*Kyczky seu Glonkova Wolya*), wcześniej nabytą z drugą włóką wójtowską przez scholastyka warszawskiego doktora Stanisława Strzelcę, pracowitemu Janowi Derbianowi (*Derbyan*)⁶⁸. Prawdopodobnie wieś ta została lokowana na zachód od Kiczek i w późniejszym czasie została przez nie wchłonięta.

W 1524 r. Paweł Krupa (*Krupa/Crupa*) ze Starego Piaseczna (*Antiqua Pyaseczno*) zakupił 2 włóki wójtostwa we wsi Skwarczyńska Wola (*Sqwarzinska Wolya*)⁶⁹. Chodzi zatem o nowo lokowaną wieś **Skwarne**. W 1539 r. Andrzej, Jan i Michał, synowie zmarłego Pawła Krupy (*Krupa*) i posiadacze wójtostwa w Skwarnem (*Sqvarzne*), otrzymali potwierdzenie powyższego dokumentu⁷⁰. W 1563 r. pobrano w Skwarnym (*Skwarno/Skwarna*) podatek z 10 (w rekognicjarzu z 12) włók. W 1576 r. wójtem sądowym w Skwarnem był Maciej Krupka, zapewne wnuk wójta Pawła Krupy. W rejestrach poborowych z lat 1576-1588 wieś jest nazywana Skwarną Wolą.

W 1524 r. 2 włóki wójtostwa we wsi **Rososz** (*Roschos*) kupił opatrzny Piotr Piotrak (*Pyotrak*) z Posiadał (*Posyad*)⁷¹. W 1539 r. potwierdzenie dla tej transakcji otrzymali Wojciech i Jan synowie zmarłego Piotra Piotraka (*Pyotrak*) z Posiadał (*Possiad*), wójtowie z Rososzy (*Roszosz, Roschosza*)⁷².

⁶⁴ AGAD, MK 32, 42v-43; MK 60, 22-23 (MRPS IV 1, 6550); por. Andrzej Marek Nowik, *Dzieje Jędrzejowa w powiecie mińskim do 1914 r.*, [w:] *Jędrzejów Nowy i Stary. Historia. Szkoła*. OSP, Jędrzejów Nowy 2019, s. 13-15.

⁶⁵ AGAD, MK 32, 216v.

⁶⁶ AGAD, MK 57, 103 (MRPS IV 1, 6697).

⁶⁷ AECV 83 (I 87).

⁶⁸ AGAD, Zb. dok. perg. 2111.

⁶⁹ AGAD, MK 32, 217.

⁷⁰ AGAD, MK 60, 34-34v (MRPS IV 1, 6358).

⁷¹ AGAD, MK 32, 217.

⁷² AGAD, MK 60, 33 (MRPS IV 1, 6588).

W 1563 r. pobrano w Rososzy (*Rosos*) podatek z 8 (w rekognicjarzu z 10) włók z wójtostwem i z karczmy.

W 1524 r. 2 włóki w nowo lokowanej na surowym korzeniu wsi **Wągliny** (*Wągliny*) kupił pracowity Bartłomiej Czerwonka (*Czerwonka*) z Mieni (*Myenye*)⁷³. Przed 1532 r. zrzekł się wójtostwa w Wąglinach za wójtostwo w Cebrowie⁷⁴. Nazwa wsi pochodzi od nazwiska Wangl, którym się posługiwał wójt w Rudniku Michał Wangl. W 1537 r. kapituła warszawska zajmowała się sprawą granicy między polami zwanymi Wągliny (*Wąglynng*), przynależnymi wsi Pełczanka (*Pelczawka*), i polami dóbr Mienia (*Myenya*)⁷⁵; na tej podstawie można zlokalizować Wągliny przy drodze z Pełczanki do Mieni. W 1563 r. pobrano w Wąglinach (*Węglini*) podatek z 3 włók.

W 1503 r. wzmiankowany jest Andrzej Czerwonka z **Rudnika** (*Rudnyk*). Nazwa wsi pochodzi od wydobywanej tu rudy darniowej i oznacza Małe Rudno zapewne w odróżnieniu od Rudna w sąsiednich dobrach Siernie. W 1525 r. 2 włóki wójtostwa we wsi Piaseczno Rudnik (*Pyasieczno Rudnyk*) kupił pracowity Michał Wangl (*Wangl*) z Jagodnego⁷⁶. W 1425 r. wójtostwo w Rudniku (*Rudnik*) kupił również Andrzej Sugol (*Sugol*) z Iwowe-
go⁷⁷. Potwierdzenie transakcji Michała Wangla w 1539 r. otrzymali Wojciech Radło (*Radlo*) i Piotr Kominek (*Komynek*), wójtowie z Rudnika (*Rudnyk*)⁷⁸. W 1540 r. i 1541 r. w Rudniku (*Rudnyk*) pobrano łanowe z 7 włók. W 1563 r. pobrano w Rudniku (*Rudnik*) podatek z 20 włók z wójtostwem, z 2 młynów i z 2 karczm (w rekognicjarzu pominięto młyny i karczmy).

W 1525 r. 2 włóki wójtostwa we wsi Ciska Wola (*Czyska Wolya*) kupił za 20 kop gr. pracowity Zygmunt z Posiadek (*Possyadki*), czyli z Posiadał⁷⁹. W 1539 r. Jan syn Zygmunta z Posiadał (*Posiadali*), wójt w Ciskiej Woli (*Criska Vola*), otrzymał potwierdzenie tej transakcji⁸⁰. Chodzi o późniejszą wieś **Cisie**, natomiast nazwisko wójta mogło być „Posiadała”, od którego to nazwiska zapewne pochodziła również nazwa wsi, z której pochodził. W 1563 r. pobrano w Cisiu (*Czisse*) podatek z 10 (w rekognicjarzu z 12) włók z wójtostwem.

W 1531 r. wójtostwo w **Cebrowie** (*Cebrowo*) posiadał **Bartłomiej Czerwonka** liczący około 40 lat⁸¹. Wcześniej zamienił on wójtostwo w Wąglinach na wójtostwo w Cebrowie⁸² i jest najstarszym znanym mieszkań-

⁷³ AGAD, MK 32, 245v.

⁷⁴ J. Karwasińska, dz. cyt., s. 245 (zniszczone akta czynności kapituły warszawskiej 3, 67v).

⁷⁵ AECV 95 (I 131).

⁷⁶ AGAD, MK 41, 17.

⁷⁷ AGAD, MK 41, 67-67v.

⁷⁸ AGAD, MK 60, 111-112 (MRPS IV 1, 6608).

⁷⁹ AGAD, MK 41, 17v.

⁸⁰ AGAD, MK 60, 32 (MRPS IV 1, 6607).

⁸¹ AAP CP 3 (Lib. priv. C) 212 (nr 155).

⁸² J. Karwasińska, dz. cyt., s. 245 (zniszczone akta czynności kapituły warszawskiej 3, 67v).

cem Cebrowa, późniejszego Cegłowa. W 1540 r. i 1541 r. w Cegłowie (*Czegłowo*) pobrano łanowe z 2 włók. W 1563 r. pobrano w Cegłowie (*Czegłowo*) podatek z 5,25 włóki z wójtostwem i z karczmy. W 1569 r. pobrano w **Cegłowie** (*Czegłowo*) podatek z 5,75 włóki, z karczmy i od kowala; jest to pierwszy znany ze źródeł rzemieślnik w tej wsi. Z rejestru tego wynika również, że wójtostwo w Cegłowie zostało już wykupione. Rejestr z 1573 r. wymienia tylko 5 włók i karczmę, z 1577 r. 5,75 włók i karczmę.

Czebrowo było lokowane w miejscu, gdzie droga z Pełczanki przechodziła przez rzekę Mienię i następnie rozwidła się na drogi do Latowicza i do Siennicy. Było to centralne położenie w północnej części dóbr Piaseczno, dobrze skomunikowane z ich częścią południową.

W 1576 r. jako wójt sądowy (sołtys) w Cegłowie został wymieniony **Andrzej Czerwonka** (*Czerwonka*). Zapewne jest on tożsamy z Andrzejem, synem wymienionego w 1503 r. i 1539 r. Andrzeja Czerwonki z Rudnika, wójta w Mieni. W 1576 r. prawdopodobnie ten sam Andrzej Czerwonka był również wójtem sądowym w Wąglinach, a jego brat Jan Czerwonka był po ojcu Andrzejowi wójtem sądowym w Mieni. Andrzej z kolei był wójtem sądowym w Wąglinach po Bartłomieju Czerwonce z Mieni, wymienionym w 1524 r., który mógł być jego bratem.

W 1588 r. pobrano podatek od 5,75 włóki, od trzech karczm: Jankowej (*Jankowa*), Polickiej (*Policzka*) i Mikołaja Czerwonki (*Czerwonka*), od kowala Andrzeja, rzeźnika Jana Piotrka (*Piotrek Janek*) i od kupca solnego Franciszka Rada (*Rada*) (zapewne chodzi o nazwisko Reda). Z całej parafii największej rzemieślników wymieniono przy Cegłowie, co świadczy o tym, że już wtedy był głównym ośrodkiem rzemieślniczym dóbr.

W 1563 r. pobrano w **Dzielniku** (*Dzielnik*) podatek z 3 włók; jest to najstarsza wzmianka o wsi.

W dokumentach z 1477 i 1489 r. został wymieniony węgiel Piaseczno (*Pyazeczno, Pyasseczno*) przy granicy dóbr Kałuszyno i Goździec⁸³. Chodzi o trójstyk **granic dóbr Piaseczno** w ziemi czerskiej oraz Kałuszyno i Goździec w ziemi czerskiej; leżał od w pobliżu dzisiejszego trójstyku granic wsi Rudnik, Olszewice i Kruki. Przy rozmierzeniu tych granic w 1538 r. zostały wspomniane kopce graniczne między dobrami Kałuszyno i Jędrzejewo, dalej węgiel zwany Piasecki, Jędrzejowski i Ryczołkowski, dalej stare kopce między dobrami Piaseczno i Kałuszyno oraz dalej węgiel Piaseczno⁸⁴.

W 1529 r. kapituła warszawska zajmowała się granicą dóbr Piaseczno z wsiami szlacheckimi Kruków i Oborskich oraz z dobrami królewskimi Latowicz i Starogród⁸⁵. W 1543 r. król Zygmunt II Stary na prośbę kapituły

⁸³ AGAD, MK 18, 61v i 9, 191v.

⁸⁴ AGAD, MK 58, 198v-199v.

⁸⁵ AECV 78 (I 82).

warszawskiej wyraził zgodę dla szpitala warszawskiego na budowę młyna na rzece Bojmia⁸⁶, która stanowiła część granicy dóbr Piaseczno.

Jak wynika z analizowanych dokumentów, dobra Piaseczno położone były w górnym biegu rzeki Mienia i górnym biegu rzeki Piaseczna. Zajmowały obszar około 400 łanów, czyli około 70 km². Po ich zagospodarowaniu utworzyły dwa skupiska wsi otoczonych lasami, południowe i północne, same również będąc rozdzielone lasem; skupisko południowe obejmowało Piaseczno, Kiczki, Posiadały, Skupie i Dzielnik, a północne – Mienię, Pełczankę, Rudnik, Cegłowo i Cisie. W pierwszej kolejności zagospodarowaniu podlegały grunty zdadne do upraw rolnych, zarówno pod względem urodzajności, jak i technicznych możliwości ich uprawy. Podział ten odpowiadał podziałowi na parafię Kiczki i Cegłów.

Występujące w najstarszych dokumentach nazwiska kmieci: Czerwonka, Glonek, Kaczorek, Kiczka, Kominek, Kopik, Kozak, Krupa, Pełka, Piotrak, Posiadała, Radło, Rżysko, Syska, Wangl, Zając, Zioło przynajmniej w części występują jako nazwiska w okolicy do dzisiaj, chociaż nie można w pełni potwierdzić tych związków pełnymi wywodami genealogicznymi. Stanowi to ważny przyczynek do historii nazwisk chłopskich, które na tym terenie kształtowały się już w późnym średniowieczu.

Przywilej króla Zygmunta III z dnia 16 lutego 1621 roku dotyczący praw miejskich Cegłowa

Dnia 16 lutego 1621 r., we wtorek, niewątpliwie na skutek starań kapituły warszawskiej, król Zygmunt III Waza wydał przywilej, na mocy którego potwierdził prawa miejskie dla Cegłowa i nadał mu prawa na jarmarki i targi tygodniowe. Ze względu na to, że zachowane licznie dokumenty z XV i XVI wieku dotyczące szpitala Św. Ducha jednoznacznie wskazują, iż założona na początku XVI w. wieś Cebrowo czy Cegłowo nigdy nie posiadała praw miejskich, zapis w przywileju o zniszczeniu dawnych przywilejów miejskich należy traktować formalnie i dotyczą one w istocie nadania praw miejskich. Łatwiej było bowiem królowi podczas trwającej wojny chocimskiej potwierdzić przywileje niż je nadać, co by było odebrane jako uszczuplenie znaczenia sąsiednich miast prywatnych.

Wystawiony oryginalny przywilej zaginął, prawdopodobnie już podczas potopu szwedzkiego. Jego treść została wpisana do księgi wpisów Metryki Koronnej nr 165 z lat 1620-1621 za podkanclerstwa Wacława Leszczyń-

⁸⁶ AECV 121 (Lib. privil. II 494).

skiego, gdy sekretarzem wielkim koronnym był Jakub Zadzik⁸⁷. Przed zaginięciem przywilej ten wraz z dwoma innymi najważniejszymi dla miasta Cegłowa dokumentami, późniejszym przywilejem kapituły warszawskiej z 1628 r. i jego potwierdzeniem przez biskupa poznańskiego z 1631 r., zostały oblatowane⁸⁸ przez szlchetnego Jana Jaworka dnia 22 lutego 1644 r. w księgach grodzkich czerskich. Na podstawie tych oblat przywileje miejskie Cegłowa z ich pełną treścią potwierdził w 1782 r. król Stanisław August Poniatowski, a ten przywilej również dzięki oblatcie w księgach grodzkich czerskich jest znany z kopii z 1821 r., zawierającej jednak drobne pomyłki i opuszczenia, chociaż również pozwalającej rozwinąć skrót z Metryki Koronnej⁸⁹.

Treść tego przywileju z tłumaczeniem jest następująca⁹⁰:

Nundinae et mercatus in Oppido Cegłowo instituuntur.

Ustanowienie jarmarków i targów w Mieście Cegłowie.

Intytulacja

Sigismundus III Dei gratia Rex Poloniae [Magnus Dux Lithuaniae Russiae Prussiae Masoviae Samogitiae Livoniaeque nec non Svecorum Gottorum Vandalorumque hareditarius Rex].

Zygmunt III z Bożej łaski Król Polski, [Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki i Inflancki, nie mniej Szwedów, Gotów i Wandalów dziedziczny Król].

Promulgacja

Significamus [universis et singulis quorum interest praesentibus et futuris]

Oznajmiamy [wszem wobec i każdemu z osobna, komu to wiedzieć należy, obecnym i przyszłym]:

Narracja

Expositum nobis fuisse nomine Venerabilis Capituli Varssaviensis, et Venerabilis Pauli Piasecki Archidiaconi et Oeconomi bonorum Hospitalis Sancti Martini Varsaviensis quomodo in bonis dicti hospitalis Cegłowo antiquitus Oppidum fuerit fundatum, sed temporum iniuria Privilegia fundationis illius interiisse et mereatus, qui praecipuum Oppidanis subsidium esse solent in illo de svetudine cessasse. Magna autem incommoda Villis circumiacentibus ubi exinde provenire quod ad Oppida et Villas No-

⁸⁷ AGAD, MK 165, 207-207v.

⁸⁸ Oblatowanie – wpisane aktu do właściwej księgi

⁸⁹ AGAD, KRSW 460 b, 9v-11.

⁹⁰ Tekst podany za Metryką Koronną, przy odczycie zostały rozwinięte skrót, ujednoliconą została pisownia z rozróżnieniem „u” i „v”, intytulacja, promulgacja, datacja i podpisy zostały rozwinięte przy uwzględnieniu tekstu z kopii z 1821 r. Tłumaczenie własne.

bilium pro agendis mercatibus et distrahendis propriis rebus recurrere habent necesse. Unde Supplicatum fuit nobis ut utilitati haec in parte et commoditati subditorum dicti Hospitalis providere ac fora annualia et nundinas tum et mercatus septimanales in dicto loco Cegłowo permittere et instituere dignaremur. Nos itaque utilitates praedicti Hospitalis promovere et augere volentes,

przedłożone nam zostało w imieniu Czcigodnej Kapituły Warszawskiej i Czcigodnego Pawła Piaseckiego, archidiakona i ekonoma dóbr Szpitala Świętego Marcina w Warszawie, że w dobrach rzeczzonego szpitala Cegłowo dawniej miasto było założone, lecz przez czasy nieszczęśliwe przywileje założenia jego zniszczone zostały i targi, które szczególną dla mieszczan pomocą bywały, z tego powodu ustały. Wielkie zaś są niewygodny wsi leżących w okolicy, gdy w następstwie tego przybywać do miast i wsi szlacheckich dla uprawiania handlu i dla sprzedaży własnych swych rzeczy udawać się muszą z konieczności. Stąd proszono nas abyśmy pożytkowi w tej stronie i wygodzie poddanych rzeczzonego szpitala opatrnie zaradzili i na targowiska roczne czyli jarmarki i targi tygodniowe w rzeczonym miejscu Cegłowo pozwolili i je założyć raczyli. My więc pożytki rzeczzonego szpitala popierać i pomnażać pragnąc,

Dyspozycja

tali petitioni conseortiendo duximus et consentimus. Utque ibidem in Cegłowo quod ab hinc sicut antiquitus fuisse fertur fundatum Oppidum nominari et iure Oppidi censeri volumus, mercatus seu fora septimania bis in septimana videlicet Feria secunda et sexta et nundinae ter in anno videlicet in Vigiliis Festorum Sancti Mathiae Apostolis, Sancti Ioannis Baptistae et Sancti Michaelis Archangeli celebrentur et frequententur eodem plane iure et libertate quo caetera Regni nostri Oppida in huiusmodi mercatibus foris nundinisque celebrandis fruuntur concedimus per presentes.

na taką prośbę pozwolenie dajemy i pozwalamy, ażeby tamże w Cegłowie od teraz jak dawniej było założone i miastem nazywane i by podług prawa miejskiego traktowane było chcemy. Na targi, czyli targowiska tygodniowe dwa razy w tygodniu, to jest w poniedziałek i piątek, a na jarmarki trzy razy w roku, to jest w wigilie świąt świętego Macieja Apostoła, świętego Jana Chrzciciela i świętego Michała Archanioła, aby odprawiane i uczęszczane były z zupełnym prawem i wolnością, jakich pozostałe Królestwa naszego miasta do takich targów i jarmarków używają od dawna pozwalamy niniejszym.

Koroboracja

Quas in majorem fidem manu nostra subscriptas sigillae Regni obsignari iussimus

Tak dla większej wiary ręką naszą własną podpisaliśmy, pieczęć koronną przycisnąć rozkazaliśmy.

7. Księga Metryki Koronnej z przywilejem z 1621 r. dotyczącym praw miejskich Cegłowa (AGAD, MK 165)

Datacja

Datum Varaviae die decima sexta Mensis Februarii Anno Domini Millesimo sexcentesimo vigesimo primo. Regnorum nostrorum Poloniae 34 Sveciae vero 27 Anno.

Działo się w Warszawie dnia 16 miesiąca lutego roku Pańskiego tysiąc sześćset dwudziestego pierwszego, panowania w Królestwach naszych w Polsce 34, w Szwecji zaś 27 roku.

Podpisy

Sigismundus Rex

Jacobus Zadzik [secretarius manu propria]

Zygmunt Król

Jakub Zadzik [sekretarz ręką własną]

Miasto Cegłów w latach 1621-1655

Przywilej króla Zygmunta III oprócz potwierdzenia, a właściwie nadania praw miejskich, dotyczył głównie jarmarków i targów tygodniowych. W związku z uregulowaniem szeregu kwestii szczegółowych został wydany w 1628 r. na kapitule generalnej po Niedzieli Misericordia, przypadającej wtedy 7 maja, specjalny **przywilej**, podpisany przez dziekana Jana Raciborskiego, przewodniczącego kapituły kolegiaty warszawskiej św. Jana Chrzciciela, i opatrzony pieczęcią kapitulną większą⁹¹.

Kanonicy kolegiaty warszawskiej wydali go jako patroni i zarządcy szpitala św. Marcina w Warszawie w celu rozwoju dóbr szpitalnych i tym samym powiększenia jego uposażenia. Wprost wskazali, że ich intencją jest, aby poddani w tych dobrach nie udawali się w celach handlowych do miast w sąsiednich dobrach szlacheckich, z których najbliższy był Kuflew, ale nieco tylko dalszy Mińsk i Siennica oraz królewski Latowicz. Dlatego większość regulacji zawartych w tym przywileju dotyczy rozwoju handlu. Powołali się przy tym na przywilej króla Zygmunta III, który miał być wydany na ich prośbę i nadawał prawo urządzania jarmarków i targów tygodniowych, niejako przy okazji wspominając o „nadaniu temu miejscu nazwy miasta” („loco Cegłowo una cum Oppido Nomina attribuerē”). Przy tej okazji podkreślono, że kapituła gruntownie odnowiła i znacznie przyozdobiła kościół parafialny w Cegłowie, co nie pozostało bez znaczenia dla przybywających do Cegłowa kupców.

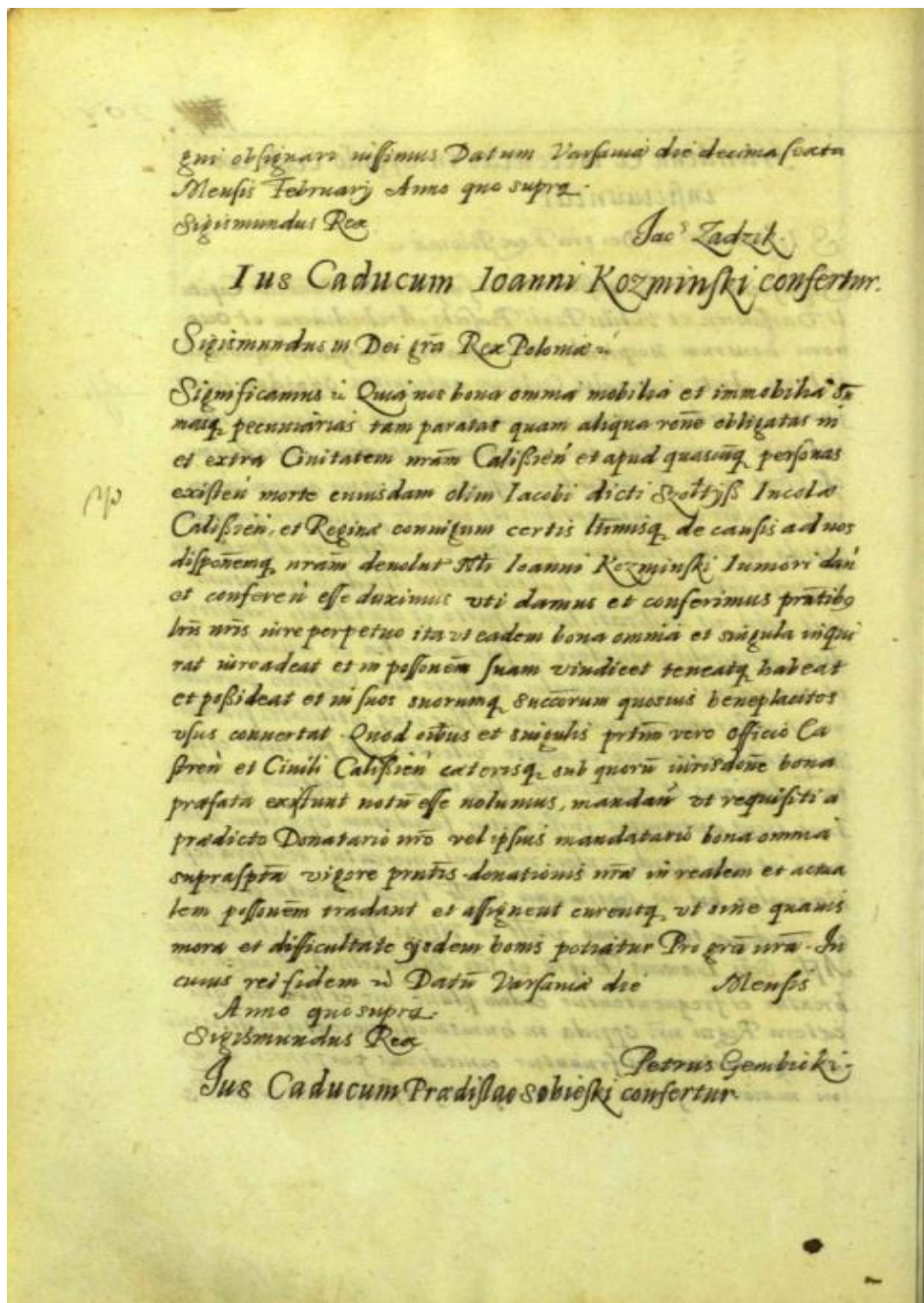
⁹¹ AGAD, KRSW 460 b, 4-8.

207

Nundina et mercatus in Oppido Cegłowo
instituantur.

S Ignominias in Dei grā Rex Poloniæ:

Significamus ad Expositum mihi fuisse nonne Vniversitatis Capituli Varsaviensis et Vniversitatis Pauli Profecte Archidiaconi et Occo nomi honorum Hospitalis Scti Martini Varsaviensis quomodo in bonis dicti hospitalis Cegłowo antiquitus Oppidum fuerit fundatum, sed temporum iniuria Privilegia fundationis illius interisse et mercatus, qui praeipuum oppidani subsidium esse solent in illo de succundine cessasse. Magna autem incommoda villis circumiacentibus ibi exinde provenire quoad Oppida et Villas Nobilium pro agris mercatibus et dispendiis proprijs rebus recurrere habent necesse. Unde supplicatum fuit mihi ut utilitati hac in parte et comoditati subditorum dicti Hospitalis providere ac fere annuata et nundinas et mercatus septimanales in dicto loco Cegłowo permittere et instituire dignaremur. Nos itaq; utilitates praedicti Hospitalis promoveri et augere volentes, tali petitioni concessit et concedimus. Itaq; ibidem in Cegłowo quaedam hinc sicut antiquitus fuisse fertur fundatum Oppidum nominari et iure Oppidi censeri volumus, mercatus seu fere septimanalia hinc in septimana vocata Tercia secunda et tertia et nundinae tunc in anno vocata in vicibus Iessorum Scti Mathiae Apta. Scti Iohannis Baptae et Scti Michaelis Archangel. celebrentur et frequententur eadem plane iure et libertate qua caetera Regni nostri Oppida in huiusmodi mercatibus fere hinc Annis celebrandi firmiter concedimus perpetuis. Quas in maiorem fidem nostram sub scriptis sigilli Regni

Wpis do Metryki Koronnej przywileju z 1621 r. dotyczącego praw miejskich Cegłowa (AGAD, MK 165, s. 207v)

Kapituła nadała tym przywilejem prawo magdeburskie mieszczanom i mieszkańcom Cegłowa. Ustanowiła magistrat wójtowski i radziecki, który miał być corocznie wybierany na św. Marcina, czyli dnia 11 listopada, i zatwierdzany przez ekonoma szpitala św. Marcina, ustanawianego przez kapitułę. Pańszczyzna z pól Cegłowa dla folwarku w Mieni została zamieniona na czynsz pieniężny w ten sposób, że corocznie na św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty, czyli dnia 21 września, miał być płacony czynsz w wysokości 200 zł polskich po 13 zł i 10 gr z włóki, czyli w sumie z 15 włók miejskich; pozostawała powinność zwana tłułą przy żniwach zbóż ozimych oraz jarych. Kapituła wyraziła również zgodę na powstawanie cechów rzemieślniczych. Szczegółowo zostało określone prawo propinacji w zakresie produkcji i sprzedaży piwa i pozostałych trunków, jak wina, gorzałki czy miodu. Przy tej okazji zostało zaznaczone, że kapituła wzniosła w Cegłowie młyn wietrzny czyli wiatrak na potrzeby piwowarów i gorzelników.

Przywilej określał również **herb miasta**: za zgodą króla Zygmunta III snop zboża z jego rodowego herbu Wazów oraz z herbu kapituły warszawskiej pod wezwaniem ściecia św. Jana Chrzciciela głowa patrona na półmisku umiejscowiona w środku snopa przy przewiązaniu.

Trzy lata później, dnia 7 kwietnia 1631 r., powyższy przywilej, na prośbę Anzelma Raciborskiego, kanclerza poznańskiego i kanonika warszawskiego, w imieniu kapituły warszawskiej i mieszczan cegłowskich, został potwierdzony przez biskupa poznańskiego Macieja Łubieńskiego, który polecił wpisać go do ksiąg kapitulnych⁹². Zostało przy tym zaznaczone, że założenie miasta Cegłowa nastąpiło ze wsi o tej samej nazwie. Natomiast zgoda na zastąpienie prac i ciężarów mieszczan Cegłowskich, co zostało podkreślone, została udzielona ze względu na pożytek szpitala dla ubogich i kapituły warszawskiej.

Według wizytacji biskupa poznańskiego Wawrzyńca Goślickiego z 1629 r. gruntownie odnowiony staraniem kapituły warszawskiej jako patrona kościoła w Cegłowie został uroczyście poświęcony dnia 21 grudnia tego roku pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i św. Andrzeja Apostoła przez biskupa poznańskiego Macieja Łubieńskiego; wikariuszem wieczystym pełniącym obowiązki proboszcza był wtedy Jan Komorowski⁹³.

W związku z nadaniem praw miejskich powstał nowy układ urbanistyczny Cegłowa, zachowany zasadniczo do dzisiaj, który polegał głównie na wyznaczeniu **rynku**, na którym znalazł się kościół i został wybudowany ratusz, plebania z poświętnym znalazła się przy jego zachodniej pierzei, a dotychczasowe drogi na Latowicz, Siennicę i Pełczankę wychodziły odtąd z jego trzech rogów. Oprócz rynku domy mieszczkańskie koncentrowały się

⁹² Tamże, 8-9v.

⁹³ AAP, AV 8 298-301.

zapewne przy drodze na Pełczankę; układ ten po raz pierwszy został przedstawiony na austriackiej mapie wojskowej z lat 1801-1804⁹⁴. Okopowane granice miasta również zapewne od tamtego czasu nie uległy większym zmianom i uwidocznione zostały na mapie z r. 1834⁹⁵.

Miasto Cegłów w latach 1655-1795

Podczas potopu szwedzkiego miasto Cegłów i dobra kapituły uległy znacznemu zniszczeniu, o ich skali świadczą rejestry poborowe. W 1663 r. zapłacono podatek pogłówny z miasta Cegłowa od tylko 48 mieszczan⁹⁶. W 1674 r. zapłacono podatku pogłównego 533 floreny z parafii Cegłów i Kiczki, bez podziału w rejestrze na poszczególne miejscowości⁹⁷. W roku 1676 zapłacono pogłówny z Cegłowa od 98 osób, zaś w sumie od 502 osób z obu parafii; administratorem dóbr szpitalnych we dworze w Mieni był wtedy szlachcic Siedlecki⁹⁸. Na tej podstawie można oszacować, że miasto liczyło w tym czasie zaledwie około 200 mieszkańców, natomiast całe dobra ziemskie zamieszkiwało około 1000 osób.

Podczas potopu szwedzkiego prawdopodobnie zniszczeniu uległo **archiwum miejskie**, zaginęły bowiem przywileje i księgi. Zaprowadzono na nowo księgi miejskie, które w liczbie 7 z lat 1664-1810⁹⁹ były później przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie i tam zostały spalone przez Niemców w 1944 r.

Według wizytacji z 1667 r. i 1678¹⁰⁰ prowadzono poszukiwania przywileju erekcyjnego parafii cegłowskiej, lecz odnaleziono jedynie dokument dotyczący uposażenia kościoła z 1531 r.; przy wizytacji z 1667 r. zostało poświadczono, że ołtarz główny był ten sam, który jest obecnie. W Kiczkach podczas tej wizytacji¹⁰¹ stwierdzono słabe uposażenie, podobnie jak w 1617 r. Pod pewnymi względami sytuacja uległa nawet pogorszeniu, na przykład w 1617 r. były trzy kielichy srebrne, a w 1667 tylko jeden mały i w dodatku pożyczony z Kuflewa.

Dnia 29 maja 1678 r.¹⁰² w Warszawie **król Jan III Sobieski** wystawił przywilej dotyczący odnowienia praw targowych dla miasta Cegłowa. W imieniu kapituły warszawskiej zwrócił się o niego Zygmunt Otrębosz, kanonik poznań-

⁹⁴ Austriackie Archiwum Państwowe w Wiedniu, B XII a 100.

⁹⁵ AGAD, Zb. kart. 49-5.

⁹⁶ AGAD, ASK I 72, 699.

⁹⁷ AGAD, ASK I 72, 738v.

⁹⁸ BCz, rkps 1100, 265v.

⁹⁹ Rafał Jaworski, *Erazma Goldmana „Spis Archiwów Akt Dawnych w Królestwie [Polskim]”, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 8 (10) (2017), s. 94.*

¹⁰⁰ NADzAW 53-56.

¹⁰¹ Tamże 238-239.

¹⁰² W jednym z znanych odpisie przywileju jest on błędnie określony jako szósty rok panowania.

ski i warszawski oraz zarządca dóbr szpitala św. Marcina, w trosce o uposażony tymi dobrami szpital. Dokument sporządził Krzysztof Toranowski, sekretarz królewski i również kanonik warszawski.

Nowy przywilej powoływał się na przywilej króla Zygmunta III z 1621 r., który wspominał o dawnym zaginieniu przywilejów nadających prawa miejskie dla Cegłowa i o późniejszym ustaniu targów. Dalej powołując się na odnowienie praw targowych przez króla Zygmunta III stwierdza, że po tym przywileju targi również ustały, z dużą stratą dla dochodów miasta Cegłowa i pobliskich wsi dóbr kapituły warszawskiej, bowiem ich mieszkańcy uczęszczali na targi do okolicznych miast i wsi szlacheckich. Wzmianka o wsi szlacheckiej dotyczy prawdopodobnie Kałuszyna, którego lokacja miejska z tego okresu nie została wyjaśniona.

Na mocy tego przywileju został ustanowiony targ tygodniowy w sobotę oraz jarmarki w wigilie świąt św. Macieja Apostoła, św. Jana Chrzciciela i Wszystkich Świętych. Wynika z tego, że zmianie uległ dzień targowy i termin jednego z jarmarków z jarmarków. Znamienne są słowa dokumentu, że dzięki odnowieniu przywileju Cegłów będzie miastem „nie tylko z nazwy” („non tantum nominari”). Po zniszczeniach potopu szwedzkiego, bez swoich funkcji targowych Cegłów przypominał bowiem bardziej wieś niż miasto.

Dnia 13 kwietnia 1701 r. **król August II** potwierdził przywilej Jana III Sobieskiego dotyczący odnowienia praw targowych i na wzór dawnych ustanowił trzy nowe jarmarki w święta św. Walentyna Prezbitera, św. Wojciecha Biskupa i św. Andrzeja Apostoła.

Wyjątkowym świadectwem życia w okolicach Cegłowa na początku XVIII w. jest zachowany pamiętnik Wawrzyńca Rakowskiego, rotmistrza pospolitego ruszenia ziemi wiskiej¹⁰³. Dnia 21 czerwca 1701 r. poślubił we dworze w Dębem tamtejszą dziedziczkę Bogumiłę Olszamowską, po czterech tygodniach przenieśli się do Mieni, a po dwunastu tygodniach do Rudnika w dobrach władanych przez ks. Rostkowskiego. Dnia 16 czerwca następnego roku urodziła im się córka Barbara Estera, ochrzczona przez ks. Wawrzyńca Brogowicza, dziekana liwskiego i plebana w Cegłowie. Pamiętnik zawiera również opis epizodu z czasów wojny północnej: „Szwed [...] roku 1703 w Kwietniu powrócił do Warszawy [...]. Gdzie, ciągnąc do Warszawy, mnie w Rudniku zrabował, z udania dowiedziawszy się, że pod Rygą asystował królowi; sam przeciw wyniosłem się do Dembego z Żoną i niektórymi drobiazgami”.

W wizytacji szpitala Św. Ducha w Warszawie z 1735 r. krótko opisane są dobra Mienia i Kiczki z miastem Cegłów¹⁰⁴.

¹⁰³ Wawrzyniec Rakowski, *Pamiętniki*, Żytomierz 1860,

¹⁰⁴ Ludwik Królik, *Szpital św. Ducha w Warszawie od XV do XVIII wieku. Zarys dziejów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 22 (1984) 2, s. 111.

Cherwica	De terra S. Michaelis Zabicki a personis plebi	27	30
Romanowice	De terra S. Kabanicki a personis plebi	27	32
Trzcinica	a personis plebi	29	30
Cherwica	a personis plebi		
Cherwica	a personis plebi	29	31
Parochia Laliszawa.			
Laliszawa	a personis plebi	68	127
Laliszawa	a publicis	6	12
Laliszawa	a plebi personis	23	17
Kuda	a personis plebi	1	4
Cherwica	a plebi personis	2	5
Cherwica	a plebi personis	2	12
Cherwica	a plebi personis	2	4
Cherwica	a plebi personis	10	25
Cherwica	a plebi personis	6	12
Cherwica	a plebi personis	12	27
Cherwica	a plebi personis	42	11
Cherwica	a plebi personis	22	42
Cherwica	a plebi personis	42	42
Cherwica	a plebi personis	12	37
Parochia Kuflewo.			
Kuflewo	a personis plebi	69	130
Kuflewo	a personis plebi	62	122
Parochia Kieki.			
Kieki	a personis plebi	70	150
Kieki	a plebi personis	22	44
Kieki	a plebi personis	39	60
Kieki	a plebi personis	28	32
Kieki	a plebi personis	72	15
Kieki	a plebi personis	69	150
Kieki	a plebi personis	19	30
Kieki	a plebi personis	23	21
Kieki	a plebi personis	32	69
Kieki	a plebi personis	92	100
Kieki	a plebi personis	10	20
Kieki	a plebi personis	24	40
Parochia Kieki.			
Kieki	a personis plebi	85	170
Kieki	a plebi personis	37	100
Kieki	a plebi personis	79	90
Kieki	a plebi personis	19	30
Kieki	a plebi personis	8	10
Kieki	a plebi personis	19	30
Kieki	a plebi personis	20	30
Kieki	a plebi personis	30	110
Kieki	a plebi personis	20	40
Parochia Kieki.			
Kieki	a plebi personis	47	82

9. Rejestr pogłównego z 1676 r. dotyczący Cegłowa (BCz, rkps 1100, 265v)

Staropolskie **księgi metrykalne** chrztów, ślubów i pogrzebów, zachowane od 1756 r., składają się z dwóch woluminów: pierwszy obejmuje lata 1756-1787 (pogrzeby od 1758), a drugi lata 1787-1825¹⁰⁵. Najstarszym w nich wpisem jest metryka ślubu z dnia 2 października 1756 r. Antoniego Toczyńskiego i Katarzyny Bujalskiej z Cegłowa¹⁰⁶. Księgi te są głównym źródłem do poznania dziejów cegłowskich rodzin mieszczańskich w XVIII wieku. Do najliczniejszych należały wtedy rody o nazwiskach: Araszkievicz, Biernat, Jendreas, Laskus, Materka, Miastkowski, Mieszczanek, Miros, Prokurat i Storczeń.

Oprócz ksiąg metrykalnych ze staropolskiego **archiwum parafialnego** przetrwał jeszcze regest dokumentów z lat 1676 (1533) – 1778 *Jura et Officia Ecclesiae Parochialis Cegłoviensis*¹⁰⁷ oraz *Inwentarz Probostwa Cegłowskiego* z 1795 r. sporządzony przez ks. Fabiana Dąbrowskiego, kanonika warszawskiego, który został proboszczem cegłowskim po zmarłym ks. Janie Wulffersie¹⁰⁸. Wcześniejsze inwentarze¹⁰⁹, na które ten się zresztą powołuje, zostały spisane po śmierci w 1772 r. ks. Adama Antoniego Ślezyńskiego, proboszcza cegłowskiego przynajmniej od 1756 r., przez jego następcę ks. Rafała Tadeusza Gójskiego, który był wcześniej wikariuszem cegłowskim i to po nim proboszczem był ks. Jan Wulffers.

Przez cały okres staropolski zmarłych chowano na przykościelnym **cmentarzu parafialnym**, nowy cmentarz parafialny w obecnym miejscu został założony dopiero w r. 1798¹¹⁰.

Dnia 20 lutego 1762 r.¹¹¹ **król August III** potwierdził przywilej swojego ojca Augusta II. Trzy lata później, dnia 8 listopada 1765 r. jego następca **król Stanisław August Poniatowski** potwierdził z kolei ten przywilej i wydał dokument obejmujący w sobie treść przywilejów Jana III Sobieskiego, Augusta II i Augusta III. Dokument ten znany jest tylko z maszynopisowego odpisu przechowywanego w Gminnej Bibliotece Publicznej – Kulturotece w Cegłowie¹¹².

Dnia 27 maja 1771 r. kapituła warszawska wydała dekret, na mocy którego zostali wyznaczeni komisarze do wydania **ordynacji dla miasta Cegłowa**; zostali nimi Marcin Luba, kanclerz i koadiutor warszawski oraz Kacper Kolumna Cieciszowski, kanonik warszawski, i przybyli do miasta dnia 20 lipca tego roku. Ze strony dóbr szpitala Św. Ducha występował

¹⁰⁵ ADWP, *Cegłów* 1-2.

¹⁰⁶ ADWP, *Cegłów* 1, [67].

¹⁰⁷ ADWP, *Cegłów* 3, [1-4v].

¹⁰⁸ Tamże, [5-8v].

¹⁰⁹ ADWP, *Cegłów* 1, [7-7v, 14-14v].

¹¹⁰ ADWP, *Cegłów* 2, [10].

¹¹¹ Czyli w dwudziestym dziewiątym roku panowania, w jedynym znany odpisie jest błędnie podany r. 1712.

¹¹² Z tłumaczeniem ks. Aleksandra Grużewskiego.

wtedy wiceprokurator ks. Jan Gran, urodzeni ekonom Jakub Ojrzyński i pisarz prowentowy Tomasz Skrodzki.

Władze miasta stanowili wtedy burmistrz Wojciech Miastkowski, radni burmistrz Wojciech Miastkowski, Tomasz Prokurat, Paweł Miastkowski i Franciszek Wójcicki, ławnicy Jan Miastkowski, Antoni Zychowicz, Kacper Prandota i Błażej Iwaszkiewicz, pisarz Franciszek Miastkowski, instygator¹¹³ Wojciech Jeziorski, gminni Krzysztof Kostanecki, Szymon Jędrejasz, Klemens Miros i Łukasz Sterczeń. Wynika z tego, że we władzach miasta dominowali przedstawiciele rodu Miastkowskich.

Przy ustanowieniu ordynacji powołano się na przywileje królewskie dla Cegłowa, głównie króla Zygmunta III, oraz przywilej kapituły warszawskiej z 1628 r. Ordynacja opierając się na prawie magdeburskim określiła sposób ustanawiania władz miejskich. Wsparała targi i jarmarki, udzielając przy tym 10 lat wolnizny. Nakazywała uregulować sprawę władz cechowych wśród rzemieślników. Nakazywała również egzekucję należności wobec dworu, szczególnie z tytułu użytkowania przez mieszczan lasów i pastwisk wokół miasta. Przypomniane zostały zasady korzystania z prawa propinacji, zasady poboru czopowego i szelężnego. Ordynacja wzywała do nauki czytania i pisania oraz znajomości prawa magdeburskiego jako warunku po upływie dziesięciu lat do sprawowania urzędów miejskich, także wzywała do nauki rzemiosła. Od sądu miejskiego jako pierwszej instancji ustanowiono apelację do ekonoma dóbr Mienia, a jako ostateczną instancję kapitułę warszawską jako protektora miasta. Zwrócono uwagę na bezpieczeństwo od ognia i wygląd miasta, jego rynku, ulic, drogi do Warszawy i mostu na rzece. Zwrócono uwagę na zaopatrzenie w towary na targi. Określono zasady obowiązujące podczas przemarszu wojsk. Zakazane było poddaniem ze wsi dóbr Mienia przenoszenia się do miasta.

Jeden z dwóch egzemplarzy ordynacji został w następnym roku dnia 9 stycznia zaaprobowany na kapitule generalnej przez biskupa Krzysztofa Szembeka i 1 lutego wpisany do akt kapituły warszawskiej; kopia wyciągu z tych akt została poświadczona przez notariusza powiatu siennickiego Józefa Leśniewskiego dnia 1 września 1821 r. i zachowała się w aktach Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych¹¹⁴.

Według taryfy z 1772 r. w Cegłowie były 43 dymy, we wszystkich zaś 11 wsiach dóbr mieńskich było 199 dymów¹¹⁵. Można zatem szacować, że Cegłów liczył wtedy około 300 mieszkańców¹¹⁶.

¹¹³ Instygator – oskarżyciel miejski.

¹¹⁴ AGAD, KRSW 460 b, 13-15v.

¹¹⁵ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy, *Zbiór rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, 494/II, 344-344v.

¹¹⁶ Pół wieku później Cegłów liczył 54 domy i 358 mieszkańców (*Tabella Miast, Wsi, Osad, Królestwa Polskiego*, Warszawa 1827, t. I, s. 61).

W tym czasie na terenie parafii Cegłów znajdowała się **prywatna kaplica w Mieni** i dnia 9 grudnia 1774 r. ks. Jan Gran wicezarządca dóbr szpitala Św. Ducha udzielił zgody na odprawianie Mszy Św. w tej kaplicy¹¹⁷.

Z 1783 r. pochodzi zachowana w kopii najstarsza mapa, na której w miarę szczegółowo zostały przedstawione okolice Cegłowa – *Mappa szczegulna Woiewodztwa Mazowieckiego*, wykonana przez królewskiego kartografa Karola de Perthéesa¹¹⁸.

Stanisław August Poniatowski dnia 2 lipca 1782 r. potwierdził prawa i wolności miasta Cegłowa na podstawie przedłożonych do potwierdzenia oblat z ksiąg grodzkich czerskich z 1644 r. dokonanych przez szlachetnego Jana Jaworka i zawarł w swoim dokumencie pełną treść przywileju kapituły warszawskiej wraz z potwierdzający go przywilejem biskupa poznańskiego oraz przywilejem króla Zygmunta III¹¹⁹. Przywilej ten był również oblatowany w księgach grodzkich czerskich dnia 30 września jeszcze w tym samym, 1782 r., następnie 25 kwietnia 1803 r. był oblatowany w Siennicy w księgach ingrosacyjnych powiatu garwolińskiego, skąd jego wypis został wydany 10 października 1805 r., a uwierzytelniona kopia z tego wypisu również została sporządzona przez notariusza publicznego powiatu siennickiego 1 września 1821 r. i również zachowała się w aktach Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych¹²⁰.

Trzy najcenniejsze dokumenty miasta Cegłowa z okresu po potopie szwedzkim, oryginały obu przywilejów króla Stanisława Augusta Poniatowskiego z 1765 i 1782 r., potwierdzające przywileje Zygmunta III, Jana III Sobieskiego, Augusta II i Augusta III, oraz oryginał ordynacji kapituły warszawskiej z 1771 r. nie podzieliły losów staropolskich ksiąg miejskich i pozostały w miejskim archiwum; dostały się następnie w ręce prywatne i przynajmniej od 1955 r. były przechowywane przez rodzinę Jędreasów z Cegłowa, zaś po 1998 r. zaginęły w niewyjaśnionych okolicznościach¹²¹.

¹¹⁷ ADWP, *Cegłów* 3, [1].

¹¹⁸ Instytut Historii PAN w Warszawie.

¹¹⁹ AGAD, KRSW 460 b, 3v-11v.

¹²⁰ AGAD, KRSW 460 b, 3-12v.

¹²¹ Marian Benko, *Cegłów – renesansowe miasteczko mazowieckie i jego zagadnienia konserwatorskie*, „Ochrona Zabytków” 8 (1955) 2 (29), s. 89; Zygmunt Tomasz Gajowniczek, *Na tropach tajemnic historii Cegłowa i okolic*, Cegłów 1999, s. 138-139.

Artur Rogalski

Cegłów w latach 1795–1918

Dekada 1810–1820

Lata 1795–1809 to okres gdy Cegłów leżał w obrębie tzw. Galicji Zachodniej, czyli tej części I Rzeczypospolitej, która znalazła się pod panowaniem austriackim. Początkowo miasto znajdowało się w cyrkule więzowieńskim, po 1803 r. – w cyrkule siedleckim. Po wojnie polsko – austriackiej 1809 r. Galicja Zachodnia i leżący w jej granicach Cegłów zostały przyłączone do terytorium Księstwa Warszawskiego. W okresie Księstwa Warszawskiego (1807–1815) Cegłów był jednym z miast powiatu siennickiego leżącego w departamencie warszawskim. *De facto* miasto było własnością warszawskich Szarytek (Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo) a bezpośrednio podlegało pod zarząd dworu w Mieni. Ingerencja zarządu dworskiego w sprawy miasta budziła opór mieszkańców a pomiędzy oboma ośrodkami ciągnęły się wieloletnie spory administracyjne, będące jeszcze spuścizną po czasach zaboru austriackiego.

Cegłów pojawia się na mapach z tamtego okresu. Warto tu wymienić austriacką mapę Galicji Zachodniej z 1803 r., mapę Galicji Zachodniej Benedykta Heldensfelda z lat 1801–1804 oraz pruską mapę Księstwa Warszawskiego F. B. Engelhardta z 1810 r.

10. Cegłów na austriackiej mapie Galicji Zachodniej Benedykta Heldensfelda z lat 1801-1804, ze zbiorów Biblioteki PAN w Kórniku.

11. Cegłów na fragmencie austriackiej mapy Galicji Zachodniej z 1803 r., ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

Władzami zwierzchnimi dla miejscowego burmistrza byli odpowiednio: podprefekt powiatu siennickiego i prefekt departamentu warszawskiego, oni też ostatecznie aprobowali i zatwierdzali (bądź nie) uchwały cegłowskiej rady miejskiej. Okres Księstwa Warszawskiego i pierwsze lata Królestwa Polskiego były dla władz miasteczka prawdziwą rewolucją. To wła-

śnie wtedy cegłowscy władarze musieli zmierzyć się z biurokratycznymi zawiłościami nowoczesnej administracji. Nie byli w tym odosobnieni. Dla pozostałych burmistrzów dwóch pogalicyjskich powiatów (siennickiego i stanisławowskiego), które zostały przyłączone do departamentu warszawskiego w 1810 r., nowy tryb urzędowania był prawdziwym wyzwaniem. Nie zawsze wyzwania owe były zwieńczone sukcesami. Pod koniec 1811 r. prefekt departamentu warszawskiego Franciszek Salezy Nakwaski tak tłumaczył ministrowi Janowi Pawłowi Łuszczewskiemu proceduralne potknięcia władz miasta: „Raczy przeto Jaśnie Wielmożny Minister za twierdzenia swego nie odmawiać i wybaczyć, że dla niesprawności jeszcze burmistrzów w nowych powiatach, którzy z manipulacją nie są dobrze obeznani protokoły nienajformalniej są napisane”. Inna sprawa, że najwyższe władze państwowe w skomplikowanej sytuacji lat 1812–1814 także nie funkcjonowały idealnie a ich relacje z podległymi im instytucjami pozostawiały wiele do życzenia. I tak np. cegłowski protokół licytacyjny z lat 1812/13 przesłany do aprobaty Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w 1814 r. nie został zwrócony miastu jeszcze pod koniec 1816 r.

Dla społeczności Cegłowa lata 1810 i 1815 – graniczne i ważne dla dziejów Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego – były, jak się zdaje, jednymi z wielu zwykłych lat w historii miasteczka. Czas wojny 1812 r. i okupacji rosyjskiej Księstwa z lat 1813–14 odbił się natomiast na budżecie miasta przynosząc straty zwłaszcza w dochodach z dzierżawy miejskiej propinacji¹ i grobelnego².

WŁADZE MIASTA

Władze miejskie w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego były nader nieliczne. W okresie staropolskim ustalono skład i kompetencje organów miejskich w stosunkowo pokażnej liczbie i formie. Organy administracyjne i sądownicze w mieście były rozdzielone na instytucje burmistrza, rady i ławy miejskiej oraz instygatora³. Uchwały i wyroki miejskie zapisywał specjalnie do tego powołany pisarz miejski.

Od 1810 r. zaszły tu duże zmiany, gdyż z wprowadzeniem nowego typu sądownictwa na terenach Księstwa Warszawskiego, instytucje samorządowe utraciły swoje kompetencje sądownicze. W skład „odchudzonych” władz miejskich wchodził teraz: burmistrz, dwóch ławników/rajców a od

¹ Propinacja – wyłączne prawo właściciela dóbr ziemskich do produkcji i sprzedaży piwa, gorzałki i miodu w obrębie jego dóbr. Przywilej propinacji dzierżawiony był często przez Żydów, sołtysów lub karczmarzy.

² Grobelne – dawniej: opłata za przejazd przez groblę, most.

³ Instygator – oskarżyciel publiczny.

1815 r. policjant zwany także sługą miejskim. Do końca 1817 r. burmistrz był jednocześnie kasjerem miejskim. Na początku 1818 r. komisarz obwodu stanisławowskiego rozdzielił te dwa stanowiska co miało zresztą fatalne skutki. W 1821 r. ponownie połączono stanowisko burmistrza i kasjera w jednym ręku.

Jedynym śladem po istnieniu na terenie Cegłowa w tym okresie instytucji państwowych jest odnotowana w aktach obecność egzaktora konsumpcyjnego⁴ (urzędnika celno – skarbowego). Był nim Ludwik Jan Brodzki „w Cegłowie na exakcji zostający” (w 1812 r.).

Rajcami/ławnikami zostawali stali mieszkańcy Cegłowa, posiadający w miasteczku majątki nieruchomości. Natomiast stanowiska burmistrzów mogły być obsadzane przez osoby pochodzące spoza miasteczka. Jak zaświadcza archiwalia – tutaj pomijano wymagany prawem cenzus majątkowy. W wypadku Antoniego Zaleskiego nie odebrano nawet obowiązującej kaucji: „Pan Zalewski będąc wzywany o złożenie kaucji oświadczył: że kaucji nie jestem w stanie złożyć jednakowoż starać się będę o jej złożenie z nadmienieniem, że od złożenia gotowej kaucji rezolucja Księcia Namiestnika [...] jestem zwolniony”.

Karol Miastkowski, pierwszy burmistrz Cegłowa z czasów Księstwa Warszawskiego, opisywany był w aktach metrykalnych jako „zastępca burmistrza” (tzn. – zastępujący burmistrza) co pozwala się domyślać, że przy jego wyborze nie dopełniono wszystkich koniecznych formalności. Zmarł „na posterunku”, w Cegłowie, w dniu 29 II 1812 r. Od 1812 r. do końca funkcjonowania Księstwa Warszawskiego obowiązki burmistrza cegłowskiego pełnił Kacper Wysocki.

Wykaz władz miejskich z 1820 r. wymieniał cztery osoby. Warto tu zwrócić uwagę na fakt, że burmistrz i policjant miejski mieli za sobą służbę w Wojsku Polskim. Ciekawa jest tu zwłaszcza postać Antoniego Zalewskiego. Być może Antoni Zalewski burmistrz Cegłowa był tożsamy z porucznikiem Antonim Zalewskim z 14 pułku piechoty Księstwa Warszawskiego i/lub Antonim Zalewskim porucznikiem 1 pułku piechoty Królestwa Polskiego. Ten ostatni był wymieniany jako wojskowy jeszcze w 1819 r. W jakiej jednostce służył Walenty Skąpi trudno orzec, jednak można się domyślać, że był także żołnierzem 14 lub 1 pułku piechoty i razem ze swym dowódcą przywędrował do Cegłowa.

W niektórych wypadkach kadencje we władzach miejskich były nader długie. Tomasz Rżyszko był rajcą i ławnikiem miejskim przez co najmniej 5 lat, a możemy się domyślać, że piastował swe stanowisko jeszcze dłużej (od 1810 r.).

⁴ Exaktor – poborca podatków.

Nie ominęły Cegłowa częste w tamtych czasach wypadki samowoli i nadużyć władarzy miejskich. W dramatycznych okolicznościach zakończyło się urzędowanie Ludwika Burdzińskiego, burmistrza Cegłowa w latach 1816–1819. Komisarz z Komisji Województwa Mazowieckiego donosił Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych: „że Ludwik Burdziński burmistrz miasta Cegłowa wybrawszy od mieszkańców z dwóch lat to jest z roku 1818 i 19 podatki skarbowe, składki szkolne i składki ogniowe takowe na swój obrócił użytek i stracił. Ponieważ rzeczony Burdziński przez żandarma do Komisji Wojewódzkiej odstawionym został Komisja Wojewódzka jako nie mającego żadnej odpowiedzialności w domu kary i poprawy umieszczenie onego tymczasowe aż do nastąpić mającej decyzji Komisji Rządowej oznaczyła”.

Co ciekawe na miejsce Burdzińskiego władze powiatowe i wojewódzkie sugerowały Jana Krupskiego, kancelistę biura komisarza obwodu stanisławowskiego, zaś na tymczasowego wiceburmistrza i kasjera – Tomasza Ryszkę dotychczasowego rajcę cegłowskiego.

Władze miejskie Cegłowa 1810–1820
1811–1812 Karol Miastkoski/Miastkowski – burmistrz
1813–1815 Kacper Wysocki – burmistrz
1816–1819 Ludwik Burdziński – burmistrz, zastępca burmistrza w 1827 r.
1821 – 1832 Antoni Zalewski – burmistrz
1821 N. Adamski – zastępca burmistrza
1815–1820 Tomasz Ryzko/Rzyszko/ Ryzko – rajca i ławnik 1821 – kasjer
1818–1819 Łukasz Jędrasz/Andreas – kasjer, 1820 – ławnik
1815 Bonifacy Miescanek/Mieszczanek – rajca
1820 Walenty Skąpi – policjant

KANCELARIA, KASA I ARCHIWUM MIEJSKIE

W czasach Księstwa Warszawskiego i pierwszych latach Królestwa Polskiego Cegłów nie posiadał oddzielnego budynku przeznaczanego dla władz miejskich. Dawny ratusz miejski był jeszcze w czasach austriackich nieprawnie odebrany miastu przez zarząd dworu w Mieni i przeznaczony na karczmę. Jeszcze w 1811 r. karczmę dworską w Cegłowie nazywano zwyczajowo „Ratuszem”. W tym roku w cegłowskich aktach stanu cywilnego odnotowano: „szynkarz z Ratusza do dworu mieńskiego należącego”. Jak zaświadcniają źródła archiwalne, w dekadzie 1810–20, władze Cegłowa wynajmowały na swą siedzibę domy od prywatnych właścicieli nieruchomości. Jedną izbę zajmował burmistrz, w pozostałych mieściła się zapewne sie-

dziba kasjera wraz z archiwum i aktami bieżącymi. W latach 1815–16 urząd miejski podnajmował dom od mieszkanki Cegłowa Heleny Zawadzkiej.

Wyposażenie kancelarii prezentowało się nader skromnie. W 1820 r. wymieniono w spisie ruchomości kancelaryjnych repozytorium (półki) na bieżące akta, stół drewniany, cynowy krucyfiks, łańcuch do zamykania aresztantów. W kancelarii przechowywano dwie pieczęcie. Jedną z nich określano jako „urzędową z orłem”, drugą – „miejską, właściwą”. Można się domyślać, że owa miejska pochodziła jeszcze z okresu staropolskiego i zapewne widniał na niej herb miasta, urzędowa zaś była standardową pieczęcią miejską Królestwa Polskiego z obowiązującym godłem państwowym.

Kancelaria miasta była zobligowana do prenumeraty czasopism urzędowych i to one składały się na skromną biblioteczkę miejską.

Praca kancelarii tudzież kasy miejskiej w latach 1810–1815, jak już wyżej wspomniano, toczyła się dość wyboistymi koleinami. Oprócz drobniejszych uchybień proceduralnych zdarzały się też poważniejsze błędy i zaniedbania. Za lata 1810–12 miasto nie ułożyło projektu budżetu. Mimo kilkukrotnych zaleceń prefekta projekt budżetu za owe lata nie został nigdy formalnie sporządzony. W 1816 r. przy okazji układania nowego budżetu wyjaśniano to następująco: „układanie zaś oddzielnych projektów pro 1810/11 i 1811/12, chociaż te kilkakrotnie prefekt był zalecił awantażu⁵ dla kasy sprawić nie może tylko stałoby się przyczyną dalszej odwołki przyrowadzenia kasy i rachunkowości do porządku”. Wyjaśnienie zawiera istotną informację o podjętym (zapewne już w 1815 r.) remanencie miejskiej kasy.

Jednakże myliłby się ten kto sądziłby, że z początkiem epoki Królestwa Kongresowego, do kancelarii miejskiej zawitały ład i porządek. Najgorsze miało dopiero nadejść. Urzędnicy miejscy traktowali swe funkcje jako wtórne czy uzupełniające w stosunku do ich codziennych zajęć i obowiązków. Ich beztroska niestety czasami łączyła się z jawnie złą wolą i czasami przywodziła ich na drogę występku. Fatalną sytuację pogłębiała samorządowa mizéria finansowa – władze zwierzchnie nie przewidywały dla cegłowskiego kasjera miejskiego żadnego wynagrodzenia! Skutkowało to obejmowaniem kluczowego dla gospodarki miasta stanowiska kasjera przez osoby niekompetentne. W Cegłowie kasjerem miejskim w niejasnych okolicznościach został wybrany garncarz (majster garncarski?) Łukasz Jędrasz. W lipcu 1819 r. podczas obowiązkowych kontroli kasy miejskiej oburzony wojewódzki dozorca [kontroler] miast odnotował co następuje:

Dozorca miast przystąpił do rewizji kasy miejskiej gdzie nie zastał przytomnego [obecnego] kasjera Pana Łukasza Jędrasz, który z garnkami na odpust do Oleksina wyjechał i dopiero w dniu dzisiejszym w miejsce urzędowania powró-

⁵ Awantaż – korzyść, pożytek, dochód.

cił [...] przekonał się Dozorca Miast, że co do stanu służby kasowej takowa z powodu niezdatności kasjera i nietroskliwości burmistrza w zupełności zaniedbaną znajdowała się [...] nie znalazłszy w aktach z biura komisarza obwodu stanisławowskiego przejętych protokołu instalacji kasjera Łukasza Jendrasza – remanentu gotowicznego jaki tenże wraz z kasa miejską w dozór swój odebrał sprawdzić dotąd nie był w stanie [...] Pan Jendrasz rzemiosłem lepienia garnków trudniący się żadnej do pełnienia obowiązków kasjera nie ma zdolności i stąd interesa służbowe na zamieszanie są wystawione. Inna zaś w kasie Cegłowa do obowiązków powyższych zdolna osoba nie znajduje się, a nade wszystko gdy dla braku funduszków żadna oddzielna dla kasjera pensja w Cegłowie przeznaczona być nie może [...].

Pierwsza wzmianka o archiwum miasta Cegłowa pochodzi z 1820 r. Wymieniono tam miejsce, w którym najprawdopodobniej od 1810 r. (a być może i wcześniej) przechowywano dawne akta i dokumenty. Była to „skrzynia na skład papierów miejskich, duża, dębowa, żelaznemi obręczami okuta z zamkiem i dwiema skoblami do dwóch kłódek”. Oprócz skrzyni na archiwalia miasto posiadało skrzynię na potrzeby kasy miejskiej: „skrzynia sosnowa mniejsza kasowa, żelazem po bokach okuta”.

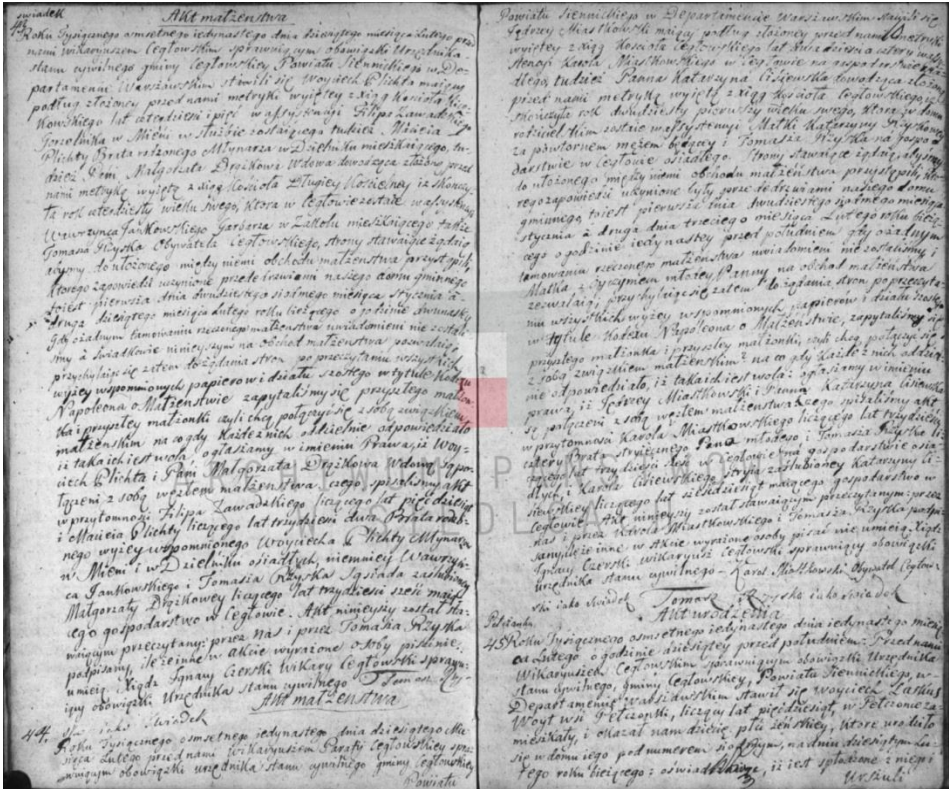
W okresie 1810–20 brak informacji o tym aby władze miasta prowadziły dla siebie lub innego podmiotu kwerendy w archiwum miejskim. Natomiast jedynym śladem archiwalnych kwerend przeprowadzanych na zlecenie włodarza Cegłowa było zaświadczenie szpitala w Mieni „wydane na żądanie Jmci burmistrza” w 1815 r. a dotyczące należności pieniężnych pobieranych przez dobra Mienia z Cegłowa.

SPOŁECZNOŚĆ MIASTA

Wedle informacji źródłowych w 1810 r. w Cegłowie znajdowało się 54 budynki, w których mieszkało łącznie 289 mieszkańców. Na 274 chrześcijan przypadało 15 Żydów. W przeważającej części ogół mieszkańców składał się z mieszczan – rolników utrzymujących się z uprawy roli. Część mieszkańców stanowili rzemieślnicy. W czasach Księstwa Warszawskiego w mieście wymieniano 18 garncarzy, 2 piekarzy i 3 handlarzy. Ci ostatni zajmowali się dystrybucją artykułów spożywczych.

Przedstawicielem najliczniejszej gałęzi rzemiosła cegłowskiego, czyli garncarstwa, był sam burmistrz miasta – Karol Miastkowski (w 1810 r. syn przyszłego burmistrza – Jędrzej ożenił się z cegłowianką Katarzyną Ciszewską). Źródła archiwalne wymieniają także mieszkających tu i pracujących – Jana Falte, majstra tkackiego (mieszkał w Cegłowie od 1805 r.), Macieja Lendzińskiego, majstra kowalskiego, Jacka Wójcickiego, majstra zduńskiego, Jana Zatorskiego, majstra bednarskiego, Pawła Dzieńiewskiego

i Tomasza Prekurata, majstrów kuśnierskich (1812 r.), Jana Gardzińskiego (majstra trackiego). Jednym z majstrów garncarskich w 1810 r. był Wojciech Miłosiewicz, w 1811 r. źródła wymieniają innego majstra garncarskiego – Walentego Andreasa/Jędreasa, zaś w 1812 r. – majstrów garncarskich: Stanisława Osińskiego, Franciszka Osińskiego i Jacka Wójcickiego.

12. Akt ślubu Jędrzeja Miastkowskiego, syna ceglowskiego burmistrza z Katarzyną Ciszewską z Cegłowa.

Cegłowskie akta stanu cywilnego z czasów Księstwa Warszawskiego wymieniały kilkunastu ceglowskich obywateli – czyli zamożniejsze osoby posiadające nieruchomości w mieście. Byli to: Aleksander Jezierski, Karol Araszkiwicz, Wojciech Kostancki, Jan Świątek, Leon Jezierski, Piotr Zychowicz, Józef Wójcicki, Stanisław Wójcicki, Sebastian Dębski, Maciej Zawadzki, Bonifacy Mieszczanek, Kazimierz Mieszczanek, Józef Skwieciński, Stefan Miastkowski, Karol Miastkowski, Jan Rzyso, Piotr Rzyso, Łukasz Andreas/Jędras.

Jako ślubowanie, przedstawiciele uboższej warstwy odnotowani zostali: Mateusz Wójcicki, Piotr Miastkowski („gospodarze-rolnicy”), Maciej

Błądziński, Stanisław Osiński, Tomasz Rżysko (gospodarze), Franciszek Nowosielski, Józef Kwieciński („mieszczanie”), Jacek Zarzycki. Ten ostatni zaliczał się do najuboższych cegłowian był bowiem „dziadkiem kościelnym”, czyli żebrakiem pozostającym na łasce proboszcza, w zamian za utrzymanie wykonującym najdrobniejsze posługi na rzecz kościoła (w tym – świadcowanie przy wpisywaniu akt stanu cywilnego). Zapewne z tego powodu był czasem nazywany w aktach „zakrystianinem”.

Jednak do klasyfikacji stanu majątkowego mieszkańców na podstawie akt metrykalnych należy podchodzić z dużą ostrożnością. Franciszek Smater był odnotowany jako mieszczanin w 1811 r., zaś jako „gospodarz”, „gospodarz-rolnik”, ale i „obywatel” – rok później. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku Piotra Rżysko. W jakiejś zatem części określeń obywatel i mieszczanin używano w źródłach zamiennie.

Wyznawcy religii mojżeszowej mieszkający w czasach Księstwa Warszawskiego w Cegłowie, a odnotowani przez źródła to: Boim Samuelowicz, komornik⁶, Szloma Abrahamowicz „gorzelnik”, Beniamin N., furman, Hela Mendlowicz, arendarz⁷ cegłowskiej karczmy plebańskiej, Haim Srulowicz, Majer Moszkowicz „winiarze karczmy miejskiej cegłowskiej”, Icko Herszkowicz, szynkarz w karczmie miejskiej, Herszek Jakubowicz, arendarz propinacji miejskiej.

SPRAWY GOSPODARCZE MIASTA. BUDŻET. DOCHODY

Jak już wyżej wspomiano – gospodarka miasta, a raczej jej zarząd, pozostawiały w latach 1810–20 sporo do życzenia. Budżet miasta kulał z kilku przyczyn, wśród których ogólnie zły stan gospodarczy państwa był chyba przyczyną najważniejszą. Zwłaszcza w okresie Księstwa Warszawskiego sytuacja na tym polu była katastrofalna. Miasto kilka razy nie uchwaliło formalnie budżetu. Dopiero w początkach Królestwa Polskiego zaczęto pracować nad poprawą sytuacji administracyjno-finansowej.

W 1810 r. zakończył się jeden z etapów konfliktu pomiędzy miastem a zarządem dóbr Mienia. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych oddaliła większość skarg mieszczan, zabroniła jedynie władzom dworskim pobierania od cegłowian osep⁸.

W dekadzie 1810–20 suma przychodów i rozchodów Cegłowa oscylowała mniej więcej w wysokości 1000 złotych polskich (złp). Początkowo wykaz dochodów i rozchodów był nader skromny. W pozycji dochodów

⁶ Komornik – chłop bezrolny mieszkający na komornym, czyli w cudzej chacie.

⁷ Arendarz – dzierżawca.

⁸ Osep – (osyp) danina składana przez chłopów w ziarnie.

(niestałych) wymieniano zaledwie jedną pozycję – dzierżawę propinacji (razem z grobelnym). W tabeli rozchodów znajdowało się początkowo pięć pozycji: pensje dla władz miejskich, podatki dominialne, reperacje budynków należących do miasta (tutaj też uwzględniano fundusze na ochronę przeciwpożarową) potrzeby kancelarii miejskiej oraz wydatki na cele nadzwyczajne. Pod koniec dekady propinacja została przesunięta do pozycji dochodów stałych, ogólny wykaz dochodów zwiększył się o pozycję „dochody nieprzewidziane” i rozbudował się znacznie w każdej pozycji (np. w pozycji dochodów niestałych doszła rubryka „kary policyjne”. Podobnie było z ilością wydatków miejskich – ich ilość podskoczyła do ośmiu pozycji.

W czasach Księstwa Warszawskiego i pierwszych latach Królestwa Polskiego dzierżawa propinacji była jednym z najważniejszych – jeśli nie najważniejszym dochodem miasteczka. Łączona była z dochodem z grobelnego i dzierżawiona przez jednego dzierżawcę. Dzierżawę propinacji klasyfikowano jako dochód niestały. Co ciekawe każdorazowy dzierżawca cegłowskiej propinacji otrzymywał prawo pobierania mostowego⁹: „pobieranie mostowego jako i dawniej do arendujących propinację miejską należące podobnie do [obecnego] kontrahenta należeć ma”.

Miasto posiadało cały zespół budynków potrzebnych do produkcji alkoholu i jego sprawnej dystrybucji. Należały do niego miejski „dom szynkowny” czyli karczma, wozownia, stajnia oraz browar. Jak wynika ze źródeł Cegłów miał prawo produkcji i sprzedaży piwa. Na wyposażeniu cegłowskiego browaru w latach 1810–1815 wymieniano: „kocioł czyli garmas miedziany z czapką i trzema rurami, kadek [małych kadzi] pięć, rurówka jedna spustna, konew jedna, kociołek do piwa o garncach 30 stary”.

Pierwszą zachowaną informacją o dzierżawie propinacji miejskiej jest adnotacja z 1810 r. gdzie z imienia i nazwiska wymieniono „arendarza propinacji miasteczka Cegłowa” – „Herszek Korraray [...] od lat dwudziestu zamieszkały w Cegłowie”. Kolejną zaś – kontrakt dzierżawny z Herszkiem Jakubowiczem Kornrajcherem z maja 1812 r. Korraray z 1810 i Kornrajcher z 1812 r. – to ta sama osoba. Po 1811 r. cegłowskiego arendarza odnotowuje się w źródłach pod nazwiskiem Jakubowicz.

Z owych dokumentu wynika iż Kornrajcher był dzierżawcą propinacyjnym już w 1811 r., można się domyślać, że dzierżawił też propinację Cegłowa w 1810 r. Licytacja cegłowskiej dzierżawy propinacyjnej była ogłoszona w pozostałych miastach powiatu siennickiego – Kałuszynie, Stoczku, Parysowie, Mińsku, Latowiczu, Siennicy, Karczewie i Kołbieli. Herszek Jakubowicz Kornrajcher dzierżawił propinację cegłowską przez cały opisywany czasokres. W krytycznych dla Księstwa Warszawskiego latach 1812–

⁹ Mostowe – myto, opłata za przejazd przez most.

1813 z dochodem propinacyjnym Cegłów miał niemałe problemy. Zdecydowano wówczas o przekazaniu go w ręce Jakubowicza gdyż do licytacji nikt się nie zgłosił.

Stan ceglowskiej karczmy pozostawał wiele do życzenia. Budynek zbudowany był z drewna. W 1813 r. burmistrz Cegłowa zawarł kontrakt z Janem Jaworskim majstrem mularskim na naprawę komina „domu miejskiego propinacyjnego”. Wyceniono tę pracę na 19 złp. Mimo częściowych napraw w 1820 r. stan budynku był fatalny. W inwentarzu miejskich ruchomości z tego roku odnotowano, że karczma wymaga natychmiastowego remontu.

WYDATKI ZWYCZAJNE I NADZWYCZAJNE

Pensje dla przedstawicieli władz miejskich początkowo dotyczyły tylko burmistrza, po roku 1815 został tu uwzględniony policjant/sługa miejski. W okresie Księstwa Warszawskiego pensję burmistrza Cegłowa ustalono na 600 złp. Jej wysokość utrzymała się przez cały opisywany okres. Nieco mniej stabilne było wynagrodzenie miejskiego policjanta. Otrzymywał on zazwyczaj zarabiał 10 razy mniej niż ojciec miasta, ale bywały okresy, gdy ze względu na natłok obowiązków otrzymywał on wyższą pensję – np. w 1815 r. Swoistym curiosum było to, że kasjer odpowiedzialny fundusze miejskie pozostawał bez wynagrodzenia.

Podatki dominialne kierowane do zwierzchności dominium Mienia z tytułu czynszu piwnego z browaru miejskiego wynosiły ok. 40 złp.

Potrzeby finansowe kancelarii miejskiej zamykały się w trzech punktach: prenumerata czasopism urzędowych (w tym okresie Cegłów prenumerował „Dziennik Praw” „Dziennik departamentu warszawskiego” a potem „Dziennik województwa mazowieckiego”), „materiały piśmienne do urzędowania burmistrza” oraz fundusze „na wynajęcie izby do urzędowania”. Wszystko to razem kosztowało ok. 60–70 złp. rocznie. Dodatkowo do tej sumy doliczano pieniądze na zakup drewna opałowego oraz świece konieczne do pracy w kancelarii. Same materiały piśmienne w latach 1812–15 kosztowały 81 złp.

Stosunkowo zróżnicowane były wydatki na potrzeby budynków i sprzętów należących do miasta. W zależności od tego czy reperowano lub kupowano narzędzia przeciwpożarowe, czy też dokonywano remontu mostu lub karczmy miejskiej, sumy wahały się od kilkudziesięciu do kilkuset złotych.

Siłą rzeczy najbardziej zróżnicowane i nieprzewidywalne były wydatki nadzwyczajne. W zakres owych wydatków nadzwyczajnych wchodziły np. koszty ogłoszenia licytacji dzierżaw dochodów miejskich. Ogłoszenia owe odpłatnie zlecano do ogłoszenia władzom pobliskich miejscowości.

BUDYNKI MIEJSKIE I OCHRONA PRZECIWPOŻAROWA

W skład budowli miejskich oprócz wspomnianego wcześniej kompleksu propinacyjnego wchodził także most. W 1815 roku wykonano remont mostu „na trakcie publicznym w mieście Cegłowie”. Jak wynika z opisu była to niewielka konstrukcja drewniana długości 18 łokci, szerokości 10 zbudowana na palach i zabezpieczona poręczami. Majster ciesielski Jan Świątek wycenił prace naprawcze na 72 złp.

Miasto Cegłów tak jak większość ówczesnych mniejszych ośrodków miejskich składało się niemal w całości z budynków drewnianych. W tym kontekście ochrona przeciwpożarowa była kwestią wielkiej wagi. Za stan i liczbę narzędzi przeciwpożarowych odpowiedzialne były władze miasta.

Jakie narzędzia przeciwpożarowe miasto posiadało od 1810 r. trudno stwierdzić, ale można przyjąć, że była to drewniana sikawka ręczna (prymitywna pompa tłokowa) oraz pojemniki na wodę. W 1815 r. władze miejskie zajęły się istotną kwestią naprawy i uzupełnień sprzętu przeciwpożarowego. We wrześniu tegoż roku burmistrz zawarł umowę z majstrem blacharskim Janem Kozłowskim na sporządzenie 6 sikawek blaszanych używanych do gaszenia ognia. W tym samym miesiącu rozpoczęto reperację 3 dawnych i budowę 3 nowych drewnianych stągwi czyli 200-litrowych pojemników na wodę.

W 1820 r. na stanie miasta pozostawały trzy blaszane sikawki (trzy pozostałe zaginęły), jedna sikawka drewniana oraz stągwie drewniane. W stosunku do lat poprzednich na polu ochrony przeciwpożarowej widoczny był zatem widoczny wyraźny regres.

Dekada 1820–1830

WŁADZE MIASTA

Po zawirowaniach administracyjnych z początku okresu Królestwa Polskiego prace władz miejskich zostały ujęte w karby porządku i rutyny. Dwa najważniejsze stanowiska w mieście skumulowano w jednym ręku. Burmistrzem i kasjerem miejskim pozostawał przez tę dekadę Antoni Zalewski. W 1821 r. burmistrz, eks-wojskowy zdołał już uregulować podstawowe kwestie finansowe wymagane przy objęciu stanowiska burmistrza: „burmistrz [a] razem kasjer Zalewski kaucje w zaległym żołdzie Komisji Województwa mazowieckiego na złotych polskich pięćset trzydzieści, groszy dwadzieścia złożył”.

Ławnikami miejskimi byli w owym okresie Tomasz Rżysko, Łukasz Jędrasz i Franciszek Osiński. Rżysko pełnił funkcje ławnika nieprzerwanie od

1815 r. Jędrasz, wcześniejszy kasjer miejski, zwolniony z tej funkcji po licznych nieprawidłowościach w 1820 r., utrzymał się na stanowisku ławnika do 1825 r. Potem jego miejsce zajął Franciszek Osiński.

Jak wynika ze sprawozdań i budżetów funkcjonowanie urzędu miejskiego płynęło właściwym i planowanym trybem. Skądinąd jednak wiadomo, że w połowie dekady, w związku z koniecznością remontu kościoła ceglowskiego doszło do zawirowań kompetencyjnych pomiędzy władzami miejskimi a miejscowym proboszczem, zaś siedziba burmistrza przez pewien czas pełniła funkcję ośrodka kultu religijnego [!].

— 61 —						Jaka własność	Liczba Dworków	Ludność Ogólna	Odpisunkowa na Obywateli	UWAGI
N	A	Z	W	I	S					
MIAST, WSI, KOLONII, OSAD	WOJEWÓDZTWA	OBWODÓW	POWIATÓW	PARAFI						
Cegielnia vel Olch	-	Kaliskie	Piotrkowski	Radomski	Rzania	prywatna	1	5	7	
Cegielnia	-	Kaliskie	Piotrkowski	Radomski	Makowiska	rządowa	1	15	8	
Cegielnia osada Leśna	-	Kaliskie	Piotrkowski	Radomski	Brzeznicza	prywatna	1	6	7	
Cegielnia	-	Kaliskie	Kaliski	Wartki	Tokary	prywatna	1	5	41	
Cegielnia	-	Kaliskie	Koniński	Koniński	Rychwał	prywatna	1	6	2	
Cegielnia	-	Kaliskie	Koniński	Pyzdrski	Wilcza góra	prywatna	8	47	3	
Cegielnia	-	Kaliskie	Koniński	Pyzdrski	Kleczew	prywatna	6	78	23	
Cegielnia	-	Kaliskie	Sieradzki	Sieradzki	Zloczew	prywatna	7	56	5	
Cegielnia	-	Kaliskie	Wieluński	Częstochowski	Kruszyna	prywatna	1	5	8	
Cegielnia	-	Kaliskie	Wieluński	Osieków	prywatna	1	4	3		
Cegielnia	-	Kaliskie	Wieluński	Dzielsosyn	prywatna	1	3	3		
Cegielnia	-	Kaliskie	Wieluński	Częstochowski	Mstów	prywatna	14	185	8	
Cegielnia	-	Mazowieckie	Łęczycki	Łęczycki	Kłodawa	rządowa	2	23	33	
Cegielnia	-	Augustowskie	Augustowski	Dąbrowski	Jasnówka	prywatna	1	7	23	
Cegielnia	-	Augustowskie	Seyneński	Seyneński	Elipowo	prywatna	1	4	8	
Cegielnia	-	Augustowskie	Seyneński	Seyneński	Jeleniewo	prywatna	1	21	7	
Cegielnia	-	Augustowskie	Kalwaryjski	Kalwaryjski	Ludwinów	rządowa	1	10	2	
Cegielnia	-	Augustowskie	Maryampolski	Maryampolski	Maryampól	rządowa	1	10	23	
Cegielniów	-	Sandomierskie	Opoczyński	Opoczyński	Kunice	prywatna	1	4	3	
Cegielnia	-	Mazowieckie	Łęczycki	Łęczycki	Boryslawice kości	prywatna	2	26	4	
Cegielnia	-	Mazowieckie	Łęczycki	Łęczycki	Kłodawa	rządowa	2	17	3	
Cegielnia	-	Mazowieckie	Łęczycki	Łęczycki	Kłodawa	prywatna	2	31	3	
Ceglarze	-	Kaliskie	Wieluński	Częstochowski	Truskolasy	rządowa	5	17	5	
CEGŁOW	-	Mazowieckie	Stanisławowski	Siennicki	Cegłów	rządowa	51	353	2	
Cekanowo	-	Płockie	Płocki	Płocki	Bielsk	rządowa	11	92	2	
Cekanowo nad Wisłą	-	Płockie	Płocki	Płocki	Jmielnica	rządowa	18	146	1	
Cekanowo	-	Kaliskie	Piotrkowski	Piotrkowski	Milejów	rządowa	15	103	13	
Ceków	-	Kaliskie	Kaliski	Kaliski	Kosmów	prywatna	15	125	3	
Cekówka Kolonia	-	Kaliskie	Kaliski	Kaliski	Kosmów	prywatna	9	72	3	
Celbuldy	-	Podlaskie	Łukowski	Garwoliński	Warszawice	prywatna	4	9	83	
Celejów	-	Lubelskie	Kaźmierski	Wąwolnica	prywatna	9	74	5		
Celejów	-	Podlaskie	Łukowski	Garwoliński	Wilga	prywatna	4	9	9	
Celejowska kępa	-	Podlaskie	Łukowski	Garwoliński	Wilga	prywatna	48	174	9	
Celstyny	-	Kaliskie	Kaliski	Kaliski	Małanów	prywatna	19	155	31	
Celgów	-	Mazowieckie	Rawski	Rawski	Głuchów	prywatna	17	165	14	
Celiny	-	Krakowskie	Kielecki	Jędrzejowski	Dzierzów	prywatna	6	35	63	
Celiny	-	Krakowskie	Olkusi	Lelowski	Szczów	prywatna	8	41	61	
Celiny	-	Krakowskie	Olkusi	Olkusi	Sieczehowice	prywatna	7	61	4	
Celiny	-	Krakowskie	Stąpniecki	Szydłowski	Piotrkowice	prywatna	2	10	41	
Celiny	-	Płockie	Liposki	Liposki	Bobrowniki	prywatna	3	27	1	

13. Cegłów w wykazie miejscowości Królestwa Polskiego z 1827 r. (Tabela miast, wsi i osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności, Warszawa 1827)

SPOŁECZNOŚĆ I DANE STATYSTYCZNE

Wykaz miejscowości Królestwa Polskiego z 1827 r.¹⁰ odnotował Cegłów jako miasto „rządowe” zamieszkałe przez 358 osób. W mieście funkcjonowały 54 budynki.

¹⁰ Tabela miast, wsi i osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności, Warszawa 1827.

14. Cegłów na Mapie Kwatermistrzostwa Królestwa Polskiego (Topograficzna Karta Królestwa Polskiego), Petersburg 1843, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

W stosunku do czasów Księstwa Warszawskiego liczba budynków pozostała taka sama, natomiast wyraźnie (o niemal 70 osób) zwiększyła się liczba mieszkańców miasta. Cegłów pojawia się na wielu mapach z owego okresu, m.in. na *Mapie jeneralnej województwa mazowieckiego* autorstwa Juliusza Colberga z 1826 r., oraz na znanej tzw. *Mapie Kwatermistrzostwa Królestwa Polskiego* (Topograficzna Karta Królestwa Polskiego) wydanej w 1843 r.

KANCELARIA, KASA I ARCHIWUM MIEJSKIE

W dekadzie 1820–30 wyposażenie kancelarii było równie skromne co w poprzedniej dekadzie. W spisach ruchomości wymieniano te same co poprzednio repozytorium (półki) na bieżące akta, stół drewniany, cynowy krucyfiks i łańcuch do zamykania arestantów.

Nadal prenumerowano czasopisma urzędowe – „Dziennik Praw” i „Dziennik województwa mazowieckiego”. W miejskiej biblioteczce znajdowało się niekompletny zestaw „Dzienników Praw” (8 tomów, brak tomów 1–4) i kompletny zbiór dzienników wojewódzkich. Oprócz nich przechowywano

tu drukowane instrukcje urzędowe dotyczące się głównie kwestii finansowych miasta.

W 1824 r. odnotowano trzy pieczęcie przechowywane w kancelarii: „urzędową z orłem”, „miejską własną” oraz „pieczęć z wyciśnieniem interes rządowy”. Owa „urzędowa z orłem” była to zapewne pieczęć burmistrzowska, której sporządzenie odnotowano w tymże roku „z mocy polecenia komisarza obwodowego”. Była to standardowa pieczęć używana w niemal identycznej formie przez wszystkie miasta Królestwa Polskiego. Po 1824 r. widniała już na wszystkich dokumentach wychodzących z kancelarii miejskiej. W górnej części pieczęci znajdowała się umieszczona w półkolu część legendy napieczętej – „Województwo mazowieckie, obwód stanisławowski”; u dołu pod godłem państwowym umieszczono dalszą część legendy – „Burmistrz miasta Cegłowa”. Pieczęć „miejska własna” była to albo pieczęć z okresu staropolskiego, albo też pieczęć z okresu Księstwa Warszawskiego cały czas używana przez kancelarię miejską. Trzecia z wymienionych pieczęci była używana na potrzeby korespondencji urzędowej.

W ówczesnym okresie gminy zaczynały prowadzić nową serię akt – księgi ludności stałej. Pod koniec dekady w urzędzie miasta Cegłowa znajdowały się trzy takie księgi.

Archiwum miejskie nadal przechowywano w okutej skrzyni dębowej zaś papiery kasowe i fundusze w okutej skrzyni sosnowej. Od 1824 r. miasto otrzymało nową, dużą szafę „na akta”. Wszystko wskazuje, że była ona przeznaczona na bieżącą dokumentację.

SPRAWY GOSPODARCZE MIASTA. BUDŻET. DOCHODY

W opisywanej dekadzie suma przychodów i rozchodów Cegłowa podskoczyła do ponad 3000 złotych polskich. Wydatki w zależności od potrzeb były zmienne. Bywały lata jak np. 1827 r., gdy w kasie miejskiej odnotowano sporą ilość gotówki (ponad 2000 złp.), bywały takie, w których na gruncie miejskim pozostawało zaledwie kilkadziesiąt złotych.

Budżet miasta zwiększał się powoli, od 2900 złp. przychodu w roku 1826, aby pod koniec badanego okresu, w 1829 r., objąć przychód 3545 złp, zaś rozchód – 3268. W kasie miasta pozostało podówczas 277 złp, przy czym gotówka przechowywana w kasie miejskiej to zaledwie 42 złp., resztę przechowywano w formie dokumentowych zaliczek i zobowiązań (forszuszów).

Nadal propinacja stanowiła kluczowy dochód miasta. Nie zmieniło się wyposażenie browaru, na którego stanie znajdowały się te same sprzęty co w poprzedniej dekadzie. Dzierżawcą propinacji od 1823 do 1827 r. był Józef Kadrzyński/Kędrzyński. Potem objął ją Józef Hołojuszynski.

Przychody miejskie były analogiczne do tych z poprzedniego okresu. Wśród planowanych i bieżących wydatków miasta w tym okresie wymieniano m.in. wydatki związane z remontami: „na pokrycie aresztu policyjnego”, „na pokrycie propinacji miejskiej”. Stałymi wydatkami były – jak we wcześniejszych okresach – kwoty związane z ogłaszaniem licytacji na dzierżawę propinacji miejskiej, pensje burmistrza i kasjera, podatki dominalne, itd. Nowości stanowiły koszty związane z wyłapywaniem i przekazywaniem do władz zwierzchnich żebraków i wagabundów, które w budżecie opisywano jako „transport włóczęgów”, a które oczywiście ujęto wcześniej w ramach stosownego podatku nazywanego potocznie „składka na włóczęgów”.

BUDYNKI MIEJSKIE

W badanym okresie powiększył się nieruchomy majątek miasta. Od 1824 r. nie wynajmowano już pomieszczeń od osób prywatnych. Na potrzeby kancelarii miejskiej zakupiono skromny budynek. Dodatkowo wszystkie budynki należące do władz miejskich: „dom rządowy (ratusz)”, stajenka, obora i gorzelnia były drewniane. Ratusz pokryto słomą, pozostałe budynki deskami. Niemal wszystkie zabudowania wymagały pilnych remontów. W składzie zabudowań miejskich wymieniano też studnię „drewnianą, ocembrowaną”.

Archiwalia wymieniają oprócz wspomnianych budynków kilka gruntów należących do miasta: „zarośla miejskie” oraz „plac po szkółce rozebranej”.

OCHRONA PRZECIWOŻAROWA

W porównaniu do lat ubiegłych na niwie ochrony przeciwpożarowej odnotowano wyraźny postęp. Sikawek blaszanych odnotowano już 36 sztuk. Nadal w użyciu była sikawka drewniana. Drewnianych stągwi i beczek na wodę było łącznie 10.

Na wyposażeniu obrony przeciwpożarowej przybyło 5 kubłów wykonanych ze skóry, oraz 10 bosaków. Do przewozu beczek z wodą w zimie miasto posiadało 5 specjalnych sań. Wymienić też tu trzeba drabiny i taczki. Te ostatnie służyły (przede wszystkim) do przewozu kubłów z wodą w sezonie letnim.

15. Cegłów na mapie Obrazu jeograficzno - statystycznego Królestwa Polskiego aut. Franciszka Radeckiego z 1830 r.

Lata 1830-1850

Powstanie listopadowe odbiło się wyraźnym echem na gruncie miasta Cegłowa i jego najbliższych okolic. Działania zbrojne kilkakrotnie przetoczyły się przez samo miasto. Podczas ofensywy rosyjskiej, po bitwie pod Dobrem „dla osłony lewego skrzydła [armii rosyjskiej] wysłany był ku Cegłowowi [Fiodor] Gejsmar z trzema pułkami jazdy, jednym piechoty i dwiema kompaniami artylerii konnej”. Już wkrótce siły Gejsmara zastąpiła w okolicach Cegłowa lekka jazda gwardii, zaś Gejsmar ze swymi siłami skierował się do Siennicy. Po bitwie pod Grochowem Cegłów, leżący na skrzyżowaniu dróg, zajmował istotne miejsce w planach rosyjskich: „korpus grenadierów i oddział gwardii, zebrawszy się pod Latowiczem jako rezerwa zbiorowa, mogły wyruszyć, stosownie do okoliczności albo przez Cegłów dla bezpośredniego poparcia Rosena i Pahlena, albo w bok i na tyły nieprzyjaciela” [tzn. armii powstańczej].

Po bitwie pod Dębem Wielkim, w dniu 1 kwietnia 1831 r., w Cegłowie i okolicach stoczono potyczkę, w której po stronie polskiej wziął udział 2 pułk strzelców konnych Królestwa Polskiego. Po bitwie pod Iganiami siły

polskie wraz z wodzem naczelnym wycofały się do Kałuszyna a potem do Cegłowa „poczem [Skrzynecki] znowu część ich wysłał ku Kostrzyniowi”.

W drugiej połowie kwietnia 1831 r. w Cegłowie stacjonowała część 2. dywizji piechoty wojsk polskich. „Pod Cegłowem stała dywizja 2-ga Giełguda, mając przez sobą pod Kuflewem brygadę jazdy Dembińskiego”. W trakcie ofensywy rosyjskiej feldmarszałek Iwan Dybicz zamierzał „głównymi siłami armii dokonać skrzydłowego ruchu przez Wodynie i Jeruzal ku Kuflewowi, obejść tym sposobem pozycję straży przedniej polskiej nad Kostrzyniem i posuwając się przez Cegłów i Mińsk lub Kałuszyn, odrzucić nieprzyjaciela [tzn. Polaków] z szosy nad Liwiec i ku Bugowi [...]”.

Po bitwie obronnej pod Kuflewem, w dniu 25 kwietnia 1831 r. ok. godziny 17.00, do Cegłowa wycofał się oddział pułka Henryka Dembińskiego. W mieście walki trwały do zapadnięcia mroku. Następnego dnia siły polskie wycofały się przez Mińsk do Warszawy. Tak opisywał starcie Aleksander Puzyrewski: „Rosjanie rozwinęli artylerię swoją, piechota zaś zaczęła się wysuwać przeciwko lewemu skrzydłu Polaków [...] Dembiński ponosząc znaczne straty w artylerii postanowił cofać się dalej, odwołał w tył jazdę i artylerię, nakazując ostatniej zająć dogodną pozycję dla ostrzeliwania wychodzących z lasu Rosjan a odwrót zasłonił piechotą (około 5-tej po południu). Polacy cofnęli się do Cegłowa, gdzie nie mieli dobrej pozycji, las tu bowiem podchodzi pod samo miasteczko. Rosjanie zatrzymali się na nocleg. Oddział Dembińskiego został inaczej przekształcony, a osłonę odwrotu powierzono Giełgudowi z dywizją jego i Skarżyńskiego”. W dniu 26 kwietnia przez Cegłów przemaszerowały znaczne siły wojsk rosyjskich ścigających oddziały polskie: „straż przednia Mandersterna, a za nią cały korpus hrabiego Pahlana [...] poszły na Cegłów”. Zaraz po nich przez Cegłów przeszły kolejne siły rezerwy rosyjskiej stojące pod Kuflewem – oddział gwardii, artyleria rezerwowa i oddział Ugriumowa. Już wkrótce siły rosyjskie cofnęły się na wschód a Cegłów został zajęty przez 1 dywizję generała Rybińskiego. Ostatnie działania wojenne w okolicach Cegłowa miały miejsce podczas działań odwrotowych armii polskiej. Działała tu dywizja gen. Ramorino i oddziały jazdy gen. Jagmina walczące z rosyjskim 14 pułkiem piechoty pułkownika Żirkowa. W dniu 14 lipca pod Cegłowem Żirkow przebił się przez polskie oddziały tracąc około 1000 rannych, zabitych i jeńców.

Cegłów był miastem, które jako jedno z pierwszych odczuło grozę epidemii cholery przywleczonej przez wojska rosyjskie z Bałkanów. Po 11 kwietnia 1831 r. oddziały stacjonujące w okolicach Cegłowa i Kuflewa zostały odizolowane od reszty wojsk.

Szpital Miasia
 Nr 9.
 Szpital Miasia w Legoniu dnia drugiego Lutego Roku 1831
 tego pierwszego roku o godzinie pierwszej rano. Szpitalu; Kar-
 mion, Krawczyk lat siedemdziesiąt dwa, i Jan Grynowski; lat
 czterdziestu dwa linazy Obadwoy postugawcy, Szpitalu tam-
 te Kamierkaki; i niewiadomy ze dnia drugiego
 tego samego Lutego o godzinie pierwszej rano Umarł Jan Nowicki
 żołnierza lat dwadzieścia czterech linazy Jmienia Rude-
 cow Tępa niewiadome. Poprzez konarkę na omar-
 o tryzycii Nowickiego. Akt ten stał się w tym por-
 czytany przez nas pod przysięgą w tym Miasie wypra-
 szeni przez nieumierającego. Nigdy Leon Binkaszi Proborzer Legtownie

16. Akt zgonu Jana Nowickiego - żołnierza 7 pułku piechoty Królestwa Polskiego 6 II 1831 r. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach.

Szpital Miasia
 Nr 14.
 Szpital Miasia w Legoniu dnia drugiego Marca Roku 1831
 tego pierwszego roku o godzinie pierwszej rano. Szpitalu;
 i Kar mion, Krawczyk lat siedemdziesiąt dwa,
 i Jan Grynowski; lat czterdziestu dwa linazy Obadwoy postugawcy,
 Szpitalu tamte Kamierkaki; i niewiadomy ze dnia drugiego
 tego samego Lutego o godzinie pierwszej rano Umarł Michał
 Zieliński. Łonaty Porucznik Artylerii, Pierzej Frezy Dy-
 wizyj pierwszego Korpusu Wojsk Rosyjskich lat czterdziestu
 pięć linazy Łostawicoway posobie ob dowiatkowu Helene
 i Fundatora Gubernii Włocławskiej w Powiecie Trockim Jmienia
 na Białym Stęgu Rodecow niewiadome. Poprzez konarkę na
 omaro tryzycii Zielińskiego, Akt ten przeczytany przez nas pod
 przysięgą w tym Miasie wypraśzeni przez nieumierającego. Nigdy Leon
 Binkaszi Proborzer Legtownie

17. Akt zgonu Michał Zielińskiego - porucznika artylerii pieszej trzeciej dywizji pierwszego korpusu Wojsk Rosyjskich 28 II 1831 r. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach.

Pamiętką po powstaniu listopadowym są zachowane po dziś dzień akty zgonów żołnierzy polskich i rosyjskich, które do akt metrykalnych kościoła cegłowskiego wpisywał proboszcz, ksiądz Leon Burkacki. Odnotował zgony Jana Nowickiego, żołnierza 7 pułku piechoty Królestwa Polskiego, Jana Rybińskiego, fizyliera 3 kompanii 3 pułku piechoty Królestwa Polskiego, Bartłomieja Iwdziewskiego, żołnierza 4 pułku piechoty Królestwa Polskiego, Jan Iwdziewskiego, żołnierza 4 pułku piechoty Królestwa Polskiego. Wszyscy oni zmarli w szpitalu w Mieni w dniu 6 II 1831 r. Ostatnim zmarłym żołnierzem polskim odnotowanym w księgach USC był Jakub Sosnowski, żołnierz 6 pułku piechoty Królestwa Polskiego, zmarły w Mieni w dniu 8 maja 1831 r. Jedyny żołnierz rosyjski, którego odnotowują akta cegłowskie był Polak służący w carskiej armii – Michał Zieliński, „porucznik artylerii pieszej, trzeciej dywizji, pierwszego korpusu Wojsk Rosyjskich” (zmarł w szpitalu w Mieni 28 lutego 1831 r.). Jak wynika z aktu zgonu Zieliński mieszkał na Litwie, w powiecie trockim guberni wileńskiej.

18. Trzy krzyże w Lasach Mieńskich - zbiorowa mogiła żołnierzy zmarłych w lazarecie wojskowym w Mieni w 1831 r.

Do dziś śladem zmagania polsko – rosyjskich w latach 1830–1831 jest cmentarz wojskowy nazywany Cmentarzem św. Trójcy w okolicach Mieni. Znaleźli tam miejsce ostatniego spoczynku żołnierze polscy i rosyjscy zabici w bitwach, a także zmarli na cholere w lazarecie w Mieni.

Wyjątkową pamiętką burzliwego czasu zmagania polsko rosyjskich jest odręczny rysunek anonimowego autora zatytułowany „Widok biwaku jenerałów

Załuskiego i Giełguda pod Cegłowem” przechowywany w zbiorach Biblioteki Narodowej. Można domyślać się, że rysunek został wykonany w kwietniu 1831 r., gdy pod Cegłowem stacjonowała 2 dywizja wojsk polskich dowodzona właśnie przez gen. Giełguda. Na rysunku widać miejsce biwaku, obu dowódców, szałas z zarośli, w którym stoi stół oraz dwa krzesła. Na jednym z palików szałasu zaczepiony jest pas wojskowy z przytroczoną doń szablą, nieco dalej po prawej od szałasu pasą się dwa konie, zaś wejścia do improvisowanego punktu dowodzenia broni wartownik z bronią na ramieniu.

Rysownik jak się wydaje uchwycił moment, gdy Giełgud i Załuski udali się na przechadzkę lub wizytację podległych sobie oddziałów.

19. Rysunek *Widok biwaku generałów Załuskiego i Giełguda pod Cegłowem z 1831 r.*
Rysunek anonimowego autora ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

Pamiętką po działaniach wojennych prowadzonych w mieście i jego najbliższych okolicach, było zniszczenie parkanu cmentarza parafialnego¹¹. Prawdopodobnie nie były to jedyne straty, które miasto i parafia odniosły podczas powstania. Działania wojenne odbiły się negatywnie na dochodach i projektach miejskich, a sprawy z tym związane rozpatrywano jeszcze przez wiele lat po zakończeniu listopadowej insurekcji.

Okres po powstaniu listopadowym to także czas wielu inwestycji, po-
kaźnych jak na możliwości niewielkiego organizmu miejskiego. To wtedy powstała pierwsza XIX-wieczna mapa miasta i okolic. Podówczas wybudowano też kilka nowych budynków użyteczności miejskiej, wybrukowano także rynek miejski, główne ulice miasta – Lubelską i Warszawską oraz pomniejszą uliczkę – Sowią.

¹¹ Patrz rozdział „Parafia i kościół w Cegłowie w XIX w”.

SPOŁECZNOŚĆ I DANE STATYSTYCZNE

W przełomowym 1830 r. oficjalne dane o Cegłowie przedstawiały się następująco: mieszkało tu ogólnie 371 osób, z czego 331 wyznawało religię chrześcijańską zaś 40 – mojżeszową.

Miasteczko składało się zaledwie z 46 domów, wszystkie budynki były drewniane. Warto tu dodać, że w kwestii zabudowy Cegłowa dane statystyczne generalnie pokrywają się z ilością budynków na mapie Cegłowa z 1834 r. W stosunku do lat 20-tych mamy o osiem budynków mniej, jednak liczba mieszkańców nieco się zwiększyła.

W Cegłowie odbywał się jeden targ tygodniowo, ponadto – 3 jarmarki w ciągu całego roku. Dochód roczny miasta wynosił 1624 zł.

WŁADZE MIASTA

Do 1832 r. burmistrzem miasta był Antoni Zalewski. Po jego śmierci w dniu 22 marca 1832 r. na burmistrza wybrano czasowo Ludwika Krzymowskiego, który pełnił to stanowisko zaledwie nieco ponad jeden rok, do lipca 1833 r. W sierpniu 1833 r. archiwalia wymieniają na stanowisku burmistrza Jana Chmielińskiego. Chmieliński utrzymał w swych rękach godność burmistrza przez co najmniej dekadę. Dość tajemnicza jest osoba kolejnego włodarza miasta – Stanisława Chachajewskiego. Jako burmistrza Cegłowa wymieniają go *Kalendarzyki Polityczne Królestwa Polskiego* w latach 1846–1848. W dniu 14 kwietnia 1848 r. nominowano nowego burmistrza – Stanisława Kroszczyńskiego.

Ławnikami miejskimi byli w tym okresie: Franciszek Osiński, T. Mieszczanek, F. Araszkiwicz i Józef Kostanecki. Niższe stanowiska o charakterze policyjno-porządkowym pełnili Tomasz Rżysko, Karol Kostanecki i Aleksander Skupi. Warto tu zwrócić uwagę na osobę Tomasza Rżysko, nocnego stróża miejskiego. Jest on zapewne tożsamy z Tomaszem Rżyską/Rżyszką, który w okresie przedpowstaniowym 1815–21 pełnił odpowiedzialne funkcje rajcy, ławnika i kasjera miejskiego. Po powstaniu listopadowym stary i zapewne schorowany ex-rajca kończył wieloletnią miejską służbę nocnymi obchodami miasta.

Kwestie obsady władz miejskich regulowane były także – co oczywiste – przez możliwości finansowe miasta. Jako że były nader skromne, prowadziły najczęściej do uszczuplenia i tak skromnej obsady cegłowskiego magistratu. Ze względów finansowych, w połowie lat 40-tych, połączono odrębne dotąd stanowiska policjanta miejskiego i nocnego stróża. Urząd miasta tłumaczył owe posunięcie następująco: „Magistrat miasta Cegłowa nie mogąc znaleźć osoby która by za pensje etatem oznaczone osobno obowiązki

policjanta a osobno stróża nocnego za tak szczupłe wynagrodzenie wykonywać miały a potrzebując koniecznie przy magistracie posługi i w nocy dozoru w mieście zmuszonym był obiedwie powyżej wymienione pensje jednej osobie to jest Aleksandrowi Skupi ofiarować. Że i tak pełniący dzisiaj obadwa te obowiązki i obiedwie pensje pobierający nie sądzi się być dość wynagrodzonym, kiedy nawet nominacji na stałe ich wykonywanie przyjąć nie życzy sobie [...] lata krytyczne i drogość przedmiotów do wyżywienia się mogła być do tego powodem [...]"

352

<i>Budownic. Pow.</i>	Bem Jakób.
<i>Inżynier Pow...</i>	Gałęzowski Jan.
<i>Sekretarze.....</i>	Rujawiński Jan Nep.
	Rutkowski Jan.
<i>Rachmistrze.....</i>	Majcherski Felix.
	Zajdler Jan.
<i>Tłóm. jez. ross..</i>	S. g. Wyhowski Władysław.
<i>Archiw. Dzien.,,</i>	Rorezyński Franciszek.
	Kasa Powiatowa.
<i>Kassyer.....</i>	Třebicki Tomasz.
<i>Kontroller.....</i>	Krasnodelski Ignacy.
<i>Assylent.....</i>	Madaliński Wojciech.
	Burmistrze Miast.
<i>Cegłowa.....</i>	Chachajewski Stanisław.
<i>Dobrego.....</i>	Chmieliński Józef.
<i>Jadowa.....</i>	Tomezycki Franciszek.
<i>Katuszyna.....</i>	Niwiański Wilhelm.
<i>Kamięczyka.....</i>	Leśniowski Antoni.
<i>Karczewia.....</i>	Gołębiowski Emeryk.
<i>Kotbieli.....</i>	Mroczek Wojciech.
<i>Latowicza.....</i>	Rakowiecki Hipolit.
<i>Mińska.....</i>	Krubiński Wincenty.
<i>Okuniewa.....</i>	Łuczyski Franciszek.
<i>Radzimina.....</i>	Tchorzewski Erazm.
<i>Siennicy.....</i>	Sawicki Rajetan.
<i>Stanisławowa.....</i>	Raszewski Józef.
	<i>Lekarz miejski.</i>
<i>M. Radzimina.,,</i>	Stupnicki Leon, Lek. kl. 2.
	3. POWIAT RAWSKI
	(w Rawie).
<i>Naczelnik Pow.</i>	A. k. Rasinowski Walenty, (SS3).
<i>Pomocn. Naczeln.</i>	Rode Bogumił.
<i>Lekarz Powiat.</i>	R. h. Raszumowski Max L. kl. I i Ak
<i>Budownic. Pow.</i>	Stano Tomasz.
<i>Inżynier Pow...</i>	Sporny Józef.

20. Stanisław Chachajewski, burmistrz Cegłowa w wykazie burmistrzów guberni mazowieckiej z 1849 r. Kalendarzyk Polityczny na rok 1849, Warszawa 1848, ze zbiorów PAN Biblioteki w Kórniku

278	
Województwo Mazowieckie.	
<i>Urzędy Muncypalne Miast</i> w Obwodzie Warszawskim.	
Nowy Dwór. <i>Burmistrz,</i>	Dojowski.
Piaszczno. „	Koludziński Felix.
Błonie. „	Bałaziński Franciszek.
Grodzisko. „	Miller Andrzej.
Mszczonów. „	Zieliński Antoni.
Nadarzyn. „	Suwiński Jan.
Tarczyn. „	Woyde Karol.
Czersk. „	Dymiński Stanisław.
Grojec. „	Igrasiewicz Ignacy.
Góra. „	Geritz Julian.
Mogielnica. „	Pleciński Kasper.
Przybyszew. „	Zaborski Józef.
Goszczyn. „	Mikołajewski Ignacy.
Warka. „	Kostecki Franciszek.
W Obwodzie Stanisławowskim.	
Stanisławów. <i>Burmistrz,</i>	Krupski Jan.
Okuniew. „	Zajdler Jan.
Radzymin. „	Zatoński Jan.
Kamięczyk „	Kochanowicz Nereusz
Siennica. „	Dębiński Maciej.
Cegłów. „	Chmieliński Jan.
Jadów. „	Zaboklicki Jan.
Kałuższyn. „	Kozancecki Bartłomiej.
Karczew. „	Kwiatkowski Kilian.

21. Jan Chmieliński - burmistrz Cegłowa w wykazie burmistrzów województwa mazowieckiego z 1834 r. Kalendarzyk Polityczny Królestwa Polskiego 1834, Warszawa 1833, ze zbiorów PAN Biblioteki w Kórniku

Cegłów. 1.) os., przedtem mko, pow. nowomiński, gm. i par. Cegłów, odl. od Warszawy 48 w. Posiada kościół par. murowany, bardzo starożytny, wedle tradycji miejscowej założony 1450 r. przez księżniczkę mazowiecką Annę, szkołę elementarną, urząd gminny. C. posiada przystanek dr. żel. war. terespolskiej, W 1827 r. było tu 54 dm. i 358 mk. R. 1859 roku było 44 domów, i 283 mieszkańców. Parafia tutejsza utworzona została w 1575 roku przez oddzielenie kilku wsi od par. w Kiezkach. Par. C. dek. nowomińskiego, liczy dusz 1250. Grmina C. należy do s. gm. okr. I w Nowo-Mińsku, gdzie też stacya pocztowa. Dobra C. stanowiły własność sióstr miłosierdzia pp. marcinkanek warszawskich. 2.) C., tolw., pow. błoński, gm. Pass, par. Błonie. *Br. Ch.*

22. Hasło Cegłów w Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego z 1880 r.

Władze miejskie Cegłowa 1830-1850	
Antoni Zalewski 1830-1832, Ludwik Krzymowski 1832-1833, Jan Chmieliński 1833-1845, Stanisław Chachajewski 1846-1848, Stanisław Kroszczyński 1848-1850	Burmistrz i kasjer
Franciszek Osiński 1833, T. Mieszczanek 1833-34, F. Araszkiwicz 1834-40, Józef Kostanecki 1840-45	Ławnicy
Tomasz Rżysko 1833, 1834	Miejski stróż nocny
Karol Kostanecki 1833-34	Policjant/sługa miejski
Aleksander Skupi 1844, 1845	Policjant/stróż nocny

KANCELARIA, KASA I ARCHIWUM MIEJSKIE

Po powstaniu listopadowym nie odnotowano większych zmian w wykazie skromnych ruchomości miejskich. Przybyło jedynie kilkadziesiąt nowych Dzienników Województwa Mazowieckiego. Od 1833 r. nie wymienia no też już w spisach dawnej pieczęci miejskiej.

W 1834 r. Szaja Lichtensztein z Kałuszyna „dostarczył Orła przed urząd burmistrza”. Wcześniej herbu Królestwa Polskiego albo na budynku nie było albo też został zniszczony w czasie powstania listopadowego. Trudno powiedzieć dokładnie z czego i jak wykonany był herb; inwentarz z 1834 r. wymienia „tablicę z Orłem”.

SPRAWY GOSPODARCZE MIASTA. BUDŻET. DOCHODY

W badanym okresie przychody miasta składał się jak w latach wcześniejszych z dochodów stałych i niestałych. Podstawowym dochodem miejskim nadal pozostawała dzierżawa propinacji. W ramach dochodów niestałych kasę miejską zasilał podatek konsensowego i kanonu od szynkarzy i zarobkujących handlem i rzemiosłem. Miasto czerpało też dochody ze składek mieszczan na fundusz miejski, kar i zaległości z poprzednich lat budżetowych oraz z obrotu „activów i passywów kasy miejskiej.

Do 1829 r. dzierżawcą podstawowego miejskiego dochodu był Józef Hołowiszyński Kontrakt propinacyjny z Herszem Cegiełką wygasał w grudniu 1830 r. Po wielu perypetiach i trzech licytacjach z 1830 r., które nie dały rezultatów, Cegiełka w dniu 25 grudnia 1830 r. zaoferował ponownie najwyższą kwotę dzierżawną. Działania w tej materii zbiegły się z wojną 1830 i 1831 r. Ciekawie naświetlała cały problem korespondencja urzędowa:

Gdy z powodu expiracji kontraktu i końżącego się roku jako też wybuchłej w kraju rewolucji nie można już było korzystnej propinacji wydzierżawić zatem Komisja Wojewódzka deklaracje starozakonnego Herszka Cegiełki reskryptem odręcznym [...] na rok jeden 1831 zatwierdziła i Komisarza Obwodowego do zawarcia kontraktu upoważniła. Nim to do skutku doszło wkroczyło wojska rosyjskie w Obwód Stanisławowski i ciągły teatr wojny przerwał komunikację, co stało się przeszkodą, iż kontrakt ze starozakonnym Herszkiem Cegiełką zawarty być nie mógł, dopiero za przywróceniem prawego rządu Komisja Wojewódzka zażądała [...] sobie kontraktu do potwierdzenia i wydania kasie miejskiej formalnego upoważnienia do zaakceptowania tego dochodu. Zawezwany przez miejscowego burmistrza Herszek Cegiełka do zawarcia kontraktu przystąpić nie chciał z powodu jakoby znaczne straty w czasie Wojny Rewolucyjnej [powstania listopadowego] poniósł [...].

W efekcie miasto poniosło straty finansowe wynikłe z niższych dochodów propinacyjnych. Sprawa cegłowskiego dochodu propinacyjnego dotyczyła też pośrednio komisarza obwodu Stanisławowskiego, którego władze zamierzały ukarać za „złe wydzierżawienie”. Zastępca komisarza Kostrzewski tłumaczył się następująco: „owoczesne okoliczności i rozprzężony porządek z powodu wypadków rewolucyjnych brak naówczas zdatnego adiunkta stały się powodem do niemożności wykonania wielu poleceń w czasie oznaczonym. Tym sposobem i deklaracja Herszka Cegiełki zaległa”. Ostatecznie władze zwierzchnie znalazły salomonowe wyjście (oraz kozła ofiarnego) i winę za wszystko zrzuciły na zmarłego burmistrza Cegłowa:

właściwie burmistrz Zalewski, już nieżyjący stał się powodem do niekorzystnego zadzierżawienia propinacji i onby do odpowiedzialności powinien być podciągnięty lecz gdy żadnego już po nim nie masz majątku nad satysfakcją owego defektu a były adiunkt Szubrański, który po śmierci burmistrza ruchomości jego krewnym porozdawał, ci zaś takowe już posprzedawali i żadnej nie mają odpowiedzialności [...] raczy Komisja Rządowa udzielić upoważnienia do umorzenia kwoty [...].

W trakcie nieustannych batalii proceduralnych ustalono w końcu konsensus pomiędzy władzami a dzierżawcą i Herszowi Cegiełce uznano arenę za lata 1830–32. Łącznie był on dzierżawcą miejskiej propinacji od 1829 do 1833 r. Od 1834 do 1836 r. propinację Cegłowa dzierżawił Franciszek Miłosiewicz.

WYDATKI ZWYCZAJNE I NADZWYCZAJNE

W tabeli rozchodów stałych znajdowały się całe rozchody z tytułu pensji dla władz miejskich, podatki dominialne, najmu lokalu, potrzeb kancelarii miejskiej oraz wydatki do dyspozycji Komisji Województwa Mazowieckiego. W latach 30-tych w budżecie miejskim uwzględniano także tzw. fundusze przechodnie i depozytowe, na które składały się głównie różnego rodzaju podatki państwowe. Było ich łącznie piętnaście w tym ofiara, podymne¹² kontyngens liwerunkowy¹³, szarwark¹⁴, podatek osobisty, składka na włościągów, podatek na wojsko.

Liczba osób parających się handlem w Cegłowie była w tym okresie niewielka. W latach 30-tych XIX w. w Cegłowie było zaledwie dwóch piekarzy i trzech handlarzy/ przedsiębiorców. Udało się ustalić nazwiska niektórych z nich. Piekarzami cegłowskimi byli podówczas Herszek i Mendel Cegiełkowie. Pierwszy z nich był wcześniej dzierżawcą propinacji miejskiej. Słoniną handlował Walenty Kurek. Józef Hołowiczyński, szynkarz handlujący też solą i śledziami, w późniejszych latach był dzierżawcą propinacji miejskiej.

Do okresu popowstaniowego nie mamy informacji o sieci cegłowskich ulic. Można się domyślać, że ich stan i wygląd – analogicznie do ulic mniejszych miast Królestwa Polskiego pozostawiał wiele do życzenia. Potwierdzałoby to korespondencja urzędowa z 1837 r. dotycząca tychże: „w mieście Cegłowie są dwie ulice główne błotniste – Warszawska i Lubelska dotychczas niewybrukowane, potrzeba wybrukowania onych aby je uczynić dogodniejszymi do przejazdu dla publiczności i mieszkańców miejscowych”. Na początku 1838 r. podjęto starania o wybrukowanie głównych ulic Cegłowa – Warszawskiej i Lubelskiej¹⁵. Pod koniec roku ulica Warszawska była już wybrukowana. Inżynier obwodu stanisławowskiego nadzorujący prace wycenił prace na 830 złp. i 9 gr. Przedsiębiorcą odpowiedzialnym za wybrukowanie cegłowskich ulic był niejaki Stanisław Kurzątkowski.

Następne prace brukarskie miały miejsce w połowie lat 40-tych XIX w. Podówczas wybrukowano rynek miasta oraz uliczkę Sowią stanowiącą przedłużenie ulicy Warszawskiej.

W tym samym okresie rozpoczęto budowę murowanej piwnicy przy miejskim domu propinacyjnym. Co ciekawe przedsiębiorcą odpowiedzialnym za owe prace była kobieta – Anna Chmielińska.

¹² Podymne – podatek od domu.

¹³ Kontyngens liwerunkowy – podatek w naturze na utrzymanie wojska.

¹⁴ Szarwark – roboty pańszczyźniane przy drogach i mostach, także: opłaty na ich utrzymanie.

¹⁵ Dziś: ul. Piłsudskiego i Piaskowa.

W 1846 r. rozpoczęto przygotowania, zaś w 1849 r. – prace nad remontem karczmy miejskiej w Cegłowie. Sam budynek był jeszcze w niezłym stanie natomiast „komin i piec w karczmie groziły niebezpieczeństwem zawalenia”.

BUDYNKI MIEJSKIE I OCHRONA PRZECIWOŻAROWA

Niejasna jest sytuacja ratusza miejskiego. Według wcześniejszych źródeł po latach wynajmowania na potrzeby miasta lokali od osób prywatnych zakupiono drewniany budynek z przeznaczeniem na ratusz miejski. Jednak w latach 30-tych XIX w. w budżecie miasta znów pojawiła się pozycja „najem lokalu”. Być może ratusz został zniszczony podczas działań wojennych powstania listopadowego. W 1831 r. lokal wynajmowano od Katarzyny Gałązkowej, w 1833 r. kancelaria miejska mieściła się w budynku należącym do mieszczanina cegłowskiego Jacentego Wójcickiego. W 1834 r. lokal wynajmował miastu sam burmistrz – Jan Chmieliński. Lokal na kancelarię miejską wynajmowano co najmniej do 1850 r.

Inwentarze popowstaniowe wymieniały łącznie dziewięć miejskich nieruchomości. Z tego sześć stanowiły zabudowania zaś trzy pozostałe nieruchomości miejskie: plac, ogród miejski, „zarośla miejskie czyli lasek”. U schyłku lat 20-tych i zaraz po powstaniu listopadowym wystawiono kilka nowych budynków miejskich: „dom propinacyjny” [karczma miejska], gorzelnię oraz dwie studnie. Dom propinacyjny opisywano jako „gontami kryty o dwóch izbach i kominie murowanym”. W 1828 r. postawiono nową gorzelnię, budynek „kryty gontami z kominem murowanym”. Nowe były także studnie – jedna usytuowana przy gorzelnii, druga usytuowana w rynku miasteczka; obie posiadały „żurawie do ciągnięcia wody”. W 1834 r. studnia w rynku opisana została jako „kręcona”, zatem żuraw zamieniono na drewniany walec z łańcuchem i kubłem. Ze starych budynków zachowała się jedynie obórka „stara bezużyteczna”, rozebrana w 1834 r., podówczas wystawiono nową oborę. Stara gorzelnia była w stanie kompletnej ruiny już w 1832 r.

LAS MIASTA CEGŁOWA

Cegłowski las miejski ulegał szybkiej dewastacji i nieplanowanej wycince. W 1834 r. podczas sporządzania mapy miasta Cegłowa geometra Ryszkiewicz odnotował mizerny stan resztek należącego do miasta lasu: „okazało się, że takowy w bardzo złym stanie istnieje, tylko w uroczyskach Kącik i Pogorzałe przy gruncie wsi Skwarne i lasów dóbr szpitalnych Mienia [faktycznie egzystuje]. Całą powierzchnię tego lasu zdjąłem [przerysowałem]

z gruntu [...] reszta zaś jako las na mapie niniejszej wykazane są to częścią halizny, miejsca nie wykarczowane, gdzieśgdzie małymi krzaczkami zarosłe, a po większej części pola orne i nieużytki”.

MAPA MIASTA CEGŁOWA 1834

Pierwszą XIX-wieczną mapę Cegłowa i najbliższych okolic sporządzono dopiero po powstaniu listopadowym, w 1834 r. U genezy jej powstania leżał spór pomiędzy dobrami szpitalnymi Mienia z miastem Cegłowem. Perypetie związane ze sporządzeniem mapy w następujący sposób opisywał Rząd Gubernialny Mazowiecki w korespondencji z Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych w 1842 r.:

„Przez decyzję Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych z dnia 1 lutego 1827 r. [...] na zasadzie przywilejów przyznany został mieszkańcom miasta Cegłowa wolny wrąb w przyległych lasach szpitalnych dóbr Mienia rada szczegółowa dozoru szpitala uważając ten wolny wrąb za uciążliwy wystąpiła w roku 1828 z projektem [...] zamiany pozyskanego gminie miasta Cegłowa wrębu za słuszną część gruntu lasem zarosniętego. Komisja Wojewódzka kilkoma raportami [...] Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych donosiła, iż wydała nadleśnemu generalnemu i komisarzowi Obwodu Stanisławowskiego polecenie ażeby na zasadzie map miejscowych zaprojektowali bonifikacją dla miasta Cegłowa za wolny wrąb do lasów szpitalnych przeznaczony. Lecz gdy żadnej nie było na gruncie mapy do uzasadnienia takowego projektu potrzebnej była Komisja Wojewódzka nakazała komisarzowi Obwodu Stanisławowskiego ugodzić geometrę dla dopełnienia pomiaru lasów szpitalnych w całym terytorium dóbr szpitalnych jako też miasta Cegłowa. Kontrakt z geometrą Roszkowskim został zawarty pod dniem 30 czerwca 1830 r. [...] lecz zaszło w końcu roku 1830 zaburzenia krajowe wstrzymały te czynności, dopiero w następnych latach odnowiono w tym względzie korespondencją i mapy teraz przez geometrę rzeczzonego ukończone zostały”.

Według mapy ponad dwadzieścia budynków stało po obu stronach ulicy Warszawskiej, drugie tyle wzdłuż ulicy Lubelskiej, pozostałych kilkanaście zajmowało przestrzeń wokół rynku miejskiego. Obszerne ogrody i place proboszczowskie rozciągały się w południowej części miasteczka, graniczyły z polami plebańskimi. W obrębie miasta odnotowano następujące nazwy własne części gruntów: Zaszpitale, pod Jagodne, Olszyny, Przydawki, Koźleniec, pod Woźbienie, Borek, Kąciki oraz uroczyska Kąciki i Pogorzałe.

Grunty miejskie Cegłowa graniczyły z gruntami wsi Rudnik, Skwarne i Cisie, na północ – z lasami dóbr Mienia.

23. Mapa gruntów miasta Cegłowa z 1834 r.

Dekada 1850-60

SPOŁECZNOŚĆ I DANE STATYSTYCZNE

Wedle źródeł archiwalnych w połowie XIX w. ludność miasta liczyła sobie 287 osób. Mieszkańców wyznania chrześcijańskiego było łącznie dwustu sześćdziesięciu trzech, zaś mojżeszowego – dwudziestu czterech. W 1859 r. (według późniejszych informacji ze *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego*) Cegłów liczył 358 mieszkańców. Wedle tego samego źródła liczba domów w mieście wynosiła 44 budynki.

W stosunku do danych z 1830 r. na początku lat 50-tych XIX w. liczba osób zmniejszyła się znacząco – o niemal 100 mieszkańców. Jednak po upływie dekady – o ile wierzyć danym zawartym w SGKP – w 1859 r. wzrosła do niemal takiego samego stanu jak przed 19 laty.

Liczba budynków zmniejszyła się nieznacznie w stosunku do stanu z 1830 r. jednak nie ma tu drastycznych zmian. Układ urbanistyczny miasta pozostawał nadal w stanie który obrazowała mapa miasta z 1834 r.

WŁADZE MIASTA

Od 14 kwietnia 1848 r. do 1854 r. stanowisko burmistrza a zarazem kassjera miasta Cegłowa pełnił Stanisław Kroszczyński. Wśród niższego personelu magistrackiego trzeba wymienić policjanta Franciszka Mazowieckiego.

Pod koniec lat 50-tych prowadzono sprawę ściągnięcia należności „defektu” części funduszków miejskich z prywatnych funduszków zmarłego przed wielu laty burmistrza Antoniego Zalewskiego.

Władze miejskie Cegłowa 1850-1860	
Stanisław Kroszczyński – 1848-1854	Burmistrz i kasjer
Karol Miastkowski 1855, Piotr Jędras 1855	Ławnicy
Franciszek Mazowiecki 1854	Policjant miejski

KANCELARIA, KASA I ARCHIWUM MIEJSKIE

Lata 50-te XIX w. to powrót do urzędowania kancelarii miejskiej we własnym lokalu. W budżecie miejskim z 1854 r. odnotowano „nabycie domu przez mieszkańców na własność kasy miejskiej”.

Wyposażenie kancelarii w połowie lat 50-tych XIX w. obejmowało zaledwie 31 przedmiotów. Kilkadziesiąt lat miał wymieniany już w 1810 r. krucyfiks z figurą Jezusa ukrzyżowanego. Przybyło kilka nowych drobiazgów: „torba skórzana do roznoszenia papierów”, krzesło, nożyczki do papieru, lichtarz blaszany, „syczoryk do piór” (tzn. do ostrzenia piór pisarskich), szklany kałamarz oraz linijka. Również 20 lat liczył sobie sporządzony w 1834 urzędowy herb Królestwa Polskiego, opisywany jako „tablica z Orłem”. Z 1834 r. pochodziła też mapa Roszkowskiego („pomiarowa i registr pomiarowy miasta Cegłowa”) przechowywana w kancelarii i – jak świadczą archiwalia – często wykorzystywana do bieżących działań kancelaryjnych. Na ścianie wisiało zestawienie miar obiegowych: „tabela ceny wag i monet”.

Na bibliotekę magistracką składało się 33 tomy „Dzienników Praw”, 66 tomów „Dziennika Guberni Mazowieckiej” (kontynuacji „Dziennika Województwa Mazowieckiego”). Oprócz nich wymieniono „Dzieło o odrodzeniu kartofli”, „Ustawę celną Królestwa”, „Tabelę zamiany miar i wag rosyjskich”. Nową pozycją biblioteczną było „dzieło pod tytułem Spis szlachty Polskiej”. W ten dość ogólnikowy sposób inwentaryzatorzy opisali „Spis szlachty Królestwa Polskiego z dodaniem krótkiej informacji o dowodach szlachectwa” wydany w Warszawie w 1851 r.

SPRAWY GOSPODARCZE MIASTA. BUDŻET. DOCHODY

Dochód miasta tak jak i wcześniej dzielił się na dochody stałe (czynsze wieczyste, dzierżawy czasowe, prowizje od kapitałów), oraz dochody niestałe (konsensowe od trunków, kanon od rzemieślników oraz tzw. składka mieszkańców właścicieli nieruchomości na potrzeby administracyjne). Pierwsze miejsce zajmował tu tradycyjnie dochód propinacji miejskiej szacowany od 1850 do 1856 na 123 rs. 15 kop., zaś od 1856 do 1860 r. na 109 rs. W badanym okresie dzierżawa propinacji przyniosła miastu straty. Dzierżawcami byli do 1854 r. – Lejbka Zylbersztajn, zaś od 1854 do 1860 – Majer Cytrynbaum. Pierwszy z nich nie dotrzymał warunków dzierżawy i naraził kasę miejską na poważne uszczuplenie dochodów: „Lejbel Zylbersztajn [...] takową dzierżawę wytrzymał do dnia 1 marca 1854 r. a opłaciwszy raty ostatnie za miesiąc styczeń i luty 1854 r., nocną porą bez wiedzy władzy miejscowej opuścił dzierżawę rzeczonych dochodów i uniósłszy nędzne sprzęty jakie posiadał wyniósł się na mieszkanie do miasta Kałuszyna. Aby zatem kasa miejska nie utraciła dochodu z propinacji Rząd Gubernialny polecił aby [nową] na ryzyko licytację ogłosić [...] przede wszystkim wszelkie fundusze majątku tak jak i objekta tak ruchome jak i nieruchome zająć [...]. Przytem Rząd Gubernialny nadmienienia, że starozakonny Zylbersztajn upadły dzierżawca [...] dłużnym jest kasie miasta Cegłowa 100 rs.

O ile wydatki miasta rosły to niestety dochody malały. W 1850 r. dochody miejskie wynosiły 223 ruble 65 kopiejek. Według raportu miasta z 1859 r.: „dochód czysty kasy miejskiej jest z lasu żaden, z innych źródeł na utrzymanie miasta wedle etatu rubli srebrnych 217 kopiejek 95. W banku remanent znajduje się rs 93 kop. 15. Do dyspozycji fundusz pozostawiony rs. 24 kop 71”.

WYDATKI ZWYCZAJNE I NADZWYCZAJNE

W badanym okresie w tabeli stałych wydatków miejskich znajdowały się sześć podstawowych pozycji: „na materiały piśmienne i pensje”, „na podatki”, „na opłatę prowizji”, „na najem lokali”, „na różne wydatki” oraz „do dyspozycji Rządu Gubernialnego”. Tytuł pierwszy obejmował pensje dla burmistrza i kasjera, „dla służby zdrowia”, „dla starszego pomocnika Naczelnika Powiatu” oraz właściwe materiały biurowe wraz z kosztami opału i światła.

Podatki obejmowały czynsz dla szpitala w Mieni, składkę ogniową i kwaterunkową. Fundusz na najem lokalu na kancelarię miejską płacono do 1854 r. W budżecie miasta nadal jednak figurował punkt „na najem lo-

kalu” jednakże kwoty czynszowe przeznaczone odgórnie były „zapisywane na oszczędności”.

Ogólna suma wydatków w 1850 r. wynosiła 223 ruble 65 kopiejek. Przez dekadę powiększyła się nieznacznie i w 1860 r. wynosiła 232 ruble i 85 kopiejek.

Tak jak w poprzednich okresach podstawowe wydatki miejskie to pensje dla członów magistratu. W 1854 r. pensja miesięczna burmistrza wynosiła 10 rubli, co dawało 120 rubli rocznie. Dla porównania miesięczna pensja policjanta miejskiego wynosiła 3 ruble i 37 kop. Miesięcznie czyli nieco ponad 40 rubli rocznie.

W 1859 r. magistrat Cegłowa przewidywał głównie wydatki remontowo-budowlane: „Wydatki są zamierzone na reparację szopy na narzędzia ogniowe (54 rs.), na reparację mostów w mieście Cegłowie (71 rs. 57 kop.), na sprawienie i reparację utensyliów [ruchomości] magistratu i kasy (32 rs).” Łączne wydatki miasta pod koniec lat 50-tych XIX w. wynosiły nieco powyżej 150 rs. Trzeba tu dodać, że w części wydatków miejskich partycypowali mieszcianie cegłowscy: „mieszkańcy zobowiązali się swoim kosztem szopy na narzędzia ogniowe wyremontować i do reparacyi mostów pomoc sprzężajną i pieszą bezpłatnie dodać”.

LAS MIEJSKI

Na początku XIX w. las miejski zwany „Borek” położony był po obu stronach ulicy Warszawskiej przy czym jego większa część znajdowała się po wschodniej i północnej stronie traktu warszawskiego granicząc z gruntami wsi Rudnik i Skwarne, zaś na samej północy płynnie przechodząc w obszar leśne należące do dóbr Mienia.

„Borek” był własnością władz miejskich. Mieszcianie cegłowscy posiadali jedynie prawo wolnego wypasu w lesie miejskim. Nie wolno im było prowadzić tam wyrębu drzew na potrzeby budowlane ani na opał, drewno na te potrzeby mieli zagwarantowane na lasach dóbr Mienia: „[mieszcianie] oprócz wolnego pastwiska do pozostałego lasu i zarośli po wyniszczeniu onych innego żadnego prawa [do niego] nie mają, tem bardziej, że mają prawo wolnego wrębu w lasach szpitalnych do dóbr Mienia należących i nikt inny z lasu i zarośli [miejskich] nie korzysta”.

Jednak prawa mieszczańskie do korzystania z lasów dóbr Mienia była przedmiotem zatargów pomiędzy zarządem majątku Mienia a cegłowianami. W 1858 r. „mieszkańcy miasta Cegłowa [...] weszli do Komisji Rządowej z podaniem, w którym użalają się na administracją dóbr szpitalnych Mienia do szpitala Sióstr Marcinkanek w Warszawie należących o zabranie im wolnego wrębu w lasach instytutowych i pastwiska dla in-

wentarzy, tudzież wydawania drzewa na reparacje budowli”. Podanie mieszczan uruchomiło całą lawinę pism dzięki którym można prześledzić historię miejskich nieruchomości leśnych.

Wydaje się, że nie tylko mieszczenie ale i władze Cegłowa traktowały leśne nieruchomości miejskie jako źródło pobocznych dochodów a przede wszystkim jako przeszkodę do powiększenia areału pól uprawnych. W 1855 r. warszawski Urząd Leśny alarmował Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych „że lasy należące do obszaru Cegłowa i zawierające morgów 20 ulegają znacznemu zniszczeniu i karczowane są pod pola, a jak się dało słyszeć przewodniczyć ma temu zniszczeniu burmistrz miejscowy”.

W 1859 r. Obwodowy Komisarz Leśny informował Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych o stanie lasu miejskiego. Jeszcze podówczas podstawą do kwerendy była mapa z 1834 r. Degradacja obszaru leśnego postępowała cały czas w szybkim tempie. Las według mapy miał 137 morgów. W 1859 r. – zaledwie 30 morgów obszaru: „wedle mapy i rejestru pomiarowego w roku 1834 [...] sporządzonych winno być lasu łącznie z zaroślami morgów 137 przętów 84, lecz mieszkańcy dawniej uważając że zarośla z powodu że one znajdowały się pomiędzy ich gruntami do nich należą takowe wycięli i na grunta orne zamienili, tak iż obecna obszerność jest około morgów 30”.

Wedle raportu komisarza las składał się podówczas z „zarośli sosnowych, brzozowych itp. [w wieku] 10 – 20 lat. Starodrzewu jest sztuk trzydzieści jeden, w liczbie których jedna sztuka sucha, która zaleciłem uprzętnąć na miejscu [...] a resztę sztuk 30 oraz zarośla ochraniać i rabunku nie dopuszczać”. Dane z raportu komisarza doprecyzowały informacje władz miasta kierowane do KRSW w 1859 r.: „drzewo w lesie i zaroślach jest gatunku najwięcej sosnowego od 10 do 20 lat mające, inne zaś zarośle składają się z krzaków brzozowych, olszowych i innych. Od strony wschodniej względem miasta jest las sosnowy najlepiej zakonserwowany”.

24. Mapa Cegłowa i posiadłości miejskich z 1834 r. z oznaczonym lasem miejskim (Borek)

Dla gospodarki miejskiej w okresie przedpowstaniowym las nie przedstawiał żadnej wartości: „ponieważ tak mała ilość lasów nie może żadnych korzyści dla kasy miejskiej zapewnić, zwłaszcza, że obecnie drzewo jest jeszcze młodociane i dopiero w przyszłości spodziewać się można jakiegokolwiek korzyści zatem najwłaściwiej byłoby aby dalsze wyniszczanie założy pod pozorem wydobywania gruntów mieszkańcom było wzbronione”.

W związku z tym Cegłów nie posiadał także zorganizowanej służby leśnej: „służby leśnej nie masz żadnej z powodu braku funduszków a nadzór nad lasem powierzony jest miejscowemu magistratowi”.

NIERUCHOMOŚCI MIEJSKIE

Inwentarze z połowy lat 50-tych wymieniały – tak jak wcześniejsze inwentarze – łącznie dziewięć miejskich nieruchomości. Znalazły się tu „dom propinacyjny, drewniany w dobrym stanie”, stajnia, obora, gorzelnia, studnia. Nowością stanowił dom „magistrat zwany”. Z nieruchomości gruntowych wymieniano plac, lasek miejski, łąkę i ogród.

W początku lat 50-tych „dom propinacyjny” – czyli karczma miejska liczył sobie już 40 lat, wystawiony był ok. 1815 r. Gruntowny remont przeszedł w 1828 r. Mimo że w inwentarzach opisywano jego stan budynku jako dobry to pilnego remontu wymagało jego wyposażenie: „reparacja szczególnie przebudowania komina i dwóch pieców z szabaśnikami jako zawaleniem groźących, a które upadkiem swoim stać się mogą powodem do zniszczenia całej budowli – jest nieuchronna”. Licytację na remonty wygrał Moszek Miller. W 1853 r. prace remontowe były już ukończone. Na zaspokojenie kosztów nowego remontu miasto zmuszone było sprzedać – przez licytację *in plus* – starego kotła browarniczego ze zrujnowanego już browaru miejskiego.

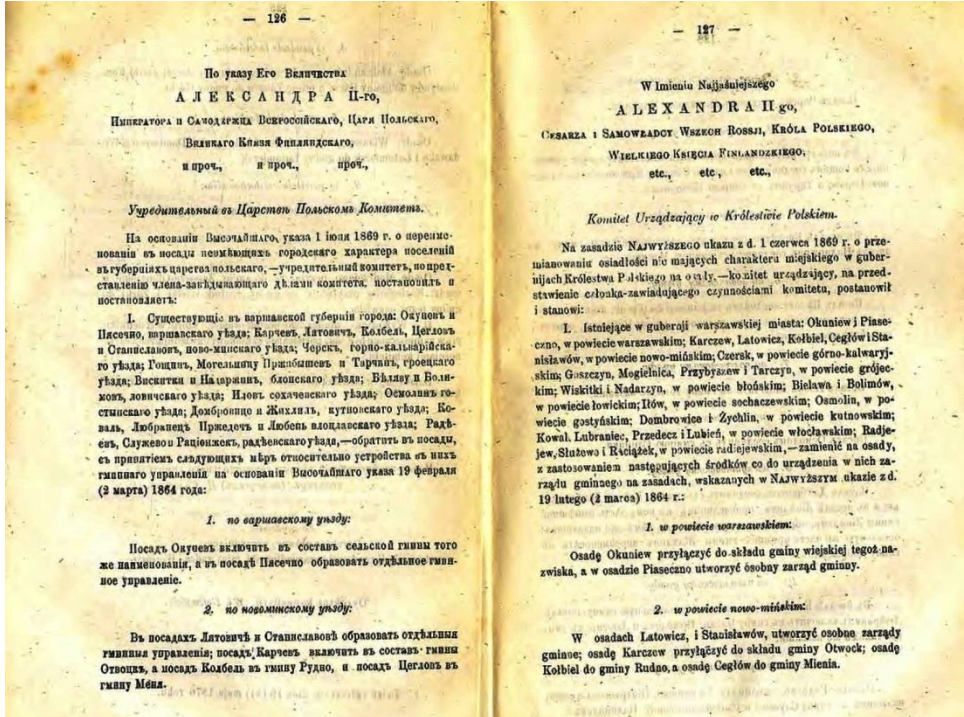
Zdezelowany browar zmienił podówczas swoje przeznaczenie: „mieszkańcy miasta protokolarnie zadeklarowali się, z powodu że kasa miejska nie posiada żadnego funduszu, swym kosztem wyreperować rzeczony browarek na skład narzędzi ogniowych [przeciwpożarowych]”.

Okres 1860-1918

Do czasów popowstaniowych Cegłów pozostawał miastem w ramach powiatu stanisławowskiego. W nowych okolicznościach politycznych, w których znalazło się Królestwo Polskie po powstaniu styczniowym, istotne były zmiany administracyjne. Od 1866 przestał funkcjonować powiat stanisławowski a Cegłów znalazł się w ramach nowoutworzonego

powiatu mińskiego leżącego w guberni warszawskiej, który to powiat już po kilku latach otrzymał urzędową nazwę „nowomiński”.

Cegłowa także nie ominęła popowstaniowa zmiana statusu, która dotknęła wiele małych miast w Królestwie Polskim. Po części w odwecie za aktywne wsparcie powstania styczniowego, po części ze względu na złą sytuację gospodarczą, odebrano małym miastom, niejednokrotnie kilkusetletnie, prawa miejskie i zamieniono je na osady miejskie.

25. Ukaz cara Aleksandra II z 1869 r.

Nastąpił koniec funkcjonowania Cegłowa jako miasta. Kilkusetletnie tradycje miejskie zostały przerwane w 1869 r. Cegłów po 248 latach oficjalnie utracił prawa miejskie i stał się osadą w gminie Mienia, by rok później przejąć jej obowiązki. Nowa gmina Cegłów składała się z: Cegłowa, Cisia, Dzielnika, Kiczek, Mieni, Pełczanki, Piaseczna Posiadał, Rososzy, Rudnika, Skupi i Skwarnego. Cegłów, siedziba władz gminy, nie był jednak największą w gminie miejscowością.

Jednak jednocześnie Cegłów, pozostający dotąd na uboczu szosy brzeskiej, stał się ważnym punktem na nowopowstałej trasie kolejowej Warszawa–Terrespol. Utrata praw miejskich spowodowała konieczność niejako odnalezienia nowej tożsamości dla społeczności Cegłowa. Nowej tożsamości w rzeczywistości całkowicie nowych czasów.

W popowstaniowym systemie administracyjnym Cegłów przetrwał aż do czasów pierwszej wojny światowej. W roku 1915, po ewakuacji Rosjan z terenów Królestwa Polskiego miasto trafiło do niemieckiej strefy okupacyjnej. Tam funkcjonowało aż do odzyskania niepodległości w 1918 r.

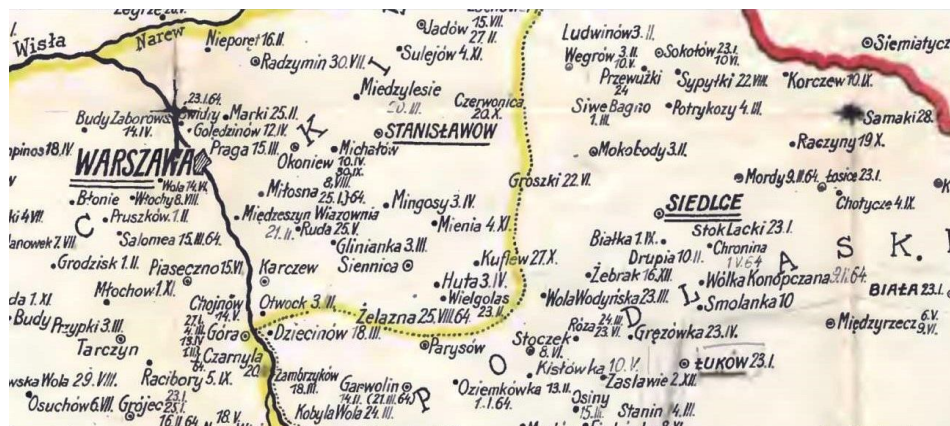
26. Tablica z Urzędu Gminy z czasów carskich

POWSTANIE STYCZNIOWE

Jakkolwiek trudno precyzyjnie wskazać jak duże było zaangażowanie cegłowian w działaniach konspiracyjnych i w powstańczym czynie zbrojnym to informacje źródłowe potwierdzają uczestnictwo mieszkańców Cegłowa w działaniach polskiego państwa podziemnego tamtej epoki. Według źródeł archiwalnych pierwszego dnia stycznia, na dwadzieścia jeden dni przed faktycznym wybuchem działań zbrojnych do Cegłowa wtargnął niewielki oddział konspiracyjny. Spiskowcy zrabowali część funduszy kasy miejskiej. Tak opisały to źródła rządowe: „Z funduszy gruntowych powstańcy na dniu 1/13 stycznia 1863 r. zabrali kwotę rs 100 a w miejsce jej pozostawili rozkaz pisemny bez podpisu tylko z tytułem „Naczelnik Warszawskiej Wojennej Organizacji”. Bez wątpienia chodziło tutaj o oddział Ziomomysła Kuczyka (także nazywanego Oleksym Żmudziakiem). Jednak według wszystkich opracowań najście na Cegłów miało miejsce później, w dniu 12 lutego 1863 r.

W dniu 19 lutego 1863 r. aresztowany został (zapewne za udział w działalności spiskowej) przez wojskowe władze rosyjskie burmistrz Cegłowa

Konstanty Nienałtowski. Z pozostałych w źródłach strzępów informacji można domyślać się, że był on w jakiś sposób związany z zaborem funduszy kasy miejskiej w 1863 r. Następcą Nienałtowskiego został nominowany Bonifacy Korabiusz. Jednak już w 1866 r. Nienałtowski powrócił na swe stanowisko. Według innych źródeł Nienałtowski wydał powstańcowi Gallewskiemu fałszywy paszport. Podawana jest także inna data jego aresztowania – 26 stycznia 1864 r. Do czasu zwolnienia był osadzony w więzieniu w Siedlcach.

27. Bitwy powstania styczniowego w okolicach Warszawy i Siedlec

W trakcie powstania w regionie Cegłowa miały miejsce trzy bitwy pomiędzy powstańcami a siłami rosyjskimi.

Pierwsza bitwa, pod Hutą Kuflewską (oddaloną od Cegłowa o ok. 7 km), miała miejsce w dniu 3 kwietnia 1863 r. Według Stanisława Zielińskiego¹⁶ w tej potyczce „Moskale wymordowali kilku, gdyż reszta zdołała ocalić się ucieczką [...]”. Potwierdzają to akta zgonu księgi ceglowskiej, gdzie wciągnięto zapis o śmierci „trzech mężczyzn, majstrów, z imion, nazwisk i pochodzenia niewiadomych”. Jest to jedyny zapis związany z poległymi pod Hutą powstańcami. Zachowały się przekazy o całkowicie odwrotnej treści – kilku powstańców umknęło, kilkunastu zostało zamordowanych. Tych ostatnich Rosjanie ponoć pogrzebali w Kałuszynie, na targowisku zwierzęcym (co miały potwierdzać relacje z ekshumacji w okresie międzywojennym). Wydaje się jednak, że do tych informacji należy podchodzić z dużą ostrożnością. Ranni z owej bitwy byli przewożeni do podceglowskiego szpitala w Mieni.

¹⁶ *Bitwy i potyczki 1863-1864 oraz spis alfabetyczny i chronologiczny bitew i potyczek 1863 roku*, opr. Stanisław Zieliński, Rapperswil 1913.

**30. Mogiła powstańca styczniowego
na cegłowskim cmentarzu**

Pod koniec 1863 r. w bezpośredniej bliskości Cegłowa miała miejsce jedna z ważniejszych potyczek powstania styczniowego na tym terenie. Starli się tutaj z siłami rosyjskimi powstańcy z litewskiej partii powstańczej Kazimierza Kobylańskiego¹⁷. Bitwa pod Mienią odbyła się w dniu 4 listopada 1863 r. Walka rozgrywała się na nader ległym obszarze. Trzech powstańców poległo pod Posiadałami około godziny czternastej (jeden opisany został jako: „wzrostu niskiego, twarzy okrągłej, włosów i ciała – Murzyn”). Ośmiu powstańców wraz z dowódcą „partii litewskiej” Kazimierzem Kobylańskim odnaleziono w okolicach Siennicy.

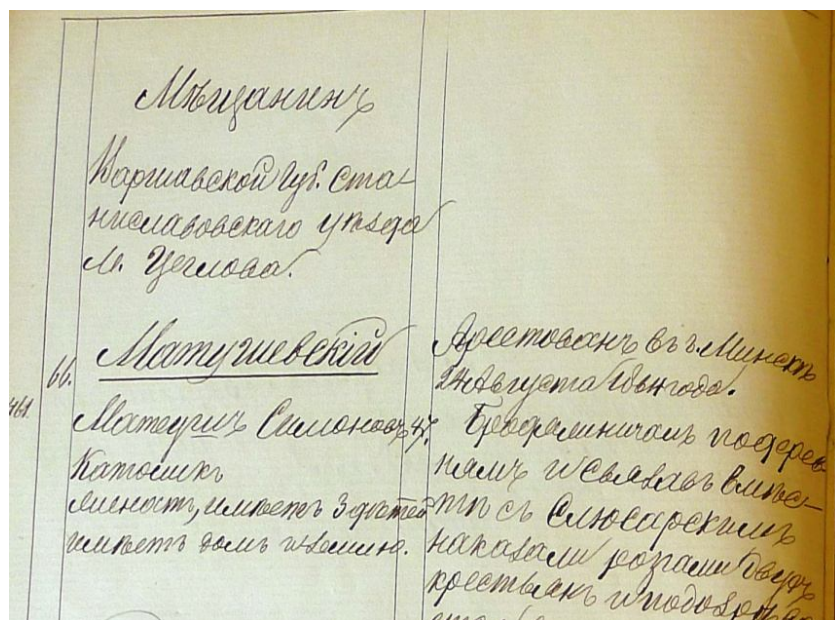
Ciało niejakiego Jana Kowalskiego odnaleziono 5 listopada „na Hucie”, miał on pochodzić z Kuflewa.

Ponownie – jak w przypadku bitwy kuflewskiej – rannymi szybko wypełnił się szpitalik w Mieni. Następnego dnia po bitwie o godzinie piętnastej zmarł Józef Sikorski, 21–letni służący z Księżopola (Łomżyńskie?). Tylko cztery dni dłużej żył Antoni Zajkowski, 18–letni terminator z Pułtuska. W dniu 11 listopada 1863 r. w szpitaliku zmarli: Stanisław Dmachowski, 24–latek, strycharz z Kępisa, gm. Połazy (Kępistego, Kempistego?); Aleksander Górski, 23–letni kawaler, szlachcic z Górek (prawd. pow. węgrowski); Paweł Starek, 24–letni służący ze Starejwsi (pow. węgrowski). Dzień później zakończył życie Władysław Chałupka, 20–letni kawaler z Patrykoz.

¹⁷ Kazimierz Kobylański (ok. 1817-1863), pochodził z Zalesian k. Białegostoku. Początkowo był oficerem armii carskiej, a w kwietniu 1863 r. wstąpił wraz z dwoma synami: Adolfem i Konstantym, zięciem Koryckim i bratankiem Adolfem do oddziału powstańczego formującego się pod Sokołdą. W potyczce pod Waliłami (29 kwietnia 1863r.) dowodził kosynierami tworzącymi rezerwę oddziału płk. O. Duchinińskiego. W lipcu przeszedł w Augustowskie, gdzie połączył się z oddziałami Michała Kwapiszewskiego i Feliksa Górskiego. W końcu lipca oddziały te przeszły na Grodzieńszczyznę, a po kilku potyczkach w sierpniu do powiatu łomżyńskiego. Tutaj Kobylański został adiutantem Juliusza Nadmillerera, a we wrześniu sam objął dowództwo i udał się z oddziałem w Płockie, a później na Podlasie. W bitwie pod Mienią (4.11.1863 r.) spadł z konia i nie chcąc przyjąć pomocy syna został otoczony przez 50 kozaków i zarąbany. Pochowany wraz z innymi poległymi przy kościele w Siennicy.

32. Mogiła powstańców styczniowych w podceglowskim lesie

33. Aresztowanie powstańca Mateusza Matuszewskiego w sierpniu 1864 r.

Po powstaniu styczniowym miasto i jego okolice odczuły mocno represyjną politykę władz zaborczych. Oprócz wykazu zabitych i rannych ustalono kilkanaście osób z terenów Cegłowa i okolic, które za udział w powstaniu styczniowym były represjonowane przez władze rosyjskie. Poza Konstantym Nienałowskim, burmistrzem Cegłowa, byli to Karol Araszkie-wicz, Jan Gersz, Mateusz Matuszewski, Wincenty Mądrzecki, Ludwik Nowak, Józef Ratyński, Konrad Skirkowski, Jan Ślusarski, Jan Wójcicki, Jan Zdunek, ks. Antoni Żołnowski. Z samego Cegłowa pochodzili Jan Zdunek, Konrad Skirkowski, Mateusz Matuszewski i Karol Araszkie-wicz.

Większość z nich była osadzona w siedleckim więzieniu a potem zesłana do Rosji – i najprawdopodobniej to właśnie ich dotyczył raport Nienałowskiego z 1866 r., który mówi o nieznanym z nazwisk mieszkańców okolic Cegłowa zesłanych na wygnanie na ziemi Imperium Rosyjskiego.

Choć w wyjątkowych przypadkach udawało się uniknąć carskich represji to powstańcza przeszłość dawała o sobie znać po latach. Tak było z cegłowianinem Karolem Araszkie-wiczem, którego w 1869 r., już jako wójta gminy Rudzienko, oskarżono o udział w działaniach zbrojnych w szeregach powstańczej żandarmerii.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego podawał, iż w 1859 r. Cegłów liczył 283 mieszkańców. Wedle tego samego źródła liczba domów w mieście wynosiła 44 budynki. Według *Encyklopedii Powszechnej* z 1861 r. w mieście mieszkało 256 osób – 228 chrześcijan i 28 starozakonnych. Liczba domów miała wynosić 52 drewniane budynki. Dane zawarte w Encyklopedii... wydają się być niezbyt rzetelne. Tak wysoki spadek liczebności populacji miasta w tak krótkim okresie jest raczej mało możliwy. Natomiast dane Słownika Geograficznego... stoją w zgodzie z danymi zachowanymi w archiwaliach. Wedle źródeł archiwalnych w przededniu powstania styczniowego, w 1861 r. Cegłów liczył 287 mieszkańców. Z tego 263 osób był wyznania chrześcijańskiego, 24 zaś – żydowskiego.

Wydaje się, że czasy styczniowej insurekcji nie wpłynęły ujemnie na stan populacji w mieście, wręcz przeciwnie liczba mieszkańców rosła dość szybko (minimalnie natomiast zmniejszyła się liczba zabudowań miejskich). W połowie dekady w Cegłowie miało mieszkać już kilkadziesiąt osób więcej. Trudno jednak stwierdzić czy była to kwestia przyrostu naturalnego i/lub migracji, czy też wzrost ten był kwestią jakichś niedokładności w dokumentach statystycznych miasta. Opis miasta z 1865 r. w następujący sposób przedstawia społeczność Cegłowa w ówczesnym czasie:

Ludność miasta podług ostatniego spisu wynosi głów 352 w tym Polaków osób głównych 95, rodzin ich 238. Starozakonnych osób głównych 5, rodzin ich 14. Rolnictwem zajmuje się osób 25, rolnictwem i przemysłem – 34.

Domów wszystkich jest 41, z których jeden murowany, reszta drewniane. Do gminy miasta czyli do kasy miejskiej należy 2, do dominium dóbr instytutowych 1, do starozakonnych 1, do probostwa 1 i do mieszczan 36. Traktów komunikacyjnych 4, dróg bocznych 2.

Mieszczan rolników jest osób głównych 59 rodzin ich 172. Posiadają gruntów pod budowlami i ogrodami morgów 38, pod ogrodami i polami za miastem morgów 661. Posiadających w mieście osady jest Polaków, osób głównych 6 rodzin ich 8. Starozakonnych osób głównych 2, rodzin 7.

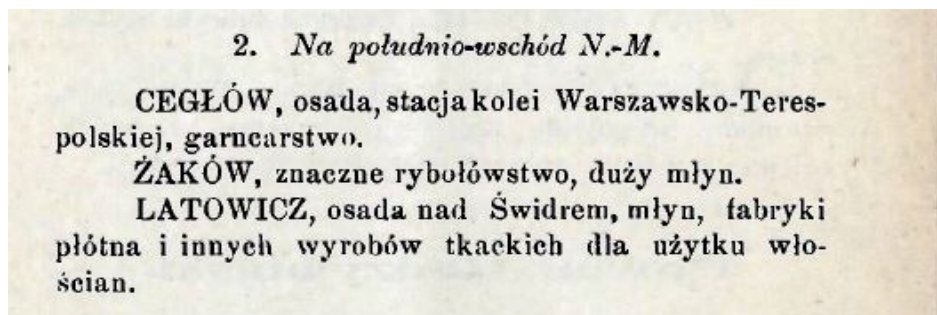
Reszta mieszkańców pozostaje Polakami. Osób głównych 36 rodzin ich 44, starozakonnych osób głównych 3 rodzin ich 15. Jako lokatorów głównych 19, oficjalistów i wyrobników 17, nieobecnych na czas dłuższy 10, z pobytu niewiadomych 3, utrzymuje się z przemysłu lub handlu 5, z rzemiosła 5 razem głów 39.

Liczba mieszkańców w okresie powojennym utrzymywała na tym samym poziomie lub spadała. W latach 70-tych liczebność mieszkańców Cegłowa wynosiła nadal ok. 350 osób. Wedle niektórych źródeł pod koniec XIX w. społeczność mieszkańców miasta skurczyła się do 228 mieszkańców. Na przełomie wieków liczba cegłowskiej populacji wzrosła. W 1909 r. Cegłów liczył sobie nieco ponad 1000 mieszkańców. Z większą o kilkaset osób populacją miasto weszło w granice II Rzeczypospolitej.

34. Cegłów na niemieckiej mapie zaboru rosyjskiego Gruppe Warschau 1915 r., ze zbiorów Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego.

Pod koniec XIX odnotowano w Cegłowie 52 budynki mieszkalne. W porównaniu do sytuacji z lat 60 i 70-ych XIX w., gdy spisy wymieniały 65 budynków, widać coraz mocniej postępujący upadek miejscowości. Sytuacja zaczęła się zmieniać na lepsze w początkach XX w., kiedy to w Cegłowie doliczono się 89 budynków. W okresie tym większość mieszkańców miasta stanowili chrześcijanie, liczba wyznawców religii mojżeszowej wynosiła około 30 procent populacji miasteczka (pod koniec XIX wieku – 28 starozaconych na 200 chrześcijan). Przyrost liczby ludności związany był m.in. z osadnictwem „kolejarskim”. Po uruchomieniu w Cegłowie stacji kolei żelaznej w mieście osiedliło się wiele rodzin kolejarzy warszawskich a także tych osób z okolic, które znalazły zatrudnienie w nowopowstałej branży transportowej.

35. Informacja o Cegłowie w Objaśnieniach do Mapy Poglądowej Królestwa Polskiego z 1885 r.

W opisywanym okresie Cegłów wielokrotnie pojawiał się na mapach wojskowych niemieckich i rosyjskich, przyczynił się do tego niespokojny okres pierwszej wojny światowej, w którym węzły i punkty kolejowe były istotnymi punktami militarnymi. Już na długo przed pierwszą wojną światową zdawano sobie sprawę, że linia kolejowa na której leżał Cegłów miała znaczenie przede wszystkim militarne. O kolei „nie posiadającej znaczenia handlowego, czysto strategicznej” pisał w 1910 r. sam Józef Piłsudski.

Według opisu z 1865 r. tak przedstawiały się dawniejsze dzieje miasta:

Miasto jest instytucyjem [duchownym]. Dokumenta jego: W 1628 r. kapituła warszawska zarządzająca dobrami instytucyjami św. Marcina, należąca do tychże dóbr wieś Cegłów pańszczyźnianą zamieniła na miasteczko tegoż nazwiska a uwalniając mieszkańców od robocizny przeznaczył opłacać rocznie z posiadanych gruntów zł 205 czyli po złp13 gr 10 z każdej całości ziemi a z domów odrabiać po dni dwa tłuکی do zimowych jarych żniw, to wszystko do dworu, nadając zarazem miastu prawo wyrabiania na swoją potrzebę wszelkiego rodzaju trunków.

Zamianę tą [wsi na miasto] Zygmunt III nadając jeszcze prawo odbywania jarmarków i targów w 1644 a Stanisław August w 1768 r. przywilejami swemi w wyciągach na miejscu znajdującymi się zatwierdzili.

W roku 1771 delegowani od kapituły warszawskiej komisarze dopełniając ordynacji miasteczka Cegłów dali mu prawo wolnego wrębu w lasach dworskich na budowie i opał tudzież tamże pastwiska za które to miasto zobowiązane zostało do odrabiania dworowi z każdego domu po dwa dni tłuکی do zimowych i jarych zniw a powołując się na dawniejsze przywileje przez kapitułę nadane i przez monarchów zatwierdzone wskazali że miasto ma odrabiać dworowi razem po dni 4 tłuکی. Prawo to do teraz utrzymuje się o jakie żadnego sporu nie ma i nie było.

36. Pieczęć miasta Cegłowa ustalona aktem kapituły warszawskiej z 1628 r.

Istotne z punktu badacza dziejów miasta są tu zwłaszcza informacje o przechowywanych na gruncie lokalnym – czyli w archiwum miejskim – kopiach przywilejów królewskich i – najprawdopodobniej – przynajmniej jednej kopii przywilejów kapituły warszawskiej. Wśród bieżącej dokumentacji miejskiej, prowadzonej od co najmniej 1807 r. stanowiły one najcenniejsze i najstarsze pamiątki z początków historii miasta.

Tak jak inne niewielkie ośrodki miejskie Cegłów nie przekazał swoich najcenniejszych i najstarszych przywilejów do archiwów miejscowego konserwatora hipotek po 1807 r. Braknie w źródłach niestety informacji o księgach miejskich (jak się można domyślać na gruncie miejskim funkcjonowała jedna wspólna seria ksiąg wójtowsko-ławniczych), które musiały być w mieście prowadzone co najmniej od XVII w. Księgi w odróżnieniu od przywilejów królewskich zostały zapewne przekazane do właściwego konserwatora hipotek a potem do warszawskiego archiwum akt dawnych przy trybunale cywilnym departamentu warszawskiego lub bezpośrednio do Archiwum Głównego Akt Dawnych.

Jednak jak się zdaje urząd miejski nie dysponował już w XIX w. przywilejem lokacyjnym miasta. Zachowała się bowiem wzmianka, że w latach 60-tych nie było już w archiwum miejskim przywileju propinacyjnego – a chyba tylko w nim była mowa o prawie Cegłowa do wyszynku napojów alkoholowych.

Struktura zawodowa cegłowian w latach 60-tych XIX w. była dość zróżnicowana. Jak się zdaje znaczna część mężczyzn w Cegłowie utrzymywała się z rzemiosła. Czasy, gdy większość mieszkańców trudniła się uprawą roli, powoli odchodziły w przeszłość. W 1867 r. rzemieślników było w Cegłowie aż 43. Wśród wymienianych w źródłach znaleźli się bednarze, cieśle, farbiarze, piekarze, furmani, kowale, krawcy, kuśnierze, młynarze, płóciennicy, stolarze, szewcy, tracze i zduni¹⁸.

W okresie popowstaniowym zdunów było w mieście najwięcej. Rzemiosłem tym parało się aż 24 osoby. W latach wcześniejszych Cegłów znany był z wyrobów swych rzemieślników garncarzy. Potwierdzają to źródła zarówno ze względu na liczebność tej grupy w społeczności miejskiej, jak też na ich status społeczny – we władzach miasta w okresie wcześniejszym znajdowali się majstrowie garncarscy. W drugiej połowie XIX w. źródła nie wymieniają już ani jednego garncarza. Wydaje się, że w mieście na gruncie rzemiosła garncarskiego wyrosła, a potem zdominowała tę grupę zawodową, specjalizacja zduniska. Zapewne wymieniani w spisach cegłowscy zduni byli uczniami i czeladnikami cegłowskiego Cechu Rzemiosł Ceramicznych a pewnie także niedzielnej szkoły rzemieślniczej funkcjonującej w mieście. Warto tu dodać, że spis z 1867 r. w całości potwierdza miejscową tradycję, wedle której od pokoleń garncarstwem zajmowały się rodziny Mieszczanów, Miroszów i Wójcickich. Przedstawiciele tych rodzin przekwalifikowali się do fachu zdunskiego; w spisie z 1867 r. można znaleźć Grzegorza, Józefa i Tomasza Wójcickich, Jana i Wojciecha Miroszów oraz Franciszka Mieszczanka. Jednak jeszcze pod koniec XIX w. Cegłów odnotowywano w oficjalnych wydawnictwach jako ośrodek garncarski.

Pod koniec lat 60-tych XIX w. wśród zdunów kontynuujących garncarską tradycję liczni byli także przedstawiciele rodzin Miastkowskich, Kaszków, Jezierskich, Rżysków i Osińskich. Natomiast w rodzinach Adamiaków i Skwiecińskich mężczyźni zajmowali się płóciennictwem.

Wśród cegłowskich rzemieślników tamtego czasu widać też podziały wyznaniowe. Cegłowscy Żydzi zajmowali się wyłącznie farbiarstwem, piekarstwem, szewstwem, krawiectwem i kupiectwem. Pozostałe zawody zajmowali chrześcijańscy mieszkańcy miasta. Swoistym rekordzistą w spe-

¹⁸ Patrz Aneks nr 2.

cializacjach zawodowych był Nusym Mrozowski, który w jednej osobie łączył umiejętności piekarza, rzeźnika, handlarza i szynkarza.

Wydaje się, że podziały religijne nie miały wpływu na wzajemne relacje; w połowie wieku w jednym budynku pracowali (a może i mieszkali) chrześcijańscy i żydowscy rzemieślnicy.

Rozkład zabudowań i ludności w parafii Cegłowskiej w początkach lat 60-tych XIX w. wyglądał następująco:

Miejscowość	Zabudowania Dworskie/plebańskie	Zabudowania włościańskie/miejszczańskie	Zabudowania ewangelickie i żydowskie
Cegłów probostwo	3	-	-
Cegłów miasto	1	37	2
Mienia wieś	7	8	-
Mienia kolonia	-	27	-
Pęczanka	-	8	25
Cisie	-	7	-
Rudnik wieś	-	9	-
Rudnik folwark	2	-	-
Skwarne wieś	-	8	-
Skwarne folwark	3	-	-
Rososz wieś	-	8	-
Huta folwark ¹⁹	2	-	-

Raporty gospodarcze dotyczące się Cegłowa, pochodzące z tego okresu, nie pozostawiają złudzeń, że miejscowość chyliła się ku upadkowi. Miasto dysponowało nader skromnymi źródłami dochodów a i te były zaniedbane. Głównymi źródłami dochodów tzw. stałych były dzierżawy propinacji miejskiej (w tym dzierżawa austerii cegłowskiej), podatek konsensowego i kanonu od szynkarzy i zarobkujących handlem i rzemiosłem. Trzeba tu dodać, że w 1865 r. funkcjonowały w mieście trzy szynki. Miasto czerpało też dochody z kaucji i prowizji od depozytów bankowych oraz z podatku od nieruchomości.

Wśród miejskich wydatków w latach 60-tych wymieniano podatki na rzecz państwa: podymne, ofiara, kontyngens liwerunkowy, składka kwaterekowa. Oprócz tego płacono odwieczny czynsz na rzecz Szpitala św. Du-

¹⁹ Chodzi o Hutę Cegłowską, nieistniejąca dziś wieś leżącą w XVIII i XIX w. na południowy zachód od Cegłowa. Właścicielem Huty byli m.in. Wacław Egierszordff.

cha w Mieni i składkę ogniową. Część podatków od mieszkańców szła na pensje dla urzędników państwowych: zarządu powiatu siennickiego i Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych.

Na rzecz samego miasta odnotowywano wydatki w rubryce „płace i materiały piśmienne”. Znajdowały się tutaj pensje dla burmistrza i kasjera, którym w Cegłowie była jedna i ta sama osoba, dla policjanta miejskiego, dla bliżej niesprecyzowanej „służby zdrowia”, na pensję emerytalną dla żony dawnego burmistrza oraz na właściwe przybory biurowe czyli „materiały piśmienne”. Część pieniędzy szła na „światło, opał, druki”.

Część skromnych funduszy pochłaniała prenumerata „Dziennika Warszawskiego”. Pod koniec lat 60-tych do puli wydatków miejskich wydatków doszło jeszcze 8 rubli na „utrzymanie litografii w zarządzie powiatowym”. Wśród tzw. „wydatków różnych” wymieniano też opłaty dla techników leśnych, dla „rysownika jeometry”. Miasto łożyło też sumy na „reparację narzędzi ogniowych”.

Poza tym ściągano składki na rzecz państwa: ogniową, szkolną, emerytalną, transportową i kwaterunkową.

Budżet miasta wahał się od 307 rs w 1860 r. do ponad dwóch tysięcy rubli w drugiej połowie lat 60-tych.

Skromne dochody miasta nie pozwalały na przeprowadzenie nawet najpilniejszych remontów. W 1860 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych raportowała: „kasa pomienionego miasta nie posiada na miejscu gotowizny na prowadzenie sposobem administracyjnym robót zarządzonych przez Rząd Gubernialny przy reparacji trzech mostów [znajdujących się] w temże mieście”.

Ściąganie należności miejskich nieustannie natrafiało na trudności. Po części spowodowane było ogólnym ubóstwem i brakiem brzęczącej gotówki mieszkańców Cegłowa i okolic. Tak najczęściej było w przypadku ściągania należności od miejscowych rzemieślników. I tak np. w 1866 r. burmistrz Nienałtowski odnotował w swym raporcie dotyczącym ściągania należności miejskich:

Kaska Piotr czeladnik zduński w drugiej połowie miesiąca grudnia wyzwolony został przez urząd starszych na majstra zapłatę rs 4 kop 50 opłacił połową, a drugą dopraszał się najpóźniej do ostatniego marca roku bieżącego [złożyć].

Z drugiej jednak strony bywały i inne okoliczności powodujące niedobory w miejskiej kasie. W okresie popowstaniowym były to często okoliczności polityczne. Jak zapisał we wspomnianym już raporcie burmistrz cegłowski:

Dopiero na ostatni dniach miesiąca grudnia roku zeszłego [1865] uzyskać mogłem egzekucję wojskową, z tą udałem się do debentów²⁰ w 6 wsiach zamieszkałych, którzy nie tylko z tego roku należność ale i z dwóch poprzednich [...] zapłacili. Tam okazało się, że wielu z nich do innych miejsc się przesiedlili, inni są nieznanymi a i tacy znaleźli się, którzy z wyroku sądu polowego wojskowego zesłani są do Cesarstwa.

WŁADZE I KANCELARIA MIEJSKA

Władze miejskie w interesującym nas okresie były nader nieliczne. Na czele urzędu miejskiego stał burmistrz, który powinien mieć „dodanego do pomocy” kasjera oraz ławników. W skromnych warunkach finansowych miasta skumulowano funkcję burmistrza i kasjera do jednej osoby. Niemal przez całą dekadę funkcję burmistrza i kasjera pełnił Konstanty Nienąłowski, zaś ławnikami byli Piotr Jędras i Karol Miastkowski. W 1864 r. Nienąłowskiego zastąpił w dość niejasnych okolicznościach Bonifacy Korabiusz. Miało to jakiś związek z wydarzeniami powstania styczniowego, choć ze względu na to że Nienąłowski rychło wrócił na swe stanowisko nie można wykluczyć, że były też inne przyczyny jego chwilowej absencji. Najwyższy urząd w mieście oprócz stosunkowo skromnego dochodu niósł za sobą także dużą odpowiedzialność – przede wszystkim finansową, którą państwo potrafiło bezlitośnie wyegzekwować. Na początku lat 60-tych przechowywany w Banku Polskim niewielki prywatny fundusz depozytowy zmarłego burmistrza cegłowskiego Antoniego Zalewskiego został obciążony karą pieniężną za „defekt z funduszków transportowych” i spadkobiercy Zalewskiego musieli zadowolić się bardzo mocno okrojoną kwotą.

Kancelaria miejska znajdowała się w jednym z dwóch należących do miasta budynków. Jej wyposażenie było mniej niż skromne. W 1860 r. podczas inwentaryzacji majątku ruchomego należącego do kancelarii miejskiej, wymieniono następujące przedmioty: Dziennik Praw, Dziennik Gubernialny, „torba skórzana do ekspedycji” (przewozu dokumentów), krzesło, nożyczki do papieru, lichtarz mosiężny ze szczypkami i tacką oraz sukno zielone (przykrycie stołu kancelaryjnego). Co roku do biblioteki miejskiej przybywał tom „Dziennika Praw” i „Dziennika Gubernialnego”. W 1864 r., u schyłku działań zbrojnych powstania styczniowego, przeprowadzono kolejną inwentaryzację ruchomości cegłowskiej kancelarii miejskiej. Do przedmiotów wymienianych we wcześniejszych spisach przybył jedynie po jednym tomie urzędowych „Dziennika Praw” (wraz ze skorowidzem) i Dziennika Gubernialnego”. Dopiero w 1866 r. oprócz prenumerowanych obowiązkowo: „Dziennika Praw” i „Dziennika Gubernialnego”, do kancelarii

²⁰ Debent – dłużnik.

miejskiej przybyło kilka nowych utensyliów. Miało to związek z nowym porządkiem politycznym w Królestwie. Były to „tablica z herbem Królestwa” oraz „portret Najjaśniejszego Pana” – czyli cara Aleksandra II. Można się domyślać, że o wiele ważniejsza od zewnętrznych atrybutów władzy zaborczej była odnotowana w tymże roku „sikawka węzowa przenośna”.

Władze miejskie Cegłowa 1860–1870
1861 Franciszek Grzymański – burmistrz i kasjer
1861–1862 r. Wojciech Mroczek – burmistrz i kasjer
Piotr Jędras, Karol Miastkowski – ławnicy
1862–1863 r. Konstanty Nienałtowski – burmistrz i kasjer
Piotr Jędras, Karol Miastkowski – ławnicy
1864 Bonifacy Korabiusz – burmistrz i kasjer
Piotr Jędras, Karol Miastkowski – ławnicy
1865 Konstanty Nienałtowski – burmistrz i kasjer
Piotr Jędras, Karol Miastkowski – ławnicy
1866 Konstanty Nienałtowski – burmistrz i kasjer
Piotr Jędras, Karol Miastkowski – ławnicy

W okresie popowstaniowym jako język urzędowy wprowadzono język rosyjski. Po reformie sądownictwa z 1876 r. używanie języka polskiego w korespondencji urzędowej było zakazane. Język polski powrócił oficjalnie do akt urzędowych dopiero podczas okupacji niemieckiej, po 1915 r.

Całkowicie nową instytucją była dla miasta kolej żelazna. Jej linia na trasie Warszawa – Terespol obejmowała także Cegłów. Mimo że budowa linii trwała w latach 1865–67, to podstacja w Cegłowie zaczęła funkcjonować dopiero od 1871 r. Warto tu dodać, że grunta na potrzeby kolei Towarzystwo Drogi Żelaznej Warszawsko – Petersburskiej kupiło od Nusyma Mrozowskiego, cegłowskiego rzemieślnika a zarazem poddzierżawcy propinacji miejskiej.

Pociągi mogły zatrzymywać się na stacji cegłowskiej od dnia 1 listopada 1871 r. Na potrzeby pasażerów wybudowano drewniany budynek z kasą i poczekalnią. Od 1883 r. podstacja cegłowska przyjmowała tzw. pociągi spacerowe z Warszawy. Dzięki przystępnym cenom pasażerowie takich pociągów mogli zwiedzać (między innymi) Cegłów i okolice. W drugiej połowie XIX w. wszystkie drukowane przewodniki czy informatory wymieniały funkcjonującą w Cegłowie stację kolejową.

Od tej pory dla cegłowian otworzyły się nowe możliwości zarobkowe. W masie drobnomiatieczkowych rzemieślników zaczęły funkcjonować osoby ściślej lub luźniej związane z infrastrukturą kolei żelaznej. To one dały początek „rodzinom kolejarskim” funkcjonującym w mieście przez

wiele lat. Kolejarze mają również udział w umacnianiu wiary katolickiej w mieście. Po przejściu większości mieszkańców miasta w szeregi wyznawców mariawityzmu w 1905 r., kolejarze przyjeżdżali do Cegłowa na msze, wydatnie pomogli w odzyskaniu starej świątyni dla nielicznej już grupy miejscowych rzymskokatolików i na pamiątkę tegoż wydarzenia zaczęli organizować tzw. odpusty kolejarские (corocznie w Święto Przemienienia Pańskiego, w dniu 6 sierpnia).

ROZŁAM RELIGIJNY, MARIAWICI W CEGŁOWIE

W 1902 r. proboszczem cegłowskim został ks. Bolesław Wiechowicz, wcześniejszy kapelan szpitalny na warszawskiej Pradze. Trzy lata później proboszcz i niemal cała parafia przeszli na wyznanie mariawickie. Tak o początkach mariawityzmu w Cegłowie pisze L. Kłos: „Rozłam w Cegłowie nastąpił 24 grudnia 1905 r., kiedy to proboszcz Wiechowicz (imiona zakonne Maria Łukasz) z niemalże całą parafią opowiedział się za mariawityzmem. Deklaracja została poparta budową własnej świątyni, która w 1906 r. przyjęła imię św. Jana Chrzciciela [...]. Sposób bycia oraz praca duszpasterska proboszcza M. Łukasza Wiechowicza i wikariusza ks. M. Stanisława Szymanowskiego spowodowały, że cegłowska parafia stała się drugim po Płocku ośrodkiem kultu mariawitów. Ze względu na wiernych licznie odwiedzających tutejszą świątynię, Cegłów nazywano „mariawicką Częstochową”. W ośrodku tym, w 1908 r. zbudowano duży, drewniany dom parafialny, w którym umieszczono ochronkę dla około 250 dzieci, zaś dla dorosłych parafia przygotowała zakłady: stolarski, szewski, tkacki, hafciarski, pończosznicy i szwalnię [...]. Wśród oświatowych przedsięwzięć mariawitów z Cegłowa znalazła się dwuklasowa szkoła (z 1911 r.) i prywatne progimnazjum (z 1917 r.) oraz biblioteka z czytelnią”.

Trzeba tu dodać, że od czasów rozłamu rzymskokatolicy stanowili w Cegłowie mniejszość a świątynia Jana Chrzciciela została kościołem mariawickim. Dzięki jednak wsparciu pracowników kolejowych, w 1906 r. kościół wrócił do wspólnoty katolickiej a nowy proboszcz przez dłuższy czas dojeżdżał na nabożeństwa z Mieni.

Parafię mariawicką w Cegłowie powołano oficjalnie w dniu 5 lipca 1909 r. Jako że w 1906 r. stara cegłowska świątynia wróciła do rąk katolików wspólnota mariawicka pobudowała własnymi siłami nowy kościół.

Parafia i kościół w Cegłowie w XIX w.

Parafia cegłowska składała się w XIX w. z miasta Cegłowa oraz wsi: Mięnia, Pełczanka, Cisie, Rososz, Huta i Rudnik. W czasach Księstwa Warszawskiego kościół i parafia stabilnie bytowały w trybach przewidzianych przez władze kościelne i świeckie. Z większych wydarzeń w życiu cegłowskiego proboszcza i parafian w tym okresie trzeba wspomnieć wizytację biskupią. Parafię cegłowską odwiedził w 1811 r. biskup lubelski Wojciech Skarszewski. Kampanię 1812 r. kościół i miasto przetrwały – jak się zdaje – we względnym spokoju. Natomiast podczas powstania listopadowego parafia poniosła pewne, jakkolwiek niewielkie straty. Jeden z cmentarzy parafialnych stracił drewniany parkan: „parkan w czasie wojny przez wojska [został] rozebrany i spalony”.

Od 1810 r. proboszczem cegłowskim był ks. Leon Burkacki, piastował tę godność do śmierci w 1835 r. Akta wymieniają jeszcze innych księży cegłowskich z czasów Księstwa Warszawskiego – wikariuszy: ks. Ignacego Czerskiego, Ubertyna Trzoneckiego (zmarł w 1811 r.) i „sprawującego obowiązki urzędnika stanu cywilnego” ks. Lewickiego. Po śmierci ks. Burkackiego, jeszcze pod koniec 1835 r. kolatorzy wskazali jako nowego proboszcza ks. Józefa Paśniczka, dotychczasowego proboszcza z Czerwonki, jednak już na początku następnego roku zaprezentowano innego kandydata na to stanowisko. Kandydat ów – ks. Antoni Szkopik ostatecznie został nominowany na przewodnika duchowego parafii cegłowskiej w lutym 1836 r. Ks. Szkopik, był dawnym wykładowcą węgrowskiej szkoły księży komunistów oraz administratorem parafii starowiejskiej. Na stanowisku proboszcza cegłowskiego pozostawał do 1883 r. Po jego śmierci nowym proboszczem parafii został ksiądz Ignacy Lipka, który pełnił swą posługę do 1902 r. W tym roku jego następcą został ks. Bolesław Wiechowicz, który w 1905 r. przeszedł wraz z większością wiernych na mariawityzm. Kolejnymi proboszczami byli: Jan Markleja (do 1906 r.), Henryk Prus (do 1907 r.), Eugeniusz Czajkowski (do 1910 r.), Stanisław Słaby (do 1912 r.) i Stanisław Gajewski (do 1918 r.).

W 1810 r. organistą cegłowskim był Tomasz Rżysko/Rżyszko. On też – sądząc z charakteru pisma – był pierwszym prowadzącym księgi cegłowskiego urzędu stanu cywilnego.

Od czasów staropolskich w Cegłowie działała szkółka parafialna. W 1804 r., w okresie zaboru austriackiego, jako jedna z nielicznych wśród tego typu placówek w cyrkule siedleckim (było ich wówczas 19), miała oddzielny budynek przeznaczony specjalnie na cele nauczania.

Ponad sto lat później (w 1911 r.), przy nowopowstałej parafii mariawickiej została założona prywatna, dwuklasowa szkoła, zaś od 1917 r. progimnazjum (tzw. Czteroklasowy Zakład Naukowy). W szkołach mariawickich nauczali duchowni mariawicy oraz nauczycielki ewangeliczki.

SPRAWY GOSPODARCZE PARAFII

Wszelkie sprawy administracyjne parafii proboszcz dzielił z dozorem kościelnym. Dozór kościelny składał się z dziekana dekanatu, prezesa – przedstawiciela kolatora (którym był aktualny dzierżawca dóbr Mienia) oraz trzech członków – mieszkańców Cegłowa, których wybierano spośród zamieszkałych na stałe właścicieli nieruchomości miejskich. Członków dozoru kościelnego wybierano na 6-letnią kadencję. W 1834 r. członkami dozoru byli: Franciszek Osiński, Tomasz Araszekiewicz i Walenty Wasilewski. W 1850 r. członkami dozoru obrano Henryka Cichockiego, Antoniego Szafrąńskiego i Franciszka Rżyszkę. W 1863 r. prezesem cegłowskiego dozoru kościelnego był Jan Kotarski, dzierżawca dóbr Mienia.

Na dochody probostwa składały się dawne dziesięciny snopowe pozamieniane w przeciągu XIX w. przez władze na dziesięciny pieniężne i „ziarnowe”. Pobierano je z gruntów miejskich w Cegłowie, ze wsi Cisie, Dzielnik, z gruntów sołtysów i części gruntów chłopskich wsi Rossosz oraz z gruntów sołtysów i części gruntów chłopskich wsi Skwarne. Proboszcz cegłowski posiadał na Cegłowie grunty, łąki i ogrody, mocno podzielone i rozdrobnione. W 1848 r. była planowana zamiana gruntów pomiędzy szpitalem w Mieni a cegłowskim proboszczem. Z powodu wielu niejasności proces zamiany choć nieoficjalnie zaakceptowany przez strony nie został sformalizowany przez władze zwierzchnie jeszcze w 1858 r. Generalnie w XIX wieku wyższe władze kościelne uważały, że uposażenie proboszcza cegłowskiego jest skromne.

Do majątku nieruchomego kościoła cegłowskiego wchodziła plebania, karczma proboszczowska, chlewy, spichlerz, obory, stodoły, studnia, piwnica i szpital (przytułek). Oprócz tego proboszcz posiadał w Cegłowie grunty i ogrody.

W 1818 r. stan kościelnych budynków gospodarczych prezentował się nieźle. Po pożarze, który strawił niektóre z nich, zostały one odbudowane na nowo, inne – odremontowane: „w miejsce starych stodół, które pożar zniszczył pozostają nowe przez terazniejszego plebana wystawione, również wozownia, obora nowa, browar zaś i karczma świeżo zreperowane” – jak odnotował ks. Leon Burkacki (jednak w kilka lat później budowniczy powiatowy skonfliktowany z duchownym wskazywał, iż „wszystkim wiadomo, że te budowle kosztem szpitala w Mieni zostały postawione”).

Po kilkudziesięciu latach budynki plebańskie wymagały już jednak solidnej naprawy. Zabudowania probostwa, w większości drewniane, co prawda remontowano partiami, ale w połowie XIX w. ich stan generalnie nie był dobry. Najbardziej zniszczone były plebania i przytułek kościelny. W 1836 r. wg inwentaryzatorów budynek plebanii „dla starości kwalifikuje się do rozebrania i nadal nie może być używanym, nawet grozi niebezpieczeństwem [zawalenia się]. Podobnie zły był stan karczmy plebańskiej, chlewów, jednego spichrza, obór i stodoły – wszystkie kwalifikowano do rozbiórki. Stajnia i studnia wymagały remontu. Jedyne budynki browaru i innego spichrza nadawały się do użytku.

W latach 40-tych XIX w. wystawiono nowe budynki plebanii i przytułku. Jednak sąsiadowały one z częściowo zrujnowanymi budynkami gospodarczymi co dawało dość żałosne wrażenie a całość nie odpowiadała powadze miejsca. Opis proboszczowskich ruchomości z 1840 r. przedstawia następujący ich obraz:

Plebania nowo wybudowana masywnie murowana jest w dobrym stanie. Szpital nowo wybudowany w dobrym stanie. Chlew przy starej plebanii już zniszczonej dotąd stojący dla trzody i drobiu w tym miejscu stać nie może gdy przed frontem plebanii bardzo szpetny widok sprawuje i w niestosownym miejscu pod względem gospodarstwa przeniesiony być powinien, nad sadzawkę gdzie dawniej spichlerz egzystował, który lubo do dziś stoi, ale zniszczony być musi [...].

Spichlerz blisko plebanii dobry, słomą kryty, należy go gontami pokryć dla bezpieczeństwa od ognia. Spichlerz drugi z powodu starości nad sadzawką należy rozebrać dla starości i zupełnie niepotrzebny. Spichlerz z siczarnią jako potrzebny do użytku jest zreperowanym.

Stajnia w słupy z bali dranicami kryta nadal za wozownię służyć może, lecz dach nowo pokryć potrzeba a stajnie w inne miejsce przenieść i pobudować.

Trzy obory zupełnie zdezelowane, jedna z nich już obaliła się, a dwie stoją bez dachu do żadnego użytku [niezdatne] należy zupełnie rozebrać a nową wybudować.

Stodoła o dwóch klepiskach z drzewa w węgiel budowaną lubo drzewo jeszcze zdrowe lecz dla złej struktury i całą szerokością dachu wystawione na wiatry północne dziś zdaje się już niebezpieczną i przestawienia koniecznego wymaga na pomniejszą albowiem kiedy dziesięciny zamienione na pieniądze na tym probostwie tak wielka stodoła nie jest potrzebną gdy nawet słomy do pokrycia tej i innych zabudowań proboszcz ilości wystarczającej mieć nie może.

Studnia z powodu, że za odlegle, aż przy gorzelnii [się znajduje] która już do rozwalenia zakwalifikowana i obecnie zupełnie zawaleniem grożąca musi być w innym miejscu przy plebanii wybudowana.

WYPOSAŻENIE KOŚCIOŁA

W XIX w. kilkakrotnie (1818, 1830, 1836, 1846, 1851, 1857 r.) przeprowadzano inwentaryzację ruchomości i nieruchomości kościelnych. Stąd też mamy stosunkowo dużo informacji o wyglądzie i wyposażeniu świątyni w tym okresie.

Historia kościoła na gruncie lokalnym była słabo znana, jakkolwiek strzępki historii zachowały się w ustnych przekazach. Ksiądz Burkacki w 1818 r. stwierdził „pierwszy fundusz jako i czas założenia kościoła, dla braku erekcji wiadomy z pewnością nie jest wieść tylko prywatna niesie, że w roku 1450 przez niegdy Annę księżną Mazowiecką miał być erygowany”. Następni autorzy inwentarzy parafialnych przyznawali z rozbijającą szczerością: „przez kogo i kiedy tenże kościół został wystawiony żadnej o tym informacji zaciągnąć nie można”. Jednakże podczas wykonywania kosztorysu na remont świątyni w 1850 r. członkowie dozoru kościelnego w oficjalnym protokole stwierdzili, że „według podań mniej więcej kościół w mieście Cegłowie około 1400 roku został zbudowanym”.

Opisy kościoła rozpoczynał opis kruchty z trzema drzwiami od zachodu, północy i południa. Z kruchty do kościoła prowadziły „drzwi wielkie”. Podłoga i sufit świątyni były podówczas w całości wykonane z drewna: „posadzka w całym kościele z desek ułożona, sufit całkiem tarcicami wybity”. W świątyni znajdowało się siedem dużych okien i jedno mniejsze umieszczone po stronie chóru.

W kościele cegłowskim znajdowało się pięć ołtarzy – ołtarz główny i ołtarze boczne Jezusa Ukrzyżowanego, św. Mikołaja, Matki Boskiej Częstochowskiej, Matki Boskiej Bolesnej.

Arcydzieło snycerki ołtarzowej, cegłowski tryptyk tak opisywano w inwentarzach z epoki: „ołtarz wielki, w którym statua Matki Boskiej snycerską robotą zrobiona, cała pozłacana, która dzieciątko Jezusa trzyma na rękach, na tymże ołtarzu po prawej stronie jest statua św. Jana Chrzciciela snycerską robotą zrobiona, pozłacana, po lewej stronie jest statua św. Stanisława także snycerską robotą zrobiona, pozłacana”. Niestety ten dość ogólnikowy opis uzupełniała lakoniczna wzmianka dotycząca pozostałych rzeźb ołtarzowych: „zresztą cały wielki ołtarz jest w gęstej rzeźbie starożytnej pozłacany”. Mensa ołtarzowa była murowana na niej ustawiono portatył oraz cymborium na najświętszy sakrament zamykane na żelazny zamek.

Ołtarze boczne składały się z drewnianych mens ołtarzowych, nad którymi wisały obrazy płócienne z wizerunkiem patrona ołtarza. Na ołtarzach Jezusa Ukrzyżowanego i Matki Boskiej Częstochowskiej znajdowały się

Dnia 22 w Miesiącu Cegłowie dnia
 Dwudziestego pierwszego Miesiąca Maja
 1834. Roku Osiemset Trzydziestego Czwartego

Wykaz

stanu Budoweli Kościelnych; Plebanialnych w Miesiącu Cegłowie, Dekana
 i Siennickim Archidiecezji Warszawskiej potroszyckiej, oraz świętości
 tak Kościelnej, jako i gospodarskiej, tudzież funduszon do tej Plebanii na
 leżących, sumyż Dekretu Najwyższego Pana Cesarza, 23 Miesiąca 1814
 roku; i 6 Stygnia 1824. r. po rozpisaniu s. p. A. Łona Pułubińskiego, na
 bopiera Cegłowskię, przez Doroz Kościelną dnia 21 Maja 1832. r. spisany

Tytuł I
o Budowaniu Kościelnej
o Włości

Kościół Cegłowski jest Parafialny Murwany pod Tytułem S. Jana Chrysti-
 ta, przez niego, i biedy, tenże Kościół został wyprawiony, i każdy z nich wadomoz
 zasięgnąć niemówna, Kościół ten jest w dodatku potrzebujący niewielkiej reper-
 acji. Na kachod przyloty Kościół znajduje się brachta, pod obrotu Murwa-
 na, przy wchodzie do Kościoła są drzwi wielkie do brachty, i tey tak u pola-
 dnia, jako i spotracy są drzwi do wychodu, które są na kachasak,
 i kachak kielarnych osadzone, zaś przy potnocnych Drzwiach, jest kachak
 i kachak kielarnych i kachak do kachasak. - Też brachty drzwi wci-
 kie podwoyne do Kościoła, na kachasak i kachak kielarnych osadzone tak
 że kachasakem i kachakem do kachasak opatrzone, kachakem wstym
 kachakem kachakem utworona, Sufit w kachakem cachtym tarzami wybity.
 Okien znajduje się siedem większych, Osme na fchorze jest mniejsze,
 wstymki w drzwi osadzone, w kachakem tym kachakem jest kachakem
 i kachakem wielki w którym Statua Matki Boskiej znajduje się
 robota, i kachakem cachtym kachakem kachakem kachakem kachakem kachakem

37. Inwentarz kościelny z 1834 r.

do chowania Szwajcarskiej i Hamburgskiej 2° Ottaż Uk-
 rowanego J. E. M. St. malowany Olejno na płótnie, w ramach Dre-
 wianych i Mensz, podobnie, drewniana, na której postać marna-
 rowy. 3° Ottaż 1° Mitotaja tablic na płótnie Olejno malowany
 w ramach Drewnianych i mensz, drewniana, bez postać. 4° Ottaż
 Matthi Boskiej Chrystochowskiej, na płótnie Olejno malowa-
 ny, w ramach drewnianych i postaćem ^{murowy} ~~Marsz~~. 5° Ottaż
 Matthi Boskiej Szwajcarskiej robota krobiny, i mensz, drewniana, bez
 postać, przy tych Ottażach ^{na gładzie} w innych stopniu, na wspaniałych Otta-
 żach są, krobiny i Ukrowanym J. E. M. St. Szwajcarskiej robota i
 robione, do dwóch Ottaży Hanony, w tym widzieć po lewej stronie
 napisu się Antonia Stara Szwajcarskiej robota malowana i sło-
 dami drewnianymi, w środku widzieć na belku i napisu się, Szwaj-
 carski Ukrowanym J. E. M. St. Szwajcarskiej robota, obok której
 stoi dwoje osób podobnie, Szwajcarskiej robota, nad wielkimi Drewni-
 any widzieć i Chai, do którego są sło dami drewniane, na Chome ię
 krobiny stara ma to wartość, i Chom ię widzieć na fundament, sło-
 dami murowania wyprowadzony, do którego są Drewniane
 na Szwajcarskiej i Hamburgskiej, i Hamburg do Szwajcarskiej,
 po lewej stronie widzieć Ottaż i napisu się, krobiny, do której
 widzieć i Hamburg i krobiny do Szwajcarskiej, w której
 ię sło widno i krobina, w tym wyprowadzone, krobiny, i
 krobina widzieć ogarnione, na Szwajcarskiej i Hamburgskiej i krobiny
 do Szwajcarskiej, w której krobiny, napisu się, dwoje osób
 podobnie, i Szwajcarskiej na krobiny widzieć i Appar-
 tow, widzieć, dawatek drewniany, i krobiny do Szwajcarskiej krobiny
 nę, są drewniane, na Szwajcarskiej, Hamburgskiej i krobiny
 i Hamburg

z Hamelnu wrociznem i Shobleru do Pamykania opatrone, tamie
Quic iuz obienko mate, letata Kelazna, Kabisjuzone, postoga starie
utrona, Dab nacatym kusiele iof dachowka, Holendoska pokryty
z koshodu i Kachodu sa na tymie dachu dwa brzyje Kelazne, wsrade
nas tego iof Mojuta drwmiana w gzymy blachy o kutu, na ktoroy
wiellu brzyje Kelazny iof Oradrony, w ktoroy sygnatorka iof ha
rona, obronou tegoi Kowuta, obymie stugow Lokui Cj. Surokuz
Tolui 20¹ wyzokow Lokui 13¹ —

6/ Dzwonnica

Dzwonnica obca Kowuta na Cmentarzu Murwana w tymie Kowuzie
iuz dwa Dzwony, eden wielszy drugi mniejszy, w ktoroy Dzwon iadone
Kowuzie iuz, Dab ty Dzwonnicy iof pokryty dachowka bez brzyje

7/ Cmentarz

Cmentarz przy Kowiele ma Oparkawienie i Kabi tartych, obymie etta
Kowuzie postow trydziesci juz, Surokowi postow 14¹ do kterego sa dwe
ny, jedna na wschod, druga na Kachod, i tawie na trigunach drwm
nych Oradron, Shoblanu, i wrociznem do Pamykania Opatrone. —

Drugi Cmentarz w polu na Chowanie ciat Kowuzek nie oparkawie
z powodu iuz wzrazie wojny Rewolucyjney, Parkan przy lozysku rozi
ny i spalonymi Kowuz, w posrodku nas tego Cmentaru, iof brzyje nowy
Kowuz malowany, w ktoroy przybity iof Kowuzunek Christusa
Pana Ukrzyzowanego. —

Instytut II

Sprzety Koscietne

af Srebro

Antyczny Srebro z Melkowskim wytworzone w roku 1795

1795

marmurowe portatyly. Na każdym znajdowały się drewniane krzyże z figurą Jezusa, przy ołtarzach stały jednostopniowe schodki.

Po lewej stronie budynku znajdowała się drewniana ambona. W 1830 r. opisywano ją następująco: „stara, stolarskiej roboty, malowana, z schodami drewnianymi”. Podczas remontu w latach 1825–36 ambonę wymieniono (lub odrestaurowano – pytanie w jakim stopniu?) na nową. W 1846 r. na wyposażeniu kościoła odnotowano nową ambonę, pomalowaną na zielono z drewnianymi schodami.

Nad głównymi drzwiami kościoła znajdował się chór, na który prowadziły drewniane schody. Jeszcze w 1830 r. odnotowano, że znajdował się tam pozytyw „stary, mało co warty”. Po remoncie kościoła pozytyw został wymieniony na organy ośmiogłosowe. Z chóru prowadziło zewnętrzne wyjście na cmentarz „schodami murowanymi wyprowadzone” zamykane drzwiami z solidnym zamkiem.

38. XVIII-wieczna ambona

Na wyposażeniu kościoła wymieniono też zespół drewnianych rzeźb umieszczonych na belce tęczowej – Jezusa ukrzyżowanego, św. Marię Magdalenę i św. Jana, nie identyfikując jednakże grupy świętych: „figura wielka ukrzyżowanego Jezusa snycerskiej roboty, obok tej stoją dwie osoby snycerskiej roboty”.

Po lewej stronie ołtarza znajdowało się wejście do zakrystii. Wejście zabezpieczały solidne drzwi „całe żelazne z zamkiem i wrzeciędzem”, jedyne znajdujące się okno także było dobrze zabezpieczone „kratą żelazną w mur zapuszczoną”. Na wyposażeniu zakrystii znajdowały się dwie szafy drewniane z szufladami na skład bielizny kościelnej i aparatów” oraz drewniany lewatek z cynową miednicą.

Z zakrystii do skarbcza kościelnego prowadziły także solidne choć drewniane drzwi tak samo jak w zakrystii okienko skarbcza było zabezpieczone kratą. Inwentarze milczą co do sprzętów i przedmiotów tam przechowywanych.

Dach kościoła był pokryty dachówką, po wschodniej i zachodniej stronie wieńczyły go dwa żelazne krzyże, pośrodku zaś znajdowała się „kopuła drewniana w gzymsy blachą okuta, na której wielki krzyż żelazny jest obsadzony, w której [kopule] sygnaturka jest zawieszona”.

Obok kościoła, na przykościelnym cmentarzu znajdowała się murowana dzwonnica. Na jej wyposażeniu znalazły się dwa dzwony – „mniejszy i większy”. Budynek posiadał tylko otwór wejściowy, bez drzwi, dach zaś był pokryty dachówką – jak odnotowywano w lustracjach – „bez krzyża”. Jeszcze w 1846 r. stan dzwonnicy opisywano jako „dobry”.

Wyjątkowymi przedmiotami pozostającymi na wyposażeniu kościoła były wykonane ze srebra i pozłacane naczynia liturgiczne. Najcenniejsza była „monstrancja z Melchizedekiem wyzłacana cała, z koroną u wierzchu, na której kamyki czeskie sztuk 29 dla ozdoby przez kolatorkę legowanych”. Oprócz tego znajdowały się tu „dwa kielichy srebrne z patenami, z wierzchu szmelcowane wewnątrz wyzłacane”, puszka do przechowywania najświętszego sakramentu oraz dwa „vascula od sancitissimum do chorych”, służyły one także do transportu olejów potrzebnych przy sakramencie namaszczenia chorych.

Na wyposażeniu kościoła znajdowało się niemało sprzętów wykonanych z mniej szlachetnych kruszców ale istotnych z punktu widzenia sprawowania liturgii. W trakcie liturgii używano cynowych vasculów, ołtarz zaś oświetlały dwa cynowe lichtarze, których knoty przycinano żelaznymi szczypcami. W 1846 r. znalazło się 6 sztuk nowych lichtarzy, jeden ze starych był już mocno uszkodzony. Do oświetlenia pozostałej części świątyni służyło aż 30 szklanych lamp.

39. Wnętrze kościoła katolickiego w I poł. XX wieku

Na wyposażeniu kościoła były także cztery drewniane konfesjonały oraz 10 dużych ław drewnianych. Przy okazji procesji używano baldachimów, chorągwi i obrazów procesyjnych. W 1851 r. do liczby utensyliów procesyjnych doszły dwie chorągwie i dwa proporce. Dwa duże krzyże używane były podczas uroczystości kościelnych, oprócz nich w kościele znajdowało się 5 mniejszych krucyfiksów oraz

jeden mały krzyż szczególnie ozdobny wykonany z kości słoniowej.

Przed ołtarzem wisiała lampa mosiężna z miedzi wykonana była miednica w chrzcielnicy i dwa kotły używane podczas odpustów. Do okadzeń używano mosiężnego trybularza i cynowej łódki do przechowywania kadzidła. Koniecznym wyposażeniem świątyni były cynowe tace na ofiarę.

Do wyrabiania najświętszego sakramentu służyła żelazna forma do pieczenia opłatków oraz okrągły cyrkuł do wyrabiania komunikantów.

40. XIX-wieczny ornat

cia ołtarzy małych”, 24 obrusy, 15 korporatów, 16 ręczników („do ucierania rąk” i „do ołtarzy”) oraz 18 puryfikaterzy. Na stanie kościoła znajdowały się też 5 antependiów (oprócz wymienionego wyżej antependium żałobnego).

Z pomniejszych przedmiotów inwentarze wymieniały krzesło dla kapłana celebransa, pięć „poduszek na ołtarze”, „dywan kolorowy sukieny”, „obraz olejno malowany ścienny” oraz firanki na ołtarze – koronkowe oraz wykonane z materiału.

ARCHIWUM I BIBLIOTEKA KOŚCIELNA

Do 1818 r. archiwum parafialne dysponowało 9 dokumentami związanymi z historią świątyni i parafii. Były to akta wizytacji kościelnych – Święcickiego z 1667 r., Franciszka Libowicza z 1728 r., Cieciszowskiego z 1778 r. i Wojciecha Skarszewskiego z 1811 r., trzy konsygnacje z czasów austriackich (1803 r.) oraz spis dochodów probostwa z 1818 r. Co warto

Inwentarze wymieniały także specyficzne instrumenty używane przy nabożeństwach pogrzebowych. Były to: „katakalk duży żałobny, katafalek mały, trumna czerwona, całun żałobny czarny, stary oraz antependium żałobne”.

Wśród strojów liturgicznych używanych przez cegłowskiego proboszcza najliczniejsze były ornaty. W połowie XIX w. wymieniano ich 20 sztuk. Poza nimi w świątyni znajdowało się 6 sztuk kap, jedno umbrakulum, cztery alby, sześć komży, dziesięć humerałów, cztery tuwalnie i dwie stuły.

Do posługi ołtarzowej odnotowano następujące utensylia: „sukno do nakrycia wielkiego ołtarza”, trzy „płócienka w czerwone kratki do nakry-

dodać tylko ostatnia wizytacja – z 1811 r. znajdowała się w oryginalnym dokumencie, pozostałe były kopiami z archiwów Konsystorza Generalnego Diecezji Warszawskiej i Metryki Koronnej. Oprócz owych dokumentów w archiwum znajdował się zapis 2064 złp. uczyniony na rzecz kościoła cegłowskiego przez Jana Raciborskiego na dobrach Kałuszyn z 1741 r. Co warte szczególnej uwagi zapis Raciborskiego obligował proboszcza „do śpiewania kursu i Mszy Świętej za duszę Wincentego Oczka [sic!] kanonika gnieźnieńskiego przy tem kościele pochowanego”. W wypadku archiwum cegłowskiego kościoła niestety mamy problem ze specyfika źródłowego formularza inwentarzy kościelnych. Inwentarze z lat 1830–46 wymieniają owe 9 dokumentów bez żadnych dodatkowych uwag. Dopiero inwentarz z 1857 r. informuje, że „te wszystkie dokumenta przez byłą Komisję Wojewódzką przesłane zostały do Hipoteki dnia 15 XI 1819 r.” Nie są to informacje ścisłe gdyż dokumenty pozostały w archiwum Komisji Wojewódzkiej i nie zostały przekazane instytucjom hipotecznym. Ksiądz Leon Burkacki jeszcze w 1820 r. wypożyczył z Komisji Województwa Mazowieckiego 6 cegłowskich dokumentów – trzy akta konsygnacji z 1803 r. i trzy akta wizytacji, które rychło zwrócił do archiwum Komisji.

41. Pieczęć kościoła w Cegłowie, 1811,
alegata Mińsk 1810-11

Ks. Antoni Szkopik już wkrótce po spisaniu inwentarza, w 1858 r. podjął próbę odzyskania dokumentów cegłowskiego archiwum parafialnego. Od warszawskiego Urzędu Gubernialnego (czyli spadkobiercy przedpow-

staniowej Komisji Wojewódzkiej) otrzymał akt wizytacji biskupa Świącickiego z 1667 r., wykaz dochodów probostwa oraz wyciągi z protokołów zamiany dziesięciny na czynsz pieniężny oraz należności „ziarnowe”. Pozostałych aktów wizytacji, konsygnacji ani zapisu Jana Raciborskiego już nie odzyskał.

Jeżeli chodzi o akta metrykalne to wedle inwentarza z 1846 r. odnotowano: „książek parafialnych dawnych metryk są trzy w jedną oprawne, terażniejszych zaś jest dwie także oprawnych in folio, w których są regularnie zapisywane urodzenia, zaślubiny i zmarli aż do terażniejszego czasu od roku 1787”.

Archiwum cegłowskiego kościoła było zatem nader skromne. W połowie XIX w. odnotowano zaledwie trzy księgi metryk z dawniejszych okresów jednak nader lakoniczny opis nie pozwala na ich precyzyjną datację. Można się jedynie domyślać, że owe „dawne metryki” kończyły się na 1787 r., od tej zaś daty nieprzerwanie prowadzono owe dwie „metryki terażniejsze”.

Wizytacje kościelne nie obejmowały ksiąg stanu cywilnego, które były prowadzone przez cegłowskich proboszczów od 1810 r., jednak jako że funkcjonowały one na styku administracji władz świeckich i kościelnych, podległe kontroli i przekazywane władzom sądowym świeckim – nie umieszczano ich w kościelnym inwentarzu.

Pozbawieni w praktyce własnych dokumentów proboszczowie mieli jednakże wiedzę o najważniejszych dokumentach (lub ich braku) dotyczących się kościoła cegłowskiego znajdujących się poza parafią. Inwentarze nadmieniają, że „erekcji [aktu erekcyjnego] kościoła cegłowskiego nie masz, wieść tylko niesie, że ją wzięła kapituła warszawska do akt swoich”. Inwentarze wymieniają też ordynację kapituły warszawskiej z 1533 r., na mocy której biskup poznański nadawał parafii cegłowskiej dziesięciny snopowe.

Biblioteka kościelna obejmowała dwanaście ksiąg związanych z liturgią. Znajdowały się tu trzy „duże” mszały, jednak w połowie XIX w. tylko dwa były „zdatne do użycia”. Oprócz nich na półkach stały dwa mszały żałobne, brewiarz, antyfonarz, psalterz, książka „katechizmowa”, „książka do koronki”, agenda kościelna oraz ewangeliarz.

REMONTY KOŚCIOŁA W CEGŁOWIE

Inwentarz kościoła cegłowskiego z 1818 r. wskazywał, że świątynia już wówczas wymagała naprawy: „kościół potrzebuje reparacji i pokrycia, którą pleban już przedsięwziął i sufit z tarcic narządzenia”. Mimo tego dość optymistycznego opisu realna sytuacja budynku była chyba nieco gorsza, co zresztą potwierdził późniejszy konflikt wynikły pomiędzy plebanem i zarządem szpitala w Mieni (patrz niżej). Próby generalnego remontu ce-

głowskiej świątyni trwały niemal od początku drugiej dekady Królestwa Polskiego. Wielokrotnie rozpisywano licytację na remont kościoła niestety kolejne próby uzyskania chętnych do remontu przedsiębiorców paliły na panewce.

Nikt nie podjął się prac na warunkach licytacji z lat 1821 i 1823. W roku 1824 stan cegłowskiej świątyni był już bardzo zły. Proboszcz i burmistrz w Cegłowie donosili Komisarzowi Obwodu Stanisławowskiego o katastrofalnym stanie kościoła ten zaś wysłał tam budowniczego obwodowego. Raport nie pozostawiał żadnych wątpliwości. W każdej chwili mogło dojść do katastrofy budowlanej. Nabożeństwa i sprzęty kościelne zostały natychmiast przeniesione. Niestety jako nowe miejsce obrządków religijnych obrano karczmę miejską będącą pod zarządem szpitala w Mieni. Kto był ostatecznie odpowiedzialny za ten nie licujący z godnością liturgii ruch trudno stwierdzić. Doszło wówczas do gorszącego sporu kompetencyjnego pomiędzy właścicielami dóbr Mienia, budowniczym powiatowym, władzami miejskimi i proboszczem cegłowskim. Wszyscy razem oskarżali się o nadużycia i złą wolę. Nabożeństwa przez jakiś czas odbywały się w karczmie miejskiej co wzbudziło oczywiste oburzenie wśród wiernych. Jednak już wkrótce przeniesiono sprzęty kościelne i nabożeństwa do budynku wynajmowanego przez władze miejskie na urzędowanie (i z tego względu nazywany wśród mieszkańców „Ratuszem”). Władze świeckie próbowały jeszcze przenieść nabożeństwa na plebanię lub do – w miarę jeszcze bezpieczniejszej – kruchty kościoła cegłowskiego. Te propozycje jednak uciał a jednocześnie zaakceptował istniejące status quo salomonowym wyrokiem biskup administrator archidiecezji warszawskiej:

Co do domu teraz służącego za miejsce do nabożeństwa parafialnego w Cegłowie sam wielmożny komisarz obwodu zlecił to budowniczemu aby miejsce dogodne wynalazł w Cegłowie na nabożeństwo i kazał przenieść do tego domu jako dogodnego służbie boskiej rzeczy kościelne w obecności proboszcza, burmistrza i członków dozoru kościelnego w Cegłowie. [...] Gdy dom użyty do nabożeństwa jest dogodny, poświęcony i już upoważniony przez odbywające się w nim nabożeństwo od kilku tygodni przeto biskup administrator jest tego zdania aby to wszystko już w tym domu czyli ratuszu zostało.

W tymże 1824 ogłoszono kolejną licytację (in minus) na remont kościoła, jednak dopiero w 1825 r. zawarto wreszcie wiążący kontrakt na remont świątyni. Zasadnicze prace remontowe jak się zdaje miały miejsce dopiero w 1829 r. Podczas remontu w świątyni przede wszystkim wymieniono podłogę i pułap. Oficjalnie remont zakończył się niemal po dekadzie, przyjęciem protokołu rewizyjno – odbiorczego w roku 1836. Jednak prace nie objęły dachu kościoła, w inwentarzu parafii z 1830 r. odnotowano, że ko-

ściół „co do dachu potrzebujący [jest] reparacji”. Potwierdza to po części – choć nie oddając do końca istoty rzeczy – korespondencja urzędowa komisarza obwodu stanisławowskiego z końca 1830 r.: „reparacja kościoła w Cegłowie już właśnie jest ukończona tylko zewnątrz niektóre gzymsy potrzebują reparacji co teraz dla zachodzącej pory zimowej już zreperować się nie da”. Nadchodzące lata walki o niepodległość skutecznie oddaliły wszelkie pozostałe sprawy. Dopiero w latach 1834/35 remont dachu kościoła doszedł do skutku. Inwentarz z 1836 r. mówi o dobrym stanie kościoła (ale z niewiadomych przyczyn pomija remont dachu z roku 1834/35): „zabudowania kościelne znajdują się w takim stanie w jakim są opisane w inwentarzu w roku 1830”.

Jeszcze w 1846 r. stan kościoła był dobry. Opis kościoła z tego roku wskazywał na drobne ubytki głównie w strukturze dachu, jednak ogólnie tak świątynia jak i zabudowania plebańskie prezentowały się zadowolająco:

kościół ogólnie nie potrzebuje reparacji, lecz dachu tu w małej części potrzeba gdy kilkadziesiąt dachówek wyleciało, nadto na słupach wzmacniających mur[owanych] zewnątrz dachówka ochraniająca od wilgoci na trzech w połowie opadła oraz na skarbcu i zakrystii na narożnikach. W kościele drzwi od południa do wchodu oraz wprost wielkiego ołtarza nadto w zakrystii potrzebne są nowe, bezpieczniejsze jako i przy tych zamki. Chór potrzebuje odmalowania farbą olejną, gdy ołtarze i inne części [już są] odnowione.

Po upływie kilkunastu lat budynek kościoła wymagał ponownego remontu. Prace remontowe rozpoczęły się 1850 r. Jeszcze w 1857 stan poszycia dachowego cegłowskiej świątyni pozostawiał sporo do życzenia; kościół podówczas kryty był w części słomą (!).

CMENTARZE W CEGŁOWIE

Odrębne miejsce zajmowały cegłowskie cmentarze. W XIX w. parafia posiadała ich dwa – jeden stary, przykościelny, pamiętający jeszcze czasy staropolskie, drugi nowszy, wytyczony w 1798 r. już w czasach austriackich. W drugiej połowie XIX wieku nazywano cmentarz przykościelny „cmentarzem procesjonalnym”, która to nazwa łączyła aktualne i dawne funkcje terenu przykościelnego. Jednak wszystkie XIX – wieczne pochówki miały już miejsce na nowym cmentarzu. Cmentarz przykościelny posiadał parkan drewniany z tarcic i dwie bramy „jedna na wschód, druga na zachód”, z zamkami składającymi się ze skobli i wrzeczędzów. W 1846 r. cmentarz i otoczenie cmentarza przykościelnego opisywano jako „będące w dobrym stanie”. Pod koniec lat 50-tych XIX w. parkan był już zniszczony, pro-

jektowano nowe ogrodzenie ze „sztachet z drzewa dębowego olejno pomalowanych dla trwałości i ozdoby”.

Cmentarz „w polu do chowania ciał zmarłych” był także otoczony gorszym materiałowemu parkanem z „drzewa dąrtego”. Posiadał jedną bramę i furtkę. Pośrodku cmentarza grzebalnego stał „krzyż na zielono pomalowany, na którym jest wizerunek Chrystusa Pana ukrzyżowanego”. Parkan nowego cmentarza został zniszczony podczas działań wojennych powstania listopadowego. W 1837 r. planowano „okopanie i obsadzenie wierzbami cmentarza grzebalnego przy kościele parafialnym w mieście Cegłowie”.

42. Cegłów, kościół katolicki - 1890 rok. Autorem zdjęcia jest Józef Pius Dziekoński (1844-1927), znany polski architekt, który zaprojektował m.in. kościół w Mińsku Mazowieckim i Latowiczu

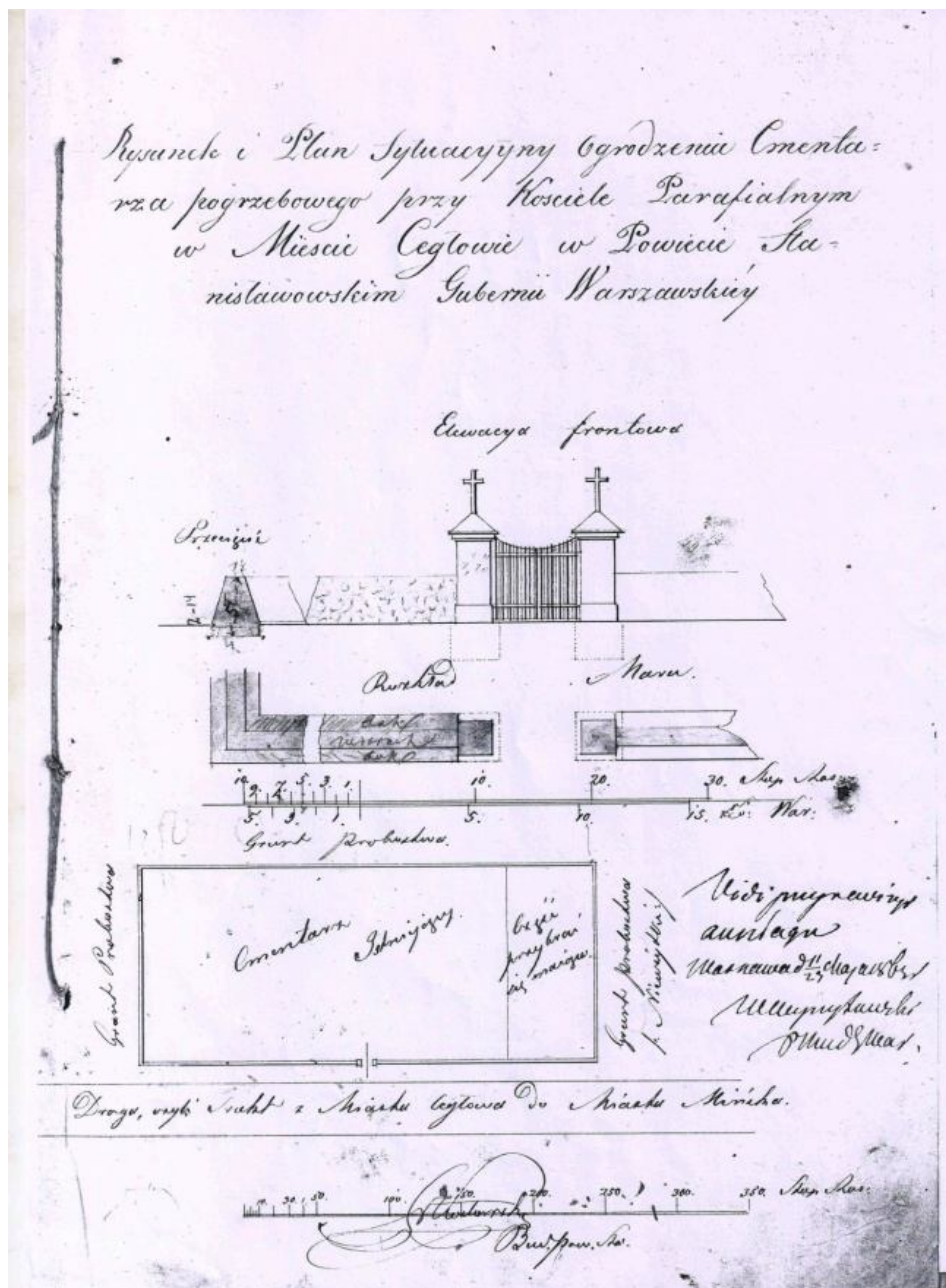
Po niemal 30 latach, w 1857 r. cmentarz nadal pozostawał bez ogrodzenia, jednak w inwentarzu parafialnym odnotowano, że „do oparkania kamienie [są] przygotowane. Jednak w ciągu kilku najbliższych lat sytuacja nie uległa zmianie. Dopiero w gorącym czasie powstania styczniowego ponownie zajęto się problemem cegłowskiego cmentarza grzebalnego. Był on wtedy już zdecydowanie zbyt mały jak na potrzeby miasteczka a także grzebiącego tam swoich zmarłych szpitala w Mieni. Proboszcz cegłowski ksiądz Szkopik przekazał podówczas z gruntów plebańskich część nieużytków na potrzeby rozbudowy cmentarza. Po dokonaniu wszelkich przepisanych prawem czynności z któ-

rych najważniejszą była inspekcja lekarza powiatowego i uzyskaniu obietnicy pomocy od mieszkańców parafii zaakceptowano urzędowo nowe miejsce. Uwidocznił się wówczas nowy/stary problem – braku ogrodzenia cmentarza. Postanowiono zatem rozpisać projekt na budowę solidniejszego tym razem „ogrodzenia murem z kamieni polnych na mech i glinę”.

W 1870 r. pomiędzy wójtem gminy Cegłów a Józefem Zatorskim, majstrem z Cegłowa został zawarty kontrakt na budowę kamiennego ogrodzenia cmentarza grzebalnego „z bramą wchodową o dwóch filarach murowanych z cegły”. Koszty budowy wyceniono na 542 rs. I 67 kop., z sumy tej odjęto 7 rs. „za kamienie zwiezione przez parafian w poprzednich latach na oparkanie cmentarza będące już na gruncie”. Do dnia dzisiejszego zachował się rysunek (wykonany prawd. w 1864, lub ma początku 1865 r.) Kozłowskiego, budowniczego powiatowego przedstawiający projekt ogrodzenia cmentarza wraz z nowym odcinkiem gruntu przekazanym przez ks. Szkopika (na planie oznaczono ów nowy fragment jako „część przybrać się mająca”). Warto tu dodać, że ogrodzenie owo przetrwało obie wielkie wojny i służyło społeczności cegłowskiej do lat 70-tych XX w., czyli równo sto lat!

Warto tu dodać, że do dziś na cegłowskim cmentarzu zachowało się kilka XIX-wiecznych mogił. Do najstarszych należą groby Marceliego Tupskiego, Józefa Kossa oraz s. Józefy Kozłowskiej.

Na terenie Cegłowa znajduje się także cmentarz parafii mariawickiej. Najmłodsza cegłowska nekropolia została założona w 1906 r. Jednym z najstarszych jest tam grób Józefa Wiechowicza – ojca założyciela cegłowskiej parafii mariawickiej, z 1909 r. Obok kościoła mariawickiego znajdują się mogiły pierwszych i najbardziej zasłużonych kapłanów – ks. Bolesława M. Łukasza Wiechowicza i Tadeusza M. Bucholca.

Aneks nr 1
Budynki w Cegłowie i ich właściciele w XIX w.

Numer domu	Właściciel i rzemieślnicy zamieszkali/pracujący w budynku	Rok
1	Kościół parafialny/dozór kościelny, dzierżawca probostwa	1851, 1867
2	Plebania	1851, 1867
3	Rada Szpitala św. Ducha	1867
5	Paweł Materka - zdun	1851
6	Propinacja [karczma miejska], kasa miejska	1851, 1867
7	Mendel Cegiełka	1867
7	Abram Jeykschn	1851
8	Jan Miłosiewicz - zdun	1851
9	Ludwik Kalicki	1867
9	Walenty Wasielewski	1851
11	Józef Fiuk/Fiótkowski	1863, 1867
11	Stanisław Wójcicki	1851
12	Józef Zychowicz	1851
14	Karol Kaska	1863, 1867
14	Piotr Kaska - zdun Andrzej Rżysko - zdun	1851
16	Maciej Błądziński- kowal Szczepan Smater- kołodziej Nuska Mrozowski - rzeźnik Paweł Osiński - stolarz	1851
16	Marianna Matysiak Józef Wójcicki	1867
19	Wojciech Mirosz	1863, 1867
21	Józef Zychowicz - zdun	1863, 1851
22	Jakub Mirosz - zdun	1851
22	Szymon Smater	1863, 1867
24	Jan Mirosz - zdun	1851, 1867
25	Jan Rżysko - zdun	1851, 1863, 1867
26	Tomasz Kubalski	1863, 1867
26	Józef Miastkowski - zdun	1851, 1863
27	Franciszek Mieszczanek	1867
27	Grzegorz Rżysko	1851
29	Tomasz Ostrowski/Ostrysz - zdun	1851, 1863, 1867
30	Józef Świątek - cieśla Moszek Miller - piekarz, rzeźnik i dzierżawca podatku konsumpcyjnego i propinacji Mendel Cegiełka - ?farbiarz? Tomasz Skwiciński - tkacz	1851

Numer domu	Właściciel i rzemieślnicy zamieszkali/pracujący w budynku	Rok
30	Marianna Świątek	1867
31	Jan Miłosiewicz	1863, 1867
31	Antoni Szafrąński	1851
32	Piotr Jędras/Jędras – zdun	1851, 1863, 1867
33	Piotr Kaska	1867
33	Jan Wójcicki – zdun	1851
34	Franciszek Wójcicki – zdun Wojciech Miastkowski – zdun	1851
34	Grzegorz Wójcicki	1863, 1867
36	Franciszek Osiński	1851
36	Józef Zatorski	1867
37	Wojciech Miastkowski	1863, 1867
37, 38	Franciszek Miastkowski – zdun	1851
38	Franciszek Miastkowski	1863, 1867
39	Jacek/Jacenty Osiński	1863, 1867
39	Tomasz Osiński – zdun Jan Mieszczanek – zdun	1851
41	Mieszczanek wdowa	1867
41	Julian Ruszkowski	1867
41	Franciszek Rżysko	1851
42	Tomasz Wójcicki	1867
42	Maciej Zatorski – bednarz Szczepan Smater – szynkarz	1851
43	Piotr Skwieciński	1863, 1867
43	Tomasz Skwieciński	1851
44	Jan Mieszczanek	1851
45	Karol Miastkowski	1851, 1863, 1867
46	Józef Jezierski – zdun	1851, 1863, 1867
46	Paweł Jezierski	1867
47	Józef Kupiec	1867
47	Kazimierz Wilanowski	1851
48, 49	Jan Smater – zdun	1851
49	Jan Miastkowski	1863, 1867
50	Stanisław Adamiak	
50	Piotr Jezierski	1851
51	Wójcicka wdowa	1867
51	Franciszek Wójcicki	1851
52	Jan Osiński	1863, 1867
52	Piotr Osiński – zdun	1851
53	Szczepan Araszkiewicz	1863, 1867
53	Szymon Smater – zdun Franciszek Mirosz – zdun	1851

Numer domu	Właściciel i rzemieślnicy zamieszkali/pracujący w budynku	Rok
54	Józef Araszkiwicz- zdun	1851
54	Brygida Szafrńska	1867
55	Magistrat/kasa miejska	1851, 1867
56	Józef Kowalewski	1867
56	Franciszek Osiński	1851
57	Henryk Cichocki	1851
58	Stanisław Wójcicki	1851
59	Dom dla sług kościelnych	1851
60	Karczma do plebani należąca	1851
61	Piotr Abrachamowski	1851
61	Jan Świdorski	1853, 1867
62	Kacper Decz- zdun Stanisław Wójcicki- kowal Jakub Przybyłkowski- rzeźnik, tkacz, kupiec solny Wolf Mosman- rzeźnik Samuel Szuchman - szewc	1851
63	Adam Pisarek 1863, 1867 Nuchym Mrozowski Piotr Zychowicz	1867
63	Aleksander Skup	1851
64	Józef Sochacki	1851
65	Jakub Kurek	1851
?	Jan Mozelewski	1863
?	Józef Wójcicki	1863

Aneks nr 2
Spis rzemieślników i przedsiębiorców ceglowskich
z 1867 r.

Adamiak Józef	płóciennik
Adamiak Stanisław	płóciennik
Araszkiewicz Szczepan	zdun
Cegiełka Chaim	furman
Cegiełka Mendel	farbiarz, piekarz
Ciechański Józef	cieśla
Graner Judka	krawiec
Jezierski Józef	zdun
Jezierski Piotr	zdun
Kaska Karol	zdun
Kaska Piotr	zdun
Książkowski Abram	krawiec
Kubalski Tomasz	cieśla
Matysiak Mateusz	młynarz
Miastkowski Franciszek	zdun
Miastkowski Jan	zdun
Miastkowski Julian	zdun
Miastkowski N.	zdun
Miastkowski Wojciech	zdun
Mieszczanek Andrzej	kuśnierz
Mieszczanek Franciszek	zdun
Miłosiewicz Jan	zdun
Mirosz Jan	zdun
Mirosz Wojciech	zdun
Mrozowski Nusym	handlarz, szynkarz, poddystrybutor soli, śledzi, rzeźnik, piekarz
Osiński Jacek	zdun
Osiński Jan	zdun
Ostrysz Tomasz	zdun
Rzysko Aleksander	zdun
Rzysko Jan	zdun
Skorupski Józef	bednarz
Skwieciński Adam	płóciennik
Skwieciński Piotr	płóciennik
Smater Jan	zdun
Świątek Jakub	zdun
Świdorski Aleksander	stolarz
Tentzer Izrael	szynkarz, poddystrybutor soli i śledzi
Wójcicki Grzegorz	zdun
Wójcicki Józef	kowal
Wójcicki Józef	tracz

Wójcicki Józef
Wójcicki Tomasz
Wrona Abram

zdun
zdun
szewc

Andrzej Chojnacki

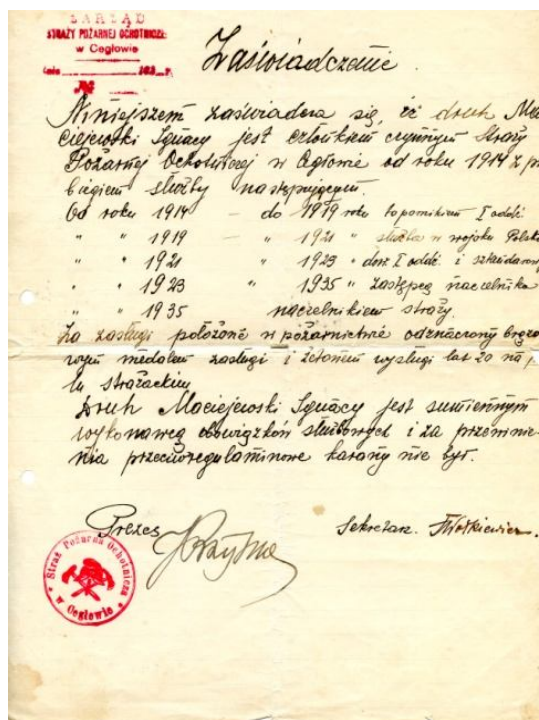
Najnowsze dzieje Cegłowa – od Niepodległości do współczesności

Historia Cegłowa – jednej z najstarszych miejscowości mazowieckiego prawobrzeża Wisły, jest bogata i stosunkowo dobrze opisana. Ostatnia część prezentowanej Państwu pracy podejmuje problematykę związaną z najnowszymi dziejami i także posiada już swą literaturę. Dla potrzeb tej części potrzebne jest jednak zdanie wstępu, otóż historię Cegłowa od odzyskania Niepodległości w 1918 r. do czasów współczesnych podzielono na trzy części. Obejmowały będą one, kolejno cegłowskie epizody: czasów II Rzeczypospolitej, II Wojny Światowej oraz historię miejscowości i ludzi tu mieszkających po jej zakończeniu.

Międzywojnie

Odzyskana w 1918 r. niepodległość nie zmieniła statusu prawnego Cegłowa, jako miejscowości. Kiedy ustawą tymczasową o organizacji władz administracyjnych II instancji z 2 sierpnia 1919 r. w województwie warszawskim utworzono powiaty, Cegłów wszedł w skład powiatu mińskiego. Już nie powiatu nowo-mińskiego, bo po zakończeniu Wielkiej Wojny nie trzeba było rozróżniać Mińska na Mazowszu, od znacznie większego Mińska leżącego na Białorusi. Zlikwidowany w 1869 r. przez zaborcę rosyjskiego przywilej miejski nie wpłynął znacząco na rozwój miejscowości, bowiem głównym motorem jej rozwoju pozostawała Kolej Warszawsko – Terespol-ska, która funkcjonowała tu od utworzenia przystanku kolejowego w 1871 r. To ona była kołem zamachowym dla miejscowości i to ona była „oknem na świat” mieszkającej tu społeczności, choć w tym czasie cegłowianie w większości wciąż trudnili się rolnictwem i drobnym handlem. Niemniej jednak nie tylko chodziło o udogodnienie komunikacji, gdyż to dzięki kolei powstała społeczność tej grupy zawodowej, która z biegiem czasu zaczęła wpływać na postawy reszty mieszkańców. Sama miejscowość, położona do 1871 r. nieco na uboczu głównej drogi łączącej Brześć

z Warszawą, od chwili uruchomienia połączenia kolejowego stała się swego rodzaju służą łączącą Warszawę i bezpośrednie przedmieścia stolicy z resztą wschodniego Mazowsza, południowym Podlasiem ziemią łukowską i resztą Lubelszczyzny. Dosyć powiedzieć, że w powstaniu listopadowym i styczniowym Cegłów był raczej na peryferiach zainteresowań dowódców wojskowych. Budowa drogi żelaznej po upadku powstania 1863 r. przyniosła zmianę tego stanu rzeczy, mimo likwidacji przywileju miejskiego.

44. Zaświadczenie Ignacego Maciejewskiego

Wołgą, na Krymie i syberyjską linią amurską oraz Jana Skwiecińskiego (on z Rosji nie wrócił) i Józefa Rzyśko². W zmniejszeniu się populacji Cegłowa

Także wybuch i działania militarne I wojny światowej nie spowodowały zniszczeń w Cegłowie, ale społeczność ta w latach 1910-1920 uległa dosyć dużemu, 10% zmniejszeniu. Oczywiście były to straty osobowe nie tyle wynikające z działań wojennych, co z epidemii hiszpanki, która u progu Niepodległości dziesiątkowała populację Europy i Polski, w tym rzecz jasna i samego Cegłowa. Kolejnym problemem opisywanej tu społeczności była także deportacja z Cegłowa polskich pracowników kolei do Rosji już na początku I wojny światowej, w 1914 r. Wspomnienia mieszkańców wymieniały „bieżeńców”¹ w osobach: Tomasza i Jana Kaczorków, którzy budowali linie kolejowe nad

¹ Bieżeństwo swój źródłosłów wzięło z języka rosyjskiego i tłumaczone było jako uchodźstwo. Oznaczało ono masową ewakuację, przesiedlenie lub wysiedlenie ludności z zachodnich guberni Imperium Rosyjskiego w głąb Rosji. Nastąpiło ono po przerwaniu linii frontu przez wojska niemieckie, w okresie od 3 maja do września 1915 r. Apogeum „bieżeństwa” przypadło na okres od wiosny do jesieni 1915 roku.

² Zygmunt Tomasz Gajowniczek, *Na tropach tajemnic historii Cegłowa i okolic*, Cegłów 1999, s. 42.

„udział” miała także Warszawa – już nie jedno z prowincjonalnych rosyjskich miast gubernialnych, ale stolica odrodzonego państwa.

Cegłów i okolice w pierwszych dniach sierpnia 1920 r. znalazły się jednak ponownie pod okupacją rosyjską – tym razem bolszewicką. Co istotne w samej miejscowości bolszewicy nie pozostali nazbyt długo (ledwie kilka dni), dzięki temu zapewne nie odnotowano dużych strat, choć ich całkowicie nie uniknięto. W całej gminie Rosjanie zrabowali 150 koni, a w samym Cegłowie 73 osoby doznały uszczerbku na majątku. Zdecydowanie największe szkody poniósł ówczesny właściciel majątku Mienia – Wacław Różycki, który swe straty wycenił na ponad pół miliona marek polskich³. W czasie Bitwy Warszawskiej na zachód od Mińska stała bolszewicka 10. dywizja strzelecka, i to ona w dniach polskiej ofensywy otrzymała zadanie utrzymania ważnego węzła drogowo-kolejowego w Mińsku Mazowieckim. W wyniku polskiej ofensywy bolszewikom nie udało się utrzymać swych pozycji i rozpoczęli swój odwrót. W działaniach tych także Cegłów odegrać miał swą rolę, tędy bowiem w dniach 17-18 sierpnia 1920 r. spod Warszawy wycofywały się siły 83. pułku strzeleckiego, wchodzącego w skład rosyjskiej 28. brygady strzeleckiej⁴. Cegłów na szczęście został przez bolszewików opuszczony bez walki i do wsi weszli polscy żołnierze.

45. Strażacy w cegłowskim kościele

³ *Gmina Cegłów. Przewodnik encyklopedyczny* [dalej cyt. *Przewodnik encyklopedyczny*], pod red. Danuty Grzegorzcyk i Małgorzaty Śluzek, Cegłów 2014, s. 33.

⁴ Mikołaj Kakurin, *Odwrót spod Warszawy, walki w rejonie Mińska Mazowieckiego*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 17, 2009, s. 156-157.

46. Uczestnik wojny z bolszewikami
Mieczysław Płatek z Cegłowa

47. Legitymacja Mieczysława Płatka z Cegłowa

Niepodległa Polska w Cegłowie rozpoczęła się już w listopadzie 1918 r., w chwili gdy miejscowi strażacy rozbroili stacjonujących tu Niemców. To właśnie spośród miejscowych ochotników strażaków pochodziło *gros* członków Polskiej Organizacji Wojskowej⁵. Społeczność ta, analogicznie do innych tego typu placówek w Kongresówce, bardzo szybko integrowała się, co w znacznym stopniu pomagało budować odradzające się państwo polskie. Wcześniej jednak ochotnicza straż była doskonałą „przykrywką” dla zdelegalizowanych przez Niemców członków POW, bo poprzez udział

48. Sztandar OSP w Cegłowie

w szkoleniach strażackich mogli legalnie spotykać się, a przy tym szkolić. Niewątpliwie przykładem takich działań była akcja „topienia dzwonów kościelnych”, która uchroniła je przed konfiskatą przez niemiecką administrację wojenną. W Cegłowie, w porozumieniu z księdzem, akcję tę przeprowadzili tutejsi aktywiści POW – Stanisław Duszyński, Ignacy Maciejewski⁶ i Jan Rżysko. Do najważniejszych cegłowskich ochotników – strażaków w okresie międzywojennym zaliczyć należy także: Alberta Marcinkowskiego, Aleksandra Czeczyna, Stanisława Fiutkowskiego, Stanisława Mazowieckiego, Władysława Polkowskiego czy Józefa Perzyka⁷.

Straż w Cegłowie była też miejscem egalitarnym, a co najważniejsze stale rozwijającym, w 1928 r. siedziba przeniesiona została do nowego budynku, a w tym czasie stale inwestowano w potrzebny sprzęt gaśniczy i prowadzono szkolenia. Warto dodać, że po raz pierwszy cegłowskich straża-

⁵ Komórkę POW w Cegłowie, w 1916 r., zakładali m.in.: Piotr Chabiera, Ignacy Maciejewski i Jan Rżysko.

⁶ Ignacy Maciejewski później, w latach 1934-1940, sprawował funkcję sołtysa Cegłowa. W 1944 r. aresztowany przez Sowieców, więziony był w areszcie w Rembertowie, skąd udało mu się uciec.

⁷ Z. Gajowniczek, dz. cyt., s. 58.

ków wyróżniono przez Zarząd Powiatowy w 1925 r. Miejscowi aktywiści czynnie włączyli się także w budowanie polskiej tożsamości narodowej po odzyskaniu Niepodległości, bo to z ich inicjatywy organizowano uroczystości patriotyczne z okazji zwycięskiej bitwy pod Wiedniem czy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Nowa remiza strażacka stała się także miejscem, w którym odbywały się spotkania i innych organizacji, bo sale udostępniano „Strzelcowi” oraz miejscowemu kołu młodzieżowemu Centralnego Związku Młodzieży Wiejskiej „Siew”.

49. Ochotnicza Straż Pożarna w Cegłowie
lata 20-te XX wieku

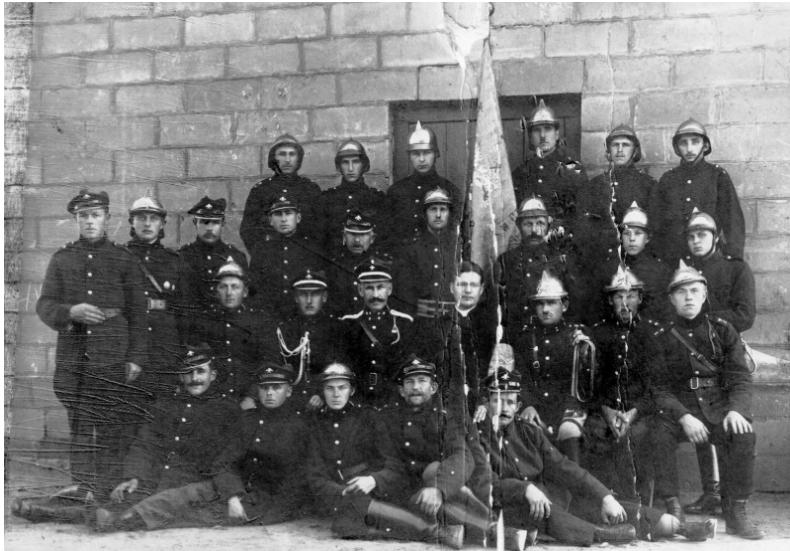

50. Strażacy OSP w Cegłowie, z motopompą Rosenbauma

Egalitaryzm straży w Cegłowie był o tyle istotny i potrzebny, że początek XX wieku przyniósł dramatyczne podziały pośród mieszkańcami miejscowej parafii katolickiej. Opisane w poprzednim rozdziale wydarzenia związane z powstaniem tu parafii mariawickiej doprowadziły na początku do głębokiego podziału w obrębie tej niewielkiej wspólnoty. Co zrozumiałe, konfliktu tego nie odmieniło także powstanie polskich struktur państwowych w miejscowości, bo gdzie indziej przebiegała linia głównego podziału.

51. Ochotnicza Straż Pożarna w Cegłowie w 1922 roku

52. Strażacy z ks. Katuszewskim i ufundowanym przez niego sztandarem

Kiedy w 1918 r. w parafii rzymskokatolickiej umieszczono księdza Feliksa Katuszewskiego, zastał on wspólnotę wiernych niewielką, w znacznej mniejszości w stosunku do mariawitów. Posiadając w parafii zaledwie kilkanaście rodzin ks. Katuszewski rozpoczął tworzenie jej w zasadzie od podstaw. Sposobem wyjścia z impasu była próba fraternizacji nowego proboszcza z najbardziej prężną organizacją skupiającą mieszkańców Cegłowa – strażą pożarną. Jednak kiedy w 1921 r. ufundował on sztandar tej organizacji, z uwagi na podziały wyznaniowe, zmuszony został pozostawić go na zakrystii swego kościoła i dopiero w 1935 r., w porozumieniu z Powiatowym Zarządem OSP w Mińsku, nowy sztandar strażaków ochotników trafił do cegłowskiej remizy. Zaangażowanie ks. Katuszewskiego w działalność straży ochotniczej w Cegłowie nie ograniczyło się tylko do ufundowania sztandaru, bo – jak donosił „Przegląd pożarniczy” – 17 października 1925 r. wybrano go do Powiatowego Zarządu tej organizacji⁸. Aktywność swą ks. Katuszewski wykazywał już na początku swej posługi w Cegłowie, ponieważ w dniach największego zagrożenia sowieckiego, latem 1920 r., tutejszy proboszcz wszedł także w skład, powołanego 23 lipca, Powiatowego Komitetu Obrony Państwa, a jednym z zadań tego ciała był sprawny zaciąg ochotników do polskiej armii, która na przedpolu warszawskim powstrzymać miała bolszewicką nawałę⁹.

Sytuacja proboszcza parafii katolickiej w Cegłowie była jednak trudna, ponieważ zastał on tu kapłana mariawickiego – Bolesława Wiechowicza, który posiadał już ugruntowaną pozycję w lokalnej społeczności. Obdarzony ogromnym zaufaniem, twórca potęgi cegłowskiego mariawityzmu, był w tym czasie niekwestionowanym autorytetem dla przeważającej części mieszkańców Cegłowa. U źródeł sukcesu mariawityzmu w Cegłowie leżała realizacja oczekiwań, jakie niósł ze sobą nowy ruch religijny. Otwarcie się na problemy wspólnoty parafian, odprawiana od 1907 r. w języku polskim liturgia oraz działania pomocowe dla mieszkańców, w połączeniu z gorliwą wiarą kapłanów stwarzały mariawityzmowi dogodny grunt do rozwoju. Dla przykładu, gdy w 1908 r. oddano do użytku dom parafialny, natychmiast umieszczono w nim ochronkę dla 250 dzieci. W tym czasie, przy parafii, kapłan mariawicki zorganizował jadłodajnię, a także warsztaty dla miejscowej ludności, w której uczono m.in.: haftu, stolarstwa, szewstwa czy tkactwa. Przy parafii utworzono rzeźnię z jatką, wytwórnię wód gazowanych, a także słynną piekarnię, o wypiekach której wspominano jeszcze pod koniec XX wieku. W 1911 r. utworzono ponadto dwuklasową szkołę, z językiem wykładowym polskim, w której pracowały mariawickie zakon-

⁸ *Mińsk Mazowiecki i okolice w gazetach polskich z lat 1831-1939 ze zbiorów Muzeum Ziemi Mińskiej*, pod red. Leszka Celeja, Mińsk Mazowiecki 2016, s. 120.

⁹ *Przewodnik encyklopedyczny*, s. 34.

nice oraz ewangelickie nauczycielki. W 1917 r. niemieckie władze okupacyjne zgodziły się także na utworzenie trzyletniego progimnazjum. Wysoki poziom nauczania tej placówki sprawił, że absolwenci szkoły przyjmowani byli bez egzaminów do szkół w Mińsku i Siennicy, a ona sama nazywana była „perłą powiatu mińskiego”. Szkołą kierował przybyły z Wilna kapłan Władysław Maria Tadeusz Bucholc i funkcjonowała ona do 1924 r. Uczono w niej historii Polski, geografii, czytania i pisania po polsku. W placówce tej, oprócz prefekta Bucholca uczyły także mariawickie siostry zakonne – Alicja Bucholc (jego żona), Leokadia Hańska, Janina Żurawska, Maria Wesołowska, Świętosława Michelson, Bogusława Poradowska, Irena Adamiec, Anna Kiełczykowska i Genowefa Gójska. Od 1924 r. progimnazjum cegłowskie przekształcono w prywatną siedmioletnią szkołę, zwaną tu *szkołą mariawicką*.

53. Budynek szkoły mariawickiej

54. Uczniowie mariawickiego progimnazjum (1925)

55. Chłopcy z sierocińca z ks. Katuszewskim

56. Ks. Katuszewski z dziećmi przed sierocińcem

Ks. Katuszewski rozpoczął zatem pracę u podstaw, bo kolejnym polem jego działania było założenie na gruntach należących do parafii – „Katolickiego Schroniska dla Chłopców Sierot”. Tradycje pomocowe w okolicach Cegłowa sięgają czasów dużo wcześniejszych, bo już w połowie XVI w. odnotowano tu istnienie pierwszego szpitala-przytułku dla ubogich i zniedołężniałych. Niemniej jednak, w czasach nowożytnych najbardziej znaną miejscowością, w której funkcjonował szpital była Mienia, i to właśnie tamtejszy zakład był wzorem dla cegłowskiego sierocińca. Nie możemy także

zapominać o akcji pomocowej skierowanej do wiernych wyznania maria-wickiego w Cegłowie. Zanim jednak miejscowy proboszcz katolicki rozpoczął budowę sierocińca, jego staraniem powstała cegielnia, i to właśnie z wyprodukowanej tam cegły wystawiony został budynek sierocińca. Powstające w latach 1920-1925 schronisko miało, według pomysłu księdza, przeznaczone być dla sierot po polskich żołnierzach poległych w czasie działań wojennych z lat 1914-1922. Budowanym docelowo dla około 50 wychowanków domem opiekowali się: Jan Drewnowski, Wincenty Janowski, Zygmunt Sawicki oraz Siostry Rodziny Maryi¹⁰, a placówka ta od połowy lat 30-tych pochwalić się mogła także własną salą kinową. Dzięki ks. Fijałkowskiemu, proboszczowi parafii w latach 1933-1950, stanowiła swego rodzaju ośrodek kultury, a najzdolniejsi wychowankowie, dzięki wsparciu miejscowej parafii katolickiej, kontynuowali swą edukację gimnazjalną w Mińsku Mazowieckim. W trudnych latach Wielkiego Kryzysu ciężko było znaleźć środki finansowe na utrzymanie Schroniska i jego funkcjonowanie wspomagane było przez Zarząd Powiatu oraz księży dekanatu mińskiego. Główne dochody potrzebne do funkcjonowania tej instytucji pochodziły jednak z cegłowskiego młyna. W połowie lat 30-tych w schronisku mieszkało 30 chłopców, którzy oprócz nauki w cegłowskiej szkole zdobywali także umiejętności, mogące przydać się im w dorosłym życiu.

Uczono ich m.in.: krawiectwa, stolarstwa czy ślusarstwa, a przy placówce działała introligatorka, drukarnia i warsztat szewski. Z innych aktywności ks. F. Katuszewskiego, wymienić również trzeba organizowane przezeń kursy rękodzieła gospodarczego dla kobiet, które trwały przez pół roku, a zajęcia odbywa-

57. Sierociniec w Cegłowie na karcie pocztowej, ze sprzedaży której dochód przeznaczony był na wykończenie budownku

¹⁰ Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi (Congregatio Sororum Franciscanum Familiae Mariae) CSFFM. Zgromadzenie zostało założone przez metropolitę warszawskiego, arcybiskupa Zygmunta Szczęsnego Felińskiego w Petersburgu w 1857 r. dla ratowania biednych dzieci polskich w Imperium Rosyjskim. Siostry udzielały pomocy ubogim oraz katolikom w Rosji.

ły się dla 36 osób (w tym 16 zamiejscowych)¹¹.

W 1932 r. ksiądz Katuszewski rozpoczął także druk gazetki parafialnej „Życie parafii rzymskokatolickiej św. Jana Chrzciciela w Cegłowie”¹². Był to kilkustronicowy tygodnik, w którym proboszcz opisywał liturgię na kolejny tydzień, intencje mszalne oraz wyjaśniał zawیłości wiary katolickiej. Co ciekawe, w jednej z gazetek proboszcz katolicki zamieścił tłumaczenie sentencji łacińskich odmawianych w trakcie nabożeństwa, tak by były one bardziej zrozumiałe dla parafian. Nie sposób w tym miejscu przypomnieć, że msze w kościele mariawickim odprawiane były w języku polskim, ksiądz katolicki wychodził tym samym naprzeciw problemowi rozumienia liturgii przez katolickich parafian w Cegłowie¹³. Na końcu niemal każdego egzemplarza znajdowały się także informacje związane z problematyką funkcjonowania schroniska dla chłopców. Druk tego periodyku odbywał się zresztą w drukarni zorganizowanej w schronisku dla sierot.

Wszystkie te działania nie zasypały podziaków cegłowskiego społeczeństwa. Elementem, który decydował o tym stanie rzeczy był rzecz jasna podział na mariawitów i katolików. Przywołajmy tu świadectwo człowieka, który przybył do Cegłowa spoza obszaru tego konfliktu, ale mógł obserwować go z bliska we wczesnych latach 20-tych XX wieku:

Między miejscową ludnością katolicką i mariawicką panowała nienawiść. Większość dzieci w szkole stanowili mariawici przez nas „mankietnikami” albo „kozłami” zwani. Nauczycielka w klasie utrzymywała między nami pokój, ale już na pauzach i po wyjściu ze szkoły wybuchały walki. Zaczynało się od wyzywania przeciwników i obrzucania ich obelgami. Jeśli mariawita chciał wyrazić wobec katolika największą pogardę, nazywał go, nie wiadomo dlaczego Szwedem. „Szwedzkie g... na tobie jedzie” krzyczał na cały głos. Z trudem wytrzymywaliśmy te obelgi i tylko, aby nie pozostać dłużnymi, wrzeszczeliśmy: ty kozle, albo żegnaliśmy się po mariawicku wykrzykując „Imiorek, paciorek, siekierka, toporek, kozie kopytko, kozie kopytko, kozie kopytko”. To miała być aluzja do Mateczki Kozłowskiej, czczonej przez nich zakonnicy, jeszcze wtedy żyjącej. Mariawici razili nas wtedy słowami „Dominus vobiscum”, co wydawało nam się niesłychaną bezczelnością i miało nam przypominać, że ksiądz modli się po łacinie, a u nich po polsku. No tego już nie byliśmy w stanie wytrzymać i rzucaliśmy się z pięściami na przeciwników. Pokrwawione nosy były częściej u nas niż u nich, bo mieli liczebną przewagę. Było to w wielu przypadkach echem praw-

¹¹ Jerzy Garbaczewski, *Szkolnictwo w Mińsku Mazowieckim i powiecie do 1939 roku*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 4, cz. 2, 1997/1998, s. 243.

¹² Pełna nazwa tygodnika brzmiała: *Życie Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Jana Chrzciciela w Cegłowie. Ilustrowany tygodnik liturgiczno-informacyjny*. Kilka egzemplarzy tego pisma znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

¹³ „Życie Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Jana Chrzciciela w Cegłowie”, nr 27 z 25 czerwca 1933 r., s. 1-6.

dziwych tragedii rodzinnych, kiedy ojciec przeszedł na mariawityzm, a matka pozostawała katoliczką lub odwrotnie. Wtedy zawsze dziewczynkom zapisywano wyznanie matek, a chłopcom wyznanie ojców. Zdarzało się, że w ogólnej walce brali udział chłopcy i dziewczęta i bywało, że brat wczepiał się we włosy siostry, bo taki trafił mu się przeciwnik¹⁴.

Zacytowano tu zachowanie dzieci w Cegłowie, ale założyć musimy, że tego typu postawy obie grupy wynosiły z domów rodzinnych. Profesor Pieniążek¹⁵ wspominał także i inne, bardziej doniosłe wydarzenia dla życia cegłowskich mariawitów:

Pewnego razu, w listopadzie, przyjechała do Cegłowa Mateczka Kozłowska¹⁶. Wierni wyszli po nią z kościoła na kolanach. I tak przemierzali się 500 m, aż na stację kolejową. Wierni wykazali ponadto niezwykłą ofiarność. Mimo panującej biedy, nie było kłopotów z zebraniem pieniędzy potrzebnych na wybudowanie kościoła i klasztoru w Cegłowie, a murowanej kaplicy w każdej z wiosek, w której mieszkali mariawici. Wydawali własne pismo zwane „Gazetą Mariawicką”. Czasami czytałem ją z ciekawości. Dostawałem ją od rówieśników mariawitów, z którymi razem pasaliśmy krowy. Pamiętam zwłaszcza listy pisane przez wiernych o cudach, jakie się w ich wioskach zdarzały. Połowa z tych cudów polegała na uzdrowieniu nieuleczalnie chorych za wstawiennictwem Mateczki, a połowa na strasznych doczesnych karach za wyszydzanie Mateczki. Oto bezbożny Szwed (katolik) podarł portret Mateczki i z miejsca tknął go paraliż rąk, inny wykrzykiwał bluźniercze słowa pod jej adresem, za co został głuchoniemy do końca życia¹⁷.

Podział w społeczności Cegłowa z początku XX wieku nie był ostatnim. Do kolejnego doszło w obrębie samego kościoła mariawickiego na przełomie lat 1934/1935. Kontestacja poczynań ówczesnego zwierzchnika mariawityzmu – biskupa Jana Marii Michała Kowalskiego doprowadziła do

¹⁴ Szczepan Pieniążek, *Pamiętnik sadownika*, Warszawa 1997, s. 11.

¹⁵ Szczepan Pieniążek (1913-2008). Polski sadownik, profesor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, członek i wiceprezes Polskiej Akademii Nauk. Honorowy obywatel Skierniewic. Urodził się we wsi Słup niedaleko Garwolina, ale zaraz potem jego rodzice przeprowadzili się pod Cegłów i tu przyszły profesor chodził do szkoły podstawowej.

¹⁶ Poza wspomnieniami autora nie odnaleziono potwierdzenia, że w czasie gdy uczył się on w Cegłowie (pocz. lat 20-tych) przyjechała tu M. F. Kozłowska. Pobyt wówczas w Cegłowie jest tym bardziej niepewny, gdy zestawimy go z potwierdzonymi jej problemami zdrowotnymi i faktem, że pod koniec życia nie wstawała ona z łóżka. Zob. Sławomir Gołębiowski, *Św. Maria Franciszka Feliksa Kozłowska 1862-1921*, Płock 2002, s. 77. Być może Pieniążek pisał o wizycie w Cegłowie, do którego doszło jeszcze przed wybuchem I wojny światowej. Zob. Klemens M. Filip Feldman Bp, *Życiorys Założycielki Mariawityzmu Marii Franciszki Kozłowskiej*, „Mariawita. Pismo Staro-Katolickiego Kościoła Mariawitów”, R. IV, nr 3, maj-czerwiec 1962, s. 8.

¹⁷ S. Pieniążek, dz. cyt., s. 11-12.

podziału w obrębie Kościoła Mariawitów w Cegłowie, którzy opowiedzieli się w przeważającej części za biskupem Klemensem Marią Filipem Feldmanem, wybranym na nowego zwierzchnika Kościoła Starokatolickiego Mariawitów¹⁸. 22 września 1935 r. w Cegłowie odbył się zjazd księży i delegatów parafii mariawickich z okręgu warszawskiego i podlaskiego, którym przewodniczył bp. Feldman, co zdaje się potwierdzać bardzo silną pozycję cegłowskiej wspólnoty mariawickiej w ówczesnej Polsce¹⁹.

Cegłowscy mariawici ukształtowani zostali przez dwóch wybitnych kapłanów pracujących w tej parafii. Pierwszym kapłanem mariawickim w Cegłowie był Bolesław Maria Łukasz Wiechowicz (1869-1924). Syn Józefa i Izabeli z Korpaczewskich urodził się dnia 18 listopada 1869 roku w Płońsku. Wcześniej pełnił posługę duszpasterską jako katolicki kapelan szpitala w Warszawie, i w 1897 r. wstąpił do nieformalnego Zgromadzenia Kapłanów Mariawitów, skupiającego księży zainspirowanych objawieniami płockiej siostry zakonnej Franciszki Kozłowskiej. W latach 1897-1903 sprawował on opiekę duchową nad okręgiem warszawskim Zgromadzenia Kapłanów Mariawitów, ale w 1902 r. otrzymał, za sprawą arcybiskupa Wincentego Teofila Popiela, duszpasterstwo parafii rzymskokatolickiej św. Jana Chrzciciela w Cegłowie. Arcybiskup warszawski miał pewnie nadzieję, że posługa w Cegłowie spowoduje, że zajmie się on pracą w niewielkiej parafii, a to z kolei nie pozwoli mu na dalsze pełne angażowanie się w działalność Zgromadzenia. Stało się jednak inaczej, gdyż energia i zaangażowanie ks. Wiechowicza sprawiły, że wierni parafii w Cegłowie nie odsunęli się od swego duszpasterza nawet w chwili, gdy dowiedzieli się, że decyzją Świątego Oficjum (4 września 1904 r.) nakazano rozwiązanie Zgromadzenia Kapłanów Mariawitów oraz zabroniono utrzymywania jakichkolwiek kontaktów z Feliksą Marią Franciszką Kozłowską pod groźbą ekskomuniki. Jako proboszcz parafii mariawickiej w Cegłowie kapłan Wiechowicz organizował także parafie w Mińsku Mazowieckim, Długiej Kościelnej, Piasecznie oraz Siennicy i przez długi czas administrował i opiekował się nowo powstałymi parafiami. Nie wchodząc w tym miejscu głębiej w przyczyny sukcesu mariawityzmu w okolicach Cegłowa, jako głos w dyskusji odnotujmy tezę postawioną przez Łukasza Rządzika, jakoby „mariawityzm powstał i stawiał pierwsze kroki w warunkach kryzysu zewnętrznego i wewnętrznego w Kościele katolickim. Nie dziwi więc, że księża mariawici, wychodząc naprzeciw potrzebom wiernych, którzy czuli się zaniedbywani przez swoich kapłanów, zaczęli przyciągać do siebie tłu-

¹⁸ O przebiegu i skutkach konfliktu w Cegłowie i okolicach zob. Lilla Kłos, *Mariawici ziemi mińskiej w czasach Drugiej Rzeczypospolitej*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 12, 2004, s. 27-29.

¹⁹ Tamże, s. 28.

my”²⁰. Z drugiej jednak strony konflikt w łonie polskiego Kościoła katolickiego był na rękę Rosji, i to mimo postulatów jakie głosili mariawici: potrzebie edukacji najniższych warstw społeczeństwa języka polskiego czy nauczania ich rodzimej historii. Po rewolucji 1905 r. Rosja weszła bowiem na drogę luzowania rygorystycznej polityki religijnej i oświatowej na terenie Kongresówki, i w powstaniu nowego ruchu władze carskie widzieć mogły nowe możliwości skonfliktowania polskiego społeczeństwa – a to zawsze leżało u podstaw interesów rosyjskich w Polsce.

Działalność pomocowa, ale też i duszpasterska ks. Wiechowicza sprawiła zatem, że gdy w wigilię 1905 r. wystąpił on z Kościoła katolickiego, wspólnie z nim opuściła go także zdecydowana większość cegłowskich parafian. Parafia w Cegłowie nie była w tym odosobniona, ponieważ w nieodległej parafii w Wiśniewie ogromnym szacunkiem wśród wiernych cieszył się inny ksiądz katolicki, który także należał do Zgromadzenia Księżych Mariawitów. Był to kapłan wywodzący się z wyższych warstw społeczeństwa polskiego – Wawrzyniec Maria Franciszek Rostworowski²¹, który w grudniu 1905 r. był inspiracją dla parafian wiśniewskich w ich konwersji na mariawityzm.

Po śmierci pierwszego kapłana cegłowskiego, władze Kościoła mariawickiego powołały na to stanowisko dotychczasowego wikariusza oraz nauczyciela – Władysława Marię Tadeusza Bucholca (1889-1947). Kolejny cegłowski kapłan był synem Władysława Albina i Urszuli z Czerwińskich. Jego ojciec był urzędnikiem w jednej z żyrardowskich fabryk, on sam zaś studiował na Politechnice Warszawskiej, ale do Cegłowa przybył z Wilna. Miał jeszcze brata i siostrę, którzy także wybrali życie konsekrowane w Kościele mariawickim: Janusz Maria Szymon Bucholc był nawet biskupem tego kościoła, a siostra Zofia wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Mariawitek i przyjęła w zakonie imiona Maria Archangela. W Cegłowie kapłan Bucholc uczył w szkole i od 1924 r. sprawował posługę kapłańską jako proboszcz. Podobnie jak i jego poprzednik dostrzegał on potrzebę niesienia pomocy parafianom i podnoszenia ich edukacji, ale był także założycielem i przewodniczącym miejscowego zarządu obwodowego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. M. Tadeusz Bucholc, oprócz pracy w Cegłowie, zaangażowany był także w administrację parafii mariawickich w Łodzi i Wilnie.

²⁰ Łukasz Rządźnik, *Mariawityzm jako alternatywa dla Kościoła katolickiego*, „The Polish Journal of the Arts and Culture”, Nr 5 (2/2013), s. 49-58.

²¹ Właśc. Wawrzyniec Ignacy Ksawery Rostworowski herbu Nałęcz, zwany *Biedaczymą Mariawickim*, (1874-1956) był synem Antoniego Ignacego i Klary z Osuchowskich. Ciekawostką łączącą rodzinę kapłana mariawickiego z regionem był fakt, iż rodzony brat jego dziadka – Stanisław Rostworowski był pułkownikiem w Gwardii Napoleona i właścicielem posiadłości Pruszyzna.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej powrócił on do Cegłowa i pełnił tu swą posługę w czasie wojny. Zmarł w Cegłowie w 1947 r. i wraz ze swym poprzednikiem miejsce swego wiecznego spoczynku znalazł przy miejscowym kościele.

58. Uczniowie szkoły mariawickiej, lata 30.

Siedzą od lewej S. Firmina (Genowefa Gójska), s. Alicja Bucholc, kapłan Tadeusz Bucholc

W 20-leciu międzywojennym Cegłów był zatem sporą wsią, wyróżniającą się w powiecie mińskim dużym podziałem wyznaniowym w obrębie społeczności polskiej. Nie odnotowano spektakularnych działań o charakterze politycznym, za wyjątkiem uroczystości rocznicowych. Jedną z nich było odsłonięcie 10 maja 1934 r. kolumny upamiętniającej 10. rocznicę odzyskania przez Polskę Niepodległości. Zbiórkę na ten cel rozpoczęto już w 1928 r., a jej inicjatorami byli: ówczesny wójt gm. Cegłów Józef Kieliszczyk, sekretarz Bolesław Chodorowski, kierownik szkoły Czesław Nielepiec oraz proboszcz parafii katolickiej Feliks Katuszewski. W jej wyniku, w samym centrum miejscowości udało się wystawić kolumnę zwieńczoną orłem siedzącym na kuli ziemskiej, jako pamiątkę po rozbrojeniu Niemców przez cegłowskich aktywistów peowiackich. Co ciekawe cegłowski orzeł

swą koronę zachował także po II wojnie światowej i przez cały okres Polski „ludowej” władze jej nie usunęły²².

Mieszkańcy Cegłowa i okolic, przez cały okres II Rzeczypospolitej brali gremialny udział w wyborach do polskiego parlamentu²³. Źródeł tego stanu rzeczy należy dziś szukać z całą pewnością w trwającym ponad dekadę, procesie edukacyjnym, jaką prowadzili w społeczności cegłowskiej mariawici oraz tradycji niepodległościowych, jakie dominowały w Kościele katolickim. Pierwsze wybory w wolnej Polsce odbyły się 26 stycznia 1919 r., a więc niespełna dwa miesiące po wydarzeniach listopadowych roku poprzedniego. Powiat miński, radzyński oraz prawobrzeżna część powiatu warszawskiego znalazły się wówczas w okręgu nr 17, skąd wybrano 7 posłów, a w tutejszej gminie powołano do życia trzy komisje wyborcze. Wówczas głosowało 79,17% mieszkańców całego okręgu nr 17, ale sam powiat miński zanotował nieco niższą – 77,38% aktywność. Była ona tym samym najniższa w całym okręgu wyborczym, a wpłynąć miał na taki stan rzeczy bojkot antywyborczy ugrupowań radykalnych, głównie Komunistycznej Partii RP. Oddziaływanie kompartii na terenie ówczesnej gminy Cegłów musiało być jednak niewielkie, bo odnotowano frekwencję na poziomie 87,76%, znacznie przewyższającą nie tylko średnią wartość odnotowaną w powiecie miń-

**59. Odświeżenie Pomnika Niepodległości
10 maja 1934 r.**

²² *Przewodnik encyklopedyczny*, s. 274.

²³ Informacje o elekcji w Cegłowie i w gminie Cegłów w okresie II Rzeczypospolitej zaczerpnięto z artykułu: Janusz Kuligowski, *Wybory parlamentarne w powiecie mińskoma-zowieckim w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Na ścieżkach mazowieckiej i podlaskiej krainy. Księga poświęcona pamięci Profesora Arkadiusza Kołodziejczyka*, pod red. Tadeusza Skoczka, Warszawa 2014, s. 274-299.

skim, ale także całym okręgu nr 17. W rezultacie styczniowych wyborów do Sejmu Ustawodawczego wybrano 7 posłów: najczęściej głosów w całym okręgu otrzymały listy ugrupowań związanych z Narodową Demokracją oraz PSL „Wyzwolenie”. O ile jednak w okręgu nr 17 dwie listy ugrupowań endeckich otrzymały 61,62% wszystkich głosów, to w gminie Cegłów listy te zyskały zaufanie jedynie 11,88% wyborców. Tu zdecydowanym zwycięzcą okazało się PSL „Wyzwolenie”, które w Cegłowie uzyskało poparcie rządu 80,68%. To właśnie poparcie „Wyzwolenia” w całym pow. mińskim sprawiło, że ugrupowanie to uzyskało w okręgu nr 17 dwa mandaty poselskie. Niewątpliwie wpływ na taki rozkład głosów w Cegłowie miał fakt, że kandydaci endeccy (w tym wybrany na posła ksiądz katolicki z Mińska – Kazimierz Sobolewski) odwoływali się do nauki Kościoła katolickiego, co mogło się nie podobać dużej części cegłowskich mariawitów. Program i kandydaci PSL „Wyzwolenia” zdecydowanie bardziej przypadli do gustu ogółowi mieszkańców Cegłowa, tym bardziej, że mogli oni głosować na, urodzonego w nieodległym Latowiczu, Antoniego Anusza.

Datę kolejnego głosowania na posłów władze Rzeczypospolitej wyznały na 5 listopada 1922 r., na senatorów natomiast na dzień 12 listopada. Uchwalona nowa ordynacja wyborcza umieściła pow. miński w okręgu wyborczym nr 2, na który składały się także (jak i poprzednio) pow. radzimiński oraz prawobrzeżna część pow. warszawskiego. Zmniejszyła się natomiast liczba posłów wybieranych z tego okręgu, bo ograniczono ją do 5. Przy wysokiej frekwencji mieszkańcy gminy Cegłów ponownie największe poparcie udzielili partii PSL „Wyzwolenie” (58,79%), które mimo, że w wyborach tych nie uzyskało mandatu, to zdecydowanie zdystansowało zwycięzców tamtych wyborów w okręgu nr 2: listę endeckiego i konserwatywnego Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej popartą przez 27,85% mieszkańców gminy (przy poparciu w całym okręgu wyborczym na poziomie 47%) oraz Polskiej Partii Socjalistycznej (w całym pow. mińskim uzyskała zaledwie 6,79%). Jeśli zaś chodzi o poparcie dla „Wyzwolenia”, to ono w 1922 r. co prawda nieznacznie osłabło w porównaniu z wyborami z 1919 r., ale wciąż cieszyło się wysokim zaufaniem 58,79% mieszkańców gm. Cegłów. Podobnie rzecz miała się w wyborach do Senatu.

Wybory przeprowadzone 4 marca 1928 r. natomiast odbywały w cieniu wydarzeń związanych z przewrotem majowym Józefa Piłsudskiego. Skonolidowany wokół niego obóz polityczny powołał do życia Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR), który w skali ogólnopolskiej wygrał tamte wybory. W okręgu nr 2 (w tych samych granicach, co w 1919 i 1922 r.) ponownie odnotowano wysoką frekwencję (w gm. Cegłów ponad 80%). Zwycięzcą w całym pow. mińskim okazało się ponownie PSL „Wyzwolenie”, które mimo, że uzyskało tu poparcie rządu 27,15% głosujących, to w samej

gm. Cegłów poparcie dla tego ugrupowania znacznie osłabło i wyniosło zaledwie 8,22%. Ówczesne wybory w gm. Cegłów wygrał zdecydowanie BBWR (z poparciem 51,99%).

II kadencja parlamentu trwała jednak jedynie dwa lata i kolejne wybory (przez opozycję zwane *brzeskimi*) wyznaczono na 16 listopada 1930 r. (do Sejmu) i 23 listopada (do Senatu). Odbywająca się w cieniu procesów brzeskich kampania wyborcza miała wpływ na frekwencję wyborczą, bo ostatecznie w wyborach do Sejmu III kadencji wzięło udział 72,60% uprawnionych do głosowania w okręgu nr 2. Wybory 1930 r. w pow. mińskim wygrała opozycyjna do rządu koalicja partii – tzw. Centrolew (poparcie 34,1%), a BBWR zajął drugie miejsce z poparciem 21,5%. W samej jednak gm. Cegłów BBWR i wspierający ówczesny sanacyjny rząd PPS dawna Frakcja Rewolucyjna utrzymały najsilniejsze poparcie, które wyniosło odpowiedni 31,66% i 22,21%.

Wybory 1930 r. mimo, że bardzo już zdominowane przez obóz sanacyjny były w zasadzie ostatnimi wyborami przeprowadzonymi bez bojkotu partii opozycyjnych. Kolejne dwie kampanie (w 1935 i 1938 r.) przeprowadzono już na mocy znowelizowanej ordynacji wyborczej, która zmieniła zasięg okręgów wyborczych i sam sposób wyłaniania posłów i senatorów. Pow. miński wraz z powiatami pułtuskim i radzyńskim znalazł się w okręgu nr 8, skąd wybierano tylko 2 posłów. O ile w skali ogólnopolskiej wygrały wówczas partie popierające polski rząd (w 1935 r. BBWR, a w 1938 r. jego następcą – Obóz Zjednoczenia Narodowego, tzw. OZON) to w samym pow. mińskim, w tym i w gm. Cegłów, największe poparcie zachowały partie związane z ruchem ludowym, a w miastach powiatu związane z ruchem robotniczym. Ostatnie dwa akty głosowania w czasach II Rzeczypospolitej trudno jednak było nazwać wyborami powszechnymi, bo z uwagi na bojkot partii opozycyjnych przypominały one bardziej wybory kurialne niż znane nam dziś w pełni demokratyczne wybory.

Reasumując zatem informacje na temat wyborów parlamentarnych w pow. mińskim i gm. Cegłów w II Rzeczypospolitej, zauważalne pozostaje przywiązanie wyborców do idei zawartych w postulatach programowych partii chłopskich, z dużo mniejszym poparciem dla narodowej prawicy. Wpływ na taki stan mogły mieć podziały religijne widoczne w Cegłowie i jego najbliższych okolicach, ponieważ w gminie tej wygrywały niemal zawsze ugrupowania, które w ostatecznym rozrachunku przechodziły w skali kraju do opozycji. Nieprzypadkową woltą poglądów politycznych zaobserwowaną w gminie Cegłów zdawał się być apel ówczesnej głowy Kościoła mariawickiego biskupa Kowalskiego, który w 1928 r. na łamach prasy pisał o głosowaniu na BBWR: „Społeczeństwo polskie [...] wykazało, że rozumie nową epokę, jaką otworzył czyn Marszałka Piłsudskiego [...]

gotowe jest stanąć do ofiarnej pracy dla dobra ojczyzny"²⁴. Pewien wyjątek stanowiły wybory z 1938 r., ale wówczas głosowano w zasadzie na kandydatów wystawionych przez OZN, na dodatek po zajęciu przez Polskę Zaolzia i w atmosferze zbliżającej się dużymi krokami wojny. Co istotne, rozbite podziałem religijnym społeczeństwo cegłowskie, nie było w stanie w okresie II Rzeczypospolitej wykreować postaci, które byłyby w stanie odegrać doniosłą rolę w polityce ogólnokrajowej tego okresu.

60. Członkowie ZMW Wici w Cegłowie

Aktywność polityczna mieszkańców Cegłowa w 20-leciu międzywojennym nie była jednak duża. Co prawda na przełomie lat 1918-1919 w okolicach Mińska odbyły się strajki służby folwarcznej, ale nie odnotowano ich w samym Cegłowie. W pierwszym zgromadzeniu gminnym w Cegłowie działacze chłopski skupieni wokół gazety „Zaranie” i PSL „Wyzwolenie”, utworzyli co prawda swą radę, ale była ona słabo zorganizowana²⁵. Zresztą na progu polskiej niepodległości najwięcej członków i sympatyków posiadało tu PSL „Wyzwolenie”, ale wraz ze spadkiem poparcia dla tej partii w gminie, na ich miejscu zaczęły pojawiać się także inne stronnictwa poli-

²⁴ „Królestwo Boże na Ziemi. Miesięcznik religijno-społeczny”, nr 12 z 10 marca 1928 r., s. 96.

²⁵ L. Kłós, *Obraz społeczno-gospodarczy wsi mińskiej w latach 1918-1921*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 9, 2002, s. 50.

tyczne. Z PSL „Wyzwolenie” w 1924 r. wyodrębniło się radykalne stronnictwo chłopskie – Niezależna Partia Chłopska, która odwoływała się do skrajnie lewicowego (niemal komunistycznego) programu. NPCh w tutejszej gminie utworzyła koła w Cegłowie i Kiczkach, a obok nich utworzono także koła, bliskich im programowo, komunistów skupionych w Komunistycznej Partii Polskiej. Zdecydowanie największym jednak poparciem na przełomie lat 20-tych i 30-tych w okolicach Cegłowa cieszył się PSL „Piast”, a w wyborach 1930 r. kandydatami z listy Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” byli: mieszkańiec Cegłowa – Bolesław Kurek oraz mieszkaniec pobliskiego Rudnika – Stefan Król. Po akcji scaleniowej ruchu ludowego największe poparcie na terenie gminy Cegłów miało Stronnictwo Ludowe, tu nawet w styczniu 1931 r. zorganizowano Uniwersytet Ludowy, a 13 marca tego roku odbył się w Cegłowie powiatowy zjazd SL, w trakcie którego na wiceprzewodniczącego wybrano mieszkańca Cegłowa – Władysława Zychowicza. W tutejszej gminie sporo członków miała także młodzieżówka SL – Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”²⁶.

Na swój akapit zasługuje także miejscowy Związek Strzelecki „Strzelec”. W Cegłowie organizacja ta rozwijana była za sprawą kapłana mariawickiego M. Tadeusza Bucholca, dzięki któremu w latach 20-tych powstał zrąb organizacji, w którym co mało zaskakujące, zdecydowaną większość stanowiła młodzież wyznania mariawickiego. Cegłowscy Strzelcy pomagali w organizacji uroczystości patriotycznych oraz stanowili oprawę w czasie wizytacji biskupów mariawickich. Reasumpcji informacji o działalności oświatowo-wychowawczej tutejszych mariawitów dokonała Lilla Kłós pisząc: „Trudno stwierdzić, czy mariawitom przynależącym do Związku Strzeleckiego podobały się ćwiczenia o charakterze wojskowym, czy ideologia legionowa i kult „wodza” propagowane przez związek. Raczej to drugie, gdyż [bp] Kowalski chciał zapewne pozyskać przychyłność władz, zarówno z osobistych powodów, jak i legalizacji wyznania. Inną organizacją opanowaną przez starokatolików było Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. W styczniu 1927 r. zastępcą przewodniczącego zarządu obwodowego „Sokoła” został [kapłan] mariawicki z Cegłowa – M. Tadeusz Władysław Bucholc (komendantem obwodu i przewodniczącym zarządu obwodowego był ppor. rez. Józef Bochniak)”²⁷. Za sprawą cegłowskiego kapłana prężnie rozwinęła się także organizacja pomocowa skupiająca dzieci i młodzież mariawicką – „Templariusz”, która oprócz pomocy biednym i potrzebującym wydawała także swą (przepisywaną ręcznie) gazetkę „Orlim Szlakiem”. Okazją do intensyfikacji prac tej organizacji była wizyta w Cegłowie przyszłego zwierzchnika tego kościoła – bpa Feldmana, który 24 czerwca

²⁶ *Przewodnik encyklopedyczny*, s. 34-35.

²⁷ L. Kłós, *Mariawici ziemi mińskiej...*, dz. cyt., s. 25.

1933 r. wizytował tutejszą parafię mariawicką²⁸. Pierwszym dowódcą cegłowskiego oddziału Templariusza został w lutym 1933 r. Feliks Skwieciński²⁹.

Inaczej przebiegały natomiast wybory lokalne. Pierwsze regulacje dotyczące

**61. Józef Kieliszczyk, wójt gminy
w l. 1928-1941**

ce samorządu terytorialnego w odrodzonej Polsce na terenie Kongresówki, w tym i Cegłowie, ujrzały światło dzienne już 27 listopada 1918 r. Tego dnia Józef Piłsudski wydał dekret, na mocy którego we wsiach nakazano tworzyć Rady Gminne, składające się z wójta i 12 członków rad, wybieranych na 3 letnie kadencje w tajnym głosowaniu przez zgromadzenia gminne. Wójtów i rajcami zostać mogli ludzie posiadający ukończone 25 lat, umiejący ponadto czytać i pisać po polsku. Czynne prawo wyborcze posiadali natomiast mężczyźni i kobiety pochodzenia polskiego, którzy ukończyli 21 lat, i to oni tworzyli Zgromadzenie Gminne, które wybierało wójta i radę. Praca wójta i rady była bezpłatna³⁰. Ostateczny kształt ustrojowy rady gmin

otrzymały w 1933 r. po wejściu w życie ustawy o zmianie ustroju samorządu terytorialnego. Nowelizacja ta dawała bierne prawo wyborcze osobom, które ukończyły 24 lata oraz rozszerzała zakres praw i obowiązków mieszkańców gminy. W ten sposób rady gminne ustanowione zostały jako organy stanowiące i kontrolujące, natomiast zarządy gminne ustanowione zostały jako organ zarządzający i wykonawczy³¹. Pierwsza elekcja wójtów, radnych i sołtysów w wolnej Polsce nastąpiła na początku 1919 r. i przyniosła wybór Marcina Wojteckiego na Wójta Gminy Cegłów, wówczas

²⁸ Zob. *Objazd i inspekcja Oddziałów naszego Związku przez Dowódcę Generalnego*, „Templariusz”, nr 4, sierpień 1933 r., s. 217-218.

²⁹ *Uroczystość ślubowania Członków Zarządu Templariuszów i Templariuszek w Cegłowie*, „Templariusz”, nr 7, listopad 1933 r., s. 407-410.

³⁰ *Dekret o utworzeniu Rad Gminnych na obszarze b. Królestwa Polskiego*, Dziennik Praw nr 18, poz. 48 z dn. 27 listopada 1918 r.

³¹ *Ustawa z dn. 23 marca 1933 r. o zmianie ustroju samorządu terytorialnego*, Dziennik Ustaw z 1933 r. nr 35, poz. 294.

także wybrano tutejszego sołtysa i funkcję tę powierzono Janowi Rżysko. Warto dodać, że dopiero 2 sierpnia 1919 r., na mocy tymczasowej Ustawy o organizacji władz administracyjnych II instancji powołano do życia województwo warszawskie, w którym znalazł się powiat miński, w tym gmina z siedzibą w Cegłowie³². W okresie II Rzeczypospolitej funkcję wójta gminy Cegłów pełnili jeszcze: Stanisław Kaczorek (1921-1928) oraz Józef Kieliszczyk (1928-1941), a ich zastępcami byli Józef Jędreas oraz (od 1937 r.) Stanisław Mistewicz³³.

62. Budynek urzędu gminy w Cegłowie przed II wojną światową

Na jesieni 1918 r. rozpoczęto proces odbudowy struktur państwa polskiego. Oprócz powołania nowych władz samorządowych, w Cegłowie rozszerzono kształcenie, bo z dotychczasowej jednoklasowej szkoły, powstał zrab nowiej placówki, która jednak przez kolejne 20 lat nie doczekała się własnej siedziby. Pierwszym kierownikiem pięcioklasowej Publicznej Szkoły Elementarnej w Cegłowie został Czesław Nielepiec, a wraz z nim edukację prowadzili także: Jan Rżysko, Władysław Borzym oraz (od 1922 r.) Władysław Konopski, ale placówka ta mieściła się w kilku oddzielnych budynkach.

³² *Ustawa tymczasowa z dn. 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji*, Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1919 r., nr 65, poz. 395.

³³ Zob. Leszek Zugaj, *Historia administracji w gminie Cegłów*, Lublin 2012, s. 24.

**63. Uczniowie szkoły powszechnej z kier. Cz. Nielepcem i ks. F. Fijałkowskim
(lata 30-te XX wieku)**

Szkoła powszechna, jak już wspomniano wcześniej, przez całe Dwudziestolecie borykała z problemami lokalowymi. Nie przeszkadzało to jednak w rozwoju środowiska nauczycielskiego. W 1923 r. w Cegłowie powołano do życia Ognisko Nauczycielskie, które było lokalną komórką Związku Nauczycielstwa Polskiego³⁴. W 1925 r. do miejscowego koła należało 11 pedagogów³⁵. Na czele Ogniska stanął ówczesny dyrektor szkoły – Cz. Nielepiec, a jednym z najbardziej aktywnych członków w tej organizacji był Wiktor Mrozek. Był to nauczyciel niepospolity – oficer rezerwy, opiekun cegłowskiego „Junaka”, wychowywał miejscową młodzież w duchu patriotyzmu, a w czasach okupacji hitlerowskiej zaangażował się w działalność Armii Krajowej. Aktywność związkowa miejscowego grona pedagogicznego była w tym czasie tym bardziej potrzebna, że na początku lat 30-tych znacznie pogorszyły się, i tak już trudne, warunki lokalowe szkoły. W połowie lat

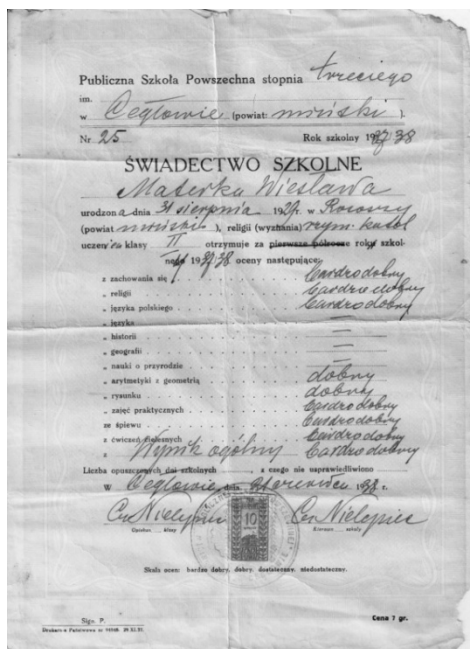
³⁴ O działalności cegłowskiego ZNP więcej: Maria Ekiel-Jeżewska, *Odnalezione akta Biblioteki Oddziału Powiatowego ZNP w Mińsku Mazowieckim*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 18, 2010, s. 124-135.

³⁵ Maria Górńska, Janina Przyłucka, *90-lecie ZNP w Oddziale Mińsk Mazowiecki*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 3, 1995/1996, s. 174.

trzydziestych, na działce kupionej od rodziny Rudzkich, planowano wybudować nowy budynek szkolny, rozpoczęto nawet gromadzenie potrzebnych materiałów i poczyniono pewne prace budowlane, ale nie zdołano ich ukończyć przed jesienią 1939 r. i w czasie wojny rozebrano zgromadzony materiał.

Już w 1923 r., przy cegłowskiej szkole powstała 71. Drużyna Harcerska im. Tadeusza Kościuszki. Jej twórcą i pierwszym opiekunem był jeden z cegłowskich nauczycieli – Władysław Konopski³⁶, ale w tuższym hufcu aktywni byli także: Henryk Skwieciński, Stanisław Pułka (przed wojną podharcistrz, komendant Hufca w Mińsku) oraz [N.] Kryński. Nieco później w Cegłowie powołano do życia także żeńską drużynę harcerską, której patronką została Emilia Plater. Cegłowscy harcerze oparcie znaleźli w Oddziale Drogowym PKP w Siedlcach oraz w stacjonującym w Mińsku Mazowieckim 7. pułku ułanów. Organizowano wycieczki, rajdy piesze i obozy m.in. w Orłowie, Zaleszczykach, Kiczkach i Chodczu. W czasie ostatnich wakacji przed wrześniem 1939 r. cegłowscy harcerze zorganizowali także zbiórkę pieniędzy dla ubogich dzieci.

Z innych inicjatyw społecznych w Cegłowie odnotować trzeba, założony tu w 1936 r. klub sportowy – „Jutrzenka”, w którym przed wojną funkcjonowały dwie sekcje: piłki nożnej i siatkówki oraz Towarzystwo Śpiewacze „Gloria”, w którym śpiewało 35 osób, a chórem opiekował się Aleksander Kozłowski z Mieni.

64. Świadectwo szkolne (1938 r.)

³⁶ Władysław Konopski pochodził z Cegłowa. W 1918 r. ukończył szkołę w Siennicy, był także członkiem POW oraz weteranem wojny z Bolszewikami lat 1919 – 1920. Zob. *Mysł pedagogiczna dziś i w przeszłości 145 lat tradycji kształcenia pedagogicznego w Siennicy*, pod red. Krystyny Bakuły i innych, Siennica 2013, s. 36.

65. Procesja Bożego Ciała, 1930, z prawej strony budynek szkoły rozebrany w 1935 r.

66. Jutrzenka Cegłów przed wojną

67. Ceglowski chór *Gloria*, 1937 r.

Dzięki przeprowadzonemu w 1921 r. spisowi ludności wiemy, że w Cegłowie mieszkało w tym czasie 937 osób, z czego 241 było wyznania rzymskokatolickiego, 606 mariawickiego, a nadto: 89 Żydów i 1 osoba wyznania prawosławnego, ale co charakterystyczne, w rozbiciu na deklarowane pochodzenie narodowe odpowiednio: 889 Polaków, 45 Żydów i 3 Rosjan³⁷. Z tego zestawienia wynikało zatem, że co drugi wyznawca religii żydowskiej czuł się bardziej Polakiem, niż Żydem. Izraelici zresztą przez cały wiek XIX, w odróżnieniu m.in. od Mińska, Kałuszyna, Latowicza, Mrozów czy Siennicy stanowili niewielki odsetek mieszkańców Cegłowa. W okresie międzywojnia najbardziej znany ceglowski Żyd – Judko Wyszowski był właścicielem rzeźni rytualnej i sklepu spożywczo – przemysłowego, a ponadto w jego mieszkaniu ulokowano dom modlitwy. Najbogatszym miejscowym Polakiem narodowości żydowskiej był natomiast, właściciel sklepu z materiałami oraz wytwórni wody gazowanej – Aaron Szein. Oprócz Wyszowskich i Szeinów, w Cegłowie mieszkaly także rodziny Arończyków, Cegiełków, Fajgenbauerów, Finkielsztajnow, Goldsztajnow, Mendlów, Szpancerów oraz Zabielskich, i wszyscy oni trudnili się drobnym handlem

³⁷ *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, t. I (Miasto St. Warszawa, województwo warszawskie), Wyd. GUS, Warszawa 1921, s. 78.

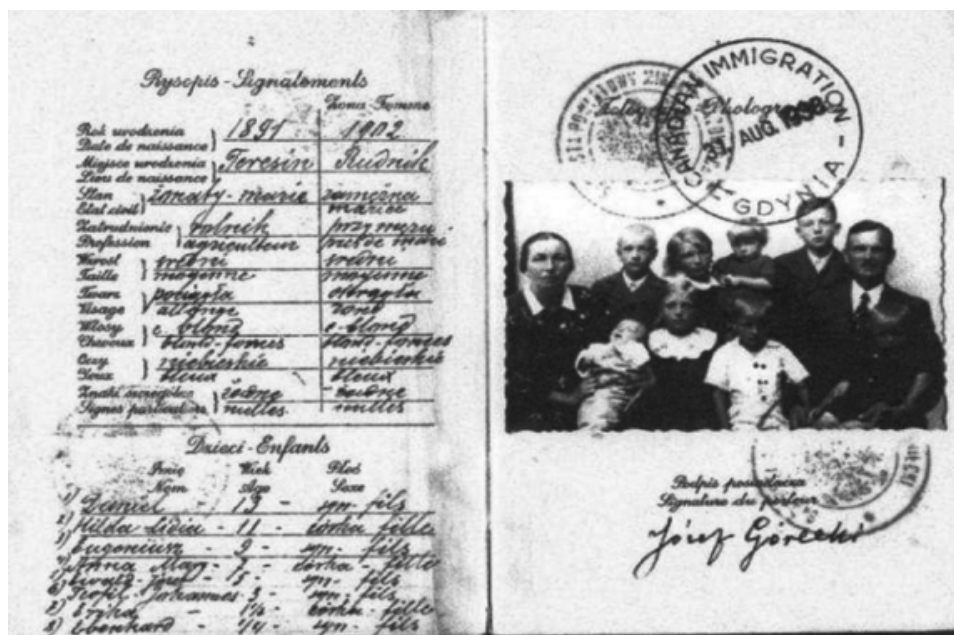
sandra, córka kijowskiego kupca Wasyla Popowa, z którą miał dwóch synów: Mikołaja, oraz Aleksandra, urodzonego w 16 sierpnia 1897 r., a także córkę Katarzynę. Mikołaj Czeczyn w 1899 r. przeniesiony został do Korpusu Granicznego, w którym do 1915 r. awansował do stopnia podpułkownika. W czasie I wojny światowej walczył przeciw Austrii i Niemcom w składzie Korpusu Kawalerii oraz 25. Korpusu Wojskowego (od 18 lipca 1914 r. do 16 grudnia 1915 r.). Potem rodzina Czeczynów wyjechała do Rosji i zamieszkała w Kijowie. Po rewolucji 1917 r. Aleksander – jako jedyny z rodziny wrócił do Polski, (jego rodzeństwo pozostało w Rosji) i osiadł w Cegłowie. Gdy Czeczynowie mieszkali w Rosji cegłowski majątek był dzierżawiony. Po powrocie do Polski Aleksander odzyskał go, spłaciwszy uprzednio długi podatkowe. Tu założył rodzinę i sprowadził matkę. Po wybuchu rewolucji bolszewickiej rodzina Czeczynów zdecydowała się pozostać w swym majątku w Cegłowie, a w 20-leciu międzywojennym głową rodziny postawał wspomniany już Aleksander⁴¹, komendant miejscowej ochotniczej straży pożarnej i właściciel sporego majątku ziemskiego. Dzięki prezentowanemu powyżej dokumentowi wiadomo także, że Aleksander Czeczyn, w stopniu chorążego, bił się w latach 1920-1921 o Polskę jako żołnierz dywizji Władimira Jakowlewa. Potomkowie Czeczynów w Cegłowie mieszkają do chwili obecnej i doskonale uzupełniają mozaikę narodowościową opisywanej miejscowości.

69. Rodzina Czeczynów przed swym domem w Cegłowie

⁴¹ Aleksander Czeczyn zmarł w 1988 r. i pochowany został na cmentarzu w Cegłowie. Dziś w Cegłowie jest plac jego imienia.

Cechą charakterystyczną powiatu mińskiego była też spora rzesza ludności pochodzenia niemieckiego. W Królewcu oraz Mariance, a w gminie Cegłów w: Pełczance, Rudniku, Tyborowie i Woźbinie, mieszkało ich stosunkowo dużo. Zdecydowanie największą społeczność mińskich Niemców stanowili osadnicy mieszkający w Pełczance, tam spośród 380 mieszkańców aż 117 osób (30%) deklarowało pochodzenie niemieckie⁴². W okolicach Cegłowa Niemcy osiedlali się już w XVIII w. i proces ten trwał przez cały wiek XIX. Pochodzili z terenów Prus Wschodnich, ale też osiedlili się tu Niemcy mieszkający wcześniej na terenie Imperium Rosyjskiego. Na pewno rosyjskimi Niemcami była pełczańska rodzina Karola i Wilhelminy z Hildebrandtów Erismanów, którzy do Kongresówki przybyli z Saratowa nad Wołgą. Stosunek cegłowskich Niemców do państwa polskiego po 1918 r. był na ogół przyjazny ale, co charakterystyczne, osadnicy ci w większości wyemigrowali do Ameryki Północnej (głównie do Kanady) jeszcze przez wybuchem II wojny światowej. W zasadzie do dziś o niemieckich osadnikach w okolicach Cegłowa wiedzieliśmy jedynie ze wspomnień mieszkańców i potomków tych rodzin.

70. Rodzina pastora Góreckiego, która wyemigrowała do Kanady

⁴² Skorowidz miejscowości, dz. cyt., s. 78.

71. Ewangelicy niemieccy z gminy Cegłów

72. Akt małżeństwa Polaka z osadniczką niemiecką

W Archiwum Państwowym w Siedlcach zachowała się jednak księga USC, dzięki której wiadomo, że mieszkający tu Niemcy wchodzili czasem w związki małżeńskie z Polakami. Na pewno niemiecki osadnik Antoni Rau, mieszkaniec Pełczanki za żonę miał Rozalię z Kokoszków, w Cegłowie zaś

mieszkali małżonkowie Katarzyna ze Szwarców I v. Wolf i jej mąż Franciszek Niciewicz⁴³. W aktach pozostałych po cegłowskich Niemcach odnotowano także przypadek, gdy Mikołaj Malnik, urodzony w Kamieniu Koszyrskim na Polesiu, syn Pawła i Pelagii z Dymkowiczów w 1936 r. ożenił się z niemiecką mieszkanką Pełczanki Zuzanną Knor⁴⁴. Przodków niemieckich musiała mieć także Elżbieta Zych, właścicielka niewielkich działek w Rudniku i Woźbinie. Inny jeszcze mieszkaniec Pełczanki – Edward Kurtz ożenił się natomiast z Wandą Adoliną z Jakubowskich⁴⁵. Dzięki zachowanym źródłom archiwalnym, do znanych już niemieckich osadników w Pełczance, Rudniku i Woźbinie możemy dodać także nowe nazwiska: Egert, Fandrich, Flint, Folkman, Heinkelman, Herms, Knor, Krutof, Kurtz, Mauer, Rau, Roznagiel, Sedlin, Szejnert i Westfal. Przed II wojną światową stosunek kolonistów niemieckich do państwa polskiego określano jako zupełnie lojalny⁴⁶.

Z interesujących osób związanych z Cegłowem, a wartych odnotowania z uwagi na zachowane do dziś groby, wymienić należy także rodzinę cegłowskiego lekarza Roberta Onufrego Poncet de Sandon (1834-1907). Przyszły lekarz na świat przyszedł w Mińsku na Białorusi w rodzinie Franciszka i Felicji z Eysmontów małżonków Poncet de Sandon. W Cegłowie mieszkał razem ze swą, pochodzącą z Warszawy żoną – Zofią ze Słupcekich⁴⁷. Nie wiemy czy chodziło o Poncet de Sandona mieszkającego później w Cegłowie, ale lekarz o takim właśnie nazwisku wymieniany był pośród medykami niosącymi pomoc powstańcom styczniowym w 1863 r.⁴⁸. Robert Onufry Poncet de Sandon zamieszkał na stałe w Cegłowie w 1890 r. Osiedlił się na działce zakupionej od Abragimowiczów kilka lat wcześniej – 18 listopada 1884 roku, za kwotę 2700 rubli⁴⁹. Po śmierci Roberta, resztę jego

⁴³ APS, *Akta stanu cywilnego parafii protestanckiej [Sekty Ewangelicznych Chrześcijan] w Cegłowie powiat Mińsk Mazowiecki*, Akt urodzenia Eugenii Rau nr 2/1936 z 20 czerwca 1936 r., sygn. 1 [bez paginacji].

⁴⁴ APS, *Akta stanu cywilnego parafii protestanckiej [Sekty Ewangelicznych Chrześcijan] w Cegłowie powiat Mińsk Mazowiecki*, Akt ślubu Mikołaja Malnika i Zuzanny Knor nr 4/1936 z 20 sierpnia 1936 r., sygn. 1.

⁴⁵ APS, *Akta stanu cywilnego parafii protestanckiej [Sekty Ewangelicznych Chrześcijan] w Cegłowie powiat Mińsk Mazowiecki*, Akt ślubu Karola Kurtza i Amalii Erisman nr 1/1936 z 31 stycznia 1936 r., sygn. 1.

⁴⁶ J. Kuligowski, *Życie polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturalne powiatu mińskomazowieckiego w latach 1918-1939*, Mińsk Mazowiecki 2013, s. 60 oraz 426.

⁴⁷ Zob. APS, *Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Cegłowie Powiat Mińsk Mazowiecki*, Akt zgonu Roberta Poncet de Sandon nr 11 z 8 kwietnia 1907 r. (26 marca), sygn. 132, s. 47v.-48.

⁴⁸ Franciszek Białokur, *Lekarze i medycy uczestnicy powstania styczniowego*, „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego”, t. 149, nr 17 (2013), s. 123-124.

⁴⁹ APS, *Hipoteka Mińsk Mazowiecki, Osada Cegłów nr 26*, Własność Robert Ponce de Sandon, sygn. 2247 [bez paginacji].

własności ziemskiej w Cegłowie, sprzedała żona m.in. rodzinie Czeczynów⁵⁰.

Charakterystyczną zatem cechą Cegłowa w pierwszym ćwierćwieczu XX wieku stała się wielowątkowość narracyjna, wynikająca z różnorodności wyznaniowych społeczeństwa pochodzenia polskiego, ale też duża, jak na warunki niewielkiej mazowieckiej miejscowości, mniejszość pochodzenia niemieckiego, i jednocześnie niewielka społeczność obywateli polskich pochodzenia żydowskiego. Jeśli do tego dodamy Rosjan, potomków ostatnich właścicieli części Cegłowa oraz zmarłego w roku 1907 doktora pochodzącego z rodziny francuskich emigrantów – Roberta Poncet de Sandon, otrzymamy pełny obraz zróżnicowanej społeczności tego byłego mazowieckiego miasteczka i jego najbliższych okolic.

Z całą pewnością Cegłów po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nie zatracił swego małomiasteczkowego charakteru. Mieszkańcy zajmowali się, jak i przed likwidacją przywileju miejskiego, handlem, usługami i rolnictwem. Na progu odrodzonego państwa zaczęły powstawać w Cegłowie także spółdzielnie i koła rolnicze, a w 1921 r., jedno z kół skierowało petycję do Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych o utworzenie szkoły kształcącej rolników. Koło domagało się wydzielania z majątku państwowego 30 mórg *najlepszej ziemi*, z przeznaczeniem na poletka doświadczalne tej szkoły. Placówka ta miała działać na rzecz całego powiatu mińskiego „dla podniesienia rolnictwa i zawodowej nauki rolnej⁵¹”. Do realizacji tego projektu jednak przed wojną nie doszło. Być może z inicjatywą tą związana była działalność *Towarzystwa Domu Ludowego pod wezwaniem św. Franciszka*, które do

73. Groby rodziny Poncet de Sandon na cegłowskim cmentarzu

⁵⁰ APS, Hipoteka Mińsk Mazowiecki, *Dobra poduchowne Cegłów*, Własność Włodzimierz Abragimowicz i małżonkowie Czeczyn, sygn. 58 [bez paginacji].

⁵¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych, *Wydział Majątków Państwowych*, sygn., 1277, k. 1.

1938 r. posiadało w Cegłowie działkę o powierzchni 4,15 ha, ale w tym właśnie roku zostało zlikwidowane przez Komisarza Rządu na Miasto Warszawę – Władysława Jaroszewicza⁵².

W 20-leciu powstała w Cegłowie także Spółdzielnia Spożywców *Braterstwo*, potem przekształcona w *Cegłowlankę*. Ta z kolei, wspólnie z innymi spółdzielniami: *Kiczkowianką* i *Posiadalanką*, dała początek po II wojnie światowej Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Cegłowie, działającej zresztą do dziś⁵³.

74. Obraz Przemienienie Pańskie - dar pracowników Kolei Terespolskiej w cegłowskim kościele

dyscyjne „odpusty”, które organizowano od wczesnych lat XX wieku. Kolejarze byli także, swego rodzaju obrońcami cegłowskiej parafii katolickiej, bo to właśnie za ich sprawą zmuszono miejscowych mariawitów do opuszczenia świątyni i rozpoczęcia budowy własnego kościoła. Później, już w 20-leciu międzywojennym kolejarze organizowali na święto Przemienienia Pańskiego w dniu 6 sierpnia swój odpust, na który zwożono z Warszawy,

Jako, że przez miejscowość przebiegała ważna linia kolejowa, to i nie dziwi, że w Cegłowie zaczęła się rozwijać społeczność kolejarska, która po odzyskaniu niepodległości doceniana była przez ówczesne polskie władze. Można także zaryzykować tezę, że kolejarze w II Rzeczypospolitej byli tą warstwą robotników i urzędników, którzy stosunkowo dobrze zarabiali. Jak pisał Zygmunt T. Gajowniczek, w Cegłowie „wielu synów miejscowych gospodarzy, zamiast dzielić i tak wąskie już paski ziemi odchodziło do pracy w kolei na żelaznej drodze” i wyliczał rodziny Kaczorków, Rżysków, Rechniów, Skwiecińskich, Piotrowskich i Piątkowskich, którzy zamienili ojcowy lemiesz na uniform kolejarski⁵⁴. Nie-

wątpliwie duży wpływ na rozwój tej grupy zawodowej było także osadnictwo kolejarskie w Cegłowie i tra-

⁵² APS, Hipoteka Mińsk Mazowiecki, Cegłów, Nr iph. 2284/Z, Własność Towarzystwa Domu Ludowego, sygn. 2388, s. 3-4.

⁵³ *Przewodnik encyklopedyczny*, s. 94 oraz 320.

⁵⁴ Z. Gajowniczek, dz. cyt., s. 42.

Siedlec i Terespolą mieszkające tam rodziny kolejarskie. Uroczystości te stały się swego rodzaju manifestacją przywiązania do religii katolickiej.

**75. Przystanek kolejowy Cegłowa
(lata 60-te XX w.)**

Ciekawym faktem będzie jeszcze informacja, że w latach 30-tych do Cegłowa na lotnisko przyjeżdżał przysły poeta – Miron Białoszewski, a w 1936 r. na stałe sprowadził się tu z Zaleszczyków na Podolu były łódzki działacz PPS – Julian Grobelny. Inni także doceniali tutejszy mikroklimat. W pobliskiej Mieni, w otoczeniu Lasów Mieńskich Dyrekcja Tramwajów Miejskich w Warszawie zorganizowała w latach dwudziestych osiedle szkolne, gdzie wypoczywały i uczyły się dzieci pracowników tego zakładu⁵⁵.

Lato 1939 r. przyniosło mobilizację stacjonującego od 21 czerwca 1921 r. w Mińsku Mazowieckim, 7. Pułku Ułanów Lubelskich. Pułk ten miał w Cegłowie doskonałe kontakty: opiekował się tutejszymi harcerzami, partycypował w utrzymaniu sierocińca założonego przez ks. Katuszewskiego oraz corocznie organizował w Cegłowie zabawę ludową połączoną z loterią fantową, w trakcie której zbierano środki finansowe na sierociniec⁵⁶.

Mińska jednostka mobilizację rozpoczęła dopiero 24 sierpnia 1939 r. Tego dnia o godz. 5.00 szwadrony wyszły z koszar i w okolicznych wio-

⁵⁵ *Przewodnik encyklopedyczny*, s. 232.

⁵⁶ Krzysztof Szczypiorski, *Zarys dziejów 7 Pułku Ułanów Lubelskich im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 2, 1994, s. 58.

skach prowadzono proces uzupełniania mobilizacyjnego w ludzi, konie i sprzęt. Proces mobilizacji zakończono nad wyraz sprawnie i nakazano ułanom 7. pułku wymarsz w okolice Przasnysza, gdzie wszedł w skład Mazowieckiej Brygady Kawalerii (MBK) dowodzonej przez płka Jana Karcza.

Latem 1939 r. cegłowscy harcerze brali jeszcze udział w obozie zorganizowanym w Chodczu na Kujawach, połączonym z powszechnym w całej Polsce Przeszkoleniem Wojskowym. Szybko zbliżająca się wojna sprawiła jednak, że 26 sierpnia zmuszeni oni zostali do powrotu do swych cegłowskich domów⁵⁷. Z uwagi na fakt, że młodzież z Cegłowa znana była ich niemieckim sąsiadom w Pełczance i Rudniku, w sierpniu 1939 r. obserwację ich zachowań prowadzili harcerze z Mińska⁵⁸.

76. Ostatni przedwojenny obóz harcerski w Zaleszczykach

Przez cały okres II Rzeczypospolitej Cegłów pozostawał osadą o charakterze wiejskim. Trudna sytuacja ekonomiczna nie pozwoliła rozwinąć tu przemysłu i wieś wciąż miała charakter rolniczo – usługowy, a jedyną odnotowaną działalnością państwa było utworzenie w Cegłowie niewielkiej bocznicy towarowej, zwanej onegdaj „Żeberkiem”. W 20-leciu na terenie tutejszej gminy funkcjonowały co prawda: tartak w Mieni, młyn parowy

⁵⁷ Z. Gajowniczek, dz. cyt, s. 91.

⁵⁸ Stanisław Maciejewski, Miron Kubicki, *Harcerze w Mińsku Mazowieckim i w byłym powiecie mińsko-mazowieckim w latach 1939-1945*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 2, 1994, s. 144.

Sosnowskiego, olejarnia Jastrzębskiej, czy zakłady cementowe Materki i Rokickiego, ale były to jedyne podówczas zakłady przemysłowe w Cegłowie i jego okolicach⁵⁹.

Czas okupacji niemieckiej (1939–1944)

Rankiem 1 września 1939 r. hitlerowskie Niemcy uderzyły na Polskę. O wydarzeniu tym mieszkańcy Cegłowa, podobnie jak i inni Polacy, dowiedzieli się z komunikatów radiowych. Od kilku dni panowało już poruszenie związane z ogłoszoną pod koniec sierpnia powszechną mobilizacją, ale chyba nikt nie zdawał sobie sprawy z doniosłości i przyszłych skutków nadchodzącej wojny.

Podobnie jak i w innych częściach kraju zmobilizowano niektórych mężczyzn do wojska, a młodzież zaangażowała się w działania pomocowe. Cegłów w pierwszych dniach II wojny stał się miejscem, przez które przechodził szlak kolejowy dla uchodźców cywilnych z zachodnich części Polski oraz z Warszawy, ale także drogą kolejową ewakuowały się centralne władze cywilne, kościelne i wojskowe. Ze wspomnień mieszkańców wynika, że choć pierwszy zwiad niemiecki nad Cegłowem pojawił się już 1 września, to nasilenie akcji niemieckiego lotnictwa przyszło kilka dni później i wiązało się z nalotami na Siedlce, które rozpoczęły się pod koniec pierwszego tygodnia wojny⁶⁰. Celem tych nalotów nie był rzecz jasna Cegłów, ale oddalone o niespełna 40 km na wschód Siedlce. W pierwszych dniach września lotnictwo niemieckie atakowało głównie ważne szlaki komunikacyjne: drogowe i kolejowe, tymi drogami (jak już wspomniano) z Warszawy ewakuowano władze oraz tą drogą uciekali ze stolicy jej mieszkańcy. Duże zniszczenie w Cegłowie wywołał za to nalot w dniu 7 września, wówczas bowiem w miejscowości tej zatrzymała się 23. kompania mostów kolejowych pod dowództwem por. Wacława Kormalki. W wyniku działań niemieckich pilotów zniszczono okolice stacji kolejowej, a śmierć poniosło 7 polskich saperów (15 kolejnych odniosło rany) oraz cywilny mieszkaniec Cegłowa – Jan Pieško⁶¹.

⁵⁹ L. Kłos, *Obraz społeczno-gospodarczy...*, dz. cyt., s. 56.

⁶⁰ Andrzej Chojnacki, *Mieszkańcy Siedlec wobec wydarzeń 1939 r. w mieście*, [w:] *Wojna obronna 1939 roku na Mazowszu i Podlasiu*, red. Artur Zióntek, Kosów Lacki 2020, s. 163 i 167.

⁶¹ Piotr Zarzycki, *2 Batalion Mostów Kolejowych*, Pruszków 1994, s. 36. Jan Pieško był pierwszą ofiarą wojny w Cegłowie.

77. Grób żołnierzy poległych w 1939 r. na cegłowskim cmentarzu

78. Grób harcerzy na cegłowskim cmentarzu

Zdawało się, że u progu wojny mieszkańcy Cegłowa nie będą musieli się obawiać konfliktu zbrojnego na ich terenie, bo położona niemal w samym centrum Polski wieś oddalona była od granic państwa. Toczące się jednak we wrześniu walki sprawiły, że już na początku drugiej dekady września w pobliżu miejscowości znaleźli się Niemcy. Do Cegłowa okupant niemiecki podszedł po raz pierwszy 13 września od strony Mieni. W tym dniu polscy żołnierze podpalili w Cegłowie cysterny z paliwem oraz wagony ze zbożem, tak by te nie dostały się w ręce wroga, a stojące w transporcie zwierzęta wypuszczono. Wówczas Niemcy rozpoczęli ostrzał miejscowości, kierując swój ogień w okolice ówczesnego rynku, poczym około godziny 17⁰⁰ do Cegłowa dotarł pierwszy patrol niemiecki. Kolejnego dnia Niemcy zrabowali tutejsze sklepy, ale postanowienia paktu Ribbentrop – Mołotow zakładały, że tereny wschodniej części województwa warszawskiego, aż po Wisłę zajmą Rosjanie. Stąd przypuszczać należy, że wypadki tego dnia miały charakter rabunkowy.

Działania niemieckie w tych właśnie dniach koncentrowały się w okolicach Mińska i Kałuszyna na próbie zamknięcia w okrążeniu oddziałów 1. Dywizji Piechoty Legionów, która przegrupowywała się z okolic Wyszkowa nad Bugiem na południe. Tu w dniach 11 i 12 września doszło do walk pod Kałuszynem, gdzie polskim oddziałom udało się rozerwać kocioł niemiecki i wyjść z okrążenia na południe.

Kałuszyn nieco wcześniej obsadziła niemiecka zmotoryzowana grupa podpułkownika Gustava Wagnera, dowódcy III batalionu 44. pp ze składu 11. Dywizji Piechoty. Kolejne grupy: pułkownika Franza Landgrafa (dowódcy 7. pułku pancernego) i standarten führera Felixa Steinera (dowódcy pułku SS „Deutschland”) z Dywizji Pancernej gen. Wernera Kempfa, zamknąć miały Polakom drogę odwrotu znad ujścia Bugu, operując z okolic Siedlec i Sokołowa. 1. DP Leg ruszyła do Kałuszyna w dwóch kolumnach. Straż boczna składająca się z 6. pułki piechoty Legionów, jednego dywizjonu z 1. pułku artylerii lekkiej Leg. i 4. szwadronem 11. pułku miała przemaszerować przez Budy, Aleksandrów, Kałuszyn, Grodzisk i Jeziorki do rejonu Lipiny – Mrozy. Drugą kolumnę tworzyły siły główne dywizji w składzie 1. i 5. pp Leg. z pozostałymi dywizjonami 1. pal Leg. i 1. dac. Na rozkaz gen. Wincentego Kowalskiego, siły główne ruszyły szosą Łaziska – Ignaców na Kałuszyn, i pod Leonowem kolumna podzieliła się na dwa ugrupowania: 5. pp Leg. z dywizjonem 1. pal Leg. i 1. dac miała odejść na południe do Cegłowa i kierować się przez Kuflew i Jeruzal w rejon Łukowa, a 1. pp Leg. z dywizjonem 1. pal Leg., nie dochodząc do Kałuszyna, miała przez Olszewice, Mrozy i Kuflew dotrzeć do Jeruzala. W tym czasie grupa ta współdziałała z Mazowiecką Brygadą Kawalerii, w składzie której walczył miński

7. pułk⁶². 11 i 12 września 1939 r. przez Pełczankę i Cegłów wiódł także szlak bojowy Samodzielnego Szwadronu Kawalerii pod dowództwem ppor. Edwarda Budzianowskiego oraz mińskiego 7. pułku (ze składu MBK)⁶³. Pod Cegłowem samodzielny szwadron rozproszył 250-osobowy niemiecki oddział V kolumny, szabrujący polski pociąg żywnościowy⁶⁴.

Jak już wspomniano, 14 września Niemcy dokonali pierwszego rabunku w Cegłowie, ale miejscowi harcerze udali się w rejon Skwarne – Woźbin (kilka kilometrów na wschód od Cegłowa), gdzie stacjonowały polskie pododdziały 5. pułku piechoty Legionów⁶⁵. Na wieść o stojących w Cegłowie Niemcach Polacy przeprowadzili kontruderzenie i wyparli stąd żołnierzy hitlerowskich, czterech z nich zabijając.

Reakcja Niemców nastąpiła dwa dni później, czyli 16 września. Tego dnia, już bez osłony wojsk polskich, okupant zarządził zbiórkę mieszkańców w pobliżu remizy strażackiej. Pod budynkiem straży zgromadzono mieszkańców Cegłowa z ówczesnym proboszczem – księdzem Franciszkiem Fijałkowskim, kierownikiem miejscowej szkoły, kościelnym i organistą. Jedna z osób narodowości niemieckiej wskazała także ukrywających się w domu rodziny Skwiecińskich sześciu harcerzy, oskarżonych przez Niemców o to, że dwa dni wcześniej powiadomili oni polskich żołnierzy o przebywających w Cegłowie okupantach. Kiedy przeprowadzono harcerzy na łąkę, zarządzono egzekucję całej szóstki, w wyniku której czterech z nich zginęło, a dwóch pozostałych (ciężko rannych) udało się przewieźć do szpitala w Mieni⁶⁶. Tego samego dnia w Cegłowie Niemcy zabili także kilku innych Polaków, głównie uciekinierów z Warszawy⁶⁷.

Mimo, że ta część II Rzeczypospolitej, w której leżał Cegłów, dostać się miała pod okupację rosyjską, to ich armia do Cegłowa we wrześniu 1939 r. nie doszła. Zmiana wstępnej koncepcji rozbioru Polski przez sowietów i hitlerowców nastąpiła pod koniec września i od tej pory Niemcy rozpoczęli zaprowadzanie swych porządków. Już na jesieni 1939 r. zaczęły przy-

⁶² Emil Noiński, *Bitwa pod Kałuszynem 11-12 września 1939 roku. Karta chwały oręża polskiego*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 16, 2008, s. 43-56.

⁶³ Andrzej Karlikowski (i Koło Badaczy Historii Naszego Regionu Gimnazjum w Jakubowie), *Wrzesień 1939 r. w powiecie mińskim i gminie Jakubów*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 12 (2004), s. 91.

⁶⁴ Damian Sitkiewicz, *Wrzesień 1939 roku i początki okupacji niemieckiej na ziemi mińskiej*, [w:] *Wojna obronna 1939 roku...*, dz. cyt., s. 198.

⁶⁵ Tamże, s. 194.

⁶⁶ Byli to: Stanisław Skwieciński, Stanisław Padzik, Aleksander Wnuk, Zygmunt Ostrowski, Zbigniew Wierzchnicki i Ryszard Zakrzewski. Przeżyli dwaj ostatni, choć i oni zostali ciężko ranni. Zob. Z. Gajowniczek, dz. cyt., s. 67 i 92.

⁶⁷ Piotr Chabiera, *Wieś mazowiecka walczy. Wspomnienia okupacyjne z lat 1939-1945*, „Zeszyty Historyczne Cegłowa i okolic. Kwartalnik mieszkańców gminy Cegłów i ich przyjaciół”, vol. II cz. 1, wiosna 2000, s. 9.

jeżdżać do Cegłowa z Wielkopolski i Pomorza transporty Polaków siłą wysiedlanych z tamtych terenów. Często króć pozbawieni zupełnie swego majątku, przybywali na wschodnie Mazowsze bez potrzebnych sprzętów, ciepłych ubrań – jednym słowem zdani byli na łaskę miejscowej ludności. Co charakterystyczne, uruchomiono niemal natychmiast akcję pomocową, tak by nowi mieszkańcy Cegłowa byli w stanie przeżyć nadchodzącą zimą⁶⁸. Część z nowo przybyłych po wojnie stąd wyjechała, ale w Cegłowie i okolicach sporo z nich pozostało już na stałe, współtworząc z czasem miejscową elitę.

79. Kenkarta - wojenny dowód osobisty

Także na jesieni 1939 r. zaczęły organizować się pierwsze komórki organizacji podziemnych, których celem była walka z okupantem niemieckim (Tajna Armia Polska, Związek Walki Czynnej, ruch chłopski oraz komuniści). Mocno zaangażowanym w powstanie TAP w Cegłowie był przedwojenny nauczyciel – Wiktor Mrozek, który w podziemiu posługiwał się pseudonimem „Wit”⁶⁹. Możemy się tylko domyślać, że jemu właśnie najłatwiej było organizować miejscową młodzież, bo znał swych uczniów, junaków i harcerzy, a poza tym był oficerem rezerwy Wojska Polskiego. Rejon Cegłowa stał się także miejscem zrzutów Cichociemnych oraz sprzętu dla okupowanej Warszawy. Stanisław Chojnowski w swym tekście o zrzutach

⁶⁸ W Instytucie Zachodnim w Poznaniu w 2011 r. zdeponowany został pamiętnik z okresu wysiedlenia do Cegłowa, napisany przez mieszkającą w czasie II wojny w Cegłowie Janinę Wicową. Zob. Instytut Zachodni w Poznaniu, Archiwum II Wojny Światowej, *Inwentarz zbiorów archiwalnych, Dział II: Wspomnienia i pamiętniki*, sygn. I.Z.Dok.II-482.

⁶⁹ D. Sitkiewicz, *Charakterystyki okupacyjnych działaczy komunistycznych w świetle dokumentów kontrwywiadu obwodu AK Mińsk Mazowiecki „Mewa – Kamień – Jamnik”*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 25, 2017, s. 251.

Cichociemnych w okolicach Mińska zaprezentował kilka takich przykładów. W okolicach Cegłowa funkcjonował rejon o kryptonimie „Kocioł”, i to właśnie tam w nocy z 6 na 7 stycznia 1942 r. zrzucono zespół składający się z 6 polskich oficerów, z których najbardziej znanym był później ppłk Henryk Krajewski ps. „Trzaska”, „Wicher”⁷⁰. Jak wspominał później Krajewski, po skoku cała szóstka przeszła z okolic wsi Siodło do punktu kontaktowego, który znajdował się w Cegłowie, skąd udało im się przedostać do Warszawy⁷¹. Kontaktem tym był cegłowianin Władysław Malko, a pomocy przybyłym do Polski żołnierzom udzielić miał także inny mieszkaniec tej miejscowości Stanisław Mazowiecki⁷². Nie był to jedyny rzut w rejonie Cegłowa, bo ostatni odnotowany przeprowadzono w kwietniu 1944 r., i wówczas akcję tę ubezpieczali żołnierze IV Ośrodka AK z Cegłowa i Mrozów.

Niewiele czasu zajęło zorganizowanie polskiego harcerstwa, bo obok powstałych w 1939 r. „Szarych Szeregów” w Cegłowie rozpoczęła funkcjonowanie także inna organizacja skautingowa – Hufce Polskie⁷³. Komendantem cegłowsko – mrozowskiego hufca był Jerzy Tuszyński ps. „Czarny”, zastępcą Eugeniusz Malesa ps. „Belfer”, a opiekę wychowawczą nad cegłowskim hufcem roztoczyli księża katolicy z Mrozów i Cegłowa oraz działacze Stronnictwa Narodowego⁷⁴. Komendantem podziemnego hufca Polskiej Organizacji Skautowskiej mianowany został podharc mistrz Stanisław Pułka ps. „Nataniel”, wcześniej nauczyciel fizyki z Cegłowa, przed-wojenny komendant cegłowskiego harcerstwa⁷⁵. Z jego inicjatywy w Cegłowie powstała harcerska Bojowa

⁷⁰ Henryk Krajewski (1898-1989) po wylądowaniu w Polsce, już w lutym 1942 r. przeszedł na stanowisko zastępcy szefa Związku Odwetu Komendy Głównej AK dowodzonego przez pułkownika Franciszka Niepokólczyckiego. Potem przeniesiony na komendanta Okręgu Polesie AK. Stamtąd w 1944 r. wycofał się na Podlasie. Aresztowany przez komunistów w grudniu 1944 r., skazany został na 10 lat więzienia. Odbity w lipcu 1945 r. z transportu do więzienia we Wronkach, ujawnił się w grudniu tego samego roku. Wówczas B. Bierut zawiesił mu karę więzienia na 2 lata, a w 1950 r. Najwyższy Sąd Wojskowy uznał jego wyrok za niebyły. Płk Krajewski wyjechał potem do Wrocławia, gdzie pracował do emerytury w 1970 r. Zmarł w grudniu 1989 r. w Wołominie, a pochowany został na cmentarzu wojskowym na Powązkach.

⁷¹ Stanisław Chojnowski, *Operacje lotnicze – zrzuć cichociemnych w obwodzie „Mewa - Kamień” podczas drugiej wojny światowej*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 20, 2012, s. 65-66.

⁷² Z. Gajowniczek, dz. cyt., s. 69.

⁷³ Konspiracyjne organizacje polskiego harcerstwa: „Szare Szeregi” i „Hufce Polskie” różniły się przede wszystkim światopoglądowo, bowiem HP odwoływały się do myśli katolicko-narodowej.

⁷⁴ Wiesław Romanowski, *Żołnierze Stronnictwa Narodowego Rejonu Mrozy*, Warszawa 1991, s. 5-6.

⁷⁵ Zbigniew Gnat-Wieteska, *Z dziejów konspiracyjnego harcerstwa: kompania Szarych Szeregów obwodu Armii Krajowej „Mewa” Mińsk Mazowiecki*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 17, 2009, s. 115.

Sekcja Specjalna, której dowódcą mianowany został plut. Piotr Chabiera ps. „Osa”, a jego zastępcą plut. Sylweryusz Płatek⁷⁶ ps. „Znicz”⁷⁷. Jak wspominał cegłowski harcerz Henryk Konowrocki „do zakresu działalności sekcji [...] należało: kolportaż prasy, wyszukiwanie i magazynowanie broni, przeszkolenie wojskowe. W miarę rozrastania się organizacji dostaliśmy zadanie poszukiwania ludzi – po odpowiednich rozmowach – do wcielenia ich do organizacji. Wtedy okazało się, że na terenie Tyborowa istniała już organizacja ZWZ, do której należała prawie cała młodzież z Tyborowa i okolic”⁷⁸. Zorganizowana przez Chabierę grupa składała się w sporej części z cegłowskiej młodzieży. Wkrótce doszły dla nich zadania kolejne: organizacja akcji sabotażowych oraz likwidowanie zdrajców i kolaborantów. Z. Gajowniczek pośród członkami tej sekcji wymieniał: Mariana Walaszczyka ps. „Brytan”, Wojciecha Dominika ps. „Lis”, Stanisława Mazka ps. „Tygrys”, Leona Żłobińskiego ps. „Rydz”, Zefirylna Reinke ps. „Zero” oraz Stefana Chabierę ps. „Twardy”⁷⁹.

80. Sylweryusz Płatek

⁷⁶ Sylweryusz Płatek (1918-1943) w latach trzydziestych ukończył szkołę wojskową w stopniu chorążego. W czasie II wojny światowej działał w strukturach państwa podziemnego pod ps. „Znicz”. Brał udział w akcjach przeciwko Niemcom w Cegłowie i okolicach. Zginął wraz z ojcem Tomaszem podczas oblężenia gospodarstwa Książków 28 czerwca 1943 roku, przed egzekucją mieszkańców Cegłowa. Pochodził z rodziny o tradycjach patriotycznych, bo jego starszy brat także walczył o wolną Polskę. Był nim Mieczysław Płatek (1896-1980), który dzieciństwo i młodość spędził w Latowiczu, ale przed wojną zamieszkał z rodziną w Rudniku. Potem z żoną Marianną przeniósł się do Cegłowa. W młodości wstąpił do POW i wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej (1919-1921), walczył pod Wilnem, za co został uhonorowany Krzyżem Walecznych.

⁷⁷ D. Grzegorzcyk, *Cegłów – Mrozy. Wydarzenia i ludzie*, Cegłów 2010, s. 91.

⁷⁸ Henryk Konowrocki „Cygan”, *Wspomnienia deportowanego żołnierza Szarych Szeregów obwołu AK „Rocznik Mińskomazowiecki”*, t. 4, cz. I, 1997/1998, s. 219.

⁷⁹ Z. Gajowniczek, dz. cyt., s. 180-181.

Początkowo szkolono młodzież zagadnień sanitarnych i łączności, później doszły zajęcia kolejne. Przykładem tego typu szkolenia był zorganizowany w Cegłowie w 1941 r. przez „Nataniela” tygodniowy kurs z zakresu budowy samolotów i umiejętności ich rozpoznawania. Wykładowcami byli wówczas min.: Marian Wodniak (technik budowy samolotów) i inż. mech. Stefan Ługowski. Kurs ten ukończyli m.in. Stanisław Madrak i Marian Paruzel z Mińska Mazowieckiego. W 1943 r. zorganizowano także kurs dla sześciu radiotelegrafistów okręgu mińskiego. Pośród nich słuchaczami byli m.in. Henryk Galijski ps. „Soplica” i Ryszard Bartnicki ps. „Wrzos”, którzy wkrótce odpowiedzialni byli w okręgu mińskim za utrzymywanie łączności z Londynem⁸⁰.

Z uwagi na sporą ilość działaczy chłopskich w okolicach Cegłowa, odnotowano tu także struktury podziemnego Stronnictwa Ludowego „Roch” i jego zbrojnego ramienia Batalionów Chłopskich, a założoną w 1940 r. organizacją w tutejszej gminie, kierował Stanisław Sadoch z Cegłowa, który sprawował jednocześnie funkcję szefa łączności w strukturach zbrojnych. Mińskie BCh włączono do podokręgu „Wkra”, a ich działalność zbrojną rozpoczęto w 1941 r. W gminie Cegłów dowódcą BCh mianowany został Jan Kublik ps. „Liść”⁸¹.

W rejonie Cegłów – Mrozy sporą grupą zbrojną była także związana z podziemnym Stronnictwem Narodowym – Narodowa Organizacja Wojskowa. Kiedy w 1942 r. doszło do scalenia tej organizacji z Armią Krajową, sprzeciwiła się temu procesowi część jej żołnierzy, z których wyłoni się wkrótce kolejna organizacja odwołująca się do idei narodowych – Narodowe Siły Zbrojne pod komendą pułkownika Ignacego Oziewicza.

Mimo tego, że w powiecie mińskim istniały struktury podziemnego Stronnictwa Narodowego (tutejszy Zarząd Powiatowy posiadał kryptonim „XIV”), to na terenie samej gminy Cegłów Damian Sitkiewicz nie odnotował żadnych jego struktur, a najbliższa miejscowość, w której takowe były, to Mrozy, gdzie prezesem był Marian Gadomski (także żołnierz NSZ ps. „Niedźwiadek”). Struktury zbrojne SN działające na terenie pow. mińskiego posiadały natomiast kryptonim „I B” i, mimo że były one w okolicach Mińska rozwijane już od 1941 r., to Cegłów nie należał do najbardziej aktywnych miejsc w jej strukturach. Żołnierze mińscy walczyli także w Narodowych Siłach Zbrojnych (NSZ pow. mińskiego miał kryptonim „Jawor 8”), ale i one w Cegłowie nie posiadały swej placówki⁸².

⁸⁰ J. Kuligowski, *Kedyw obwodu „Mewa – Kamień” AK. Zarys akcji dywersyjno-sabotażowych na terenie powiatu mińskiego w latach 1942-1944*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 10, 2003, s. 23.

⁸¹ O działalności ruchu ludowego zob. Paweł Popiel, *Ruch ludowy i ludowcy w powiecie Mińsk Mazowiecki*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 14, 2006, s. 23-39.

⁸² D. Sitkiewicz, *Konspiracja zbrojna ugrupowań narodowych w powiecie mińskim 1939-1949. Część 1*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 23, 2015, s. 108-109.

Na terenie Cegłowa i w jego najbliższych okolicach zaczęły także działać podziemne struktury komunistyczne. Największym ośrodkiem okupacyjnych formacji komunistycznych na tym terenie był rzecz jasna nieodległy Mińsk z najsławniejszymi miejscowymi komunistami – rodziną Nalazków⁸³. Co prawda Damian Sitkiewicz, wyliczając mińskich komunistów nie odnotował nikogo z Cegłowa⁸⁴, ale wiadomo, że kontakty z organizacją komunistyczną utrzymywali: Piotr Szafrąński z Cisia oraz małżonkowie Feliks i Marianna Zawiszowie z Pełczanki⁸⁵. Poza wszystkim jednak mieszkanie Szafrąńskiego było punktem kontaktowym dla komunistów z Warszawy i Siedlec, a Zawiszowie współpracowali z komunistami incydentalnie i były to kontakty wynikające z ich powiązań rodzinnych.

Do działalności podziemnej zatem bardzo szybko włączyła się tutejsza młodzież, ale korzystano głównie z doświadczeń przedwojennych oficerów i instruktorów. Szeroki wachlarz organizacji sprawił, że gdy w lutym 1942 r. dokonano scalenia ugrupowań podziemnych w Armię Krajową, w okolicach Cegłowa przystąpiono do szkolenia żołnierzy tej formacji.

Akowskie podziemie cegłowskie miało na swym koncie szereg sukcesów. Szerokim echem odbiła się akcja dywersyjna, polegająca na spaleniu w czerwcu 1943 r. tartaków w Mieni i Mrozach, wykorzystywanych przez okupanta hitlerowskiego do wywozu potrzebnego im drewna. Korzystną z punktu widzenia podziemnego państwa była także akcja sabotażowa, polegająca na likwidacji połączeń i słupów telegraficznych w okolicach Cegłowa⁸⁶. Stałym elementem szkolenia żołnierzy podziemia była także zorganizowana akcja obserwacji linii kolejowej z Warszawy do Siedlec. Dzięki temu podziemie wiedziało o intensywności działań na froncie wschodnim oraz otrzymało doskonałą okazję do kupowania, bądź wykradania broni i amunicji żołnierzom jadącym na front. Komendantem Armii Krajowej w okręgu mińskim „Mewa” na początku był Ludwik Wolański ps. „Lubicz”, a tereny gmin Cegłów, Chróścice, Kałuszyn i Kuflew stanowiły

⁸³ Rodzina Nalazków mieszkała w podmińskiej wsi Gliniak. Głową rodziny był Stanisław (1890-1943), przedwojenny komunista, który do swych idei przekonał żonę oraz dzieci. 31 stycznia 1943 r. Niemcy zlikwidowali w ich domu punkt kontaktowy. Po wojnie rodzina ta stała się symbolem komunistycznej walki z okupantem niemieckim.

⁸⁴ Zob. D. Sitkiewicz, *Charakterystyki okupacyjnych działaczy...*, dz. cyt., s. 255-260.

⁸⁵ Zob. *Okręg siedlecki 1942-1944. Z walk PPR, GL i AL*, pod red. Tadeusza Pietrzaka, Warszawa 1977, s. 47-48. Feliks Zawisza był rodzonym bratem mińskiego przedwojennego dorożkarza, aktywisty komunistycznego i żołnierza Gwardii Ludowej Stanisława Zawiszy ps. „Stalowy”, którego śmierć uwieczniono na tablicy znajdującej się do dziś na froncie budynku mińskiej Wojskowej Komendy Uzupełnień (w czasie wojny była to siedziba Gestapo).

⁸⁶ Mirosław Lissowski, *Oddział partyzancki i działalność dywersyjna w obwodzie „Mewa – Kamień” (miasto i powiat Mińsk Mazowiecki)*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 10, 2003, s. 50.

IV Ośrodek tego okręgu, liczący łącznie około 250 ludzi. Jego dowódcą był Józef Pajda ps. „Roman”, a cegłowskim plutonem dowodził, wspominany wcześniej, Wiktor Mrozek.

Do najważniejszych akcji żołnierzy AK z okręgu „Mewa” z całą pewnością zaliczyć należy atak w dniu 9 czerwca 1943 r. na miński urząd pracy (Arbeitsamt), dzięki któremu zniszczono hitlerowskie dokumenty, które posłużyły im miały do wywozu miejscowych Polaków na roboty do Niemiec. Akcją tą dowodził Piotr Chabiera, pod komendą którego wzięli w niej udział żołnierze mieszkający w Cegłowie i okolicach⁸⁷. W tym samym czasie, późną wiosną 1943 r. żołnierze IV Ośrodka „Mewy” przeprowadzili także akcje na okupacyjne urzędy gminy w Cegłowie i Kałuszynie i obie akcje zakończyły się sukcesem (akcję w Kałuszynie powierzono oddziałowi z Cegłowa). Jak wspominał Wiktor Mrozek, dywersja w niemieckich urzędach stała się doskonałą okazją do weryfikacji umiejętności zdobytych w trakcie szkolenia oraz, tak na prawdę, chrztem bojowym cegłowskiej młodzieży zaangażowanej w walkę z okupantem. Częściowym niepowodzeniem zakończyła się natomiast akcja likwidacji dokumentów w urzędzie gminy w Cegłowie, ponieważ oddziałowi z Mrozów nie udało się wejść do budynku. Nie oznaczało to wcale, że dokumentów w Cegłowie nie udało się zniszczyć. Znaleziono na to inny sposób, bo dokonali tego sami pracownicy gminy. Działaniami tymi dowodzili co prawda Płatek i Mrozik, ale decydująca w tej akcji okazała się pomoc ówczesnego wójta gminy Cegłów – Arnolda Scholza (Niemca) oraz sekretarza gminy Stanisława Nasiorowskiego. To dzięki nim, żołnierzom podziemia udało się dokumenty wynieść i zniszczyć w lesie⁸⁸. Inną jeszcze formą walki z Niemcami była likwidacja usłużnych wobec nich konfidentów oraz piętnowanie bliskich stosunków Polek z Niemcami. Szczególny rozgłos przyniosły z całą pewnością akcje wobec współpracujących Polaków – policjantów granatowych z Dębego i Kałuszyna oraz donosiela z Mieni. Zachowała się także informacja, że nawet pod koniec okupacji hitlerowskiej cegłowscy żołnierze Armii Krajowej wykonali wyrok sądu na kobietach utrzymujących kontakty z okupantem. Jak informował polski kontrwywiad kobiety te wychłostano i ostrzyżono, a za czyn ten 28 maja 1944 r. 9 osób z Cegłowa zostało zaaresztowanych przez żandarmów z Mrozów. Aresztowani zostali przewiezieni 1 czerwca do aresztu *Kriminalpolizei* w Mińsku do dyspozycji gestapo⁸⁹.

⁸⁷ O przebiegu akcji szerzej: Z. Gnat-Wieteska, dz. cyt., s. 29-30 oraz J. Kuligowski, *Akcja na Arbeitsamt w Mińsku Mazowieckim – w 60. rocznicę wydarzeń*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 10, 2003, s. 53-56.

⁸⁸ D. Grzegorzczak, Cegłów – Mrozy..., dz. cyt., s. 102-103.

⁸⁹ D. Sitkiewicz, *Wobec dwóch wrogów. Raporty kontrwywiadowcze obwodu „Jamnik” – „Kamień” Armii Krajowej kwiecień-lipiec 1944 r.*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 22, 2014, s. 124.

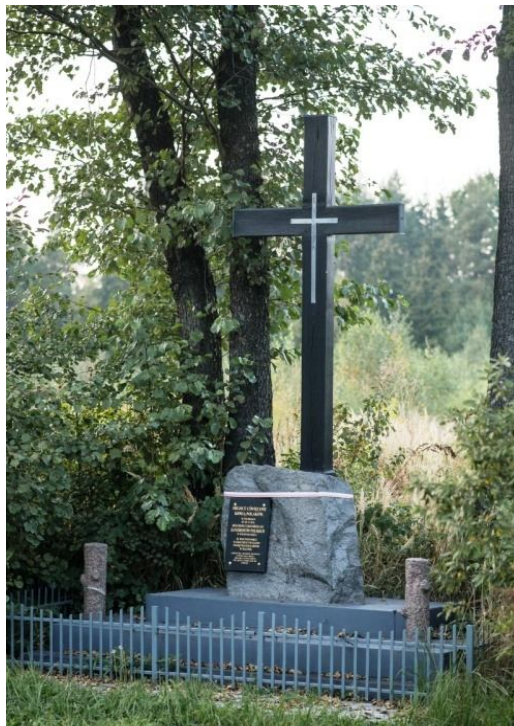
81. Pacyfikacja Cegłowa (czerwiec 1943 r.)

Za zaangażowanie w trwanie Polskiego Państwa Podziemnego przyszło mieszkańcom Cegłowa jednak płacić najwyższą cenę. W zasadzie od samego początku okupant niemiecki rozpoczął akcję wywożenia na roboty mieszkańców tutejszej gminy. Dotychczasowe opracowania wymieniały osoby, które zmuszone zostały przez okupanta do niewolniczej pracy. Niemniej jednak najtragiczniejsze chwile przeżywał Cegłów i okoliczne miejscowości w dniach, w których dochodziło do pacyfikacji miejscowości. Preludium tego typu zdarzeń miało na pewno miejsce już we wrześniu 1939 r., ale śmierć cegłowskich harcerzy nie była ostatnią.

Tragiczny los nie ominął także społeczności cegłowskich Żydów. Już z końcem 1939 r. okupant niemiecki zakazał im wychodzenia z domów bez widocznej Gwiazdy Dawida oraz przewidział dla nich dłuższą godzinę policyjną. Z uwagi jednak na niewielką populację w Cegłowie i okolicach, tutejsi Żydzi w listopadzie 1941 r. przeniesieni zostali do getta w Mrozach i zamknięci. Tam, zdolni do wysiłku fizycznego, zmuszani byli do pracy w podobozach m.in. w Chyżynach, Jeziorku, Kołbieli i Mieni⁹⁰. Ostateczna likwidacja getta w Mrozach nastąpiła z końcem 1943 r., kiedy wywieziono ich do Trebłinki i tam zgładzono.

⁹⁰ Ewa M. Borkowska, *Obozy pracy przymusowej dla Żydów w powiecie mińskim w latach 1939-1943*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 23, 2015, s. 79.

Za pomoc Żydom w Generalnej Guberni groziła kara śmierci, a mimo to, mieszkańcy Cegłowa nieśli pomoc swym żydowskim sąsiadom. Szczególne wielu ukrywano w Cegłowie oraz podceglowskiej wsi Cisiu, ale pomagali w tym procesie także harcerze z Cegłowa, którzy zaangażowani byli w akcję

82. Krzyż przy torach

dostarczania produktów pochodzących z nieodebranych paczek, ukrywającym się Żydom⁹¹. Na pewno w Cisiu rodzina Kieliszczyków ukrywała Freję i Fatimę wraz z ich dziećmi, ale gdy tylko zostali ostrzeżeni o groźnym im niebezpieczeństwie, wywieziono ich w bezpieczne miejsce. W Cegłowie natomiast, Jan Wąsowski ukrywał rodzeństwo: Esterę, Jojne i Mendla Goldsteinów oraz małego Mosze, którzy byli jego przedwojennymi sąsiadami.

Jedna z najtragiczniejszych pacyfikacji rozpoczęła się w nocy z 27 na 28 czerwca 1943 r., gdy po odbytych w Cegłowie odpuście wieś otoczyli Niemcy⁹². Nie do końca pewny był powód dla tego to zrobili. Oprócz chęci wyłapania ukrywanych Żydów i ukarania Polaków zaangażo-

⁹¹ Z. Gajowniczek, dz.cyt., s. 93.

⁹² Stanisław Wroński, Maria Zwolak, *Polacy-Żydzi 1939-1945*, Warszawa 1971, s. 362

⁹³ *Przewodnik encyklopedyczny*, s. 242.

1939 r. Obelisk ten ustawiono na placu Anny Jagiellonki w Cegłowie, a w pobliżu miejsca egzekucji dokonanej w Cegłowie – naprzeciw przystanku kolejowego, w 1981 r. wzniesiono krzyż upamiętniający pomordowanych mieszkańców Cegłowa i Cisia.

Reakcja podziemnych struktur polskich na pacyfikację Cegłowa była niemal natychmiastowa, bo już 22 lipca 1943 r., a więc niecały miesiąc po wydarzeniach w Cegłowie. Tego dnia oddział plut. Jana Rechnio ps. „Dzierżyński” dokonał udanego zamachu na kierującego akcją Johana Schmidta, szefa Gestapo w Mińsku. Jak wspominał Stanisław Gelo ps. „Samouk”: „Schmidt krzychał [wówczas]: *za co mnie zabijacie?*. Na [tak] zadane pytanie dała dopiero odpowiedź prasa podziemna w artykule poświęconym tej akcji. *Za Cegłów*”⁹⁷. Nie była to jednak ostatnia pacyfikacja w cegłowskiej gminie – 7 sierpnia 1943 r. doszło bowiem do kolejnej w Podcierniu, tego dnia bowiem Niemcy zgładzili 9 mieszkańców tej miejscowości. Czy była to zemsta za zabicie kata Cegłowa – Schmidta? Tego ustalić już dziś nie sposób, ale wykluczyć zupełnie nie można.

Wspomniana wyżej pomoc mieszkańców Cegłowa i okolic w ukrywaniu żydowskich sąsiadów nie była jednostkowa. Pomoc Polakom narodowości żydowskiej w tej miejscowości miała charakter zorganizowany. W tym miejscu na szczególną uwagę zasługuje fakt, że przez cały okres okupacji właścicielem domu w Cegłowie był pierwszy przewodniczący Rady Pomocy Żydom „Żegota” – Julian Grobelny ps. „Trojan”⁹⁸. Jak wspomniano już wcześniej do Cegłowa sprowadził się dopiero w drugiej połowie lat 30-tych, ale tu właśnie rozpoczął swą pracę w podziemiu, a jego cegłowski dom stał się bardzo szybko punktem kontaktowym dla żydowskiej społeczności Warszawy i Siedlec. Blisko współpracował z Ireną Sendlerową, a u Grobelnego w Cegłowie ukrywały się m.in. Maria Dąbrowska oraz, wypędzona przez Sowietów z rodzinnego dworu w Hruszowej na Polesiu, sędziwa Maria Rodziewiczówna⁹⁹. Z „Trojanem” blisko współpracowała także mariawicka siostra zakonna – Natalia Siuta. Siostra Maria Makryna, bo takie przyjęła imiona zakonne, mieszkała przy kaplicy w Jędrzejowie, gdzie także ukrywała żydowskie dzieci. Jak zauważył ksiądz Wąsowicz, s. Makryna „w czasie niemieckiej obławy we wsi Rososz¹⁰⁰ zdołała schować pod swoim habitem żydowskie dziecko i ocalić mu życie”¹⁰¹, ale też ukrywać miała w Jędrzejo-

⁹⁷ Stanisław Gelo, *Relacja z walk w okresie okupacji (akcja na Arbeitsamt w Mińsku Maz. i zamach na Schmidta)*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 1, 1992/1993, s. 40-42.

⁹⁸ O jego działalności w Cegłowie więcej: D. Sitkiewicz, *Działalność Juliana Grobelnego w latach 1939-1944 (poza „Żegotą”)*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 21, 2013, s. 103-110.

⁹⁹ D. Grzegorzcyk, *Cegłów – Mrozy...*, dz. cyt., s. 86.

¹⁰⁰ Wieś położona ok. 5 km na południowy – zachód od Cegłowa, przy drodze na Siennicę.

¹⁰¹ Ks. Jarosław Wąsowicz (SDB), *Kościół ratujący Żydów*, „Biuletyn IPN. Pismo o najnowszej historii Polski”, nr 3 (160), marzec 2019, s. 103.

wie, urodzonego i wychowanego w Mińsku Mazowieckim powojennego aktora – Jana Himilsbacha¹⁰².

Pomoc ludności żydowskiej niósł także ks. Fijałkowski – proboszcz cegłowskiego kościoła katolickiego. To dzięki niemu w tutejszym sierocińcu ukrywano dzieci ocalałe z Holokaustu, on także dostarczał konieczne akty chrztu dzieciom żydowskim. Przykładem tego typu działalności cegłowskiego księdza była uratowana mieszkanka Cegłowa Chaja Estera Szejn, która otrzymała w parafii św. Jana Chrzciciela dokumenty na nazwisko Teresa Tucholska. Rodzicami Estery, byli Fajga i Aaron Szejnowie, którzy mieli dwie córki: wspomnianą Chaję Esterę oraz młodszą Jochet. Szejnowie w Cegłowie byli właścicielami sklepu z towarami łokciowymi oraz wytwórni wody gazowanej. Aaron Szejn przed wojną przyjaźnił się z ks. Fijałkowskim, a uratowana z *Szoah* Estera mając w pamięci ich przedwojenne życie w Cegłowie, wspominała że „przyjemnie było patrzeć, jak ojciec w chałacie, z długą brodą, przechadzał się z księdzem w sutannie”¹⁰³.

Pod koniec 1940 r. Szejnowie zmuszeni zostali przez Niemców do przeprowadzenia się z Cegłowa do getta w Mrozach, tam odnalazł ich Julian Grobelny, dostarczył przygotowany przez ks. Fijałkowskiego akt chrztu, i zabrał kilkunastoletnią Esterę do Warszawy. Szejnowna, wówczas już Teresa Tucholska, w stolicy przeżyła okupację hitlerowską. Po wojnie ukończyła stomatologię i razem z mężem w 1957 r. wyemigrowała do Izraela gdzie zmarła 14 lipca 2010 r.

84. Julian i Helena Grobelni przed cegłowskim domem

¹⁰² D. Grzegorzcyk, Cegłów – Mrozy..., dz. cyt., s. 87.

¹⁰³ Jadwiga Rytłowa, *Chaja Estera Stein (Teresa Tucholska-Körner) – ocalona. Pierwsze dziecko Ireny Senderowej*, <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/wasze-opowiesci/chaja-estera-stein-teresa-tucholska-korner-ocalona-pierwsze-dziecko-ireny-senderowej> [dostęp 20.05.2020 r.].

W cegłowskim sierocińcu ukrywano dzieci pochodzenia żydowskiego, ale też placówka ta stała się miejscem, gdzie opiekę znajdowały dzieci wywiezione przez Niemców z Zamojszczyzny. Polacy wysiedleni z okolic Zamościa mieszkanie znaleźli także przy cegłowskich rodzinach, m.in. w domu Zofii Matuszewskiej, gdzie przebywali: Weronika Surma z synem Ryszardem oraz Henryk Kozar¹⁰⁴.

Dla polskiego społeczeństwa żyjącego pod okupacją niemiecką koniecznością była zatem walka o fizyczne przetrwanie narodu. Jednakowoż walka z najeźdźcami nie ograniczała się tylko do walki z bronią w rękę. Władze Państwa Podziemnego rozumiały, że oprócz walki militarnej, istotnym elementem przetrwania Polski musi być także edukacja. Rozumieli to także i sami najeźdźcy, bo natychmiast zakazali nauki języka polskiego, geografii oraz rodzimej historii. W całym kraju rozpoczęto zatem naukę dzieci i młodzieży na tajnych kompletach, na których uczono zakazanych przedmiotów. Nie inaczej było i w Cegłowie. Już w październiku 1939 r. naukę przejęła Tajna Organizacja Nauczycielska, a lekcje odbywały się na ogół w prywatnych mieszkaniach lub zabudowaniach gospodarczych. Pracę z cegłowską młodzieżą prowadzili w tym czasie: Irena i Alojzy Braclawscy, ks. Franciszek Fijałkowski, Władysław Konopski, Edward Kujawa, Wiktor Mrozek, Czesław Nielepiec, Stanisław Pułka, Gabriel Rżysko oraz Feliks Świątek, a organizatorem tajnego nauczania był inny przedwojenny nauczyciel z Cegłowa – Żukowski¹⁰⁵. Dla przykładu w roku szkolnym 1942/1943 w Cegłowie, w I i II klasie gimnazjum uczyło się łącznie 15 uczniów. Starsza młodzież natomiast nielegalną edukację kontynuowała w gimnazjum w Mrozach¹⁰⁶.

Tajne nauczanie realizowano także w prywatnej szkole mariawickiej w Cegłowie. Tam edukację prowadzono w starym budynku szkolnym, a dzielono go... z niemiecką załogą budującą lotnisko w Janowie oraz zakonspirowanym szpitalem zorganizowanym na potrzeby Armii Krajowej. Lekcje prowadzili głównie: zakonnica – siostra Maria Firmina (Genowefa Gójska) oraz przedwojenny podinspektor pow. mińskiego – Antoni Lumbe. Siostra Maria Firmina, pod pozorem nauki rysunków opowiadała dzieciom o polskiej historii, geografii i literaturze¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Beata Kozaczyńska, *Ocalone z transportów Dzieci Zamojszczyzny. Losy dzieci wysiedlonych z Zamojszczyzny do dystryktu warszawskiego 1942-1945*, Siedlce 2011, s. 181.

¹⁰⁵ *Przewodnik encyklopedyczny*, s. 351.

¹⁰⁶ Tadeusz Wójcik, Władysław Wójcik, *Tajne nauczanie w Mińsku Mazowieckim i powiecie w latach 1939-1944*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 2, 1994, s. 162-163.

¹⁰⁷ *Przewodnik encyklopedyczny*, s. 352.

**85. Uczniowie i nauczyciele szkoły powszechnej,
z ks. Fijałkowskim i dyr. Nielepcem, ok. 1940 r.**

**86. Uczniowie szkoły powszechnej w Cegłowie
z kierownikiem Czesławem Nielepcem, (1942 r.)**

Późną wiosną i wczesnym latem słyhać już jednak było idący ze wschodu front. Inaczej zaczęli zachowywać się na przedpolach Warszawy i sami Niemcy. W tym czasie, nie był to już dumny *herrenvolk*, ale wyścieńczeni wojną zwykli ludzie, którzy coraz częściej zaczęli wyręczać się swymi wschodnioeuropejskimi sprzymierzeńcami: Łotyszami, Rosjanami, czy Ukraińcami.

W II połowie lipca 1944 r. sytuacja była na tyle dynamiczna, że gdy 21 lipca 1 Front Białoruski przełamał niemiecką obronę na rzece Bug,

87. Świadectwo szkolne (1940 r.)

oraz 3. Dywizji Pancerniej SS „Totenkopf”. Uderzenie na ważny węzeł kolejowo-drogowy w Mińsku Mazowieckim powierzono siłom trzech korpusów pancernych z 2. Gwardyjskiej Armii Pancerniej gen. Aleksieja Radziejewskiego. Na południe od Mińska, w okolicach Kołbieli, doszło między 25 lipca a 5 sierpnia 1944 r. do jednej z największych bitwy pancerniej czasów II wojny światowej na terenie dzisiejszej Polski¹⁰⁸.

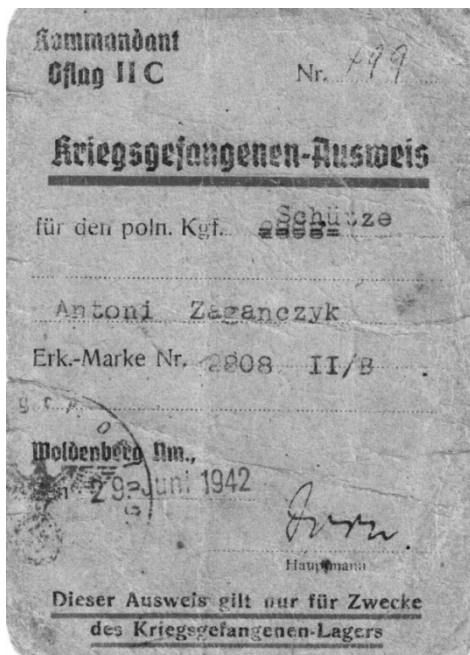
Odgłosy sowieckich czołgów dotarły do Cegłowa 28 lipca 1944 r. Tego dnia hitlerowska 73. Dywizja Piechoty oraz Dywizja „Hermann Göring”

w przeciagu zaledwie tygodnia wykonał 160 kilometrowy marsz ku Warszawie. Już bowiem 28 lipca niemiecka 9. Armia, która otrzymała zadanie obrony wschodniego przedmościa Warszawy, zaatakowana została przez sowiecką 2. Armię Pancerną na rubieży Kołbiel – Siennica – Cegłów – Jędrzejów. Do obrony Warszawy Niemcy wyznaczili m.in. stającą pod Garwolinem 73. Dywizję Piechoty gen. Friedricha Franka, uzupełnioną wkrótce przez elitarną Dywizję Spadochronową SS „Hermann Göring”. Niemiecką obronę Warszawy uzupełniał, z rejonu Siedlec, także IV. Korpus Pancerny SS Obergruppenführera Herberta Gille. Składał się on z dwóch doskonale wyszkolonych i wyposażonych jednostek: 5. Dywizji Pancerniej SS „Wiking”

¹⁰⁸ O bitwie na przedpolach Warszawy szerzej: Norbert Bączyk, *Sowiecki 16 Korpus Pancerny pod Warszawą (29 lipca–6 sierpnia 1944)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, nr 4/2 (2013), s. 53–72.

bronieć się miała na linii Kołbiel – Siennica – Cegłów przed uderzeniem 3. i 8. sowieckiego Korpusu Pancernego. Zadaniem Sowietów było przełamanie pozycji niemieckich, opanowanie dróg Warszawa – Siedlce na wschód od Mińska i odrzucenie przeciwnika od węzła kolejowodrogowego.

W trakcie tak dużej bitwy pancерnej planowana, w mińskim IV Ośrodku AK, akcja „Burza” nie była łatwa do przeprowadzenia. Cegłowsko-mroziańska AK w lipcu 1944 r. dysponowała jedną kompanią, w skład której wchodziło około 240 żołnierzy, a jego dowódcą pozostawał por. Józef Pajda. Na wyposażeniu pododdział ten posiadał karabiny, pistolety maszynowe, 4 CKM-y i 8 RKM-ów¹⁰⁹. Ostre pogotowie bojowe ogłoszono tu już 20 lipca, i na odprawie w Mrozach ustalono, że grupowanie żołnierzy IV Ośrodka nastąpi w lesie pod Wołą Rafałowską, następnie pododdziały przegrupują się do Kałuszyna, aby opanować miasteczko. Z uwagi na odgłosy nadchodzących wojsk sowieckich, pierwotny plan zmieniono i najpierw 26 lipca zajęto Mrozy, a następnego dnia uderzono na Cegłów. Celem działania żołnierzy AK w Cegłowie była tzw. szkoła mariawicka, w której stacjonowała niemiecka kompania piechoty. Uderzenie nastąpiło w nocy z 27 na 28 lipca i w wyniku walk pododdział niemiecki zmuszony został do wycofania się ze szkoły, przy stratach 5 rannych i 3 zabitych. Dodatkowo Polacy zdobyli w Cegłowie dwa wozy amunicji, pojazd opancerzony oraz zajęli przystanek kolejowy. Działaniami Polaków dowodził, wielokrotnie już wspomniany, przedwojenny cegłowski nauczyciel – Wiktor Mrozek¹¹⁰. Po wyzwoleniu, w ramach akcji „Burza”, żołnierze AK z Mrozów i Cegłowa kontynuowali swój marsz na zachód i w kolejnych dniach doszli do lasów na południe od Mińska w rejon Chmielew – Marianka. Tam zaplanowano

88. Przepustka strzelca Antoniego Zagańczyka, jeńca Oflagu II C w Woldenbergu

¹⁰⁹ Jan Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar Warszawski Armii Krajowej. Studium wojskowe*, Lublin 1992, s. 433.

¹¹⁰ Z. Gajowniczek, dz. cyt., s. 71.

dla nich rejon wyjściowy, skąd wyruszyć miał ze swymi podkomendnymi „Lubicz” – por. Ludwik Wolański¹¹¹. Ich celem był Mińsk Mazowiecki, wyzwolony ostatecznie 30 lipca 1944 r.

Działania IV Ośrodka AK zbiegły się zatem z aktywnością Sowietów na prawym ich skrzydle batalii siennickiej, ponieważ do 29 lipca udało im się przełamać niemiecką obronę, a ich oddziały przegrupowały się na północ i północny-wschód, bliżej warszawskiej Pragi. Tym samym dzień 28 lipca 1944 r. dla Cegłowa i jego najbliższych okolic, był pierwszym dniem bez okupacyjnych wojsk niemieckich. Nie oznaczało to jednak spokoju, bo gdy ustąpił jeden okupant, w jego miejsce pojawił się kolejny.

89. Odznaka Grunwaldzka za udział w wojnie kaprala Michała Gałazki wydana przez Rejonowego Komendanta Uzupełnień w Mińsku Mazowieckim

¹¹¹ Jarosław Orliński, *Operacja „Burza” w obwodzie mińskomazowieckim*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, z. 11 (2003/2004), s. 87-88 oraz 90-91.

Cegłów i okolice w latach 1944–2020

Zgrupowane w rejonie Chmielew – Marianka pododdziały AK dowiedziały się, że 1 sierpnia o godz. 17.00 w Warszawie wybuchło powstanie. W tym czasie toczyły się już rozmowy między Armią Krajową a dowództwem armii rosyjskiej stacjonującej w Mińsku i okolicach. Polacy wyrażali gotowość kontynuowania dalszej walki z Niemcami, a po wybuchu powstania w Warszawie chcieli pomóc swym towarzyszom broni, którzy rozpoczęli bój o stolicę. Inne plany wobec nich mieli jednak Sowieci, bo po pierwsze nie uznawali oni żołnierzy AK za swych sprzymierzeńców, a po drugie widzieli w nich elitę społeczeństwa polskiego, które ma inny pomysł na urządzenie swego kraju po wyzwoleniu. Już 5 sierpnia do Marianki dotarł mjr Tadeusz Sztumberk-Rychter, szef sztabu 27. Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK, i poinformował zgromadzonych, że pod Lubartowem Sowieci rozbroili jego macierzysty oddział. Wiadomość ta nie pozostawiała zgromadzonym pod Mińskiem AK-owcom żadnych nadziei co do intencji Rosjan. Następnego dnia, 6 sierpnia w Mariance dowództwo Podokręgu Wschodniego Obszaru Warszawa AK dokonało przeglądu swych wojsk i nakazało przegrupowanie ich do Mieni. Tam doszło do spotkania z Sowiecami i od tego momentu rozpoczęło się rozbrajanie, walczących przez pięć lat z Niemcami, żołnierzy Armii Krajowej. W Mieni dowódca sowieckiego 8. Korpusu Pancernego, gen. Aleksiej Popow zaproponował, dowódcy podokręgu – pułkownikowi Hieronimowi Suszczyńskiemu, rozmowy na temat wspólnych przedsięwzięć, ale pozostałych Polaków internował w przedwojennym ośrodku dla tramwajarzy w Mieni. Kolejnej nocy żołnierze AK spili alkoholem sowieckich strażników, i w ogromnej większości uciekli z ośrodka.

Samo spotkanie dowódców, Sowieci wyznaczyli w Niedziałce na dzień 7 sierpnia 1944 r., ale zamiast rozmów, Suszczyński i przebywający z nim oficerowie zostali rozbrojeni i internowani w Niedziałce, w ciągu kolejnych dni przewiezieni, przez obóz na Majdanku, do więzienia Lefortowskiego w Moskwie, gdzie przez trzy tygodnie poddawano ich przesłuchaniom. Losu Suszczyńskiego uniknął natomiast dowódca okręgu mińskiego – por. Wolański. Po rozbrojeniu zwartych oddziałów Armii Krajowej na terenie powiatu mińskiego władze wyznaczone przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego rozpoczęły pobór mężczyzn do wojska. Akcja ta nie spotkała się jednak z entuzjazmem Polaków, bo Sztab Naczelny Wodza 19 września 1944 r. otrzymał z Polski depeszę, z której dowiedział się, że „w Mińsku Mazowieckim z zarejestrowanych 5000, do wojska stawilo się około 1000, a i ci w drodze do pociągu wszyscy zbiegli. Z 800 złapanych przez NKWD około 200 uciekło”¹¹².

¹¹² Tamże, s. 97.

Tragiczny epilog cegłowskich i mroziańskich żołnierzy Armii Krajowej wybrzmiał na jesieni następnego roku. 24 września 1945 r., w Woli Rafałowskiej, cegłowskie i mroziańskie oddziały Armii Krajowej złożyły swą broń. Jak podają autorzy *Informatora encyklopedycznego*, pomysłodawcą całego przedsięwzięcia był gen. Iwan Sierow, enkawudowski namiestnik Stalina na Polskę¹¹³. Ciekawostką związaną z tamtymi uroczystościami, był reportaż przygotowany przez ogólnopolską Polską Kronikę Filmową. Materiał, sygnowany numerem 29/45, swą premierę miał 11 października 1945 r., i dzięki jej zachowanym kadrom możemy zobaczyć, jak wielu młodych ludzi wówczas żyjących, zaangażowanych było w walkę z hitlerowskim okupantem. Twórcy PKF informowali o 1000 młodych ludzi walczących w strukturach AK w Obwodzie „Mewa-Kamień”. Z filmu dowiadujemy się również, że tamta uroczystość rozpoczęła się mszą polową, celebrowaną przez kapelana IV Okręgu – księdza Kazimierza Fertaka z Mrozów. Wziął w niej udział także płk Jan Mazurkiewicz ps. „Radosław”, który 8 września 1945 r. zwrócił się, do byłych żołnierzy Armii Krajowej oraz osób pozostających w konspiracji, z apelem o ujawnienie się oraz skorzystanie z amnestii. Po mszy św., żołnierze AK z okolic Cegłowa, Mrozów i Mińska zdali swą broń, ale komunistyczna bezpieka otrzymała doskonałe narzędzie do wyszukiwania ludzi, których uznawała za swoje największe zagrożenie. Niemal natychmiast rozpoczęły się aresztowania i przesłuchania, w wyniku których polscy żołnierze otrzymali wyroki więzienia. Pracami tymi kierował płk Józef Czaplicki (właściwie nazwisko Izydor Kurc) – od sierpnia 1945 r. zastępca dyrektora I departamentu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego¹¹⁴, także zresztą obecny na uroczystościach pod Mrozami.

Rozbicie struktur poakowskich wzmogło natomiast działalność pododdziałów NSZ-u. Ich akcje rozgrywały się co prawda w powiecie mińskim, ale na ogół z dala od Cegłowa, a jedyna akcja NSZ w tej miejscowości, odnotowana przez D. Sitkiewicza, miała miejsce 17 października 1946 r. Tego dnia właśnie, „w Cegłowie zorganizowali akcję zbrojną przeciwko sołtysom, którzy zebrali się na spotkaniu wszystkich sołectw (gromad) gminy. Sołtysi przybyli z pieniędzmi z podatków zebranymi od gospodarzy. Żołnierze [NSZ] byli uzbrojeni w 1 *Schmeisser* (właś. MP40) i 2 pistolety”, i jak donosił informator komunistycznej bezpieki, żołnierze ci zabrali w sumie 150000 złotych¹¹⁵.

¹¹³ *Informator encyklopedyczny*, s. 15.

¹¹⁴ Dane płk. Kurca (Czaplickiego) za Biuletynem Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/41555> [dostęp 26.05.2020 r.].

¹¹⁵ D. Sitkiewicz, *Konspiracja zbrojna ugrupowań narodowych...*, dz. cyt., s. 116.

90. Ujawnienie żołnierzy AK, Wola Rafałowska 1945 r.

91. Msza św. podczas ujawnienia AK w Woli Rafałowskiej

II wojna światowa przechodziła już jednak do historii. Mieszkańcy Cegłowa i jego najbliższych okolic wrócić mogli do swych codziennych prac. Czekali ich także odbudowa ze zniszczeń, jakie pozostawili po sobie okupanci. Aktywnie włączono się także w odbudowę stolicy. Ludzie wyznaczeni przez Moskwę na rządzących w Polsce, już na jesieni 1944 r. rozpoczęli powoływanie władz w powiecie mińskim. W Cegłowie ważną postacią był na pewno przedwojenny działacz socjalistyczny, członek podziemnych struktur PPS-WRN i pierwszy szef „Żegoty” – Julian Grobelny. Ukrywający się przed Niemcami pod pseudonimem *Trojan*, był organizatorem siatki kurierów, którzy przekazywali informację między gettami w Warszawie i w Siedlcach. Jak słusznie zauważa D. Sitkiewicz Trojan także w Cegłowie stworzył swego rodzaju organizację pomocową, do której z całą pewnością zaliczyć możemy i księdza katolickiego Fijałkowskiego, i zakonnicę mariawicką – s. Makrynę, ale też miejscowego kasjera kolejowego – Ludwika Jarzabę i cegłowską działaczkę SL „Roch” – Reginę Kubalską¹¹⁶.

W ostatnich dniach lipca 1944 r., powołano co prawda miejskie i powiatowe władze w Mińsku Mazowieckim, które wyłoniono spośród osób uznających Rząd Londyński, ale co mało zaskakujące – nie odpowiadały one władzom instalowanym przez Moskwę. Wyłonienie się władz polskich nastąpiło w chwili opuszczenia miasta przez Niemców. Działająca dotąd w podziemiu Delegatura Rządu RP na Kraj, na czele Zarządu Miasta postawiła burmistrza Hipolita Konopkę, z zastępcą Feliksem Pokorskim. Starostą powiatu mińskiego został wówczas Stefan Janczak, a jego zastępcą Zbigniew Brauliński. W tym samym czasie powołano do życia Wojskową Komenda Miasta z chor. Bolesławem Madrakiem ps. „Jaśmin” na czele. I to właśnie te osoby, z nadania Delegatury działac mieli na rzecz mieszkańców Mińska i tutejszego powiatu w imieniu polskich władz. Ich działalność zakończyli Sowieci bardzo szybko, bo już 7 sierpnia 1944 r., aresztując przy okazji m.in. Janczaka i Madraka¹¹⁷. Wybór nowych władz miejskich Mińska z nadania PKWN przeprowadzono już na początku sierpnia, jednak dopiero w październiku 1944 r. starostą powiatu mińskiego został mieszkaniec Cegłowa Julian Grobelny, który tę funkcję pełnił do swej śmierci w grudniu 1944 r.¹¹⁸. Autor artykułu o postawie Grobelnego na jesieni 1944 r. na urzędzie starosty w Mińsku opisał jego mało honorowe działania w tym czasie – ale ówczesna postawa i wysługiwanie się PKWN-owskiemu namiestnikom, w żaden sposób nie przekreślały jednak jego bohaterskiej postawy w latach okupacji hitlerowskiej.

¹¹⁶ Tenże, *Działalność Juliana Grobelnego w latach 1939-1944 (poza „Żegotą”)*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 21, 2013, s. 104-105.

¹¹⁷ J. Orliński, dz. cyt., s. 91-92.

¹¹⁸ D. Sitkiewicz, *Działalność Juliana Grobelnego...*, dz. cyt., s. 111-112.

RZECZPOSPOLITA-POLSKA

Resort Rolnictwa i Reform Rolnych

W wykonaniu dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego o wprowadzeniu Reformy Rolnej z dnia 6 września 1944 roku,

potwierdza się, że ob. Maciejewski Aleksander
ze wsi Wózbina gminy Cegłów
powiatu Mińskiego województwa Warszawskiego
otrzymał nadział ziemi 360ba z majątku poniemieckiego (na Eksp. Powiat. Am. 1940 k. 20. Strona 20)
gminy Cegłów powiatu Mińskiego
województwa Warszawskiego położonej w Wózbienie
od polowania Stolarza od polnicy smaż. Gadajko Andrzeja
za Nr 9 i inventarza _____
(wg planu lub szkicu)

Arrows, kol, zielona, pióg, brona i sp.

Dokument niniejszy służy za podstawa dla sporządzenia aktu rejestracyjnego o nabyciu na własność gospodarstwa.

Miejsce po przed:
Państwowy P. S. W. dla spraw
Reform Rolnych

Kierownik Powiatowego
Urzędu Ziemińskiego

PELNOMOĆNIK P. S. W. dla spraw
REFORMY ROLNEJ
za powiat _____

92. Dokument uwłaszczeniowy Aleksandra Maciejewskiego

Sedlin¹²² (3,19 ha), Rudolfa Flinta¹²³ (0,81 ha), Aleksandra Kokoszki¹²⁴ (3,4 ha), Rudolfa Szejnerta¹²⁵ (5,38 ha), Otto Hermsa¹²⁶ (8,35 ha), Pauliny Hildebrand¹²⁷ (13,71 ha) oraz Antoniny Westfal¹²⁸ (9,97 ha). W ten sposób mieszkańcy Pełczanki otrzymali „reformową” ziemię, z czego z byłej własności Roznagielów działki otrzymali: Kazimierz Duda, Stanisław Laskus,

W 1944 r. w Cegłowie i jego najbliższych okolicach zaszły duże zmiany własnościowe. Na jesieni i zimą przełomu lat 1944/1945 nowe władze przeprowadziły reformę rolną. W przypadku Pełczanki, Rudnika i Wózbina Polska „Ludowa” dysponowała dodatkowo majątkiem pozostawionym przez cegłowskich Niemców. W zbiorach Archiwum Państwowego w Siedlcach zachowały się trzy posyty, dzięki którym możemy uzupełnić naszą wiedzę o wydarzeniach związanych z przydziałem ziemi po koloniastach niemieckich.

W największej wsi „niemieckiej” – w Pełczance wykorzystano działki należące wcześniej do: Emilii Roznagiel¹¹⁹ (6,49 ha), Juliusza Kurtza¹²⁰ (5,16 ha), Henryka i Frydrycha Jessów¹²¹ (6,08 ha), Wandy

¹¹⁹ APS, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, *Grunty – klasyfikacja, uwłaszczenia, parcelacja. Wieś: Pełczanka, gromada Cegłów (poniemieckie)* [przydział ziem], zespół nr 62/498/0, sygn. 1295, k. 2.

¹²⁰ Tamże, k. 36.

¹²¹ Tamże, k. 51.

¹²² Tamże, k. 62.

¹²³ Tamże, k. 71.

¹²⁴ Tamże, k. 76.

¹²⁵ Tamże, k. 105.

¹²⁶ Tamże, k. 123 i 130.

¹²⁷ Tamże, k. 149.

¹²⁸ Tamże, k. 174.

Józef Winnik oraz Waław Winnik; po Kurcach ziemię otrzymali: Stefan i Bolesław Rutkowsy; po Jessach: Anna Szafrńska i Ignacy Maciejewski (on także po Flincie); po Kokoszce: Waław Chojnacki; po Sedlinach: Józef Bożym i Władysław Gałęcki; po Sztajnertach: Władysław Kieliszczyk, Filip Wołosiak oraz Stefan Kurek; po Hermsie: Stanisław Winiarek i Helena Wierzbicka, po Hildebrantach: Leon Mystkowski, Kazimierz Jędreas, Ignacy Maciejewski i Bronisława Leska; po Westfalach natomiast: Stefan Lasota, Józef Ryfka i Bronisław Duda.

W Woźbinie pozostała spustkowana ziemia: po Elżbiecie Zych¹²⁹ (0,43 ha), po spadkobiercach Aleksandra Cyglera¹³⁰ (1,91 ha) oraz po małżonkach Annie i Auguście Pieńko¹³¹ (3,43 ha). Działkę po E. Zych otrzymał Walerian Zych, po Cyglerze Apolonia Makowska, a po Pieńkach – Aleksander Maciejewski. W Rudniku swą ziemię mieli natomiast: wspomniana już Elżbieta Zych¹³² (0,57 ha) oraz Emil Mauer i Emilia (Emma) Mauer¹³³ (3,47 ha). Po Mauerach ziemię otrzymali: Stefan Szymorowski, Władysław Malesa i Aleksander Zych (on też otrzymał działkę po E. Zych).

93. Uczniowie szkoły powszechnej (1945 r.)

¹²⁹ APS, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, *Grunty – klasyfikacja, uwłaszczenia, parcelacja*. [Wieś Wróżbin], zespół nr 62/498/0, sygn. 1308, k. 3.

¹³⁰ Tamże, k. 9.

¹³¹ Tamże, k. 23.

¹³² APS, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, *Grunty – klasyfikacja, uwłaszczenia, parcelacja* [Wieś Rudnik], zespół nr 62/498/0, sygn. 1297, k. 8.

¹³³ Tamże, k. 45.

Istotnym faktem będzie przypomnienie, że działki te podzielono w taki sposób, aby nie przekraczały powierzchni 5 ha oraz, co najistotniejsze – bardzo duża część cegłowskich Niemców sama wyjechała z Polski jeszcze przed 1938 r., resztę zaś (również dobrowolnie) w latach 1939-1944 sprowadzono do Niemiec. Spośród byłych osadników niemieckich pod Cegłów wróciła po zakończeniu wojny tylko jedna osoba pochodzenia niemieckiego. Była to Berta Rżysko, córka Edwarda i Anny Krutof. Berta miała jeszcze trzech braci: Arnolda, Edwarda i Teofila. Jej bracia z matką wyjechali z Rudnika do Niemiec już w 1940 r. (Edward Krutof zmarł w 1919 r.). Powodem, dla których matka i jej bracia opuścili podceglowską wieś była podpisana przez nich Volkslista¹³⁴. Berta natomiast czuła się Polką (jak sama pisała „dobrą Polką”), i zamiast zadeklarować swe niemieckie pochodzenie, przyjęła Kenkartę¹³⁵. Mimo gróźb ze strony Niemców nie przyjęła tym samym obywatelstwa III Rzeszy i zmuszona została do ukrywania się pod przybranym nazwiskiem. W sierpniu 1946 r. zwróciła się do władz powiatowych o zwrot ziemi po rodzicach, a wsparli ją w tym inni mieszkańcy Rudnika i Woźbina, m.in.: Józef Wójcicki, Stanisław Galik, Jan Arasim i Stanisław Krusiewicz. Decyzją z 12 grudnia 1946 r. unieważniono wcześniejszą o uwłaszczeniu jej ojcowizny i Berta Rżysko otrzymała z powrotem należną jej ziemię (łącznie 11,76 ha)¹³⁶. Parcelacja działek pozostałych po Niemcach zakończyła ich pobyt w podceglowskich wsiach – dziś milczącymi świadkami ich historii na terenie gminy Cegłów są cmentarze – odnowiony niedawno, w Tyborowie oraz niemal zapomniany w lesie na zachód od Pełczanki.

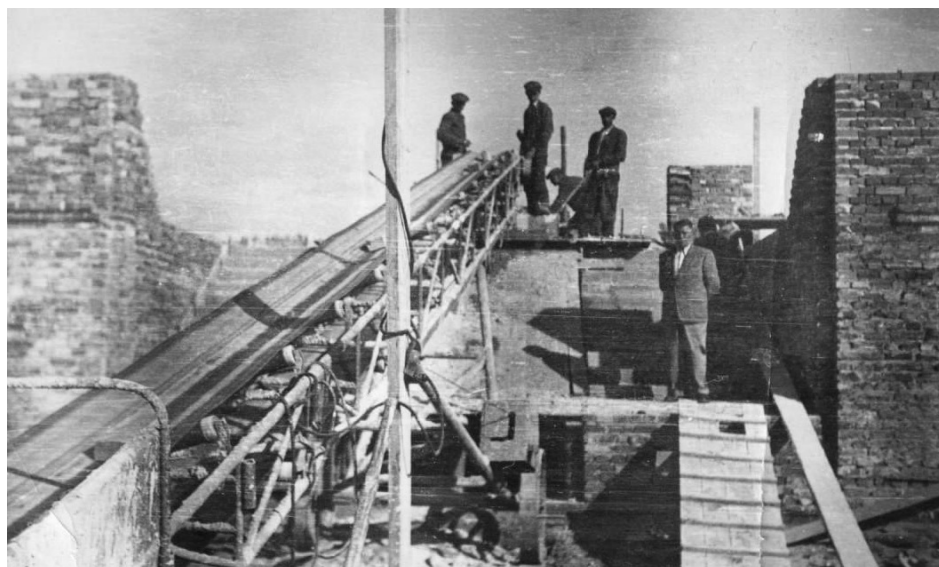
Wojska sowieckie, które przybyły do Cegłowa pod koniec lipca 1944 r. zajęły niektóre prywatne domy mieszkańców oraz kwatery zajmowane wcześniej przez Niemców, (wykorzystali budynek prywatnej szkoły mariawickiej), i przebywali tu do 17 stycznia 1945 r., czyli początku kolejnego etapu ich ofensywy na Berlin. Wkrótce władze w Cegłowie rozpoczęły przygotowania do uruchomienia procesu edukacji. Ponieważ w miejscowości tej szkoła powszechna wciąż nie posiadała własnego budynku, zdecydowano się umieścić ją w drewnianym budynku prywatnej szkoły mariawickiej (ją władze komunistyczne zlikwidowały w 1946 r.). Oprócz samego budynku, przy organizacji szkoły korzystano ze zgromadzonego w szkole

¹³⁴ Volkslista – niemiecka lista narodowościowa dla osób na terenach zajętych przez III Rzeszę, deklarujących pochodzenie niemieckie i przywiązanie do tego narodu.

¹³⁵ Kenkarta – dokument tożsamości wydawany obligatoryjnie przez władze hitlerowskie, wszystkim nieniemieckim mieszkańcom Generalnego Gubernatorstwa, którzy ukończyli piętnasty rok życia.

¹³⁶ APS, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, *Grunty – klasyfikacja, uwłaszczenia, parcelacja. [Wieś Wróżbin]*, zespół nr 62/498/0, sygn. 1308, k. 37, 37v i 54.

mariawickiej księgozbioru oraz pomocy dydaktycznych. Do szkoły powrócili też przedwojenni nauczyciele m.in.: Nielepiec (jako jej kierownik), Kopnopski, Pułka, Kujawa, Gójska, Bucholc i inni członkowie grona pedagogicznego, które do 1939 r. pracowało w obu cegłowskich szkołach oferujących kształcenie podstawowe. W ten sposób do uruchomionej po wojnie szkoły wrócili dzieci obu wyznań, ale i kształceni byli przez nauczycieli – katolików i mariawitów¹³⁷.

94. Budowa szkoły w Cegłowie (1956 r.)

Budynek szkoły podstawowej w Cegłowie już na początku lat 50-tych był zbyt mały, zdecydowano się zatem powrócić do przedwojennej idei budowy nowego gmachu. W tym celu wykorzystano zakupioną w 1938 r. działkę Rudzkich oraz dodatkową, sąsiednią działkę przekazał emerytowany nauczyciel – Stanisław Rżysko. W 1955 r. wmurowano kamień węgielny pod budowę nowej szkoły. Prace związane z jej budową postępowały nadzwyczaj szybko, już 7 lutego 1959 r. je zakończono, i od tego momentu dzieci i młodzież szkolna w budynku tym zdobywa podstawy swej edukacji¹³⁸. Kolejna reorganizacja edukacji nastąpiła w 1973 r., kiedy powołano do życia w Cegłowie Zbiorczą szkołę Gminną (z filiami) oraz Zasadniczą

¹³⁷ Z. Gajowniczek, dz. cyt., s. 87. Z uwagi na fakt, że w komunistycznej Polsce zabroniono pracować w szkole siostron zakonnym, władze Kościoła mariawickiego zgodziły się, aby pracujące w Cegłowie zakonnice mariawickie zdjęły habit, dzięki czemu mogły one kontynuować nauczanie tutejszej młodzieży.

¹³⁸ Tamże, s. 87-88.

Szkołę Rolniczą. W latach 70-tych i 80-tych zorganizowano drużynę harcerską, a jedna z cegłowskich nauczycielek – Krystyna Puchowska, założyła koło Polskiego Towarzystwa Turystyczno Krajoznawczego. Wkrótce potem, w połowie lat 80-tych szkolne koło PTTK w Cegłowie odnosiło indywidualne i zespołowe sukcesy w konkursach geograficzno – krajoznawczych szczebla wojewódzkiego, a harcerze aktywnie włączyli się życie kulturalne i patriotyczne wschodniego Mazowsza. Duży rozgłos cegłowskiej szkole przyniosły ostatnie sukcesy dzieci w konkursach liczenia na japońskim liczydłe – sorobanie. Grupa prowadzona przez cegłowskiego nauczyciela matematyki, fizyki i informatyki – Karola Sieńkowskiego¹³⁹ jest dziś w Polsce najsilniejsza, a uczennice tutejszej szkoły: Martyna Cyranka, Magdalena Floriańczyk czy Julia Aniszewska osiągają najlepsze rezultaty w konkursach liczenia na japońskiej wersji liczydła.

95. Budynek szkoły na początku lat 60-tych XX wieku

Na jesieni 1944 r. PKWN dekretem wprowadzono także nowe zasady organizacji i zakresu działania samorządu terytorialnego na terenie zajętym przez wojska sowieckie w Polsce. Zgodnie z jego postanowieniami, samorząd wykonywać miał jedynie zadania o charakterze lokalnym, nie wchodząc jednak w kompetencje wyższych organów. Na obszarze gminy funkcje te sprawować miał Gminna Rada Narodowa oraz Zarząd Gminy. Zmiana w tym zakresie nastąpiła w 1950 r., gdy zlikwidowano m.in. funkcję wójta, wprowadzając w to miejsce przewodniczącego gminnej rady narodowej wybieranego nie w wyborach powszechnych, ale przez radę narodową. Ustawa ta zatem znosiła *de facto* samorząd terytorialny, podporządkowując rady narodowe wszystkim szczeblu radzie ministrów. Tereny

¹³⁹ 29 lutego 2020 r. na ogólnopolskiej antenie TVN, w jednym z porannych programów wyemitowano materiał z udziałem cegłowskiego nauczyciela, w którym prezentował metodę nauki liczenia na sorobanie.

przedwojennej gminy Cegłów, przez cały okres PRL-u, aż do reformy administracyjnej 1975 r. wchodziły w skład województwa warszawskiego, w latach 1975-1999 należały natomiast do województwa siedleckiego. Reforma z 1975 r. likwidowała także powiaty, przywrócone dopiero w 1999 r.

96. Szkoła w Cegłowie (około 1960 r.)

Po zakończeniu działań wojennych latem 1944 r., w Cegłowie usunięto wójta Arnolda Schultza, a na jego miejsce powołano Aleksandra Ryfkę, który swój urząd pełnił do 1953 r. Wówczas nastąpiła zmiana i od tego roku najwyższym lokalnym urzędem na terenie gm. Cegłów było stanowisko przewodniczącego Gromadzkiej Rady Narodowej, które pełnili kolejno: Józef Bożym (1953-1959) i Henryk Kielak (1959-1972). Po nich, na mocy ustawy o zmianie ustawy o radach narodowych z listopada 1972 r., władze PRL utworzyły w miejsce przewodniczącego GRN, stanowisko naczelnika gminy, a w Cegłowie urząd ten objął, dotychczasowy kierownik szkoły w Latowiczu – Jan Zwierz, który swój urząd pełnił do 1990 r., czyli do kolejnej reformy ustroju samorządowego.

W maju 1990 r. odbyły się w Polsce po raz pierwszy od 1930 r., w pełni wolne wybory. Reformy ustalone przy Okrągłym Stole zakładały zmiany w podejściu do samorządu terytorialnego, które zlikwidowały na szczeblu gminnym stanowisko naczelnika gminy i przywracały urząd wójta, do 2002 r. wybieranego przez radnych gminy. W latach 1990-2002 wójtami

gminy Cegłów byli kolejno: Czesław Wąsowski (zrezygnował z urzędu w 1991 r.) oraz Stanisław Pieńkowski¹⁴⁰.

27 października 2002 r. odbyła się pierwsza tura wyborów samorządowych, w których po raz pierwszy oprócz radnych gminy, mieszkańcy wybierali także w wyborach bezpośrednich swego wójta. W Cegłowie I tura tamtych wyborów nie przyniosła rozstrzygnięcia, a spośród 5 startujących wówczas kandydatów do drugiej tury przeszli: dotychczasowy wójt Cegłowa – S. Pieńkowski oraz Jerzy Lisicki. W drugiej turze mieszkańcy Cegłowa zaufali Lisickiemu, który pokonał swego kontrkandydata, uzyskując w II turze poparcie wynoszące 78,66%. Tym samym Jerzy Lisicki został pierwszym wójtem gm. Cegłów, wybranym w wyborach bezpośrednich. Jego kadencja zakończyła się jednak tragicznie, ponieważ na rok przed kolejnymi wyborami samorządowymi, w lipcu 2005 r. J. Lisicki zmarł¹⁴¹. To tragiczne wydarzenie wymusiło powołanie, do czasu wyboru nowego gospodarza gminy, komisarza którym został Lech S. Jacyna.

Przedterminowe wybory na wójta gm. Cegłów wyznaczono na 28 sierpnia 2005 r., i podobnie jak trzy lata wcześniej o urząd rywalizowało 5 kandydatów. Przyspieszone wybory wygrał ostatecznie dotychczasowy zastępca wójta gminy Mrozy – Krzysztof T. Miklaszewski, któremu w kolejnym roku (w wyborach samorządowych 2006 r.) udało się potwierdzić swój mandat z poparciem niemal 90% głosujących.

Do kolejnych wyborów na wójta gminy Cegłów doszło w 2010 r. W szranki stanęło wówczas czterech kandydatów, a wygrał najmłodszy z nich Marcin Uchman, który swój mandat potwierdził w kolejnych wyborach, w 2014 oraz 2018 roku. W 2014 r. M. Uchman zdobył swój mandat już w I turze (z poparciem 64,86% pokonując jedną kontrkandydatkę), w wyborach 2018 r. natomiast urzędujący wójt kontrkandydata nie miał, i uzyskał poparcie obliczone na ponad 87% głosujących¹⁴². Ciekawostką związaną z obecnym wójtem, jest fakt, że od 2010 r. o stanowisko to ubiegał się z rekomendacją i poparciem struktur Polskiego Stronnictwa Ludowego, co zdaje się potwierdzać, sięgające 20-lecia międzywojennego, tradycje poparcia dla partii i ruchów chłopskich w Cegłowie i jego okolicach.

W okresie powojennym ludność Cegłowa w dalszym ciągu główne swe źródło utrzymania miała w rolnictwie, ale wraz z rozwojem metropolii

¹⁴⁰ *Informator encyklopedyczny*, s. 35.

¹⁴¹ paw [Włodzimierz Pawłowski], *Samobójstwo wójta Cegłowa*, „Gazeta Stołeczna” dodatek do *Gazety Wyborczej* z 6 lipca 2005 r., <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,54420,2807805.html> [dostęp 28 V 2020 r.].

¹⁴² Informacje o bezpośredniej elekcji kolejnych wójtów gminy Cegłów zaczerpnięto z publikacji internetowej Państwowej Komisji Wyborczej: <https://pkw.gov.pl/wybory-i-referenda/wybory-samorzadowe-i-referenda-lokalne> [dostęp 28.05.2020 r.].

warszawskiej coraz więcej osób zaczęło się tam uczyć, studiować i pracować. Na przełomie wieków XX i XXI, bliskość stolicy sprawiała także, że okolice Cegłowa stały się miejscem, dokąd sprowadzali się (na stałe lub czasowo) mieszkańcy Warszawy.

Warto jeszcze wspomnieć, że jeden z pierwszych cegłowskich kierowników poczty, wkrótce awansował – najpierw do powiatowego Mińska Mazowieckiego, a potem do wojewódzkich Siedlec. Mam tu na myśli Mariana Walaszczyka (1922-1988), który do Cegłowa przybył na początku okupacji hitlerowskiej z Wielkopolski, jako wysiedleńca. Do armii podziemnej wstąpił do Bojowej Sekcji Specjalnej plut. Chabiery, a w sierpniu 1944 r. walczył w Powstaniu Warszawskim, najpierw w kompanii „Grażyna” batalionu „Gustaw”, podporządkowanej od 6 sierpnia dowódcy batalionu „Harnaś”. Od samego początku Powstania batalion „Harnaś” pozostawał pod komendą ppor. Mariana Krawczyka i walczył w rejonie ulic Nowy Świat, Mazowieckiej i Świętokrzyskiej, gdzie przyczynił się do zdobycia 23 sierpnia gmachu Komendy Policji i kościoła św. Krzyża na Krakowskim Przedmieściu. Najprawdopodobniej razem z ostatnim dowódcą kompanii „Grażyna” – pchor. Janem Wojtkiewiczem ps. „Wiera”¹⁴³, Brytanowi udało się 22 września przedostać na prawy brzeg Wisły i powrócić do Cegłowa. Prawdopodobne to tym bardziej, że tak Walaszczyk, jak i Wojtkiewicz mieszkali w czasie wojny na terenie pow. mińskiego.

97. Pracownicy poczty w Cegłowie
(lata 60-te XX wieku)

¹⁴³ Jan Wojtkiewicz (1922-2005) pochodził ze wsi Teklin w par. Siennica.

Po zakończeniu II wojny światowej M. Walaszczyk rozpoczął pracę na cegłowskiej poczcie, wkrótce zostając jej kierownikiem. Przeniesiony najpierw na kierownika urzędu w Mińsku Mazowieckim, awansował w końcu na dyrektora Wojewódzkiego Urzędu Pocztowego w Siedlcach. Co ważne M. Walaszczyk nie zapomniał o swych cegłowskich podwładnych, bo za każdym razem gdy przechodził na kolejne swe stanowiska, trafiali z nim także byli pracownicy poczty z Cegłowa. Na pewno było tak w przypadku Eugenii Kociszewskiej, Zdzisława Podobasa i Józefa Chojnackiego, którzy pod koniec lat 60-tych kontynuowali swą pracę w Mińsku albo Siedlcach. Marian Walaszczyk był także inicjatorem budowy nowego gmachu cegłowskiej poczty. W 1987 r. urząd przeniósł się z dawnego, dzierżawionego od osób prywatnych domu do gmachu nowo wybudowanego na działce zakupionej od miejscowej parafii katolickiej¹⁴⁴.

Spółeczność Cegłowa przez cały wiek XX ulegała przemianom charakterystycznym dla tej części Polski, i z biegiem lat coraz liczniej mieszkańcy tej miejscowości i gminy zasilali urzędy i fabryki, a po 1989 r. prywatne firmy rozwijające się w Warszawie, Siedlcach i Mińsku Mazowieckim. Stało się to tym łatwiejsze, gdy w 1975 r. zelektryfikowano trakcję kolejową z Warszawy, a dwa lata później doprowadzono ją do Siedlec.

Niezmienny pozostał natomiast podział religijny, zapoczątkowany przez cegłowskiego księdza Wiechowicza i sporą grupę wiernych. Na początku wywoływał on duże animozje i spory, ale z biegiem lat konflikt ten zaczął tracić na swym znaczeniu. Gdy w 1986 r. ówczesny biskup pomocniczy archidiecezji warszawskiej Władysław Miziołek zaprosił do katolickiej świątyni w Cegłowie na wspólne nabożeństwo ekumeniczne duchownego mariawickiego Antoniego Marię Romana Nowaka¹⁴⁵, wierni obu wyznań przyjęli to z powagą. Wspólne modlitwy ekumeniczne bpa Miziołka z mariawitami zapoczątkowane zostały jednak nieco wcześniej, bo 23 stycznia 1986 r. progi parafii mariawickiej w Warszawie przekroczył on, jako pierwszy biskup rzymskokatolicki. Co znamienne ówczesnym proboszczem parafii mariawickiej w Warszawie był, pochodzący z Pełczanki pod Cegłowem kapłan Stanisław Maria Łukasz Kaczorek. Dziś obie społeczności: katolicka i mariawicka, razem ze swymi duchownymi – katolickim księdzem Dariuszem Cempurą i mariawickim kapłanem Grzegorzem Dróżdżem, wspólnie obchodzą uroczystości patriotyczno-religijne i modlą się na wspólnych dla obu wyznań miejscach kaźni mieszkańców Cegłowa z czasów II wojny światowej.

¹⁴⁴ *Informator encyklopedyczny*, s. 269.

¹⁴⁵ Antoni Maria Roman Nowak (1931-2013), w latach 1986-1992 był proboszczem parafii w Cegłowie i biskupem diecezji lubelsko-podlaskiej.

Zakończenie

Przez niemal cały wiek XX społeczność Cegłowa pozostawała podzielona religijnie. Podziały zaczęto zasypywać dopiero w latach 80-tych, ale i wcześniej cegłowska społeczność musiała pokojowo współistnieć, bo w ramach niemal każdej cegłowskiej rodziny byli tak katolicy, jak i mariawici. A więc, tak jak to bywa w historii najczęściej, dzieje Cegłowa są tożsame dla obu wyznań. Trudno zresztą żeby było inaczej, skoro wydarzenia, które rozgrywały się tu, doświadczały obie grupy w sposób jednakowy.

Co znamienne, po zakończeniu II wojny światowej rozwój Cegłowa przebiegał analogicznie do innych miejscowości korzystających z odbudowy stolicy. Po reformie administracyjnej, w latach 1975-1999 Cegłów, jako miejscowość gminna wchodziła w skład województwa siedleckiego, ale powrót do województwa ze stolicą w Warszawie dał impuls do rozwoju wsi i gminy Cegłów. Przez niemal cały wiek XX Cegłów należał do głównych i największych ośrodków mariawityzmu w Polsce, a przez wiernych tego Kościoła nazywanym jest także i dziś „Mariawicką Częstochową”. Cegłowska społeczność katolicka szczególnie dumna jest natomiast z późnogotyckiego kościoła św. Jana Chrzciciela, w którym znajduje się ołtarz dłuta Lazarusza – ucznia Wita Stwosza.

**98. Pamiątkowe zdjęcie z ks. Fijałkowskim, wykonane po I Komunii Świętej (1945 r.)
Nico poniżej dziewczynek w górnym rzędzie – Józef Chojnacki
(ojciec autora niniejszej części).**

Małgorzata Śluzek

Cegłów dziś

Cegłów obecnie to niewielka miejscowość położona we wschodniej części województwa mazowieckiego, w powiecie mińskim, licząca 2226 mieszkańców (dane według stanu na 31 XII 2019 r.). Stanowi to ponad 1/3 ogółu mieszkańców gminy (6009, dane według stanu na 31 XII 2019 r.), której jest ośrodkiem administracyjnym od 1870 r.

Cegłów oddalony jest 55 km od centrum Warszawy, 13 km od Mińska Mazowieckiego, 44 km od Siedlec. Położony w zasięgu oddziaływania korytarza transportowego o znaczeniu europejskim, który tworzą: zmodernizowana linia kolejowa Warszawa - Terespol, posiadająca na terenie gminy dwa przystanki: w Cegłowie i w Mieni oraz przebiegająca tuż za północną granicą gminy droga krajowa 92. Kilka kilometrów od północnych granic gminy można wjechać na węzeł komunikacyjny, który jest częścią nowobudowanej autostrady łączącej Berlin i Moskwę. Pozwala to w 30 minut dojechać z Cegłowa do Warszawy. Położenie i sprawnie działający transport kolejowo-autobusowy sprawia, że miejscowość jest dobrze skomunikowana, a mieszkańcy mogą bez problemów dojeżdżać do pracy w Warszawie, Mińsku Mazowieckim czy Siedlcach.

Kolejnym atutem, który czyni Cegłów miejscem atrakcyjnym, jest otoczenie przyrodnicze, na które składają się lasy i klimat. Wartości tutejszego mikroklimatu docenił już w XIX wieku doktor Henryk Dobrzycki, zakładając w pobliskiej Mieni pierwsze w Polsce nizinne sanatorium dla chorych na suchoty. Tuż obok, w okolicznych lasach, w latach 20-tych XX wieku, Dyrekcja Tramwajów Miejskich w Warszawie otworzyła osiedle szkolne, w którym odpoczywały, uczyły się, nabierały zdrowia i tężyzny fizycznej dzieci pracowników. Oba te podceglowskie ośrodki (dziś mieszczą się tam Domy Pomocy Społecznej) nieprzypadkowo umiejscowione były w otoczeniu tutejszych lasów, których najbardziej wartościową część stanowią Lasy Mieńskie. Do dziś należą one do najpiękniejszych i najcenniejszych elementów Mińskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. To tu już w okresie międzywojennym objęto ochroną teren zajmujący obecnie ponad 70 ha. Rezerwat „Jedlina” jest rezerwatem o charakterze przyrodniczo-leśnym i chroni największy zwarty obszar jodły na północ od Gór Świętokrzyskich.

To wspaniałe leśne uroczysko zaliczane jest do obszarów o regionalnej randze przyrodniczej.

Czyste powietrze, przepojone żywiczną wonią lasów tworzy mikroklimat o leczniczych właściwościach, dlatego Cegłów i okolice są doskonałym miejscem do wypoczynku. Dzięki dobrze urządzonej infrastrukturze, wytyczonym szlakom i ścieżkom edukacyjnym, kompleks lasów mieńskich wykorzystywany jest do uprawiania turystyki pieszej i rowerowej.

Dzisiejsi mieszkańcy Cegłowa nie zapominają o jego historii i swoich przodkach. Dużą dbałością otacza się miejsca pamięci i zabytki, na czele z tym najcenniejszym, którym jest rzymskokatolicka fara – przykład XVI-wiecznego gotyku mazowieckiego – i znajdujący się w jej wnętrzach drewniany ołtarz – zwany „Tryptykiem Cegłowskim”. Pochodzący z roku 1510, sygnowany przez mistrza Lazarusa – ucznia Wita Stwosza, jest wybitnym dziełem rzeźbiarskim plastyki późnogotyckiej z racji figur i płaskorzeźbionych kwater, oprawionych w barokowe retabulum. W cegłowskim kościele zachowało się wiele elementów XVIII i XIX-wiecznego wyposażenia oraz jedno z niewielu oryginalnych wiązań dachowych tak dużych rozmiarów stropu drewnianego podwieszono – więźba storczykowa.

Do znaczących miejscowych zabytków należy także, pochodzący z początku XX wieku, neogotycki kościół Parafii Starokatolickiej Mariawitów, dawny sierociniec z 1928 r. – jeden z najciekawszych i najbardziej zróżnicowanych architektonicznie cegłowskich budynków oraz murowany młyn motorowy z 1920 r., zaliczany do największych tego typu obiektów w rejonie Mińska Mazowieckiego.

Pod względem urbanistycznym Cegłów zachował swe miejskie cechy w centralnej części miejscowości. Usytuowany tu rynek, który wydzielony po lokacji miasta został uregulowany i mieścił się w wymiarach 113 na 115 metrów. Zbliżony do kwadratu, zamknięty był od północy kościołem, od zachodu przedłużeniem ulicy Lubelskiej (dziś Piaskowej), od wschodu Warszawskiej (dziś Piłsudskiego), od południa linią równoległą do kościoła. Obecnie trwają prace, które zakładają rewitalizację przestrzeni rynkowej i przywrócenie jego pierwotnej architektury. Wiąże się to ściśle z planami odzyskania praw miejskich przez Cegłów.

Cegłów to jednak nie tylko historia, ale współczesność i plany na przyszłość. Dla rozwoju miejscowości i podniesienia standardu życia mieszkańców niezmiernie ważna jest rozbudowa infrastruktury technicznej, sportowej, usługowej czy społecznej. Od lat realizowana jest tu polityka zrównoważonego rozwoju, w której stawia się na rozwój społeczno-gospodarczy z zachowaniem równowagi przyrodniczej. Głównym jej celem jest podniesienie jakości życia mieszkańców tak, aby nie zaburzając podstawowych procesów przyrodniczych zagwarantować możliwości zaspokajania potrzeb zarówno współcze-

snego, jak i przyszłych pokoleń. Mają temu służyć realizowane w ostatnich latach eko-inwestycje, do których należy m.in. modernizacja oczyszczalni ścieków, termomodernizacja budynków użyteczności publicznej, budowa kanalizacji sanitarnej, rekultywacja gminnego składowiska odpadów i rozbudowa Punktu Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych, zagospodarowanie przestrzeni publicznej w Cegłowie: Park „Pięć zmysłów małego odkrywcy”, „Skwer 400-lecia praw miejskich”, teren rekreacyjny przy bibliotece. Obecnie realizowana jest inwestycja gazyfikacji Gminy Cegłów.

Zmienia się też architektura budowlana Cegłowa. Wizytówką miejscowości jest nowoczesna Hala Widowiskowo-Sportowa, dzięki której uczniowie szkół oraz klubów sportowych mają doskonałe warunki do rozwoju sportowego. Hala mieści się przy Zespole Szkolnym w Cegłowie, noszący imię „Bohaterskich Harcerzy Cegłowa”, składającym się obecnie z 8-klasowej Szkoły Podstawowej i Publicznego Przedszkola oraz Szkoły Podstawowej wraz z Przedszkolem w Piasecznie będącej filią ZS w Cegłowie.

W ostatnim czasie oddano do użytku Centrum Zrównoważonego Rozwoju i Ochrony Przyrody w Cegłowie – nowoczesny budynek konferencyjny ze strażnicą OSP.

Ważnym miejscem na mapie Cegłowa jest niedawno rozbudowana siedziba Gminnej Biblioteki Publicznej – Kulturoteki, która wraz z zagospodarowaną działką, stanowi 5000 m² przestrzeni dostosowanej do działań kulturalnych i rekreacji. Podstawową misją biblioteki jest upowszechnianie wiedzy i kultury oraz rozwijanie zainteresowań dzieci i młodzieży. Wspólnie z Klubem Kulturalne Zacisze, Gminą Cegłów i miejscowymi stowarzyszeniami współtworzy bogatą ofertę kulturalno-rozrywkową nie tylko dla mieszkańców Gminy Cegłów, ale też wszystkich chętnych. Do sztandarowych imprez cegłowskich należy festyn „Sójka mazowiecka” – najbardziej rozpoznawalna impreza o zasięgu wojewódzkim organizowana od 2007 r., podczas której występują artyści sceny krajowej i zagranicznej, prezentowane są tradycyjne potrawy i rękodielnictwo. Ponadto cyklicznie odbywają się: pikniki ekologiczne „Dzień Ziemi”, dożynki gminne, kołędowania pod chmurką, Dni Seniora, wyprawki dla nowonarodzonych mieszkańców gminy. Dużą popularnością cieszą się imprezy sportowe i muzyczne: Rodzinne Rajdy Rowerowe, turnieje piłkarskie i tenisowe o puchar Wójta Gminy Cegłów, Cegłowski Festiwal Rockowy, Cegłowski Festiwal Muzyczny „Złota Sójka”, Cegłowskie Biegi Niepodległości, Majówki w Biegami, memoriały sportowe, Szkoła Nocą i Festiwal Nauki i Kultury (w tym Mistrzostwa Polski w obliczeniach na sorobanie).

Znakiem rozpoznawczym Gminy Cegłów są też produkty regionalne wpisane na listę produktów tradycyjnych. Należy do nich pieróg Sójka Mazowiecka oraz Kozi Ser Twarogowy z Cegłowa.

W ostatnich latach Gmina Cegłów już dwa razy zajęła wysokie miejsca w najbardziej prestiżowym Rankingu Samorządów Rzeczypospolitej, w którym oceniane są wszystkie samorzady w Polsce. Niezależna kapituła ekspertów wyłania i nagradza te samorzady, które najlepiej dbają o rozwój i podniesienie jakości życia swoich mieszkańców z zachowaniem odpowiedzialności i bezpieczeństwa finansów, czyli są najlepiej zarządzane. Stanowi to swoiste zwieńczenie 30 lat wzmożonej pracy nad rozwojem społecznym i gospodarczym gminy.

Wiele już zrobiono, aby Cegłów i cała gmina była miejscem atrakcyjnym dla aktualnych i potencjalnych mieszkańców, ale cały czas podejmowane są nowe wyzwania. Bardzo realnych kształtów na najbliższe lata nabrały plany samorządu gminnego w sprawie budowy dworca kolejowego i stworzenia przejazdu bezkolizyjnego w Cegłowie. Inwestycje te znalazły się na liście zadań inwestycyjnych PKP na lata 2021-2027.

Ważnym elementem wspierania polityki prorodzinnej będzie dalsza rozbudowa i modernizacja bazy edukacyjnej z rozbudową cegłowskiego przedszkola oraz wsparcie rozwoju budownictwa wielorodzinnego, którego początki już są widoczne w cegłowskiej architekturze. W niedługim czasie zostanie oddany do użytku pierwszy blok w „Miasteczku Cegłów”. Nazwa projektu jest niejako nawiązaniem do działań podjętych przez władze gminy w kierunku odzyskania praw miejskich. To wydarzenie może być godnym uczczeniem 400. rocznicy miejskości Cegłowa, a w dalszej perspektywie dałoby szansę większego rozwoju miejscowości.

99. Centrum Cegłowa. Fragment dawnego rynku

100. Centrum Cegłowa. Fragment ulicy Piłsudskiego

101. Orzeł z Pomnika Niepodległości

102. Ceglowska fara z 1 poł. XVI w.

103. Kościół katolicki - wnętrze

104. Tryptyk Ceglowski - ołtarz z 1510 r. dłuta mistrza Lazarusa

105. XVIII-wieczny portal wejściowy do zakrystii

106. Drzwi gotyckie, prawdopodobnie pozostałość po wcześniejszym kościele

107. Częściowo zrekonstruowana wieża storczykowa

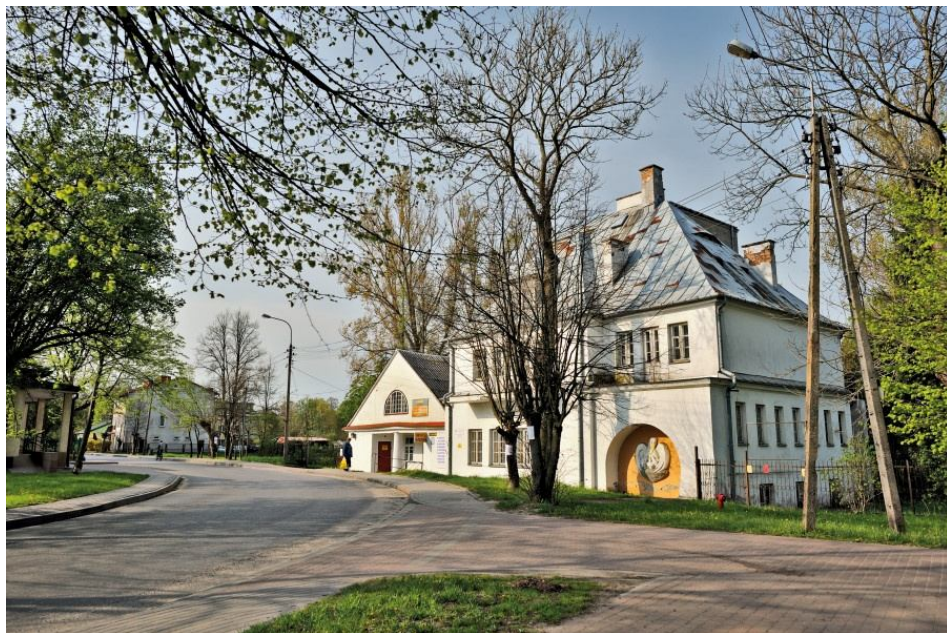
108. Kościół Parafii Starokatolickiej Mariawitów

109. Kościół mariawicki - wnętrze

110. Pomnik Niepodległości

111. Budynek dawnego sierocińca

112. Plac Pięć Zmysłów Małego Odbiorcy

113. Gminna Biblioteka Publiczna – Kulturoteka w Cegłowie

114. Zaplecze rekreacyjne przy bibliotece

115. Zespół Szkolny w Cegłowie

116. Hala widowiskowo-sportowa

117. Boiska sportowe przy ZS w Cegłowie

118. Siedziba Urzędu Gminy w Cegłowie

**119. Centrum Zrównoważonego Rozwoju i Ochrony Przyrody
z siedzibą Ochotniczej Straży Pożarnej w Cegłowie**

120. Klub Kulturalne Zacisze

121. Ośrodek zdrowia

122. Targowisko gminne

123. Przystanek kolejowy

124. Społeczność Ceglowa podczas obchodów Dnia Niepodległości

125. Uroczystość pod Pomnikiem Niepodległości z okazji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja

126. Obchody Święta Niepodległości

127. Sójka mazowiecka - produkt regionalny

128. Kozi ser twarogowy z Cegłowa - produkt regionalny

129. 130-lecie OSP w Cegłowie

130. Strażackie zawody sportowo - pożarnicze

131. KGW w Cegłowie na Festynie Sójka mazowiecka

132. Festyn Sójka Mazowiecka - występy zespołów ludowych

133. Festyn Sójka Mazowiecka (Żenek, 2015)

134. Festyn Sójka Mazowiecka (Myslovitz, 2019)

135. Festyn Sójka Mazowiecka (Halina Mlynova, 2014)

136. Festiwal Nauki i Kultury w cegłowskiej szkole

137. Mistrzostwa Polski w obliczeniach na sorobanie. Cegłów 2017

138. Wyprawki dla nowonarodzonych mieszkańców gminy

139. Ceglowski Festiwal Rockowy
(Fot. Dawid Ewiak)

140. Rajd rowerowy Barwy jesieni

141. Majówka z biegami

142. Bieg Niepodległości

143. Odjazdowy Bibliotekarz w Cegłowie

144. Spotkanie z Teresą Lipowską w bibliotece

145. Turniej tenisa stołowego

146. Turniej siatkówki na cegłowskiej hali

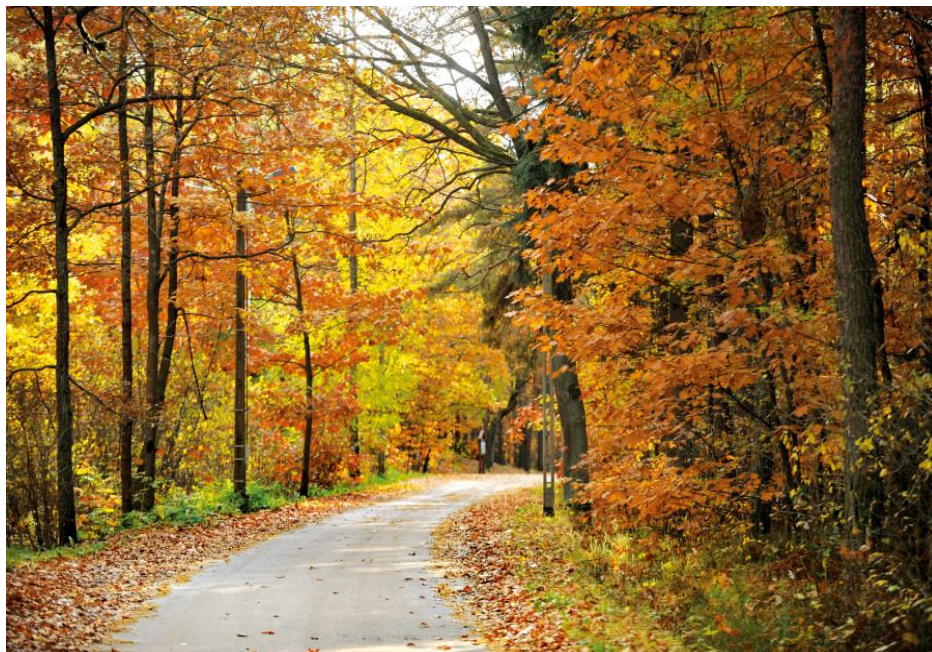
147. Kolędownie pod chmurką

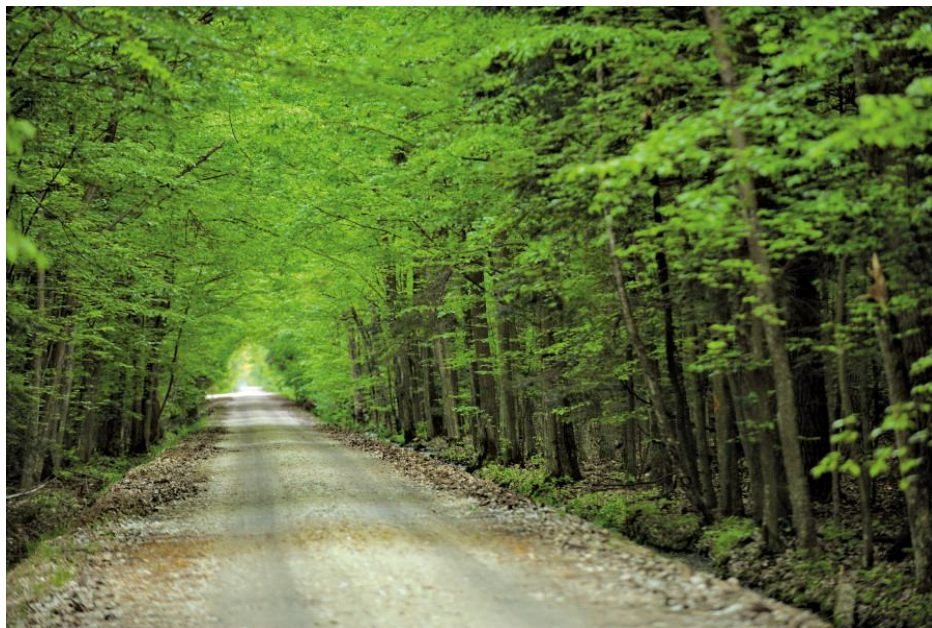
148. Ekumeniczna Droga Krzyżowa w Cegłowie

149. Rezerwat przyrody w Lasach Mieńskich

150. Lasy Mieńskie w jesiennej szacie

151. Wiosna w Lasach Mieńskich

152. Ścieżka rowerowa w podceglówskim lesie

153. Ścieżka przyrodniczo-leśna

154. Projekt Miasteczko Cegłów - kompleks bloków mieszkalnych

Spis ilustracji

1. Najstarsza wzmianka o dobrach Piaseczno z 1414 r. (AECV 18).
2. Dokument pergaminowy z 1436 r. dotyczący nabycia przez księżną Annę dóbr Piaseczno (AGAD, Zb. dok. perg. 2099).
3. Wpis do Metryki Mazowieckiej przywileju z 1458 r. dotyczącego kościoła w Piasecznie (AGAD, MK 4).
4. Dokument pergaminowy księżnej Anny z 1526 r. z własnoręcznym podpisem (AGAD, Zb. dok. perg. 3303).
5. Epitafium Stanisława Oczki na ścianie cegłowskiego kościoła (zasób: GBP-K w Cegłowie);
6. Rekognicjarz poborowy z 1564 r. dotyczący Cegłowa) (AGAD, ASK I 46).
7. Księga Metryki Koronnej z przywilejem z 1621 r. dotyczącym praw miejskich Cegłowa (AGAD, MK 165).
8. Wpis do Metryki Koronnej przywileju z 1621 r. dotyczącego praw miejskich Cegłowa (AGAD, MK 165).
9. Rejestr pogłównego z 1676 r. dotyczący Cegłowa (BCz, rkps 1100).
10. Cegłów na austriackiej mapie Galicji Zachodniej Benedykta Heldensfelda z lat 1801-1804, ze zbiorów Biblioteki PAN w Kórniku.
11. Cegłów na fragmencie austriackiej mapy Galicji Zachodniej z 1803 r. (Ze zbiorów Biblioteki Narodowej);
12. Akt ślubu Jędrzeja Miastkowskiego, syna cegłowskiego burmistrza z Katarzyną Ciszewską z Cegłowa (Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach);
13. Cegłów w wykazie miejscowości Królestwa Polskiego z 1827 r. (*Tabela miast, wsi i osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności*, Warszawa 1827).
14. Cegłów na Mapie Kwatermistrzostwa Królestwa Polskiego (Topograficzna Karta Królestwa Polskiego), Petersburg 1843, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku.
15. Cegłów na mapie *Obrazu jeograficzno - statystycznego Królestwa Polskiego*, autorstwa Franciszka Radeckiego z 1830 r.
16. Akt zgonu Jana Nowickiego – żołnierza 7 pułku piechoty Królestwa Polskiego 6 II 1831 r. ze zbiorów (Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach);
17. Akt zgonu Michał Zielińskiego - porucznika artylerii pieszej trzeciej dywizji pierwszego korpusu Wojsk Rosyjskich 28 II 1831 r. (Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach);
18. Trzy krzyże w Lasach Mieńskich – zbiorowa mogiła żołnierzy zmarłych w lazarecie wojskowym w Mieni w 1831 r. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
19. Rysunek *Widok biwaku jenerałów Załuskiego i Giełguda pod Cegłowem z 1831 r.* Rysunek anonimowego autora ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

20. Stanisław Chachajewski, burmistrz Cegłowa w wykazie burmistrzów guberni mazowieckiej z 1849 r. *Kalendarzyk Polityczny na rok 1849*, Warszawa 1848, ze zbiorów PAN Biblioteki w Kórniku.
21. Jan Chmieliński – burmistrz Cegłowa w wykazie burmistrzów województwa mazowieckiego z 1834 r. *Kalendarzyk Polityczny Królestwa Polskiego 1834*, Warszawa 1833, ze zbiorów PAN Biblioteki w Kórniku.
22. Hasło *Cegłów* w Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego z 1880 r.
23. Mapa gruntów miasta Cegłowa z 1834 r.
24. Mapa Cegłowa i posiadłości miejskich z 1834 r. z oznaczonym lasem miejskim (Borek).
25. Ukaz cara Aleksandra II z 1869 r.
26. Tablica z Urzędu Gminy z czasów carskich.
27. Bitwy powstania styczniowego w okolicach Warszawy i Siedlec.
28. Akt zgonu nieznanego mężczyzny, zmarłego z ran, Cegłów 1863 (Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach);
29. Akt zgonu Ignacego Wrzoska, Cegłów 1863 (Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach);
30. Mogiła powstańca styczniowego na cegłowskim cmentarzu. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
31. Akt zgonu 3 nieznanymi mężczyzn, Cegłów 1863 (Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach);
32. Mogiła powstańców styczniowych w podcegłowskim lesie. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
33. Aresztowanie powstańca Mateusza Matuszewskiego w sierpniu 1864 r.
34. Cegłów na niemieckiej mapie zaboru rosyjskiego Gruppe Warschau 1915 r. (Ze zbiorów Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego).
35. Informacja o Cegłowie w Objaśnieniach do Mapy Poglądowej Królestwa Polskiego z 1885 r.
36. Pieczęć miasta Cegłowa ustalona aktem kapituły warszawskiej z 1628 r. (Marian Benko, *Cegłów – renesansowe miasteczko mazowieckie i jego zagadnienia konserwatorskie*).
37. Inwentarz kościelny z 1834 r.
38. XVIII - wieczna ambona. (Zdjęcie: własność GBP-K w Cegłowie).
39. Wnętrze kościoła katolickiego w I poł. XX wieku. (Zdjęcie: własność GBP-K w Cegłowie).
40. XIX-wieczny ornat. (Zdjęcie: własność GBP-K w Cegłowie).
41. Pieczęć kościoła w Cegłowie, 1811, alegata Mińsk 1810-11. Ze zbiorów APS.
42. Cegłów, kościół katolicki – 1890 rok. Autorem zdjęcia jest Józef Pius Dziekoński (1844-1927), znany polski architekt, który zaprojektował m.in. kościół w Mińsku Mazowieckim i Latowiczu.
43. Projekt ogrodzenia cmentarza.
44. Zaświadczenie Ignacego Maciejewskiego (zasób: GBP-K w Cegłowie);
45. Strażacy w cegłowskim kościele (zasób: GBP-K w Cegłowie);

46. Uczestnik wojny z bolszewikami Mieczysław Płatek z Cegłowa (zasób: GBP-K w Cegłowie);
47. Legitymacja Mieczysława Płatka z Cegłowa (zasób: GBP-K w Cegłowie);
48. Sztandar OSP w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
49. Ochotnicza Straż Pożarna w Cegłowie lata 20-te XX wieku (zasób: GBP-K w Cegłowie);
50. Strażacy OSP w Cegłowie, z motopompą Rosenbauma (zasób: GBP-K w Cegłowie);
51. Ochotnicza Straż Pożarna w Cegłowie w 1922 r. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
52. Strażacy z ks. Katuszewskim i ufundowanym przez niego sztandarem (zasób: GBP-K w Cegłowie);
53. Budynek szkoły mariawickiej (zasób: GBP-K w Cegłowie);
54. Uczniowie mariawickiego progimnazjum (1925) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
55. Chłopcy z sierocińca z ks. Katuszewskim (zasób: GBP-K w Cegłowie);
56. Ks. Katuszewski z dziećmi przed sierocińcem (zasób: GBP-K w Cegłowie);
57. Sierociniec w Cegłowie na karcie pocztowej (zasób: GBP-K w Cegłowie);
58. Uczniowie szkoły mariawickiej, lata 30 (zasób: GBP-K w Cegłowie);
59. Odświeżenie Pomnika Niepodległości 10 maja 1934 r. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
60. Członkowie ZMW Wici w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
61. Józef Kieliszczyk (zasób: GBP-K w Cegłowie);
62. Budynek urzędu gminy w Cegłowie przed II wojną światową (zasób: GBP-K w Cegłowie);
63. Uczniowie szkoły powszechnej z kier. Cz. Nielepcem i ks. F. Fijałkowskim (lata 30-te XX wieku) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
64. Świadectwo szkolne (1938 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
65. Procesja Bożego Ciała (1930 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
66. Jutrzenka Cegłów przed wojną (zasób: GBP-K w Cegłowie);
67. Cegłowski chór Gloria (1937 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
68. Zaświadczenie Aleksandra Czeczyna o służbie wojskowej i walkach z bolszewikami (zasób: GBP-K w Cegłowie);
69. Rodzina Czeczynów przed swym domem w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
70. Rodzina pastora Góreckiego (zasób: GBP-K w Cegłowie);
71. Ewangelicy niemieccy z gminy Cegłów (zasób: GBP-K w Cegłowie);
72. Akt małżeństwa Polaka z osadniczką niemiecką (zasób: GBP-K w Cegłowie);
73. Groby rodziny Poncet de Sandon na cegłowskim cmentarzu (zasób: GBP-K w Cegłowie);
74. Obraz Przemienienie Pańskie - dar pracowników Kolei Terespolskiej w cegłowskim kościele (zasób: GBP-K w Cegłowie);
75. Przystanek kolejowy Cegłów (lata 60-te XX w.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);

76. Ostatni przedwojenny obóz harcerski w Zaleszczykach (zasób: GBP-K w Cegłowie);
77. Grób żołnierzy poległych w 1939 r. na cegłowskim cmentarzu (zasób: GBP-K w Cegłowie);
78. Grób harcerzy na cegłowskim cmentarzu (zasób: GBP-K w Cegłowie);
79. Kenkarta (zasób: GBP-K w Cegłowie);
80. Sylwester Płatek (zasób: GBP-K w Cegłowie);
81. Pacyfikacja Cegłowa (czerwiec 1943 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
82. Krzyż przy torach (zasób: GBP-K w Cegłowie);
83. Miejsce upamiętnienia rozstrzelanych cegłowian w 1939 i 1943 r. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
84. Julian i Helena Grobelni przed cegłowskim domem (Tomasz Roguski, Pierwszy w „Żegocie”, Mińsk Mazowiecki 2013);
85. Uczniowie i nauczyciele szkoły powszechnej, z ks. Fijałkowskim i dyr. Nielepcem, ok. 1940 r. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
86. Uczniowie szkoły powszechnej w Cegłowie z kierownikiem Czesławem Nielepcem, (1942 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
87. Świadectwo szkolne (1940 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
88. Przepustka strzelca Antoniego Zagańczyka, jeńca Oflagu II C w Woldenbergu (zasób: GBP-K w Cegłowie);
89. Odznaka Grunwaldzka za udział w wojnie kaprala Michała Gałązki wydana przez Rejonowego Komendanta Uzupełnień w Mińsku Mazowieckim (zasób: GBP-K w Cegłowie);
90. Ujawnienie żołnierzy AK, Wola Rafałowska 1945 r. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
91. Msza św. podczas ujawnienia AK w Woli Rafałowskiej (zasób: GBP-K w Cegłowie);
92. Dokument uwłaszczeniowy Aleksandra Maciejewskiego (zasób: GBP-K w Cegłowie);
93. Uczniowie szkoły powszechnej (1945 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
94. Budowa szkoły w Cegłowie (1956 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
95. Budynek szkoły na początku lat 60-tych XX wieku (zasób: GBP-K w Cegłowie);
96. Szkoła w Cegłowie (około 1960 r.) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
97. Pracownicy poczty w Cegłowie (lata 60-te XX wieku) (arch. rodz. A. Chojnackiego)
98. Pamiątkowe zdjęcie z ks. F. Fijałkowskim, wykonane po I Komunii Świętej (1945 r.) (arch. rodz. A. Chojnackiego)
99. Centrum Cegłowa. Fragment dawnego rynku (zasób: GBP-K w Cegłowie);
100. Centrum Cegłowa. Fragment ulicy Piłsudskiego (zasób: GBP-K w Cegłowie);
101. Orzeł z Pomnika Niepodległości (zasób: GBP-K w Cegłowie);
102. Cegłowska fara z 1 poł. XVI w. (zasób: GBP-K w Cegłowie);
103. Kościół katolicki – wewnątrz (zasób: GBP-K w Cegłowie);

104. Tryptyk Cegłowski – ołtarz z 1510 r. dłuta mistrza Lazarusa (zasób: GBP-K w Cegłowie);
105. XVIII-wieczny portal wejściowy do zakrystii (zasób: GBP-K w Cegłowie);
106. Drzwi gotyckie, prawdopodobnie pozostałość po wcześniejszym kościele (zasób: GBP-K w Cegłowie);
107. Częściowo zrekonstruowana więźba storczykowa (zasób: GBP-K w Cegłowie);
108. Kościół Parafii Starokatolickiej Mariawitów (zasób: GBP-K w Cegłowie);
109. Kościół mariawicki - wnętrze (zasób: GBP-K w Cegłowie);
110. Pomnik Niepodległości (zasób: GBP-K w Cegłowie);
111. Budynek dawnego sierocińca (zasób: GBP-K w Cegłowie);
112. Plac Pięć Zmysłów Małego Odbiorcy (zasób: GBP-K w Cegłowie);
113. Gminna Biblioteka Publiczna – Kulturoteka w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
114. Zaplecze rekreacyjne przy bibliotece (zasób: GBP-K w Cegłowie);
115. Zespół Szkolny w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
116. Hala widowiskowo-sportowa (zasób: GBP-K w Cegłowie);
117. Boiska sportowe przy ZS w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
118. Siedziba Urzędu Gminy w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
119. Centrum Zrównoważonego Rozwoju i Ochrony Przyrody z siedzibą Ochotniczej Straży Pożarnej w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
120. Klub Kulturalne Zacisze (zasób: GBP-K w Cegłowie);
121. Ośrodek zdrowia (zasób: GBP-K w Cegłowie);
122. Targowisko gminne (zasób: GBP-K w Cegłowie);
123. Przystanek kolejowy (zasób: GBP-K w Cegłowie);
124. Społeczność Cegłowa podczas obchodów Dnia Niepodległości (zasób: GBP-K w Cegłowie);
125. Uroczystość pod Pomnikiem Niepodległości z okazji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja (zasób: GBP-K w Cegłowie);
126. Obchody Święta Niepodległości (zasób: GBP-K w Cegłowie);
127. Sójka mazowiecka – produkt regionalny (zasób: GBP-K w Cegłowie);
128. Kozi ser twarogowy z Cegłowa - produkt regionalny (zasób: GBP-K w Cegłowie);
129. 130-lecie OSP w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
130. Strażackie zawody sportowo – pożarnicze (zasób: GBP-K w Cegłowie);
131. KGW w Cegłowie na Festynie Sójka mazowiecka (zasób: GBP-K w Cegłowie);
132. Festyn Sójka Mazowiecka – występy zespołów ludowych (zasób: GBP-K w Cegłowie);
133. Festyn Sójka Mazowiecka (Zenek, 2015) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
134. Festyn Sójka Mazowiecka (Myslovitz, 2019) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
135. Festyn Sójka Mazowiecka (Halina Mlynova, 2014) (zasób: GBP-K w Cegłowie);
136. Festiwal Nauki i Kultury w cegłowskiej szkole (zasób: GBP-K w Cegłowie);

137. Mistrzostwa Polski w obliczeniach na sorobanie. Cegłów 2017 (zasób: GBP-K w Cegłowie);
138. Wyprawki dla nowonarodzonych mieszkańców gminy (zasób: GBP-K w Cegłowie);
139. Cegłowski Festiwal Rockowy (Fot. Dawid Ewiak)
140. Rajd rowerowy Barwy jesieni (zasób: GBP-K w Cegłowie);
141. Majówka z biegami (zasób: GBP-K w Cegłowie);
142. Bieg Niepodległości (zasób: GBP-K w Cegłowie);
143. Odjazdowy Bibliotekarz w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
144. Spotkanie z Teresą Lipowską w bibliotece (zasób: GBP-K w Cegłowie);
145. Turniej tenisa stołowego (zasób: GBP-K w Cegłowie);
146. Turniej siatkówki na cegłowskiej hali (zasób: GBP-K w Cegłowie);
147. Kolędowanie pod chmurką (zasób: GBP-K w Cegłowie);
148. Ekumeniczna Droga Krzyżowa w Cegłowie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
149. Rezerwat przyrody w Lasach Mieńskich (zasób: GBP-K w Cegłowie);
150. Lasy Mieńskie w jesiennej szacie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
151. Wiosna w Lasach Mieńskich (zasób: GBP-K w Cegłowie);
152. Ścieżka rowerowa w podcegłowskim lesie (zasób: GBP-K w Cegłowie);
153. Ścieżka przyrodniczo-leśna (zasób: GBP-K w Cegłowie);
154. Projekt Miasteczko Cegłów – kompleks bloków mieszkalnych (zasób: GBP-K w Cegłowie).

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Archiwum Skarbu Koronnego, sygn. I 46.

Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 710-715.

Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski, [1779-1814] 1815-1866 [1867-1913], sygn. 6102.

Księgi ziemskie i grodzkie warszawskie, sygn. 2.

Księgi ziemskie i grodzkie warszawskie, sygn. 18.

Metryka Koronna, sygn. 3.

Metryka Koronna, sygn. 4.

Metryka Koronna, sygn. 18.

Metryka Koronna, sygn. 32.

Metryka Koronna, sygn. 41.

Metryka Koronna, sygn. 57.

Metryka Koronna, sygn. 58.

Metryka Koronna, sygn. 60.

Metryka Koronna, sygn. 165.

Zbiór kartograficzny AGAD, sygn. 49-5.

„Widok biwaku generałów Załuskiego i Giełguda pod Cegłowem” z 1831 r., rys. ołówkiem, anonimowy.

„Wojsko polskie. Zbiór wszystkich gatunków wojska polskiego w r. 1831”, Teofil Mielcarzewicz, 1831 r.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 1778.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 1779.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 2099.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 2100.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 2105.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 2107.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 2109.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 2111.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych, sygn. 3303.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych, *Wydział Majątków Państwowych*, sygn., 1277.

Archiwum Miasta Stołecznego Warszawy oddział w Otwocku:

Akta miasta Cegłowa, sygn. 1-7.

Akta miasta Cegłowa, sygn. 9.

Archiwum Państwowe w Siedlcach:

Akta cywilne Parafii Cegłowskiej 1810-1820, sygn. 1-10.

Akta cywilne Parafii Cegłowskiej, sygn. 17-22.

Akta stanu cywilnego parafii protestanckiej [Sekty Ewangelicznych Chrześcijan] w Cegłowie powiat Mińsk Mazowiecki, sygn. 1.

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Cegłowie powiat Mińsk Mazowiecki 1826-1917, sygn. 1-25, 39, 121-150.

Hipoteka Mińsk Mazowiecki, *Cegłów*, Nr iph. 2284/Z, Własność Towarzystwa Domu Ludowego, sygn. 2388.

Hipoteka Mińsk Mazowiecki, *Dobra poduchowne Cegłów*, sygn. 58.

Hipoteka Mińsk Mazowiecki, *Osada Cegłów nr 26*, sygn. 2247.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, *Grunty – klasyfikacja, uwłaszczenia, parcelacja. Wieś: Pełczanka, gromada Cegłów (poniemieckie) [przydział ziem]*, zespół nr 62/498/0, sygn. 1295.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, *Grunty – klasyfikacja, uwłaszczenia, parcelacja [Wieś Rudnik]*, zespół nr 62/498/0, sygn. 1297.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, *Grunty – klasyfikacja, uwłaszczenia, parcelacja. [Wieś Wróżbin]*, zespół nr 62/498/0, sygn. 1308.

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu:

Acta capituli Posnaniensis, sygn. 2 (Liber privilegiorum capituli Posnaniensis, sygn. B).

Acta capituli Posnaniensis, sygn. 3 (Liber privilegiorum capituli Posnaniensis, sygn. C).

Acta capituli Posnaniensis, sygn. 36 (Acta actorum capituli Posnaniensis, sygn. IX).

Acta capituli Posnaniensis, sygn. 38 (Acta actorum capituli Posnaniensis, sygn. XI).

Acta episcopalia Posnaniensia, sygn. VIII.

Acta episcopalia Posnaniensia, sygn. IX.

Acta episcopalia Posnaniensia, sygn. XXVIII.

Acta visitationum, sygn. 1.

Acta visitationum, sygn. 8.

Archiwum Diecezjalne w Płocku:

Testament Macieja z Kopanej z 1468 r., perg. 333.

Archiwum Diecezjalne Warszawsko-Praskie:

Cegłów, sygn. 1-3.

Archiwum Parafialne w Piasecznie:

Transumpt króla Augusta III z dnia 3 czerwca 1761 r., dok. 4.

Instytut Zachodni w Poznaniu:

Archiwum II Wojny Światowej, *Inwentarz zbiorów archiwalnych, Dział II: Wspomnienia i pamiątniki*, sygn. I.Z.Dok.II-482.

Biblioteka Narodowa:

West-Galizien: nach Metzburg's und Rizzi Zannoni's Charte und andern bewährten Hilfsmitteln neu entworfen. 3.tes Blatt, enthaltend den Wiazowner, Siedlcer, Bialer, Chelmer und Lubliner Kreis, Wien 1803.

PAN Biblioteka w Kórniku:

Carte von West-Gallizien welche [...] in den Jahren von 1801 bis 1804 unter Direction [...] Anton Mayer von Heldensfeld [...] aufgenommen worden. Gezeichnet, und gestochen von Hieronimus Benedicti, Wien 1808.

Kodeks dyplomatyczny wielkopolski obejmujący dokumenta tak już drukowane, jak dotąd nie ogłoszone, sięgające do roku 1400. Wydany staraniem Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, tom III zawiera numera 1293-2053, lata 1350-1399, Poznań 1879.

Nowy Kalendarzyk Polityczny Królestwa Polskiego 1834, Warszawa 1833.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1849, Warszawa 1848.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy:

Zbiór rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. 494/II.

Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska

Instytutu Geografii i Planowania Przestrzennego:

Mapa Księstwa Warszawskiego F. B. Engelhardta z roku 1810 powiększona do podziałki 1:600 000.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach:

Kalendarzyk Polityczny na rok 1846 wydawany za upoważnieniem Rządu przez Fr. Radziszewskiego, Warszawa 1845.

Zbiory Gminnej Biblioteki Publicznej w Cegłowie:

Kontrakt budowy ogrodzenia cmentarza w Cegłowie, Cegłów 1870.

Rysunek i plan sytuacyjny ogrodzenia cmentarza pogrzebowego przy kościele parafialnym w mieście Cegłowie w powiecie stanisławowskim guberni warszawskiej, rys. Kozłowski budowniczy powiatu stanisławowskiego, ok. 1865 r.

Źródła drukowane, pamiątki i wspomnienia

Archiwum Komisji Prawniczej, t. VI, Kraków 1897-1926.

Bartoszewicz Julian, Kościoły warszawskie rzymsko-katolickie opisane pod względem historycznym, Warszawa 1855 [reprint: Kraków 1989].

Lubomirski Jan Tadeusz, Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego, obejmujący bulle papieżów, przywileje królów polskich i książąt mazowieckich, tudzież nadania tak korporacyj jako i osób prywatnych, Warszawa 1863.

[Mapa sztabowa niemiecka] Gruppe Warschau, 1915.

Mapa wojenno-topograficznej Rosji Europejskiej, 1912.

Objaśnienia do Mapy Poglądowej Królestwa Polskiego, opr. Jadwiga Wójcicka, Warszawa 1885.

Pieniążek Szczepan, Pamiętnik sadownika, Warszawa 1997.

Rakowski Wawrzyniec, Pamiętniki, Żytomierz 1860.

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. I (Miasto St. Warszawa, województwo warszawskie), Wyd. GUS, Warszawa 1921.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, t. 1, Warszawa 1880 r.

Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie, 1911.

Tabella Miast, Wsi, Osad, Królestwa Polskiego, Warszawa 1827.

Źródła dziejowe, t. XVI, pod red. Adolfa Pawińskiego, Warszawa 1895.

Prasa

- Feldman Klemens M. Filip, *Życiorys Założycielki Mariawityzmu Marii Franciszki Kozłowskiej*, „Mariawita. Pismo Staro-Katolickiego Kościoła Mariawitów”, R. IV, nr 3, maj-czerwiec 1962.
- „Królestwo Boże na Ziemi. Miesięcznik religijno-społeczny”, nr 12 z 10 marca 1928 r.
- Uroczystość ślubowania Członków Zarządu Templariuszów i Templariuszek w Cegłowie*, „Templariusz”, nr 7, listopad 1933 r.
- „Życie Parafji Rzymsko-Katolickiej św. Jana Chrzyciela w Cegłowie”, nr 27 z 25 czerwca 1933 r.

Opracowania

- Bartoszewski Władysław, Lewinówna Zofia, *Ten jest z Ojczyzny mojej. Wspomnienia z lat 1939-1945*, Warszawa 2007.
- Bączyk Norbert, *Sowiecki 16 Korpus Pancerny pod Warszawą (29 lipca–6 sierpnia 1944)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, nr 4/2 (2013).
- Benko Marian, *Cegłów – renesansowe miasteczko mazowieckie i jego zagadnienia konserwatorskie*, „Ochrona Zabytków” 8 (1955) 2 (29).
- Białokur Franciszek, *Lekarze i medycy uczestnicy powstania styczniowego*, „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego”, t. 149, nr 17, 2013.
- Borkowska Ewa M., *Obozy pracy przymusowej dla Żydów w powiecie mińskim w latach 1939-1943*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 23, 2015.
- Chabiera Piotr, *Wieś mazowiecka walczy. Wspomnienia okupacyjne z lat 1939–1945*, „Zeszyty Historyczne Cegłowa i okolic. Kwartalnik mieszkańców gminy Cegłów i ich przyjaciół”, vol. II cz. 1, wiosna 2000.
- Chojnacki Andrzej, *Mieszkańcy Siedlec wobec wydarzeń 1939 r. w mieście*, [w:] *Wojna obronna 1939 roku na Mazowszu i Podlasiu. Postawy – ludzie – konsekwencje*, red. Artur Ziońtek, Kosów Lacki 2020.
- Chojnowski Stanisław, *Operacje lotnicze – zrzuty cichociemnych w obwodzie „Mewa - Kamień” podczas drugiej wojny światowej*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 20, 2012.
- Dmowski Rafał, *Kalendarium działań zbrojnych na pograniczu Mazowsza i Podlasia podczas powstania styczniowego*, Warszawa-Siedlce 2013.
- Dmowski Rafał, *Zarys historii kolei w Mińsku Mazowieckim w latach 1866-1941*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, z. 4, 1997-1998.
- Ekiel-Jeżewska Maria, *Odnalezione akta Biblioteki Oddziału Powiatowego ZNP w Mińsku Mazowieckim*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 18, 2010.
- Gajowniczek Zygmunt Tomasz, *Na tropach tajemnic historii Cegłowa i okolic*, Cegłów 1999.
- Garbaczewski Jerzy, *Szkolnictwo w Mińsku Mazowieckim i powiecie do 1939 roku*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 4, cz. 2, 1997/1998.
- Gelo Stanisław, *Relacja z walk w okresie okupacji (akcja na Arbeitsamt w Mińsku Maz. i zamach na Schmidta)*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 1, 1992/1993.
- Gmina Cegłów. Przewodnik encyklopedyczny*, pod red. Danuty Grzegorzcyk i Małgorzaty Śluzek, Cegłów 2014.
- Gnat-Wieteska Zbigniew, *Z dziejów konspiracyjnego harcerstwa: kompania Szarych Szeregów obwodu Armii Krajowej „Mewa” Mińsk Mazowiecki*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 17, 2009.
- Gołębiowski Sławomir, *Św. Maria Franciszka Feliksa Kozłowska 1862-1921*, Płock 2002.
- Gozdawa-Gołębiowski Jan, *Obszar Warszawski Armii Krajowej. Studium wojskowe*, Lublin 1992.

- Góra Stanisław, *Partyzantka na Podlasiu 1863-1864*, Warszawa 1976.
- Górska Maria, Przyłucka Janina, *90-lecie ZNP w Oddziale Mińsk Mazowiecki*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 3, 1995/1996.
- Grabowski Janusz, *Dynastia Piastów mazowieckich*, Kraków 2016.
- Grzegorzcyk Danuta, *Cegłów – Mrozy. Wydarzenia i ludzie*, Cegłów 2010.
- Jarosław Orliński, *Operacja „Burza” w obwodzie mińskomazowieckim*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, z. 11 (2003/2004).
- Kakurin Mikołaj, *Odwrót spod Warszawy, walki w rejonie Mińska Mazowieckiego*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 17, 2009.
- Karlikowski Andrzej (i Koło Badaczy Historii Naszego Regionu Gimnazjum w Jakubowie), *Wrzesień 1939 r. w powiecie mińskim i gminie Jakubów*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 12 (2004).
- Karwasińska Jadwiga, *Kujawy i Mazowsze. Wybór pism*, Warszawa 1997.
- Kłós Lilla, *Mariawici ziemi mińskiej w czasach Drugiej Rzeczypospolitej*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 12, 2004.
- Kłós Lilla, *Obraz społeczno-gospodarczy wsi mińskiej w latach 1918-1921*, „Rocznikmińskomazowiecki”, t. 9, 2002.
- Knapieński Władysław, *Notaty archiwalne do historii parafii Archidiecezji Warszawskiej z archiwum Konsystorza Warszawskiego* (maszynopis).
- Konowrocki Henryk „Cygan”, *Wspomnienia deportowanego żołnierza Szarych Szeregów obwodu AK*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 4, cz. I, 1997/1998.
- Kopówka Edward, Rytel-Andrianik Paweł, *Dam im imię na wieki (Iz 56,6). Polacy z okolic Treblinki ratujący Żydów*, Oksford – Treblinka 2011.
- Kozaczyńska Beata, *Ocalone z transportów Dzieci Zamojszczyzny. Losy dzieci wysiedlonych z Zamojszczyzny do dystryktu warszawskiego 1942-1945*, Siedlce 2011.
- Królik Ludwik, *Szpital św. Ducha w Warszawie od XV do XVIII wieku. Zarys dziejów*, „Studia Theologica Varsaviensia”, nr 22 (1984).
- Kuligowski Janusz, *Akcja na Arbeitsamt w Mińsku Mazowieckim – w 60. rocznicę wydarzeń*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 10, 2003.
- Kuligowski Janusz, *Kedyw obwodu „Mewa – Kamień” AK. Zarys akcji dywersyjno - sabotażowych na terenie powiatu mińskiego w latach 1942-1944*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 10, 2003.
- Kuligowski Janusz, *Wybory parlamentarne w powiecie mińskomazowieckim w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Na ścieżkach mazowieckiej i podlaskiej krainy. Księga poświęcona pamięci Profesora Arkadiusza Kołodziejczyka*, pod red. Tadeusza Skoczka, Warszawa 2014.
- Kuligowski Janusz, *Życie polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturalne powiatu mińskomazowieckiego w latach 1918-1939*, Mińsk Mazowiecki 2013.
- Lalik Tadeusz, *Piaseczno w dawnej Polsce XV-XVIII w.*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Piaseczna i powiatu piaseczyńskiego*, Warszawa 1973.
- Lissowski Mirosław, *Oddział partyzancki i działalność dywersyjna w obwodzie „Mewa – Kamień” (miasto i powiat Mińsk Mazowiecki)*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 10, 2003.
- Maciejewski Stanisław, Kubicki Miron, *Harcerze w Mińsku Mazowieckim i w byłym powiecie mińsko-mazowieckim w latach 1939-1945*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 2, 1994.
- Mencel Tadeusz, *Galicja Zachodnia 1795-1809*, Lublin 1976.
- Mińsk Mazowiecki i okolice w gazetach polskich z lat 1831-1939 ze zbiorów Muzeum Ziemi Mińskiej*, pod red. Leszka Celeja, Mińsk Mazowiecki 2016.
- Myśl pedagogiczna dziś i w przeszłości 145 lat tradycji kształcenia pedagogicznego w Siennicy*, pod red. Krystyny Bakuły i innych, Siennica 2013.
- Noiński Emil, *Bitwa pod Kałuszynem 11-12 września 1939 roku. Karta chwały oręża polskiego*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 16, 2008.

- Nowacki Józef, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój, Poznań 1964.
- Objazd i inspekcja Oddziałów naszego Związku przez Dowódcę Generalnego, „Templariusz”, nr 4, sierpień 1933 r.
- Okręg siedlecki 1942-1944. Z walk PPR, GL i AL, pod red. Tadeusza Pietrzaka, Warszawa 1977.
- Piber Marta, *Służew średniowieczny. Dzieje parafii i wsi Służew w ziemi warszawskiej*, Warszawa 2001.
- Popiel Paweł, *Ruch ludowy i ludowcy w powiecie Mińsk Mazowiecki*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 14, 2006.
- Puzyrewski Aleksander, *Wojna polsko-ruska 1831 r.*, Warszawa 1899.
- Rogalski Artur, *Rawicz i inni. Katalog wystawy archiwalnej. W 150 rocznicę stracenia naczelnika województwa podlaskiego Władysława Rawicza*, Siedlce 2013.
- Romanowski Wiesław, *Żołnierze Stronnictwa Narodowego Rejonu Mrozy*, Warszawa 1991.
- Rządźik Łukasz, *Mariawityzm jako alternatywa dla Kościoła katolickiego*, „The Polish Journal of the Arts and Culture”, Nr 5 (2/2013).
- Salina Anna, *Polityka książy mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011.
- Sitkiewicz Damian, *Charakterystyki okupacyjnych działaczy komunistycznych w świetle dokumentów kontrwywiadu obwodu AK Mińsk Mazowiecki „Mewa – Kamień – Jamnik”*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 25, 2017.
- Sitkiewicz Damian, *Działalność Juliana Grobelnego w latach 1939-1944 (poza „Żegotą”)*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 21, 2013.
- Sitkiewicz Damian, *Konspiracja zbrojna ugrupowań narodowych w powiecie mińskim 1939-1949. Część 1*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 23, 2015.
- Sitkiewicz Damian, *Wobec dwóch wrogów. Raporty kontrwywiadowcze obwodu „Jamnik” – „Kamień” Armii Krajowej kwiecień-lipiec 1944 r.*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 22, 2014.
- Sitkiewicz Damian, *Wrzesień 1939 roku i początki okupacji niemieckiej na ziemi mińskiej*, [w:] *Wojna obronna 1939 roku na Mazowszu i Podlasiu. Postawy – ludzie – konsekwencje*, red. Artur Zióntek, Kosów Lacki 2020.
- Słownik historyczno-geograficzny ziemi liwskiej w średniowieczu*, pod red. Tomasza Jurka, Warszawa 2017.
- Słownik historyczno-geograficzny ziemi warszawskiej w średniowieczu*, pod red. Tomasza Jurka, Warszawa 2013.
- Szczypiorski Krzysztof, *Zarys dziejów 7 Pułku Ułanów Lubelskich im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 2, 1994.
- Wąsowicz Jarosław (SDB), *Kościół ratujący Żydów*, „Biuletyn IPN. Pismo o najnowszej historii Polski”, nr 3 (160), marzec 2019.
- Wójcik Tadeusz, Wójcik Władysław, *Tajne nauczanie w Mińsku Mazowieckim i powiecie w latach 1939-1944*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, t. 2, 1994.
- Wroński Stanisław, Zwolak Maria, *Polacy-Żydzi 1939-1945*, Warszawa 1971.
- Zarzycki Piotr, *2 Batalion Mostów Kolejowych*, Pruszków 1994.
- Zieliński Stanisław, *Bitwy i potyczki 1863-1864 oraz spis alfabetyczny i chronologiczny bitew i potyczek 1863 roku*, Rapperswill 1913.
- Zugaj Leszek, *Historia administracji w gminie Cegłów*, Lublin 2012.

Adresy internetowe

<https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/41555>.

<https://pkw.gov.pl/wybory-i-referenda/wybory-samorzadowe-i-referenda-lokalne>

<https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/wasze-opowiesci/chaja-estera-stein-teresa-tucholska-korner-ocalona-pierwsze-dziecko-ireny-sendlerowej>

<https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,54420,2807805.html>

Akty prawne

Dekret o utworzeniu Rad Gminnych na obszarze b. Królestwa Polskiego, Dziennik Praw nr 18, poz. 48 z dn. 27 listopada 1918 r.

Ustawa z dn. 23 marca 1933 r. o zmianie ustroju samorządu terytorialnego, Dziennik Ustaw z 1933 r. nr 35, poz. 294.

Ustawa tymczasowa z dn. 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji, Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1919 r., nr 65, poz. 395.

Indeks geograficzny

Aleksandrów 157
Ameryka 148
Augustów 83
Austria 45, 96, 147

Bałkany 62
Berlin 181, 189
Białoruś 119, 150
Białystok 28, 223
Błonie 10
Brześć 119
Budy 157
Bug (rzeka) 62, 157, 172

Cegłów (dawn. Cebrowo) *passim*
Chmielew 173, 175
Chodecz 143, 154
Chróstice 163
Chyżne 165
Cisie 18, 20, 21, 28, 30, 72, 79, 91, 96, 97,
163, 166-168
Ciska Wola 26, 28
Czeplino 12, 13, 17
czerska ziemia 10-12, 14, 17, 29
Czerwonka 18, 96

Dębe Wielkie 39, 61, 164
Długa Kościelna 132
Dzielnik 29, 30, 79, 97

Europa 120

Galicja 84
Galicja Zachodnia 45, 46,
Garwolin 131, 172
Gliniak 163
Glonkowa Wola 18, 20, 26, 27
Głuchów 82
Goździec 29
Górki 83
Grochów (ob. Warszawa) 61
Grodzieńszczyzna 83
Grodzisk 157

Hruszowa 168
Huta Ceglowska 91, 96
Huta Kuflewska 81, 82, 84

Iganie 61
Ignaców 157
Iwowe 28
Izrael 169

Jagodne 28, 72
Jedlina rezerwat 189
Jeruzal 62, 157
Jezioroki 157, 165
Jędrzejów 29, 168, 172

Kaczkowo 17, 26
Kałuszyn 29, 39, 54, 62, 68, 75, 81, 106,
145, 146, 157, 163, 164, 173
Kamień Koszyrski 150
Kanada 148
Karczew 54, 82, 84
Kempiste 83, 84
Kiczki 15, -18, 20-24, 26, 27, 30, 38, 39,
139, 143, 146
Kijów 146, 147
Kołbiel 54, 165, 172, 173
Korytnik (rzeka) 23
Kostrzyń (rzeka) 62
Kraków 7
Królewiec 148
Kruki 29
Krym 120
Księżopole 83, 84
Kuflew (dawn. Siernie) 11, 17, 21, 23, 28,
34, 38, 62, 82-84, 157, 163
Kujawy 146, 154
Kurowice 82, 84

Latowicz 5, 11, 12, 14, 17, 26, 29, 34, 37,
54, 61, 110, 136, 145, 161, 184
Leonów 157
Lipiny 157

Liwiec (rzeka) 62
 Londyn 162
 Lubartów 175
 Lubelszczyzna 120

Łaskarzew 20
 Łaziska 157
 Łomżyński powiat 83
 Łódź 133
 Łukowska ziemia 120
 Łuków 157

Marcinowska Wola 26
 Marianka 148, 173, 175
 Mazowsze 6, 9, 13, 14, 16, 22, 119, 120, 151, 159, 183
 Miastków 26
 Mienia 16-18, 20, 22, 26-30, 37-39, 42, 43, 45, 49, 51, 53, 55, 64, 71, 72, 75, 76, 79, 81-84, 91, 92, 95-97, 107, 108, 111, 121, 128, 143, 146, 153, 154, 157, 158, 163-165, 175, 189, 223, 227
 Mienia (rzeka) 26, 27, 29, 30
 Mińsk 119, 150
 Mińsk Mazowiecki 26, 34, 54, 62, 84, 106, 110, 119, 121, 126, 127, 129, 132, 134-138, 141, 143, 145, 146, 148, 151, 153, 154, 157, 160, 162-164, 166, 168-170, 172-176, 178, 186, 187, 189, 190
 Moskwa 175, 178, 189
 Mrozy 145, 157, 160, 162-165, 169, 170, 173, 176, 185

Nasierznia (rzeka) 26
 Niedziałka 175
 Niemcy 164, 181
 Nieszawa 146

Oleksin 50
 Olszewice 29, 157
 Orenburg 146
 Orłowo 143

Parysów 54
 Patrykozy 83
 Pełczanka 5, 18, 20, 27-30, 37, 38, 79, 91, 96, 148-150, 154, 158, 163, 179, 181, 187
 Pełczena Wola 26

Petersburg 129
 Piasecka Wola 23, 26
 Piasecznica (rzeka) 23
 Piaseczno 5, 9-18, 20-23, 26, 28-30, 79, 84, 132, 191, 223, 230
 Płochocin 10, 11
 Płock 83, 95
 Płońsk 132
 Podciernie 168
 Podlasie 83, 120, 160
 Podole 153
 Polesie 150, 168
 Polska 6, 34, 120, 123, 127, 132-135, 138, 140, 147, 151, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 170, 172, 175-178, 180-184, 187-189, 192
 Połazy 83
 Pomorze 159
 Posiadały 13, 17, 18, 20, 23, 26-28, 30, 79, 83
 Pozdnowo 12, 17
 Poznań 7, 12, 159
 Praga (ob. Warszawa) 174
 Prusy Wschodnie 148
 Pruszyń 133
 Przasnysz 154
 Pułtusk 83, 137

Radziejów 146
 Radzymin 135-137
 Rembertów (ob. Warszawa) 123
 Rokitno 10
 Rosja 86, 120, 129, 133, 147,
 Rososz 18, 20, 26-28, 79, 91, 96, 168
 Rudnik 18, 20, 26, 28-30, 39, 72, 76, 79, 91, 96, 139, 148, 150, 154, 161, 179-181
 Rudno 28,
 Rudno Małe 28
 Rudzienko 86
 Ryga 39

Saratow 148
 Siedlce 7, 63, 81, 82, 84, 143, 149, 153, 155, 157, 163, 168, 172, 173, 178, 179, 186-189, 223, 224, 229
 Siennica 5, 17, 23, 29, 34, 37, 42, 43, 45-47, 54, 83, 92, 127, 132, 143, 145, 146, 168, 172, 173, 186
 Siennica (rzeka) 26

Sierpc 146
 Siodło 160
 Skierniewice 131
 Skwarczyńska Wola 27
 Skupie 79, 146
 Skwarne 18, 20, 27, 71, 72, 76, 79, 91, 97,
 158
 Słup 131
 Sokołda 83
 Sokołów Podlaski 157
 Stanisławów 47, 59, 69, 78
 Starowieś 83
 Stare Piaseczno 23, 27
 Starogród 29
 Stoczek Łukowski 54
 Szwecja 34

Świętokrzyskie Góry 189

Teklin 186

Terespol 94, 119, 153, 189
 Treblinka 165,
 Troki 64
 Tyborów 148, 161, 181

Waliły 83

Waliska 11, 15, 17, 82
 Warszawa 7, 9-13, 20, 32, 34, 38, 39, 42,
 45-47, 62, 74, 76, 79-81, 89, 94, 95,

119-121, 131, 132, 135, 136, 141, 146,
 150, 152, 153, 155, 157-160, 163, 168,
 169, 172-175, 178, 184, 186-189, 229,
 230

Wągliny 18, 20, 26, 28, 29

Węgrów 83

Wiązowna 26, 45

Wielkopolska 159, 186

Wilno 127, 133, 161

wiska ziemia 39

Wiśła (rzeka) 119, 157, 186

Wiśniew 133

Wodynie 62

Wola Rafałowska 173, 176, 177, 226

Wołga (rzeka) 120, 148

Wołomin 160

Wózbin 72, 148, 150, 158, 179-181

Wrocław 160

Wronki 160

Wyszków 157

Zaleszczyki 143, 153, 154, 225

Zalesiany 83

Zalesie 17

Zamość 170

Zaolzie 138

Żbików 18

Indeks osobowy

- A**
Abrachamowski Piotr 115
Abragimowicz Matwiej 146
Abragimowicz (rodzina) 146, 150
Abragimowicz Włodzimierz 146
Adamiak Józef 116
Adamiak (rodzina) 90
Adamiak Stanisław 114, 116
Adamiec Irena 127
Adamski [N.] 49
Adamski Stanisław 82, 84
Aleksander II Romanow (car) 79, 94, 224
Andreas Łukasz (lub Jędras) 49, 52
Andreas Walenty (lub Jędreas) 52
Andrzej z Bnina 11, 12, 15, 17, 20
Andrzej z Raszyńca 14
Aniszewska Julia 183
Anna (księżna mazowiecka) 10-16, 99, 223
Anna Bolesławówna (księżna mazowiec-
ka) 16, 17, 223
Anusz Antoni 136
Arasim Jan 181
Araszkiewicz Aleksandra 167
Araszkiewicz F. 66, 68
Araszkiewicz Józef 115
Araszkiewicz Karol 52, 86
Araszkiewicz (rodzina) 41
Araszkiewicz Szczepan 114, 116
Araszkiewicz Tomasz 97
Arończk (rodzina) 145
August II (król polski) 39, 41, 43
August III (król polski) 14, 41, 43
- B**
Bakuła Krystyna 143, 233
Bartnicki Ryszard 162
Bartoszewicz Julian 9, 231
Bartoszewski Władysław 167, 232
Batory Stefan (król polski) 20
Bączyk Norbert 172, 232
Beniamin [N.] 53
Benko Marian 43, 224, 232
Białokur Franciszek 150, 323
Białoszewski Miron 153
Biernat (rodzina) 41
Bierut Bolesław
- Błądziński Maciej 53, 113
Bochniak Józef 139
Boim Samuelowicz 53
Bolesław IV (książę mazowiecki) 10-13, 23
Borkowska Ewa 165, 232
Bożym Józef 180, 184
Braclawska Irena 170
Braclawski Alojzy 170
Brauliński Zbigniew 178
Brodzki Ludwik Jan 48
Brogowicz Wawrzyniec 39
Brzozowska Agnieszka 146
Bucholc Alicja 127, 134, 182
Bucholc Janusz Maria Szymon 133
Bucholc Zofia Maria Archangela 133
Bucholc Władysław Albin 133
Bucholc Władysław Maria Tadeusz 111,
127, 133, 134, 139
Bucholc Urszula z Czerwińskich 133
Budzianowski Edward 158
Burdziński Ludwik 49
Burkacki Leon 64, 96, 97, 99, 106
- C**
Cegiełka Chaim 116
Cegiełka Herszko 68-70
Cegiełka Mendel 70, 113, 116
Cegiełka (rodzina) 145
Celej Leszek 126, 233
Cempura Dariusz 187
Ceregra Henryk 167
Chabiera Piotr 123
Chabiera Piotr 158, 161, 164, 186, 232
Chabiera Stefan 161
Chachajewski Stanisław 66-68, 224
Chałupka Władysław 83, 84
Chmielińska Anna 70
Chmieliński Jan 66-68, 71, 224
Chodorowski Bolesław 134
Chojnacki Andrzej 4, 155, 226, 232
Chojnacki Józef 187, 188
Chojnacki Wacław 180
Chojnowski Stanisław 159, 160, 232
Cichocki Henryk 97, 115
Ciechański Józef 116

Cieciszowski Kacper 41, 105
 Czajkowski Eugeniusz 96
 Czaplicki Józef (właśc. Kurc Izidor) 176
 Czeczyn Aleksander 123, 147, 225
 Czeczyn Mikołaj 146
 Czeczyn Mikołaj, s. Mikołaja 146, 147
 Czeczyn (rodzina) 146, 147, 151, 225
 Czeczyn Taras 146
 Czeczyna Aleksandra z Popowów 146
 Czeczyna Katarzyna 146
 Czerski Ignacy 96
 Czerwonka Andrzej 26, 29
 Czerwonka Andrzej s. Andrzeja 26, 28, 29
 Czerwonka Bartłomiej 18, 26, 28, 29
 Czerwonka Jan 26, 29
 Czerwonka Maciej 26
 Czerwonka Mikołaj 29
 Czerwonka (rodzina) 30
 Colberg Juliusz 58
 Cygler Aleksander 180
 Cyranka Martyna 183
 Cytrynbaum Majer 75

Dąbrowska Maria 168
 Dąbrowski Fabian 41
 Dąbrowski Feliks 20
 Dąbrowski Marcin 167
 Decz Kacper 115
 Dembiński Henryk 62
 Derbian Jan 27
 Dębski Sebastian 52
 Dmachowski Stanisław 83, 84
 Dmowski Rafał 232
 Dobrzycki Henryk 189
 Dominik Wojciech 161
 Drewnowski Jan 129
 Drózdź Grzegorz 187
 Duchiniński Onufry 83
 Duda Bronisław 180
 Duda Kazimierz 179
 Duszyński Stanisław 123
 Dybicz Iwan 62
 Dziekoński Józef Pius 110, 224
 Dzieniewski Paweł 51

Egert (rodzina) 150
 Egierszдорff Waclaw 91
 Ekiel-Jeżewska Maria 142, 232
 Engelhardt F.B. 45
 Erisman Karol 148

Erisman Wilhelmina z Hildenbrandtów 148
 Eugeniusz IV (papież) 12
 Ewiak Dawid 215, 227

Fajgenbauer (rodzina) 145
 Falta Jan 51
 Fandrich (rodzina) 150
 Fatima [N.] 166
 Feldman Klemens Maria Filip 131, 132, 139, 232
 Feliński Zygmunt Szczęsny 129
 Fertak Kazimierz 176
 Fijałkowski Franciszek 129, 142, 158, 169-171, 178, 188, 225, 226
 Filip z Płochocina 10
 Finkielsztajn (rodzina) 145
 Fiodor Olgierdowicz (książę litewski) 12
 Fiuk Józef (lub Fiótkowski) 113
 Fiutkowski Franciszek 167
 Fiutkowski Stanisław 123
 Flint (rodzina) 150
 Flint Rudolf 179, 180
 Floriańczyk Magdalena 183
 Folkman (rodzina) 150
 Frank Friedrich 172
 Freja [N.] 166

Gadomski Marian 162
 Gajewski Stanisław 96
 Gajowniczek Zygmunt Tomasz 43, 120, 123, 152, 154, 158, 160, 161, 166, 173, 182, 232
 Galewski [N.] 81
 Galijski Henryk 162
 Galik Stanisław 181
 Gałązka Anna 4
 Gałązka Katarzyna 71
 Gałązka Michał 174, 226
 Gałęcki Władysław 180
 Garbaczewski Jerzy 130, 232
 Gardziński Jan 52
 Gąsior Aleksander 167
 Gejsmar Fiodor 61
 Gelo Stanisław 168, 232
 Gersz Jan 86
 Giełgud Antoni 62, 64, 65
 Gille Herbert 172
 Glonek Jan 26, 27
 Glonek Marcin 27

Glonek (rodzina) 18, 30
 Gnat-Wieteska Zbigniew 160, 164, 232
 Goldstein Estera 16
 Goldstein Jojne 166
 Goldstein Mendel 166
 Goldsztejn (rodzina) 145, 167
 Gołębiowski Sławomir 131, 232
 Goszczyński Adam
 Goślicki Wawrzyniec
 Gozdawa-Gołębiowski Jan 173, 232
 Gójska Genowefa 127, 134, 170, 182
 Gójski Rafał Tadeusz 41
 Góra Stanisław 233
 Górecki Józef (pastor) 148, 225
 Górska Maria 142, 233
 Górski Aleksander 83, 84
 Górski Feliks 83
 Grabowski Janusz 15, 233
 Gran Jan 42, 43
 Graner Judka 116
 Grątko Benedykt 21
 Grobelny Helena 169, 226
 Grobelny Julian 153, 168, 169, 178, 226
 Grotowski Jan 16, 20
 Grużewski Aleksander 41
 Grzegorzczak Danuta 121, 161, 164, 168,
 169, 232, 233
 Grzymański Franciszek 94

Haim Srułowicz 53
 Hańska Leokadia 127
 Heinkelman (rodzina) 150
 Hela Mendłowicz 53
 Heldensfeld Benedykt 45, 223
 Herms Otto 179, 180
 Herms (rodzina) 150
 Herszek Jakubowicz 53-55
 Hildebrand Paulina 179
 Hildebrand (rodzina) 180
 Himiltsbach Jan 169
 Hołojuszyński Józef (lub Hołowiszyński)
 59, 68, 70

Icko Herszkowicz 53
 Iwaszkiewicz Błażej 42
 Iwdziewski Bartłomiej 64
 Izdbieński Benedykt 20

Jacyna Lech 185
 Jagmin Bonifacy 62

Jakowlew Władimir 147
 Janczak Stefan 178
 Janicki Antoni 84
 Janowski Wincenty 129
 Jan z Pełczanki 27
 Jan z Płochocina 11
 Jan z Posiadał 28
 Janusz I Starszy (książę mazowiecki) 9,
 11, 12
 Janusz Młodszy (książę mazowiecki) 12
 Janusz III (książę mazowiecki) 16
 Jarzab Ludwik 178
 Jaworek Jan 31, 43
 Jaworek Zygmunt 21
 Jaworska Rozalia 167
 Jaworska Wiktoria 167
 Jaworski Jan 55
 Jaworski Rafał 38
 Jess Frydrych 179, 180
 Jess Henryka 179, 180
 Jeyksochn Abram 113
 Jezierski Aleksander 52
 Jezierski Józef 114, 116
 Jezierski Leon 52
 Jezierski Paweł 114
 Jezierski Piotr 114, 116
 Jezierski (rodzina) 90
 Jeziorski Wojciech 42
 Jędras Piotr 74, 93, 94
 Jędrasz Łukasz 49, 50, 57
 Jędreas Józef 141
 Jędreas Kazimierz 180
 Jędreas Piotr 114
 Jędreas (rodzina) 43
 Jędrejasz Szymon 42
 Jurek Tomasz 234

Kaczorek Jan 120
 Kaczorek (rodzina) 18, 30, 152
 Kaczorek Stanisław 141
 Kaczorek Stanisław Maria Łukasz 187
 Kaczorek Tomasz 120
 Kadrzyński Józef (lub Kędrzyński) 59
 Kakurin Mikołaj 121, 233
 Kalicki Ludwik 113
 Karcz Jan 154
 Karczewski Józef 82, 84
 Karlikowski Andrzej 158, 233
 Karol IV (cesarz) 12
 Karwasińska Jadwiga 9, 12, 17, 20, 28, 233
 Kaska Karol 113, 116

- Kaska Piotr 92, 113, 114, 116
Kaska (rodzina) 90
Katarzyna z Płochocina 11
Katuszewski Feliks 125, 126, 128-130,
134, 153, 225
Katuszyc Stanisław 26,
Kempf Werner 157
Kiczka Maciej 23
Kiczka (rodzina) 30
Kielak Jan 84
Kielak Henryk 184
Kieliszczyk Józef 134, 140, 141, 225
Kieliszczyk (rodzina) 166
Kieliszczyk Władysław 180
Kieńczykowska Anna 127
Kłos Lilla 95, 132, 138, 139, 155, 233
Knor (rodzina) 150
Knor Zuzanna 150
Kobyliński Adolf 83
Kobyliński Kazimierz 83
Kobyliński Konstanty 83
Kociszewska Eugenia 187
Kokoszka Aleksandra 179, 180
Kominek Piotr 28
Kominerka (rodzina) 28
Komorowski Jan 21, 37
Konopka Hipolit 178
Konopski Władysław 141, 143, 170, 182
Konowrocki Henryk 161, 223
Kopik Piotr 23
Kopik (rodzina) 30
Kopówka Edward 167, 233
Korabiusz Bonifacy 81, 93, 94
Kormalko Waclaw 155
Kornrajcher Herszko 54
Korycki [N.] 83
Koss Józef 111
Kostanecki Józef 66, 68
Kostanecki Karol 66, 68
Kostanecki Krzysztof 42
Kostanecki Wojciech 52
Kotarski Jan 97
Kowalewski Józef 115
Kowalski Jan 83, 84
Kowalski Jan Maria Michał 131, 137, 139
Kowalski Wincenty 157
Kozak Jan 26
Kozak (rodzina) 18, 30
Kozar Henryk 170
Kozłowska Maria Franciszka Feliksa 130-
132
Kozłowska Józefa 111
Kozłowski Aleksander 143
Kozłowski Jan 56
Kozłowski [N.] 111
Krajewski Henryk 160
Krawczyk Marian 186
Krążała Radosław 4
Kroszczyński Stanisław 66, 68, 74
Król Stefan 139
Królik Ludwik 39, 233
Kruk (rodzina) 29
Krupa Andrzej 27
Krupa Jan 27
Krupa Michał 27
Krupa Paweł 27
Krupa (rodzina) 18, 30
Krupka Maciej 27
Krupski Jan 49
Krusiewicz Stanisław 181
Krutof Anna 181
Krutof Arnold 181
Krutof Edward 181
Krutof (rodzina) 150
Krutof Teofil 181
Kryński [N.] 143
Krzymowski Ludwik 66, 68
Książek (rodzina) 161
Książkowski Abram 116
Kubalska Regina 178
Kubalski Tomasz 113, 116
Kubicki Miron 154, 233
Kublik Jan 162
Kuczyk Ziemomysł 80
Kujawa Edward 170, 182
Kuligowski Janusz 135, 150, 162, 164, 233
Kupiec Józef 114
Kurek Bolesław 139
Kurek Jakub 115
Kurek Stefan 180
Kurek Walenty 70
Kurtz Edward 150
Kurtz Juliusz 179
Kurtz (rodzina) 150
Kurtz Warda Adolina z Jakubowskich 150
Kurzątownski Stanisław 70
Kuźmina Dariusz 4
Kwapiszewski Michał 83
Kwasiel (rodzina) 18
Kwieciński Józef 52, 53

- L**alik Tadeusz 14, 233
 Landgraf Franz 157
 Laskus (rodzina) 41
 Laskus Stanisław 179
 Lasota Stefan 180
 Latański Jan 16, 18, 20
 Lazarus 188, 190, 195, 226
 Lendziński Maciej 51
 Leska Bronisława 180
 Leszczyński Wacław 30
 Leśniewski Józef 42
 Lewicki [N.] 96
 Lewinówna Zofia 167, 232
 Libowicz Franciszek 105
 Lichtensztejn Szaja 68
 Lipiński Tadeusz 167
 Lipka Ignacy 96
 Lisicki Jerzy 185
 Lissowski Stanisław 163, 233
 Luba Marcin 41
 Lumbe Antoni 170
- Ł**ubieński Maciej 37
 Ługowski Stefan 162
 Łuszczewski Jan Paweł 47
- M**aciej z Kaczkowa 17
 Maciej z Kopanej (rektor kościoła w Pia-
 secznie) 15
 Maciej z Płochocina 10, 11,
 Maciejewski Aleksander 179, 180, 226
 Maciejewski Ignacy 120, 121, 180, 224
 Maciejewski Stanisław 154
 Madrak Bolesław 178
 Madrak Stanisław 162
 Majer Moszkowicz 53
 Malesa Eugeniusz 160
 Malesa Władysław 180
 Malko Władysław 160
 Malnik Mikołaj 150
 Malnik Paweł 150
 Malnik Pelagia z Dymkowiczów 150
 Malnik Zuzanna z d. Knor 150
 Małusz Zygmunt 167
 Manderstern Karl 62
 Marcin (kanonik warszawski) 14
 Marcin z Płochocina 10, 11
 Marcinkowski Albert 123
 Markleja Jan 96
 Materka Franciszek 155
 Materka Paweł 113
 Materka (rodzina) 41
 Matuszewska Zofia 170
 Matuszewski Mateusz 85, 86, 224
 Matysiak Marianna 113
 Matysiak Mateusz 116
 Mauer Emil 180
 Mauer Emilia (Emma) 180
 Mauer (rodzina) 150, 180
 Mazek Stanisław 161
 Mazowiecki Franciszek 74
 Mazowiecki Stanisław 123, 160
 Mazurkiewicz Jan 176
 Mądrzecki Walenty 86
 Mencil Tadeusz 233
 Mendel (rodzina) 145
 Miastkowska Katarzyna z Ciszewskich 52,
 223
 Miastkowski Franciszek 42, 114, 116
 Miastkowski Jan 42, 114, 116
 Miastkowski Jędrzej 52, 223
 Miastkowski Józef 113
 Miastkowski Julian 116
 Miastkowski Karol 48, 49, 51, 52, 74, 93,
 94, 114
 Miastkowski Paweł 42
 Miastkowski Piotr 52
 Miastkowski (rodzina) 41, 42, 90
 Miastkowski Stefan 52
 Miastkowski Wojciech 42, 114, 116
 Michelson Świętoślawa 127
 Mieszczanek Andrzej 116
 Mieszczanek Bonifacy 49, 52
 Mieszczanek Franciszek 90, 113, 116
 Mieszczanek Jan 114
 Mieszczanek Kazimierz 52
 Mieszczanek (rodzina) 41, 90
 Mieszczanek T. 66, 68
 Mieszczanek (wdowa) 114
 Miklaszewski Krzysztof 185
 Miller Moszko 78, 113
 Miłosiewicz Franciszek 69
 Miłosiewicz Jan 113, 114, 116
 Miłosiewicz Wojciech 52
 Miros Klemens 42
 Miros lub Mirosz (rodzina) 41, 90
 Mirosz Franciszek 114
 Mirosz Jakub 113
 Mirosz Jan 90, 113, 116
 Mirosz Wojciech 90, 113, 116
 Mistewicz Stanisław 141

Miziołek Władysław 187
 Mołotow Wiaczesław 157
 Mosman Wolf 115
 Mosze [N.] 166
 Mozelewski Jan 115
 Mroczek Wojciech 94
 Mrozek Wiktor 142, 159, 164, 170, 173
 Mrozowski Nusym 91, 94, 113, 115, 116
 Mystkowski Leon 180

Nadmilller Juliusz 83

Nakwaski Franciszek Salezy 47
 Nalazek (rodzina) 163
 Nalazek Stanisław 163
 Nasiorowski Stanisław 164
 Niciewicz Franciszek 150
 Niciewicz Katarzyna z Wolfów I v. Szwarz 150
 Nielepiec Czesław 134, 141, 142, 170, 171, 182, 225, 226
 Nienalowski Konstanty 81, 86, 92, 93, 94
 Niepokólczycki Franciszek 160
 Noiński Emil 158, 233
 Nowacki Józef 7, 234
 Nowak Antoni Maria Roman 187
 Nowak Ludwik 86
 Nowicki Jan 63, 64, 223
 Nowik Andrzej Marek 27
 Nowodworski Adam 21
 Nowosielski Franciszek 53

Oberski (rodzina) 29

Oczko Stanisław 19, 20, 223
 Oczko Wincenty 21, 106
 Oczko Wojciech 20
 Ojrzyński Jakub 42
 Orliński Jarosław 174, 178, 233
 Osiński Franciszek 52, 57, 66, 68, 97, 114, 115
 Osiński Jacek 114, 116
 Osiński Jan 114, 116
 Osiński Paweł 113
 Osiński Piotr 114
 Osiński (rodzina) 90
 Osiński Stanisław 52, 53
 Osiński Tomasz 114
 Olgierd Gieyminowicz (wielki książę litewski) 12
 Otrębosz Zygmunt 38
 Ostrowski Tomasz (lub Ostrysz) 113
 Ostrowski Zygmunt 158

Oziewicz Ignacy 162

Pacuski Kazimierz 17

Padzik Stanisław 158
 Pahlen Piotr 61, 62
 Pajda Józef 164, 173
 Paruzel Marian 162
 Paśniczka Józef 96
 Paweł (kanonik warszawski) 14
 Pawłowski Włodzimierz 185
 Patocki Jan 21
 Pawiński Adolf 231
 Pełka (rodzina) 18, 27, 30
 Perzyk Józef 123
 Peżyk Stanisław 167
 Piasecki Paweł 32
 Piątkowski (rodzina) 152
 Piber Marta 15, 234
 Pieniążek Szczepan 131, 231
 Pieńko Anna 180
 Pieńko August 180
 Pieńkowski Stanisław 185
 Pieško Jan 155
 Pietrzak Tadeusz 163, 234
 Piłsudski Józef 88, 136, 137, 140
 Piotr z Płochocina 10, 11
 Piotrak Jan 26, 27, 29
 Piotrak Piotr 26
 Piotrak (rodzina) 18
 Piotrak Wojciech 27
 Piotrek Jan 29
 Piotrowski (rodzina) 152
 Pisarek Adam 115
 Płatek Sylwester 161, 164, 167, 225
 Płatek Marianna 161
 Płatek Mieczysław 122, 161, 225
 Płatek Tomasz 167
 Płochocki (rodzina) 12, 23
 Podobas Zdzisław 187
 Pokorski Feliks 178
 Polis Kazimierz 82, 84
 Polkowski Władysław 123
 Poncet de Sandon Felicja z Eysmontów 150
 Poncet de Sandon Franciszek 150
 Poncet de Sandon Robert Onufry 150, 151
 Poncet de Sandon (rodzina) 225
 Poncet de Sandon Zofia ze Słupeckich 150
 Poniatowski Stanisław August (król polski) 31, 41, 43
 Popiel Paweł 162, 234

Popiel Wincenty Teofil 132
 Popow Aleksiej 175
 Popow Wasyl 147
 Poradowska Bogusława 127
 Postruski Adam 20
 Prandota Kacper 42
 Prekurat Tomasz 52
 Prokurat (rodzina) 41
 Prokurat Tomasz 42
 Prus Henryk 96
 Przybyłkowski Jakub 115
 Przyłucka Janina 142, 233
 Puchowska Krystyna 183
 Pułka Stanisław 143, 160, 170, 182
 Puzyrewski Aleksander 62, 234

Raciborski Anzelm 37
 Raciborski Jan 34, 106, 107
 Radecki Franciszek 61, 223
 Radziejewski Aleksiej 172
 Radło Wojciech 28
 Radło (rodzina) 30
 Rakowska Barbara Estera
 Rakowska z Oszamowskich Bogumiła 39
 Rakowski Wawrzyniec 39, 231
 Ramorino Girolamo 62
 Ratyński Józef 86
 Rau Antoni 149
 Rau (rodzina) 150
 Rau Rozalia z Kokoszków 149
 Rechnio Jan 168
 Rechnio (rodzina) 152
 Reda Franciszek 29
 Reinke Zefiryn 161
 von Ribbentrop Joachim 157
 Rodziewiczówna Maria 168
 Rogalski Artur 234
 Rokicki J. 155
 Romanowski Wiesław 160, 234
 Rosen Grigorij 61
 Rostkowski [N.] (ksiądz) 39
 Rostworowska Klara z Osuchowskich 133
 Rostworowski Antoni Ignacy 133
 Rostworowski Stanisław 133
 Rostworowski Wawrzyniec Maria Franciszek 133
 Roszkowski [N.] 72, 74
 Roznagiel Emilia 179
 Roznagiel (rodzina) 150, 179
 Różycki Waclaw 121

Rudzki (rodzina) 143, 182
 Ruskowski Julian 114
 Rutkowski Bolesław 180
 Rutkowski Stefan 180
 Rybiński Jan 64
 Rybiński Maciej 62
 Ryfka Aleksander 184
 Ryfka Józef 180
 Ryszka Tomasz 49
 Ryszkiewicz [N.] 71
 Rytel-Andrianik Paweł 167, 233
 Rytłowa Jadwiga 169
 Rządzik Łukasz 132, 133, 234
 Rżysko Aleksander 116
 Rżysko Andrzej 113
 Rżysko Berta z d. Krutof 181
 Rżysko Edward 167
 Rżysko Franciszek (Rżyszko) 97, 114
 Rżysko Gabriel 170
 Rżysko Grzegorz 113
 Rżysko Jan 52
 Rżysko Jan 113, 116
 Rżysko Jan 123, 141
 Rżysko Jan (nauczyciel) 141
 Rżysko Józef 120
 Rżysko Piotr 52, 53
 Rżysko (rodzina) 18, 30, 90, 152
 Rżysko Stanisław 182
 Rżysko Tomasz (Rżyszko) 48, 49, 53, 57, 66, 68, 96

Sadoch Stanisław 162
 Salina Anna 9, 16, 234
 Saski Władysław 167
 Sawicki Zygmunt 129
 Schmidt Johan 168
 Scholz Arnold 164
 Sedlin (rodzina) 150, 180
 Sedlin Wanda 179
 Sandlerowa Irena 168
 Siedlecki [N.] 38
 Siemiński Stanisław 82, 84
 Siemowit III (książe mazowiecki) 12
 Sieńkowski Karol 183
 Sierow Iwan 176
 Sikorski Józef 83, 84
 Siłka Józef 84
 Sitkiewicz Damian 158, 159, 162-164, 168, 176, 178, 234
 Siuta Natalia 168

- Skarszewski Wojciech 96, 105
 Skarżyński Kazimierz 62
 Skąpi Walenty 48, 49
 Skirkowski Konrad 86
 Skoczek Tadeusz 135, 233
 Skorupski Józef 116
 Skrodzki Tomasz 42
 Skrzynecki Jan 62
 Skupi Aleksander 66-68, 115
 Skwieciński Adam 116
 Skwieciński Eugeniusz 167
 Skwieciński Feliks 140
 Skwieciński Henryk 143
 Skwieciński Jan 120
 Skwieciński Józef 52
 Skwieciński Piotr 114, 116
 Skwieciński (rodzina) 90, 152, 158
 Skwieciński Stanisław 158
 Skwieciński Tomasz 114
 Słaby Stanisław 96
 Smater Franciszek 53
 Smater Jan 114, 116
 Smater Marian 167
 Smater Piotr 167
 Smater Szczepan 113, 114
 Smater Szymon 113, 114
 Sobecki Adam 82, 84
 Sobieski Jan III (król polski) 38, 39, 41, 43
 Sobolewski Kazimierz 136
 Sochacki Józef 115
 Sosnowski Jakub 64
 Sosnowski [N.] 155
 Stalin Józef 176
 Stanisław z Radzikowa 15
 Starek Paweł 83, 84
 Steiner Felix 157
 Sterczeń Łukasz 42
 Storczeń (rodzina) 41
 Strzelcza Stanisław 27
 Stwosz Wit 188, 190
 Sugol Andrzej 28
 Surma Ryszard 170
 Surma Weronika 170
 Suszczyński Hieronim 175
 Syska (rodzina) 18, 30
 Szafrąńska Anna 180
 Szafrąńska Brygida 115
 Szafrąński Antoni 97, 114
 Szafrąński Piotr 163
 Szczęsny Jan 167
 Szczypiorski Krzysztof 153, 234
 Szembek Krzysztof 42
 Szkopik Antoni 96, 106, 110, 111
 Szłomo Abramowicz 53
 Szorc Borek 14
 Szpancer (rodzina) 145
 Sztein Aaron 145, 169
 Sztein Chaja Estera (Tucholska-Körner Teresa) 169
 Sztein Fajga 169
 Sztein Jochewet 169
 Sztein (rodzina) 169
 Szejnert (rodzina) 150
 Szejnert Rudolf 179
 Sztumberk-Rychter Tadeusz 175
 Szubrański [N.] 69
 Szuchman Samuel 115
 Szymanowski Stanisław 95
 Szymon 20
 Szymon z Pełczanki 27
 Szymorowski Stefan 180
 Szyperska Józefa 167
- Ś**leżyński Adam Antoni 41
 Ślusarski Jan 86
 Śluzek Małgorzata 4, 121, 232
 Świątek Feliks 170
 Świątek Jakub 116
 Świątek Jan 52, 56
 Świątek Józef 113
 Świątek Marianna 114
 Świdorski Aleksander 116
 Świdorski Jan 115
 Święcicki Mikołaj 105, 107
- T**entzer Izrael 116
 Toczyńska Katarzyna z Bujalskich 41
 Toczyński Antoni 41
 Toranowski Krzysztof 39
 Trzonecki Ubertyn 96
 Tupski Marceli 111
 Tuszyński Jerzy 160
- U**chman Marcin 185
 Ugriumow Paweł 62
- W**agner Gustav 157
 Walaszczyk Marian 161, 186, 187
 Walczewski Wiesław 167
 Wangl Michał 28

- Wangl (rodzina) 18, 28, 30
 Wasilewski Walenty 97
 Wąsowicz Jarosław 168, 234
 Wąsowska Aleksandra 167
 Wąsowski Czesław 185
 Wąsowski Jan 166, 167
 Wąsowski Mieczysław 167
 Wesołowska Maria 127
 Westfal Antonina 179
 Westfal (rodzina) 150, 180
 Wicowa Janina 159
 Wiechowicz Bolesław Maria Łukasz 95,
 96, 111, 126, 132, 133, 187
 Wiechowicz Izebela z Korpaczewskich 132
 Wiechowicz Józef 111, 132
 Wierzbicka Helena 180
 Wierzchnicki Zbigniew 158
 Wilanowski Kazimierz 114
 Winiarek Stanisław 180
 Winnik Józef 180
 Winnik Wacław 180
 Wnuk Aleksander 158
 Wodniak Marian 162
 Wojciech z Kuflewa 21
 Wojtecki Marcin 140
 Wojtkiewicz Jan 186
 Wolański Ludwik 163, 174, 175
 Wołosiak Filip 180
 Wójcicka [N.] 114
 Wójcicki Grzegorz 114, 116
 Wójcicki Franciszek 42, 114
 Wójcicki Jacek (Jacenty) 51, 52, 71
 Wójcicki Jan 86
 Wójcicki Józef 52, 90, 113, 114
 Wójcicki Józef 115, 116
 Wójcicki Józef (tracz) 116
 Wójcicki Józef 117
 Wójcicki Józef 181
 Wójcicki Mateusz 52
 Wójcicki (rodzina) 90
 Wójcicki Stanisław 52, 113, 115
 Wójcicki Tomasz 90, 114, 117
 Wójcicki Władysław 167
 Wrona Abram 117
 Wroncius Wawrzyniec 21
 Wroński Stanisław 166, 234
 Wrzosek Ignacy 82, 84, 224
 Wulffers Jan 41
 Wysocki Kacper 48, 49
 Wyszkowski Judko 145
 Wyszkowski (rodzina) 145
- Z**abielski (rodzina) 145
 Zadzik Jakub 31, 34
 Zagańczyk Antoni 173, 226
 Zagańczyk Jan 167
 Zając Jan 23, 26
 Zając Ludwik 167
 Zając (rodzina) 23, 30
 Zajkowski Antoni 83, 84
 Zakrzewski Ryszard 158
 Zaleski Antoni (lub Zalewski) 48
 Załuski Józef Bonawentura 64, 65
 Zarzycki Jacek 53
 Zarzycki Piotr 155, 234
 Zatorski Jan 51
 Zatorski Józef 111, 114
 Zatorski Maciej 114
 Zawadzka Helena 50
 Zawadzki Maciej 52
 Zawisza Feliks 163
 Zawisza Marianna z Chojnackich 163
 Zawisza (rodzina) 163
 Zawisza Stanisław 163
 Zdunek Jan 86
 Zdzisław z Czosnowa 14, 15
 Zieliński Michał 63, 64, 223
 Zieliński Stanisław 81, 134
 Ziolo (rodzina) 18, 30
 Ziontek Artur 4, 155, 232, 234
 Zugaj Leszek 141, 234
 Zwolak Maria 166, 234
 Zych Aleksander 180
 Zych Elżbieta 150, 180
 Zych Walerian 180
 Zychowicz Antoni 42
 Zychowicz Bolesław
 Zychowicz Józef 113
 Zychowicz Piotr 52, 167
 Zychowicz Władysław 139
 Zygmunt I Stary (król polski) 22, 29
 Zygmunt III Waza (król polski) 5, 9, 20,
 30, 31, 34, 37, 39, 42, 43, 89
 Zygmunt z Posiadek 26, 28
 Zylbersztaj Lejbko 75
 Zwierz Jan 184
- Ż**irkow Fiodor 62
 Żłobiński Leon 161
 Żukowski [N.] 170
 Żurawska Janina 127

Spis treści

Przedmowa	5
Wykaz skrótów	7
Andrzej Marek Nowik Dzieje Cegłowa do 1795 roku	9
Artur Rogalski Cegłów w latach 1795-1918	45
Andrzej Chojnacki Najnowsze dzieje Cegłowa - od Niepodległości do współczesności	119
Małgorzata Śluzek Cegłów dziś	189
Spis ilustracji	223
Bibliografia	229
Indeks geograficzny	237
Indeks osobowy	241